GEDALIA
OG HANS FORFÆDRE

SKILDRINGER AF

JOHANNES WERNER

H. HIRSCHSPRUNGS FORLAG
KØBENHAVN

GEDALIA

OG HANS FORFÆDRE

LIVS- OG TIDSSKILDRINGER

AF

JOHANNES WERNER

KØBENHAVN

H. HIRSCHSPRUNGS FORLAG

MCMXXXIII

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2026

H. H. THIELES BOGTRYKKERI. KØBENHAVN

FORORD

Under et Besøg for flere Aar siden paa den nye mosaiske Kirkegaard faldt mit Øje tilfældig paa en beskeden, sortpoleret Gravsten. Den bar Indskriften: BARON G. A. GEDALIA.

Paa Børsen havde jeg hørt saa mange Anekdoter om denne i sin Tid saa omtalte Mand, og dette bevægede mig til at lægge en lille hvid Sten fra Grusgangen paa hans Gravsten. Navnlig paa den gamle Begravelsesplads i Møllegade havde jeg bemærket, at de Besøgende lagde saadanne Smaasten som Kendetegn paa, at Vedkommende ikke var glemt.

Imidlertid var min historiske Sans bleven vakt. Hvad véd Du og din Samtid i Virkeligheden om Gedalia?

Og den lille Sten førte mig nu til en Række Undersøgelser. Disse fik en langt mere omfattende Karakter, end jeg havde tænkt mig, efterhaanden som jeg gennem Studier i Rigsarkivet fordybede mig i den hjemlige, jødiske Kulturs Historie, i hvilken Gedalias Forfædre, de to Overrabbinere Gedalia Levin og Abraham Gedalia havde spillet en fremtrædende Rolle som Forkæmpere for Orthodoxien og de ældgamle jødiske Traditioner.

Som en Modsætning til disse ærværdige, i deres Livsførelse saa tilbagetrukne Mænd, træder G. A. Gedalia frem med sin omtumlede Livsskæbne, der indeholder Stof til adskillige Romaner og psykologiske Studier.

Vi kan følge ham fra den Tid, da han som den lille jødiske, for Kundskaber ganske blottede Dreng af sine fattige Forældre kastes ind i Kampen for Tilværelsen; vi ser ham i en Aarrække som Lærling og Sadelmagersvend i Selskab kun med zünftige Haandværkssvende. Han løsrives fra Jødedommen og gifter sig med en ganske jævn kristen Pige. Som

Svend driver han lidt »Fyraftensarbejde« med Køb og Salg af Aktier og Obligationer og kommer derved ind paa sit rette Felt. Han er atter vendt tilbage til Jødedommen og bliver en af Vexellererstandens Foregangsmænd og den velhavende Mand. Store Virksomheder grundlægger han, men med sin stærke Fantasi og udprægede Selvtillid føres han ind i Foretagender, der langt oversteg hans Midler og Evner.

Han: Generalkonsulen, Baronen, hvis Bryst var oversaaet med Ordensdekorationer, gik Fallit og havde herefter saa tragisk en Skæbne, den han bar med østerlandsk Fatning. Han døde 1892 ensom og forladt.

J. WERNER

AFSNIT I

OVERRABBINERNE

GEDALIA LEVIN OG ABRAHAM GEDALIA

DØD 1793 DØD 1827

Den gamle mosaiske Begravelsesplads i Møllegade.

Landmandsbankens Stifter, Vexellerer, portugisisk Generalkonsul, Baron Gottlieb Hartvig Abrahamson Gedalia bar ikke blot et Navn med gammel-testamentlig Velklang, men et Navn, som de jødiske Familier herhjemme vil mindes med Ærefrygt, idet hans Oldefader og Bedstefader i circa 50 Aar havde været Overrabbinere ved den københavnske Menighed.

Oldefaderen Gedalia Levin, født omkring 1727, som Søn af Rabbineren Arje Löb, var Rabbiner i Lokatschi i Wolhynien, men blev, efterat Overrabbineren i København Hirsch Samuel Levy var afgaaet ved Døden, indkaldt hertil som Overrabbiner i 1778, og han fungerede som saadan til sin Død 1793.

Menighedens Vidnesbyrd om ham vil vi finde mejslet i hans Gravsten paa den gamle mosaiske Begravelsesplads i Møllegade. Oprindelig anlagt langt uden for Stadens Porte paa den store Nørrefælled, hvor den kun var beskyttet mod det løsgaaende Kvæg ved brede Grøfter, findes den med sine senere betydelige Udvidelser nu i et tætbebygget Kvarter omgivet af Møllegade, Guldbergsgade og Birkegade og iøvrigt af høje Beboelseshuse; en svær Mur hegner den mod de nævnte Gader. Det første Indtryk af Kirkegaarden

er betagende. Fra det pulserende Liv udenfor træffer vi den konsekvent gennemførte Gravfred og Ro i det hele Anlæg; vi føler os paa et Sted, hvor en ældgammel, for os fremmedartet Kultus opretholdes. Her er intet Forsøg gjort paa at omdanne Kirkegaarden til Park eller til de Dødes Have, ej heller vil man finde de store Familiegravsteder med monumentale Gravmæler eller Grave udstyrede med Zirbuske og Blomster. I lange Græs- eller Grusrabatter og i Række paa Række ser man, uden Adskillelse mellem de ganske smalle Gravsteder, de ret ensartede, opretstaaende, flade Gravsten, udstyrede med hebraiske Inskriptioner i udhævede eller indgraverede Typer. I et pragtfuldt Sprog af højeste Patos forkynder disse den afdødes Fortjenester.

En Skriftklog tyder os Indskriften paa Overrabbinerens Gravminde:

»Herunder hviler

Israels Stolthed, hellig blandt de hellige, han kastede Glans over Jorden og dens Beboere. Hans samtidige saa i ham Kronen blandt Menneskene som Templets stedse brændende Lys, den bedste Mand blandt de stærke. Han drog op til Himlen, som var han helt som Englene. Jammer og Sorg lyder højt og gribende over den Dag, da vort Hoveds Krone fratages os. Han, den første blandt de fromme, den beskedne blandt de retskafne, er nu steget op blandt de fjærne, men skærmer os tilbageblevne med sine Ørnevinger. Det er den store, højlærde, fromme Rabbiner Gedalia — den frommes Minde være til Velsignelse —, som var Overrabbiner her i vor Menighed, men som drog op til Hvilen i det høje Torsdag den 13. Ijar i Aaret: Livsens Skat, Evigheds Liv

Hans Sjæl vorde indesluttet i de levendes Kreds!«

I disse overstrømmende Lovord ligger — næst Ærefrygten for hans høje Kald — Menighedens Anerkendelse af hans menneskelige Værd, af hans Lærdom og Hellighed. Hans Domme og Fortolkninger af de hellige Skrifter stod for Menigheden som afsagt af den højeste Ret.

Med dette i Minde føler man sig pinligt berørt ved den ringeagtende Omtale, som den energiske Forkæmper for Jødernes Dygtiggørelse og Anerkendelse i det danske Samfund Mendel Levin Nathanson skænker den gamle Overrabbiner i sit kendte Skrift: »Historisk Fremstilling af Jødernes Forhold og Stilling i Danmark, navnlig i Kjøbenhavn«.

I dette skildres han som en Mand af utrolig Uvidenhed. Blottet for alle Kundskaber bekymrede han sig ikke om Ungdommen; som Præst kendte han ikke det mindste til det Land, hvori han levede, og til dets Sprog; hverken ved sin Prædiken eller paa anden Maade bidrog han til at fremme

Oplysningen. Ej heller havde han Indflydelse, Kraft eller Oversigt til at forebygge den Kiv og Trætte, der herskede indenfor hans Menighed; end mindre forstod han at gøre »de Ældste« opmærksom paa den despotiske Aand, som ledede den i Alt, hvad angik Bestyrelsen af Kirken og Menighedens indre Anliggender.

Gedalia Levins Gravsten.

Det maa imidlertid erindres, at der mellem Overrabbinerens Død i 1793 og Fremkomsten af Nathansons Skrift i 1860 var forløbet 67 Aar — en Periode, som indebar Omvæltninger paa saa godt som alle Omraader: de politiske, de religiøse, de sociale og de materielle. En Tid, der for de danske Jøders Vedkommende særlig markeres ved den kongelige Anordning af 29. Marts 1814, og ved den derpaa følgende Emancipation fra den gammeljødiske Orthodoxi. Nathanson har ej heller selv kendt Overrabbineren. Som 13aarig og uden Kundskaber kom han i det Aar, Overrabbineren døde, fra Altona til København, hvor Morfaderen Amsel Jacob Meyer og Onklen David Amsel Meyer tog sig af ham. Kun 15 Aar gammel blev den opvakte unge Mand Bogholder og Korrespondent i Firmaet Amsel Jacob Meyer & Søn; som attenaarig etablerede han sig, det følgende Aar blev han Ægtemand og foretog sin første Forretningsrejse til England. Efter sin Hjemkomst oprettede han sammen med sin Fætter og Svoger M. Meyer Firmaet Meyer & Nathanson, der særlig beskæftigede sig med Manufakturhandel en Gros. 1806 indtraadte han i det senere saa landskendte Handels- og Bankierhus Meyer & Trier. Økonomisk uafhængig og almen interesseret stod han fra nu af som den praktiske og energiske Reformator indenfor den jødiske Menighed, og da navnlig paa Oplysningens Felt. Den Modstand, som han mødte fra Orthodoxiens Side, førte ham til Uvilje og Kamp mod denne — selv brød han med Traditioner og Fortid ved at lade sine 8 Børn døbe og antage Kristennavn. (Nansen).

Nathansons eensidige Dom over den gamle Overrabbiner skyldes dels den Omstændighed, at han bortser fra de Samfundsforhold, under hvilke denne levede, dels det, at han tillægger Overrabbineren en Mission, der laa udover, hvad Datiden forudsatte.

Den københavnske, jødiske Menighed bestod da (omkring 1784) af ca. 250 Familier, af hvilke langt Størstedelen tilhørte den tysk-jødiske Menighed, der samledes om Synagogen i Læderstræde, mens de saakaldte portugisiske Jøder, der stedse havde nydt særlige Begunstigelser fra Regeringens Side, havde deres egne mindre Bedehuse (Synagoger): den Italiænderske, den Henriquesske og den Warburgske. For Tilvækst af fremmede Jøder var der stoppet ved det gamle Forbud, hvorefter saadanne ikke maatte begive sig ind i Landet og tage Ophold der uden efter særlig Bevilling til »at bosætte sig og her at leve efter de jødiske Ceremonier udi al Stilhed og uden Forargelse«. Bevillingen gjordes afhængig af, at vedkommende løste Borgerskab og erlagde 100 Rdl. til Politikassen. Men ogsaa de herværende Jøder var interesserede i, at Forbuddet overholdtes. Da Jødernes Kaar var betydelig bedre her end i de fleste andre Lande, frygtede man for en Invasion af fremmede, subsistensløse Trosfæller, der vilde falde Menigheden til Byrde.

Af de omtalte 250 Familier var mindst de 70 ludfattige, ca. 100 kunde lige slaa sig igennem med Udkommet; Resten hørte til de Besiddendes Klasse. Ingen af disse havde dog større Formuer, de levede nøjsomt og udæskede ikke paa nogen Maade ved deres Levesæt.

I Valget af Livsstilling og Erhverv var Jøderne saa godt som udelukkende henvist til Handelsvirksomhed. »Skakre[1]) skal I allesammen, som Jeres Fader og hans Slægt før ham«, saaledes var den jødiske Faders Ord til sine Sønner.

Universitetet og de lærde Skoler havde de ikke Adgang til — de kunde saaledes hverken blive Læger eller Jurister, ligesom de ogsaa var afskaarne fra alle statslige eller kommunale Embeder og Bestillinger. Bortset fra enkelte, som havde vidst at forskaffe sig særlige Næringsprivilegier, var de dernæst udelukkede fra at drive Haandværk, idet de ikke kunde blive Medlem af noget Haandværkerlaug endsige blive antaget som Lærling eller Svend. Og endelig, hvad Handelen angik, var de ogsaa med Hensyn til denne underkastet store Indskrænkninger.

Groshandlen var ganske vist fri Handel, men til at udøve saadan krævedes som Regel betydelig Kapital. Dertil kom, at for at opnaa Begunstigelserne med Hensyn til Minimalkvanta for Grossistens Salg skulde Vedkommende lade sig indskrive som Grosserer og løse Grossererborgerskab, hvilket kun meddeltes, naar den Paagældende kunde møde op med Attest fra Grossererne Formandsskab for, at han ejede Skibe eller Skibsparter og var oplært i Købmandsskab samt vedligeholdt Kontor og udenlandsk Korrespondance. Ogsaa for Grosserernes Vedkommende var det Skik ikke at antage Jøder

[1]) Skakre taget i sin oprindelige Betydning som: handle særlig ved Omløben, af hebraisk sakar: drage om.

som Lærlinge eller Handelsbetjente, ligesom Formandsskabet oprindelig modsatte sig, at de erholdt Grossererborgerskab. Attest blev saaledes nægtet Moses Amsel Meyer, da denne, der hidtil havde drevet Handel paa Jødeborgerskab, i 1774 ansøgte derom; senere paa Aaret opnaaede han dog at blive Grosserer ifølge kongelig Bevilling. Den første Jøde, som erhvervede Attest og derefter Magistrats-Borgerskab, var Moses' Broder David Amsel Meyer (Aar 1780), og, naar det lykkedes ham at opnaa det, var det ved kraftig Protektion, blandt andet fra den kongelige Konfessionarius Dr. Bastholms Side. Foruden D. A. Meyer ses i den heromhandlede Periode kun 2 Jøder nemlig H. J. Cantor og A. L. Warburg at have erholdt Borgerskab som Grosserere. Forøvrigt deltog de jødiske Købmænd, der indlod sig paa Engroshandel — navnlig med Manufakturvarer — ikke i de risikable oversøiske Expeditioner eller i Skibsrederi, og de drev fortrinsvis deres Virksomhed kommissionsvis. I Børssalen optraadte nu ogsaa enkelte jødiske Mæglere, saaledes Joel Wessely, der i 1777 havde faaet Bevilling.

Indenfor Detailhandlen var Jøderne udelukkede fra Kræmmerlaugene, d. v. s. fra at drive Forretning som Hørkræmmere, Urtekræmmere, Isenkræmmere, Silke-, Uld- og Lærreds-Kræmmere og Vintappere. Tilbage for dem blev herefter kun Handel ifølge de smaa Borgerskaber: Jødeborgerskabet og Borgerskaberne som Hosekræmmere og Forhandlere af ostindiske og kinesiske Artikler, endelig Marskandiser- og Pantelaaner-Virksomhed. Med deres nære Forbindelse med de jødiske Bankierfirmaer i Hamborg-Altona drev de derimod udstrakt Geschäft med Mønt og Valuta og med Køb og Diskontering af Vexler. Dengang var Kurantbanken vort eneste Pengeinstitut, og Købmændene var derfor for en stor Del henvist til de private Diskontører og Bankiers. Dertil kom deres Pengeudlaan, derunder Bodmerilaanene, som de ydede Skippere og Skibsmandskaberne paa deres Føringsgods, hvor den almindelige Provision inclusive Renter androg ca. 30 Procent. At disse deres Forretninger ikke gjorde dem populære, siger sig selv. Atter og atter klagede Laugene, og med Rette, til Øvrigheden over deres ulovlige Indgreb i Næringerne og over deres overhaandtagende Skakren og Omløb med Varer. Høje Renter og de enkelte Tilfælde, hvor de blev grebne i Toldsvig eller Smugleriaffairer, skulde yderligere forringe deres Anseelse. Naar hertil kom deres fremmedartede Ydre, Dragt og Sprog, var de idelig udsat for Forhaanelser fra Almuens Side. Selv de mere ansete og velhavende Medlemmer af Menigheden hørte ikke hjemme indenfor det københavnske Bourgeosi og dets Selskabelighed og havde ikke Adgang til Klublivet. Fra nærmere husligt Samkvem med kristne Familier var de forøvrigt afskaarne ved de strænge Forskrifter med Hensyn til Spiser og Madens Tilberedning, som de var underkastede efter jødisk Lov.

Herefter levede Jøderne som hidtil deres Liv for sig som en særlig Nation, uagtet de var danske Undersaatter. De udgjorde ikke alene en Menighed med egen Kirkeret og Kirkebestyrelse, men et Samfund, for hvilket der ikke blot gjaldt særlige paa religiøse Forskrifter og paa Traditioner hvilende Love og Vedtægter derunder med Hensyn til Ægteskab, Skilsmisser, Myndighed, Arv og Testamenter, men ogsaa særlig Jurisdiktion og Administration, saaledes hvad angik Skole- og Forsørgelsesvæsenet, Dødsbo-Skifternes Behandling m. m.

Menighedens Anliggender styredes af et af Menighedens Medlemmer valgt Forstanderskab, »De Ældste«, der optraadte udadtil paa Menighedens Vegne. Ved deres Side havde de 4 Bisiddere; i vigtigere Sager skulde de tilkalde 15 ved Lodtrækning valgte Medlemmer. Dertil kom en Række af Ombud som Kasserere, Fattig- og Kirkeforstandere, Værger for Synagogen og for de Fattige og Syge, Skifteforvaltere og Skifteskrivere og endelig de lønnede Embedsmænd som Bogholderen, Kantoren, Klokkeren og Politibetjenten, der havde Opsigt med de tilrejsende Jøder. Der var saaledes nok af Hverv og Bestillinger, men, som Forholdene udviklede sig her som andetsteds, var og blev det »De Ældste«, der stod som de Styrende og derfor ogsaa maatte tage Ansvaret og de Ubehageligheder, der fulgte med Hvervet. De udøvede dette ret souverænt; de forestod Ligningen og dikterede Diciplinærstraffe i Form af Mulkter eventuelt af det »lettere Band«.

For Folkeoplysningen og for aandelige Sysler udover, hvad der faldt ind under Religionsudøvelsen, interesserede kun ganske enkelte af Menigheden sig. Denne havde ikke nogen Fællesskole endsige nogen anden Læreanstalt end de Clauser, hvori de Skriftkloge uddannedes. Ved Rescript af 16. Novbr. 1770 bestemte Magistraten efter Overlæg med de Ældste og Rabbineren, hvor mange Skolelærere, der skulde være indenfor Menigheden. Disse Skoler lededes som Regel af indvandrede polske og tyske Lærere, og Undervisningen, der ikke foregik paa dansk, men i det hebraiske, jødiske eller tyske Sprog, bestod væsentlig af hebraisk Læsning, jødisk Skrivning og Regning samt Oversættelse af Mosebøgerne. At der dog har været en Trang til, at Børnene, indenfor disse begrænsede Omraader, skulde lære noget, fremgaar af det ret betydelige Antal af jødiske Skolemestre, som fandtes her i Byen. 1788—89 angives dette til 31, hvoraf 19 var fra Polen. I 1790 oprettedes en jødisk Friskole med Læsning, Skrivning og Regning som Undervisningsfag. Forøvrigt maa erindres, at Folkeskolen herhjemme, og da ikke mindst i Hovedstaden, stod paa et lavt Trin. En stor Del af den københavnske Almues Børn frekventerede overhovedet ikke Skoler, og i Kirke- og Fattigskolerne var Undervisningen saare primitiv og bestod væsentlig af Religionsundervisning. Det jødiske Almuebarn stod herefter i Oplysning næppe stort

tilbage for det kristne. Og var det vel et betydeligt Minus for dem, at de ikke havde lært det danske Sprog, havde de paa den anden Side det Fortrin for hine, at de udgik fra Hjem, hvor Ædruelighed og Familieliv i udpræget Grad havde til Huse, og at deres Religionsundervisning i Skolen i saa høj Grad støttedes af Hjemmene. Fra de var smaa, havde de deltaget i Familiens daglige Andagt, i dens Højtider, i Sabbatens Helligholdelse og i hele den religiøse Kultus, der gennemsyrede Hjemmene. For at tale med Goldschmidt: »det var som om Sabbaten usynlig laa andagtsflammende overalt i hver Krog og ethvert Møbel, i Dugens Hvidhed, i de ubevægelige Sabbatslys; denne tindrende Fred og denne stille Glæde, der efter Maaltiderne ytrede sig i dæmpet, stille Sang, varede uforstyrret til Lørdag Aften, Sabbatens Aflysning«.

Med denne Ballast: Jødedommen med dens hellige Ceremonier, der havde bevaret og holdt den jødiske Nation sammen, og med den anden Fædrenearv: Sansen for Geschäft, var det, at den unge Jøde skulde prøve Livets Skole og Kampen for Tilværelsen, naar han var bleven 13 Aar og optaget i de voxnes Samfund. Han maatte straks søge sit Udkomme:

»Dejlige Piskebaand, røde og blaa,
gule, grønne, violette og graa,
lad mig nu ikke for længe løbe.
Kommer at købe, kommer at købe«.

Ogsaa den velhavende jødiske Købmands Søn skulde lære at staa paa egne Ben. Betegnende er det saaledes, hvad Nathanson beretter om Jødernes Førstemand, Storkøbmanden og Bankieren, den senere Hofraad og Legatstifter David Amsel Meyers Ungdom. Da han (født 1753, død 1813) var blevet 13 Aar, bevarede han vel sit Ophold i Faderen Amsel Jacob Meyers Hus, men det faldt ikke denne ind at tage ham paa sit Kontor. Han og hans Broder Moses tog da fat paa egen Haand. De vidste at skaffe sig nogle Skillinger eller maaske nogen Kredit; de købte Silke, Knapper og deslige, solgte det til Skrædderne og samlede uden stor Vanskelighed nogle Hundrede Rigsdaler. Deres Stedmoder aabnede dem en lille Kredit hos hendes Fader i Hamborg, hvorved de sattes i Stand til at købe Varer som fra første Haand. Kun 17 Aar gammel gjorde han sine første Indkøb paa Leipziger-Messen. 1776 ejede han og Broderen 12000 Specier samt eget Hus ved Gammel Strand. 1779 opgjorde han sin Formue til 70000 Mk. Banko, og ved sin Død efterlod han sig 575000 Mk. Banko.

Storkøbmanden Joseph Hambro (f. 1780, † 1848), Søn af Silke- og Klædekræmmer Joachim Hambro, maatte ogsaa i sit trettende Aar søge sit Ud-

komme ved Omløb. Som den rige Mand kom han saa ofte tilbage paa den Tid, da han gik om i Husene og solgte Seler og Strømper.

* *
*

Det var hverken nogen let eller behagelig Stilling at være Menighedens Ældste. Foruden de administrative Hverv, der paahvilede dem, havde de at styre et Samfund, der langt fra altid viste indbyrdes Fordragelighed, og hvis Medlemmer var i høj Grad ømtaalelige for, at deres Ligeberettigelse overholdtes, og at deres Ære ikke blev traadt dem for nær. De Ældste skulde nu ogsaa møde ikke blot en Knurren i Krogene, men virkelige Opponenter, blandt hvilke særlig skal fremhæves Moses Fürst (Jødeborgerskab af 1776), der var Svoger til den tyske Storfabrikant og Religionsfilosof, den ædle Moses Mendelsohn, f. 1729, † 1786. Dennes jødiske Studier og vækkende Skrifter med deres stærke Hævdelse af den religiøse Tolerance og af Jødernes Ret til at inddrages under den moderne Kultur, havde vakt den største Opsigt i Tyskland og var ogsaa blevne kendte her, hvor han havde Slægtninge og nære Paarørende. Det skal saaledes nævnes, at den danske Konge, flere af Prinserne og af Landets Stormænd subskriberede paa hans tyske Oversættelse af Pentateuchen.

Mendelsohn vedblev trods alle Fristelser udefra at være rettroende Jøde. Den jødiske Religion stod for ham som den ypperste, den lettest fattelige af alle; selv overholdt han paa det omhyggeligste den jødiske Ceremoniallære.

Sandt at sige var det ikke den Mendelsohnske Fordragelighedens Aand, der prægede den herværende forøvrigt faatallige Opposition i dens første Reformationsforsøg. Den satte sig ikke til Opgave at vække Jøderne aandelig eller kulturelt eller at skabe Interessen for dem i den offentlige Mening. Dens Indsats var derimod Angreb paa de Ældste ved atter og atter — ofte anonymt — at klage til Regeringen over deres Styrelse af Menighedens Anliggender, derunder over den Maade, hvorpaa de havde organiseret tilrejsende Jøders Bespisning under Sabbaten, og over deres Administration af dens Pengemidler og Skiftevæsen. Disse Klager var dog alle holdt i al Almindelighed — ingen af dem refererede til bestemte Tilfælde, hvor der skulde have fundet Misbrug Sted.

Af ret ejendommelig Art var den Aktion, som Moses Fürst og Wulf Lazarus Wallich i 1787 satte i Scene i den saakaldte Paryksag.

Blandt de Traditioner, som Menigheden holdt i Hævd, var ogsaa den gammeldags Klædedragt. Mændene gik saaledes med rund Paryk og trekantet Hat. Vi ser, hvorledes Medlemmerne af »det Hellige Selskab til Ud-

øvelse af trofaste Kærlighedsgerninger« paa Generalforsamlingen den 4. Februar 1787 havde forpligtet sig til ikke at bære hverken Haarpung eller Pisk, hverken som Paryk eller lavet af eget Haar; Haaret eller Paryken skulde bæres rundklippet og uden Baand eller andet Pynt. Hvo, der overtraadte disse Bestemmelser, blev udstødt af Selskabet; han skulde betale, hvad han skyldte dette samt 10 Rdl. til saavel Selskabets Kasse som til vor Herre Kongen.

Ikke desto mindre gav samme Aar 2 unge Jøder, trods Advarsler, Møde i selve Synagogen med moderne Paryk »i Puds«, hvilket havde vakt almindelig Forargelse. Da saa de Ældste paatalte de 2 Menighedsmedlemmers Optræden og anvendte Kirketugten imod dem, foranledigede dette Fürst og Wallich til paa chikanøs Vis at forfølge de Ældste med Notarialbeskikkelser, Retsstævninger og sluttelig med Klager til Kongen. Den store Del af Menigheden misbilligede denne Oppositions Optræden, men det ses dog, at den skræmmede de Ældste, saa at de i 1791 fandt sig tjent med at slutte Forlig med Opponenterne.

Paryksagen blev løst paa den Maade, at Opponenterne fik Lov til at møde med Paryk i Synagogen, undtagen hvor de fremkom til Thoralæsning eller paa Forsangerens Plads til Bøn eller til at blæse i Hornet Nytaarsdag. De Ældste maatte herefter ej heller ved Mulkter tvinge dem, der bar Haarpung eller Pisk, til at gaa i Synagogen. De Ældste og Oppositionen skulde dernæst hver vælge 2 Husfædre af Menigheden til at gennemgaa dens Regnskaber fra 1781, og hvert Aar skulde fremtidig Regnskaberne revideres af 4 Mænd. Intet nyt Paalæg maatte paalægges Menigheden, uden at først alle Husfædre havde haft Lejlighed til at stemme Ja eller Nej til saadanne. At bespise de tilrejsende Trosfæller skulde ikke mere være en Tvang. Kun saadanne kunde vælges til Ældste, Forstandere og Kasserere, som i det mindste i 2 Aar havde været Husfædre, som ikke var Menigheden noget skyldig, men hvert Aar havde kontribueret 6 Rdl. De, der valgtes, skulde frekventere den store tyske Synagoge.

Klagerne og Angrebene var ikke rettede mod Overrabbineren, hvad enten dette nu skyldtes Pietet overfor ham og hans Kald, eller fordi Oppositionen ikke dristede sig hertil af Hensyn til den orthodoxe Menighed. Denne nævner ham ikke blot som den bedste Mand blandt de Stærke (ɔ: i Troen), men ogsaa som »den beskedne blandt de Retskafne« (ɔ: i hans Færd). Han var elsket af Menigheden siges andetsteds.

Naar Nathanson betegner ham som uvidende og som en slet Prædikant, er hertil at føje, at da Menigheden i sin Tid valgte ham, var det hverken qua Prædikant eller Videnskabsmand — ja man kan hævde, at, om han havde haft Ry herfor, var han overhovedet ikke kommet paa Tale indenfor

den københavnske Menighed. Det, denne ønskede, var den fromme i Thora- og Talmudlæren, og kun i denne, lærde Mand. Om en Skriftklog — endsige en Rabbiner — syslede med Sprog eller Special Studier, der laa udenfor det jødisk-theologiske, betragtedes dette som Kætteri. Da Moses Mendelsohn i 1743 kom til Berlin, maatte han saaledes i al Hemmelighed søge Undervisning i fremmede Sprog og Filosofi hos en jødisk Læge.

Hvilke Forventninger Datidens troende Jøder stillede til deres Rabbinere, fremgaar blandt andet af de Forskrifter, der gjaldt for de jødiske Læreanstalter (Clauser) i de saakaldte Midrasch-Huse.

I det af Menighedens Ældste Isac Moisling i 1789 oprettede Testamente, hvori han legerede 12000 Rdl. til Oprettelsen af en Claus for 2 Skriftkloge, hedder det saaledes, at disse »som billigt og ret er« skulde være Fremmede og ikke høre til de Indfødte og Menigheden; de skulde være højlærde i Thora, fromme og af gode, ulastelige Sæder »uden at have nogen Ven eller Frænde, som kunde vise Eftergivenhed eller Skaansel mod dem«; derhos frie Personer uden Forretninger og Byrder, som kunde være dem til Hinder i deres flittige Studier. De skulde gøre Studierne i Thora til deres eneste og stadige Beskæftigelse *tværtimod* de almindelige Ord: »jeg lever blandt mine«, »*De skulde Dag og Nat tænke paa det samme*«.

Som en saadan from og lærd Rabbi, tilmed som en ældre og som Rabbiner prøvet Mand, kom Gedalia Levin hertil. Han kom som den Fremmede, der ikke kendte det danske Sprog, og ej heller søgte han at lære at læse eller tale dette. Han kom endelig til et Land, hvor Jødernes Stilling var langt mere gunstig og retsbeskyttet, end i det Land hvorfra han drog ud.

Hvilke Pligter medførte nu hans Kald? Han skulde ikke forvalte Synagogen — dennes Styrelse laa i Kirkeforstanderskabets og de Ældstes Haand. Han skulde ej heller selv betjene Gudstjenesten, der væstenlig bestod af Thoralæsningen, Bønnerne og Sangen, som lededes af Forsangeren (Kantoren). Den opbyggelige Prædiken hørte ikke Gudstjenesten til — ved Rescript af 16. Januar 1684 var den endog forbudt —, kun ved særlige Lejligheder talte Rabbineren paa hebraisk eller paa jødisk Tysk, nærmest i Foredrag eller Disputats Stil.

Hans fornemste Opgave var som Menighedens Overhoved og dens Ypperste at hævde den jødiske Lære og dens Forskrifter ifølge Thora og Talmud, hvad man ogsaa ser fremhævet paa Gravstenene over de afdøde Rabbinere:

Abraham Salomon, † 1700: »en Fyrste i Thoralæren, den fromme«. Israel Behr, † 1732: »Israels Stridsvogn«, »den retlinede fromme«. Marcus David, † 1736: »han granskede i Gudslæren uopholdelig«. Hirsch Levy, † 1775:

»den fromme, der stod i Brechen og hegnede Murene«. Gedalia Levin, † 1793: »hellig blandt de hellige«. »Templets stedse brændende Lys«.

Optog nu denne Opgave ganske Rabbinerens Tid?

I saa Henseende skriver Katheketen i Odense A. D. Cohen i sit Værk: De mosaiske Trosbekjenderes Stilling i Danmark forhen og nu (1837):

»Med Føje havde de (Rabbinerne) fortjent at kaldes Lærde i deres Fag. Naar man blot betænker, hvilken uhyre Mangfoldighed af Love, Iagttagelser af Jødernes almindelige Skikke frembyder, naar man vilde udøve dem med den allernøjagtigste Punktlighed til det allermindste (som i Fortiden blev anset for at udgøre det væsentlige og vigtige af Religionens Bestanddele), hvorom Rabbineren i Tilfælde af Forespørgsel maatte paa det nøjagtigste underrette sin Menighed, *da* skulde man næsten formode, at der maatte udfordres en Methusalems Alder, inden de havde kunnet erhverve sig alt dette. Man behøver blot at omtale, hvad Synagogen, Bønnen og Thoraskrivningen angaar, Iagttagelsen af Sabbaten og Festdagene, om alt det tilladelige og utilladelige i Spiselovene, som gik til det uendelige, om Ægtevielser, Skilsmisser, Dødsfald m. m., hvilken Masse af Folianter maatte der ikke med den største Nøjagtighed gennemgaaes, inden man kunde være vis paa at afgive et bestemt og rigtigt Svar? Og Vee den Rabbiner, hvis Svar ikke var overensstemmende med det i saa Henseende befalede«.

Hertil kom, at han skulde forrette Vielser, Skilsmisser og Begravelser samt deltage i Undervisningen og Uddannelsen af de Skriftkloge — Talmudisterne — hvad enten disse skulde studere til Rabbinere eller overgaa til verdslige Kald. Som Regel var det ogsaa Rabbineren, der affattede de jødiske Testamenter, Ægtepagter og lignende Dokumenter. En stor Myndighed var lagt i hans Haand, idet han var Dommer i alle Ægteskabs-, Skilsmisse og Arvesager, der var at afgøre efter jødisk Ret.

Overrabbineren boede i Synagogebygningen i Læderstræde (nuværende Gade No. 11). Efterat Menigheden forlængst havde købt Grunden, erholdt den ved Kancelliskrivelse af 7. December 1765 Tilladelse til Opførelsen af et Hus, hvori der i anden og tredie Etage indrettedes en Synagogesal. I sin Betænkning udtaler Generalprokurør Henrik Stampe: »naar de alene tage sig vel Vare for at betjene sig af det græske Ord *Synagoge* og derimod bruger det danske ligegyldige Ord *Forsamlingshus*«. Myndighederne ønskede imidlertid, som udtrykt i et tidligere Reskript, at en saadan Bygning skulde opføres »som et ordinært Borgerhus, der udvortes ikke maatte have ringeste Apparance og af nogen publique Bygning«. I Overensstemmelse hermed bestemte Kancelliskrivelsen, at de underste Etager — Kælder og Stue — altid skulde bortlejes, og at Politimesteren skulde paase, at ikke Jøderne fik i Sinde at lade Betjentene i Synagogen, som Rabbineren eller Kantoren,

bo i dette Hus under Paaskud, at de havde Værelserne i samme til Leje, »efterdi det kunde give Anseende til, ligesom de havde faaet større Frihed, end de hidindtil have haft«. Synagogen der til Arkitekt havde Hofbygmesteren G. D. Anthon indviedes under stor Højtidelighed den 3. November 1766 paa Kong Christian den VII' Formælingsfest. Overrabbineren lagde den første Grundsten og Købmanden, Talmudisten og Digteren Hartwig Wessely havde forfattet den hebraiske Kantate. Synagogen indrettedes med 320 Stole til Mands og Kvindekønnet og skal have kostet c. 24 000 Kurantdaler. Forbudet mod, at Rabbineren boede i Bygningen, ophævedes dog allerede ved Reskript af 19. December s. Aar, og fra da af fik Overrabbineren den gamle Hirsch Samuel Levy og hans Efterfølger Gedalia Levin sin Embedsbolig dér. Ifølge Mandtallet for 1787 boede i Hus sammen med Overrabbineren Sønnen Abraham Gedalia med Hustru og 5 Børn samt 2 Tjenestepiger.

Efter Overrabbinerens Død den 24. Maj 1793 registreredes og opgjordes dennes Bo af Menighedens Skifteforvalter H. J. Hildesheim. Blandt Effekterne fremhæves hans Samling af hebraiske Bøger og et ret betydeligt Antal Sølvgenstande, som Menighedens Medlemmer fra Tid til anden havde skænket ham. Desforuden registreredes i hans Gemmer ogsaa en Del Sølvmønter. Det berettes om Overrabbineren, at hans Orthodoxi forbød ham selv at beskue Mønt, og at der ved hans Død fandtes uaabnede Konvoluter med Penge, som Menigheden havde sendt ham i Gaver.

* *
*

Overrabbiner Gedalia Levin efterlod sig Enken Sara, der døde den 24. Oktober 1800. Af deres Børn, der alle var født længe forinden Forældrene tog Bopæl her, kender man kun de 2 Sønner: Lazarus og Abraham.

Lazarus Gedalia blev Rabbiner i Kolo (Polen); en Søn af ham, der var Forfatter af en Lærebog om Tefillin, antog Navnet Kopenhagen.

Abraham Gedalia fulgte ligesom Broderen ikke med Faderen til København, da denne fik Ansættelse her, men da Faderen trængte til Assistance, kaldtes han, der da var Rabbiner i Gnesen, formentlig i 1782, herop som hans Medhjælper. 1787 nævnes han Underrabbiner ved Menigheden. Fra 1790 ses han ved større Højtideligheder i Synagogen at være optraadt i Faderens Sted. Efter dennes Død i 1793 valgtes han til Overrabbiner.

Som saadan skulde han opleve de store Begivenheders Tid: den franske Revolution og den over tyveaarige Verdenskrig, der kom til at gribe saa stærkt ind i Staternes og Folkenes Liv — derunder ogsaa i de jødiske Menigheders.

Længe forinden den franske Revolution brød frem, var imidlertid i Danmark den sociale og økonomiske Liberalismes, Oplysningens og Borgerdydens Tid indledet med Statskuppet i 1784, da Kronprins Frederik, med erfarne og frisindede Statsmænd ved sin Side, havde overtaget Regeringens Førelse. Samtidig med, at Kong Ludvigs Hoved faldt for Guillotinen i Frihedens, Lighedens og Broderskabets Navn, var den danske Kronprinsregent Genstand for sit Folks Lovprisning og Forgudelse. Stadig fulgte det ham med en Trofasthed uden Lige, ikke blot i de gode Dage, men ogsaa i Prøvelsernes haarde Tider: Krigen med England 1807—14, Pengekrisen og endelig i den lange Svækkelsens og Depressionens Periode, der fulgte derpaa.

Frederik VI vil ikke i Historien staa som den betydelige Regent og Lovgiver. Ligesaa lille og uanselig, som han saa ud, ligesaa begrænsede var ogsaa hans Kundskaber og Evner; men trods alt, trods de store Ulykker, der ramte Landet under hans Styre, vandt han Folkets Hengivenhed og Tillid ved sin Retsindighed og Samvittighedsfuldhed, ved sin jævne, nøjsomme Færd og ved sin Interesse for Menigmand — en Interesse, der ogsaa og i saa høj Grad kom de danske Jøder til Gode, at han en Tid i Folkemunde kaldtes Jødernes Konge.

Hvad han i saa Henseende udrettede, skyldtes ikke nærmere personligt Kendskab til eller Samkvem med Jøderne — først paa et senere Tidspunkt (fra 1808) kom han i særlig Rapport til ganske enkelte af dem, saaledes til David Amsel Meyer og M. L. Nathanson. Han forstod vel at vurdere Jødernes Nøjsomhed, deres Godgørenhed og Ædruelighed, han paaskønnede ogsaa den jødiske Menigheds Loyalitet overfor Kongehuset; at han dog ikke var særlig indtaget i den jødiske Nation, fremgaar blandt andet deraf, at han i hele sin Regeringstid ikke forundte dem Embeder og opretholdt Forbudet mod fremmede Jøders Indvandring til Landet. Men, ligesom han var imod alt Kastevæsen — ogsaa Laugsvæsenet yndede han ikke — tilsagde hans Retsfølelse ham, at hans jødiske Undersaatter ikke maatte unddrages de almindeligste Borgerrettigheder. Næst at anerkende deres Trossamfund og at organisere dette indenfor de borgerlige Rammer var det hans Opgave: gennem Ligestillethed paa det næringsretslige Omraade at give dem Lejlighed til at blive samfundsnyttige Borgere, og dette sit Maal forfulgte han med Konsekvens, saa at Danmark i saa Henseende kom til at staa som et Foregangsland.

I sine Reformbestræbelser for Jøderne fik Kongen Støtte hos Præsidenten og de Deputerede i det danske Kancelli, for hvilke Humanitetshensynet dog ikke var saa afgørende som den embedsmæssige Betragtning, at det stred mod alle statsretlige Principper, at lade Jøderne optræde som en særlig Nation indenfor Staten med særlige Retsregler; deres hidtil respekterede

Autonomi var en statsretlig Uting, der ogsaa kunde indeholde en Fare, den *skulde* derfor ophæves.

Vi følger nu Reformernes Gang:

Ved Rescript af 19. September 1788 blev der givet de jødiske Forældre og Stadens Haandværksmestre Ret til at indgaa Akkord med hinanden om Lærlinges Antagelse og saaledes, at de unge Jøder, som havde udtjent deres Læretid, og som iøvrigt opfyldte Laugsartiklerne, skulde have Adgang til at optages i Haandværkslaugene. Og naar Handelslaugene — her tænkes navnlig paa Silke-, Ulden- og Lærreds-Kræmmerlauget — nægtede at optage iøvrigt kvalificerede jødiske Kræmmere i Laugene, ser man Gang paa Gang, at Kongen gav saadanne særlige Privilegier.

I Aarene 1798—1800 udstedtes flere Bevillinger, hvorved der gaves Jøder Tilladelse til at søge lærde Skoler og Universitetet samt til at indgaa Ægteskab med Kristne. — Ved Promemorium af 3. April 1802 anerkendtes Jøders Ret til at erhverve Jordegods. Efterat der i 1801—2 var givet Jøderne Adgang til at blive antagne ved det københavnske borgerlige Militær — som Underofficerer ved dette nævnes 1801 Stadsmægler d'Andrade og Strømpefabrikant Warburg — blev Jøderne ved Kancelli Skrivelse af 9. December 1809 underkastede Værnepligt som Kongens øvrige Undersaatter. Ved Promemorium af 26. August 1813 forordnedes det, at Bekendere af den mosaiske Religion, som havde borgerlige Stillinger i Hovedstaden, i officielle Udfærdigelser ikke maatte betegnes »Jøde«, men alene med deres Stilling.

Men ogsaa indenfor Menigheden selv var der udført et betydeligt Reformarbejde.

I Tilslutning til Rescriptet af 1788, og da Laugsmestrene ikke var tilbøjelige til at antage jødiske Lærlinge, ligesom Gennemførelsen ogsaa mødte Vanskeligheder fra de jødiske Forældres Side, blandt andet fordi de i Læretiden ikke selv kunde drage Nytte af deres Børn, oprettedes 1793 paa Initiativ af Brødrene Cantor Præmieselskabet for den mosaiske Ungdoms Anbringelse til Kunst og Haandværk, der ikke blot ved Præmier opmuntrede til, at unge Jøder søgte og erholdt Pladser som Lærlinge, men senere udvidede sin Virksomhed til ved Laan at støtte Svende og Mestre. Bestyrelsen bestod af saavel Jøder som Kristne; i den første Bestyrelse sad saaledes, foruden de to Stiftere, de to bekendte kristne Børsmænd Bankkommissær, Grosserer Lars Larsen og Grosserer Andreas Buntzen. Der meldte sig straks 28 Mestre som villige til at modtage Lærlinge; allerede i 1798 udgjorde de jødiske Mestres Tal 7, Svendenes og Drengenes henholdsvis 14 og 23.

Paa M. L. Nathansons Foranledning stiftedes Friskolen for Drengebørn af den mosaiske Tro, der aabnedes 17. November 1805 med en Bestyrelse bestaaende af Nathanson, Dr. med. S. Jacobi og Grossererne S. S. Trier og

Gotlieb Euchel. Af de førstantagne 52 Børn skal kun nogle ganske faa have kendt de danske Bogstaver. Foruden i hebraisk og jødisk Religionsundervisning lærte Børnene Dansk, Tysk, Geografi og Historie samt Regning og dansk og hebraisk Skrivning. Da der ikke fandtes tilstrækkeligt Tal af dertil egnede jødiske Faglærere, var de fleste af Lærerne kristne — to endog Teologer.

Den 28. Oktober 1810 aabnedes, under Protektion af Prinsesse Caroline den af flere af Menighedens Medlemmer stiftede Friskole for Pigebørn, den saakaldte: Carolineskole, med 52 Elever. Ved Siden af de elementære Undervisningsfag lærte Børnene ogsaa Haandgerningsarbejde. Den første Direktion bestod af Nathanson, Mægler Wessely og Købmand Joseph Raphael. Ogsaa til denne Skole knyttedes flere kristne Lærere.

En ikke ringe Betydning fik den i 1803 af to af Trossamfundets Medlemmer Heyman Jacob Bing og Levin Isac Kalisch oprettede Undervisningsinstitut for jødisk Ungdom. Undervisningen i denne Skole, der særlig var beregnet paa de velstillede Jøders Sønner, nød den største Anerkendelse saaledes hos Kancelliet og hos Sjællands Biskop Niels Edinger Balle. Forøvrigt søgte allerede da ikke faa af de mere bemidlede jødiske Familiers Børn de kristne Skoler og for Sønnernes Vedkommende navnlig de to Borgerdydsskoler og det v. Westenske Institut. Pigebørnene undervistes ofte af Privatlærere eller Lærerinder.

Det var imidlertid ikke blot paa Skoleundervisningens Omraade, at Reformerne gik deres Gang.

Menighedens væsentligste Indtægt havde hidtil været en Afgift af 2 Skilling pr. Pund Kød (coscher), som Medlemmerne købte i de authoriserede Kødudsalg. Denne Afgift, der havde indbragt c. 5000 Rdl. aarlig, og som var særlig trykkende for Menighedens fattige Medlemmer, blev nu ophævet, og ved kongelig Resolution af 15. August 1806 nedsattes en Kommission bestaaende af Nathanson, Lion Israel, Moses Bendix og Gerson Melchior til i Kødafgiftens Sted at ligne et til denne svarende Beløb paa Menighedens Medlemmer efter Formue og Lejlighed.

I Tilslutning hertil og, efterat have formaaet de gamle Repræsentanter til at erklære, at de frivillig traadte tilbage, indgav Nathanson med flere andre af Reformmedlemmerne i 1809 Andragende til Kancelliet om Udnævnelse af et nyt Repræsentantskab paa 7 Medlemmer.

I 1795 var den ældre Styrelsesform med Ældste, Bisiddere m. m. bleven afløst af et Repræsentantskab paa 13 Medlemmer. I Aarenes Løb var imidlertid Tallet tyndet stærkt ind. Nogle var afgaaet ved Døden, andre gav ikke Møde under Paaskud af Alder, eller at deres Tid ikke tillod dem det, og blandt de tilbageblevne herskede der tilmed Uenighed, saa at ogsaa de til

sidst i 1801 ønskede at fratræde. Da dette var bleven bekendt, indkom der imidlertid til Kancelliet et Par Andragender (med opdigtede Navne) om, at Afsked ikke maatte bevilges dem, udenat de forinden havde aflagt Regnskab. Hertil svarede de paagældende Repræsentanter, at de ganske vist ikke plejede at aflægge Aarsregnskaber, men at det havde været Sædvane, naar nogen af dem afgik, at da 7 af Menighedens Medlemmer reviderede, og at man agtede at vedblive hermed.

Hermed vilde selvfølgelig hverken Kancelliet eller Magistraten lade sig nøje.

I 1801 gjorde Magistraten dem opmærksom paa, at de havde en ubetinget Regnskabspligt, og ved Skrivelse af 28. Juli s. Aar paalagde Kancelliet Repræsentanterne at sørge for, at den ene Halvdel af disse afgik ved Lodtrækning s. Aar og den anden Halvdel om 2 Aar. Dette sad imidlertid de tilbageværende Repræsentanter overhørig, og da sluttelig Tallet paa de fungerende var svundet ind til 3 — nemlig David Amsel Meyer, Samuel Moses Heckscher og Nathan Bendix Levy — maatte der nødvendigvis ske en Nyordning. Efterat de paagældende allerede i 1804 forgæves havde henstillet, at man vendte tilbage til den gamle Ordning med af Menigheden valgte Ældste og Bisiddere m. m., besluttede Kancelliet (jfr. sammes Skrivelse af 28. Oktober 1809) som nødvendig Foranstaltning at konstituere et Repræsentantskab paa 7 Medlemmer bestaaende af Mægler M. Wessely, Dr. med. S. Jacobi, Joseph Raphael, Grosserer Falk Ahrenson, J. Glückstadt, Grosserer Gerson M. Melchior og Ruben Henriques jun.

Menighedens Valg af Repræsentanter var saaledes suspenderet, og Reformpartiets Mænd var herefter kommet til Roret.

Det nye Repræsentantskab havde som juridisk Konsulent Overretsprokurator Moses Delbanco, og satte sig til Opgave at indføre Orden i Administrationen og Skiftevæsenet. Menighedens Bøger blev herefter førte paa dansk, og i 1810, i Henhold til Rescript af 29. Maj, indførtes authoriseret Protokol over Fødsler, Dødsfald og Ægtevielser.

21. Maj 1811 udkom Kancelli-Plakat, angaaende hvorledes den jødiske Religions Bekendere havde at forholde sig i Henseende til Ligs Begravelse, og samtidig konfirmeredes Vedtægter for det nye jødiske Begravelsesselskab.

Havde denne Plakat med dens Forbud mod den rituelle hurtige Begravelse — inden 24 Timer efter Døden — vakt almindelig Opsigt indenfor store Dele af Menigheden, skulde Repræsentanternes Indførelse af en dansk Lærebog i den jødiske Religion, beregnet for Ungdommen, rejse stærk Uvilje. Oprindelig var denne Sag foranlediget af Nathanson, der i 1812 havde ladet en tysk jødisk Theolog Salomon Cohen fra Hamborg udarbejde en saadan Kathekismus i Spørgsmaal og Svar; den var blevet oversat paa velklingende dansk af Professor Chr. Levin Sander. Udkastet var derefter blevet prøvet

af Repræsentanterne og af en Kommission, som Regeringen havde nedsat, bestaaende af Professoren i græsk og østerlandske Sprog, Nicolaj Abraham Kall, Kancellideputeret C. L. Lassen, Overrabbiner Abraham Gedalia, Overlærer Gedalia Moses og Grosserer Gotlieb Euchel — samt af det theologiske Fakultet og det danske Kancelli. I sin endelige Skikkelse blev Lærebogen authoriseret af Kongen ved kgl. Resolution af 13. April 1814.

De orthodoxe i Menigheden var overhovedet imod, at en Troslære for dem blev authoriseret af verdslig Myndighed. Men dernæst saa de ikke blot, hvorledes Tidens Rationalisme helt igennem prægede Lærebogen, men ogsaa i dennes Opfattelse og navnlig i dens Udeladelser en aabenbar Miskendelse og Tilsidesættelse af Talmudlæren og af de religiøse Skikke, som spillede saa afgørende Rolle i deres Trosliv. Talmud nævnes saaledes ikke som Religionskilde, de store Fest- og Højtidsdage, undtagen Forsoningsdagen, beskæftiger den sig ikke med, ej heller med de hellige Vedtægter, som det er Jødernes Pligt at iagttage, saaledes at afholde sig fra forbudne Spiser, at bære Tefillin o. s. v.

Karakteristiske er de Udtalelser, der faldt fra kristen Side om denne Lærebog.

Ørsted, som Kancellideputeret, var mod Lærebogen, som »blev gjort til en Slags kanonisk Bog«. Det var ham paafaldende, »hvor meget Mosaismen, selv i den ved Kristendommen forædlede Skikkelse, hvori den her fremtræder, i moralsk Gehalt staar tilbage for vor Religion«.

Og da det theologiske Fakultet havde insisteret paa, at Lærebogen paa tydelig Vis skulde bestride den Fordom, at der gives en hellig fra Sinai mundtlig forplantet Tradition, og at de gamle Rabbineres Udsagn kunde betragtes som Sandhedskilde, svarede Kancelliet, at det afgørende var, om den nye Lærebog vilde have en gavnlig eller skadelig Indflydelse paa Jødernes Moralitet og Borgersind: Lærebogen var, som gennemset af en Kommission, af hvilken Overrabbineren var Medlem, »saa fuldstændig fri for urigtige og rabbinske Sætninger, at sikkert Ingen af dem, som har modtaget Undervisning i den mosaiske Religion efter denne Lærebogs Indhold og under en prøvet Lærers Vejledning, nogensinde vil kunne betragte disse Fordomme som agtværdige Sandheder«. Kancelliet fandt derfor ikke Anledning til at imødekomme Fakultetets Henstilling. »Den talmudiske Lære vil efterhaanden bortfalde«.

Vi nærmer os nu Slutstenen paa Reformerne: den kongelige Anordning af 29. Marts 1814.

Forinden denne var David Amsel Meyer afgaaet ved Døden — den 30. August 1813. I ca. 30 Aar indtil 1809 havde han ret enevældigt styret Menighedens Anliggender, han havde været dennes rigeste, men ogsaa dens mest

godgørende Medlem. Hvad Pengetransaktioner angik, var han en saare erfaren Mand, men iøvrigt, som den gammeldags Jøde, blottet for Kundskaber — ja, han lærte aldrig at skrive dansk. Ikke destomindre var han sin Kompagnon M. L. Nathansons trofaste Støtte, hvor det gjaldt den mosaiske Ungdoms Undervisning. Han hadede Luksus, undgik Selskabelighed og førte selv det nøjsomste Liv; hans store Ærgerrighed var den Tillid og Hengivenhed, som han havde vundet hos Kronprins Frederik: Han »Jøden« var Regentens Raadgiver og havde i flere Aar uhindret Adgang til ham. David Amsel Meyer forblev orthodox Jøde til sin Død. Om Frederik VI' Hengivenhed for ham lige til det sidste, vidner Kabinetssekretærens Udtalelser strax efter hans Død: »Allerhøjstsamme har kendt, agtet og yndet den afdøde som Mand af lyst Hoved, af kundskabsrig Erfaring og af ædel Retskaffenhed, der til enhver Tid gav de umiskendeligste Prøver paa virksom Kærlighed til Fædrelandet og urokket Hengivenhed for Kongen. Efterretningen om at have blandt sine tro Undersaatter tabt en saadan Mand har bedrøvet vor gode Konges for ædle Følelser aabne Hjærte«.

Om Broderen Moses berettes, at han i sit Hus havde en ung Talmudist for med ham i sin Fritid at studere de hellige Skrifter.

I sit Testamente havde David Amsel Meyer frabedt sig enhver Pragt ved Begravelsen. Overrabbineren, »den højlærde Hr. Abraham, en Søn af højlærde Hr. Gedalia«, hvem han testamenterede 2000 Rdl., maatte saaledes ikke ved Begravelsen holde nogen Sørge- eller Ligtale, men 10 Lærde skulde i den Trierske Synagoge »læse saavel om Morgenen som om Aftenen nemlig i et Aar«, og han sluttede med »Fra nu af har jeg kun en Bøn til Skaberen, at min Død maatte forsone alle mine saavel forsætlige som uforsætlige Overtrædelser, Forseelser og Synder«.

Til Testaments-Executores havde han indsat Kancelliraad, Overretsprocurator Fugl, der, efterat være afgaaet ved Døden, erstattedes med Grosserer Jacob Salomon Meyer, og sine 2 Kompagnons, Grosserer S. S. Trier og M. L. Nathanson. Da Handelshuset Meyer & Trier gik Fallit i 1820, traadte de sidstnævnte tilbage, hvorefter Assessor Thomsen indgik i deres Sted. — Boet var forøvrigt da saa godt som afsluttet. I Testamentet havde han bestemt, at hvad Statskassen skyldte ham — opgjort til 294,000 Rbdl. r. S. — skulde tilfalde offentlige Institutioner, uden at han nærmere havde angivet hvilke. Heraf blev af Executorerne 190,000 Rbdl. udlagt til ikke-jødiske Stiftelser, Skoler m. m., mens 104,000 Rbdl. kom jødiske Institutioner til Gode.

Det Legat, som l'ancième régimes Førstemand havde stiftet, »Hofraad David Amsel Meyers Legat«, staar saaledes som et værdigt Udtryk for jødisk Tolerance og Jødernes Bestræbelser for Assimilationen med deres kristne Medborgere.

* * *

Anordningen af 1814 fremkom ikke som Udslag af en Folkestemning — den var ej heller et Hastværksarbejde. Forarbejderne til den laa næsten 20 Aar tilbage i Tiden.

I det ovenfor omtalte Forlig, som de Ældste sluttede i 1791 med Fürst og dennes Medopponent Wulff Lazarus Wallich, var, som ovenfor nævnt, blandt andet vedtaget, at Menighedens Regnskaber skulde revideres. Indbyrdes Uenighed mellem Revisorerne og de Ældstes Modvilje vanskeliggjorde imidlertid Revisionen i dens Hverv, og allerede den 28. December s. Aar beklagede Fürst sig herover til Kancelliet med Anmodning til dette om at konfirmere Forliget som en gældende Lov for den jødiske Nation, og om der nu maatte blive beskikket af Kancelliet en officiøs Revisionskommission til at gennemgaa de gamle Regnskaber og affatte et Reglement for de Udgifter, der maatte afholdes. Til denne Kommission skulde de Ældste være pligtige at udlevere Menighedens Regnskabsbøger. I Januar 1792 beskikkede Kancelliet til en saadan Kommission paa Fürst' Forslag Mægler Wessely og N. L. Meyer med Ret for de Ældste til at supplere disse med 2 af dem valgte Mænd. Wessely døde imidlertid i Marts 1794, og da hans Stedfortræder Tapet- og Læderfabrikant Jeremias Henriques ikke kunde enes med Meyer om Revisionen, begærede denne sig fritaget for Hvervet. I Skrivelse af 17. Januar 1795 indgav herefter Henriques Plan til et Reglement for Bestyrelsen og Menigheden samt Revision af de gamle Regnskaber. Det fremgik af denne, at de Ældste egenmægtigt havde »bortødslet mange Penge«. Henriques henstillede dog, at man undlod at fordre Erstatning af de Ældste, dels fordi de fleste Penge var medgaaet til fattige Rejsende, dels fordi der næppe fra Menighedens Side vilde blive rejst noget Krav.

En ny Situation var imidlertid kommet til at foreligge ved Stadens store Brand den 5.—7. Juni. Hele Kvarteret omkring Læderstræde, hvor Jøderne særlig havde til Huse, nedbrændte — ogsaa den højtyske Synagoge med den største Del af Menighedens Papirer og Regnskaber. Over $^1/_3$ af hele den jødiske Menighed havde mistet Hus og Hjem, og Nøden blandt dem var meget stor, omend den kendte jødiske Godgørenhed traadte til af bedste Evne. Indenfor Menigheden herskede den største Raadvildhed. Af de 3 Ældste var de to, David Amsel Meyer og Hartvig Joseph, lede og kede af de Fürstske Angreb, — allerede i 1794 tilligemed Bisidderne traadt fra, og af de 3 Kasserere, der sluttelig havde maattet overtage Bestyrelsen af Menighedens Anliggender, ønskede efter Branden de to sig fritaget for deres Hverv. Endelig meldte Simon Jacob, der optraadte som interims Ældste, sig i August til Kancelliet og Magistraten med Anmodning om ogsaa at blive afløst; han havde udstedt ikke mindre end 3 Indbydelser til Møder, men Ingen var mødt. Paa Magistratens Henstilling bemyndigedes herefter Simon Jacob

ved Kancelliskrivelse af 29. August s. Aar til at foranstalte en Samling af Nationen for at vælge 13 Repræsentanter, saaledes at de, der valgtes, ikke kunde undslaa sig. Herefter valgte Menigheden, i Stedet for Ældste og Bisiddere som tilforn, et Repræsentantskab paa 13 Medlemmer, blandt disse David Amsel Meyer og Moses Fürst. Denne, forøvrigt kun som midlertidig tænkte Ordning, passede selvfølgelig ikke helt Moses Fürst, da det nye Repræsentantskab saa overvejende bestod af de Ældstes Tilhængere. Allerede kort efter Branden havde han tilskrevet Kancelliet med Andragende om, at der maatte blive nedsat en ny Kommission, denne Gang bestaaende af Retsassessorer til at undersøge nærmere de allerede paapegede Uordner og til at paakende de Erstatninger, som af de Ældste vilde være at tilsvare Menigheden; endelig foreslog Fürst, at denne Kommission ogsaa overvejede, hvorledes de Brandlidte kunde hjælpes. Magistraten, der havde erholdt Skrivelsen til Betænkning, erklærede under 22. Juli, at, da den hidtil nedsatte Kommission slet intet havde udrettet, syntes det fornødent paa anden Maade at tilvejebringe Orden i den jødiske Menigheds offentlige Tings Bestyrelse. Da saadant ikke kunde ventes at ske af Nationen selv, forekom det Magistraten, at den af Fürst foreslaaede Kommission vilde være det tjenligste Middel til denne Hensigts Opnaaelse. Det henstilledes dog, at Kommissionen, forinden de 2 af Fürst foreslaaede Medlemmer, Hof- og Stadsretsassessorerne Bang og Peter Collett, suppleredes med Professor Nicolaj Abraham Kall og med Jeremias Henriques.

Forslaget vandt Kancelliets Tilslutning, og under 4. September nedsattes Kommissionen, idet dog Højesteretsadvokat Christian Bagger Brorson paa Forslag af Assessor Bang traadte i dennes Sted, og idet ogsaa Henriques' Kollega i den tidligere Kommission N. L. Meyer medoptoges. Sidstnævnte nedlagde dog kort efter sit Mandat.

Af Kommissionens Medlemmer var Kall med sin theologiske Uddannelse og som Professor i østerlandske Sprog selvskreven, tilmed da han i Embeds Medfør som Sprogkyndig oftere havde beskæftiget sig med den jødiske Menigheds Sager, blandt andet ved Eds Aflæggelse og som Translatør. Brorson var kendt ikke blot som en dygtig Advocat, men ogsaa som lærd Jurist; blandt andet havde han indgaaende beskæftiget sig med Fortolkningen af danske Lov. Collett havde gjort sig særlig bemærket ved sine frisindede Anskuelser. En Recension af Birckners Skrift om Trykkefriheden paadrog ham imidlertid en saadan Unaade, at han, uden Lovmaal og Dom, endog uden Pension, blev afskediget fra sit Embede ved kongelig Resolution af 30. September 1797. Majestæten kunde ikke taale »at se Domstolene beklædt af en Person, der ansaa Edsbrud som en god Handling og Gudsfornægtelse som den største Hæder«. Med den Sammensætning, Kommis-

sionen havde faaet, og, da saavel Magistraten som det danske Kancelli og dets Generalprokurør Christian Colbjørnsen var stemt for en Reformering af de jødiske Anliggender, maatte det forventes, at der denne Gang vilde komme et og tilmed et frisindet Resultat ud af Kommissionens Arbejde.

Kommissionens Kompetence var forøvrigt ret stærkt begrænset. Foruden at undersøge, hvorledes den ved Branden opstaaede Trang bedst kunde afhjælpes, skulde den kun omfatte Styrelsesformerne for den jødiske Menighed, Regnskabsvæsenet, Revisionen og Skifternes Behandling. Men paa den anden Side erholdt Kommissionen Ret til at indkalde Menighedens Medlemmer for af disse at erholde Oplysninger, af hvad Navn nævnes kan, og til at afgive Betænkning over de af Fürst indgivne Klager. En saadan Generalindkaldelse fandt derefter Sted gennem Aviserne, og dermed aabnedes Sluserne for saavel mundtlige som skriftlige Klager og Henstillinger — dem, den jødiske Menighed i Forvejen havde haft saa mange af, men som nu efter Branden og Kommissionens Nedsættelse fik yderligere Næring.

Kommissionen synes straks at være kommen paa Kant med det jødiske Repræsentantskab. Allerede i Oktober beklagede den sig over, at Repræsentantskabet søgte at hale Sagen ud, hvorefter Kancelliet bemyndigede Kommissionen til at paalægge Repræsentantskabet under Mulkt at fremkomme med begærede Oplysninger.

Af de til Kommissionen indkomne Indlæg skal navnlig fremhæves to: det ene fra en Anonym, det andet fra Grosserer Gotlieb Euchel, der i sin Ungdom havde studeret jødisk Theologi i Mendelsohnsk Retning i Berlin og Kønigsberg, og som baade ved sin Anseelse og sine Kundskaber kom til at spille en fremtrædende Rolle i de følgende Aars Reformarbejde.

I disse Skrifter saavelsom i Artikler i Rasmus Nyerups »Kjøbenhavns lærde Efterretninger« og i Rahbeks »Minerva«, der begge havde stillet sig til Disposition i »denne for enhver god Borger og sand Menneskeven vigtige Sag«, var Reformkravene betydeligt udvidede. De gjaldt nu ikke blot Revisionerne og Menighedens Styrelsesformer, men Skoleundervisningen og Jødernes borgerlige Retsstilling. »Men vil man som ligeberettigede Borgere gaa op i det danske Statssamfund, maatte man ubetinget underkaste sig Landets Love og ikke holde paa nogen Særinstitution efter rabbinske Forskrifter«.

Hertil knyttedes nu ogsaa alvorlige Angreb paa den traditionelle Religionsudøvelse, den talmudiske Lære, og paa Rabbinerne. »Ubekendte med hver Videnskab, der forædler Menneskene, har de villet forvise alle Videnskaber og alle disses Lærere af Jødedommen«. »De har bragt det saa vidt, at vi, foragtede af vore kristne Brødre, have udgjort et af vore Fordomme stolt, uvidende, adskilt Folk«.

I en Artikel i Minerva, der bar Overskriften:

»Har vi ikke alle een Fader, har Gud ikke skabt os Alle, og hvor skulle vi være saa troløse mod vore Brødre at vanskeliggøre det fædrene Forbund«, karakteriserede Euchel Rabbinernes Gudstjeneste i Synagogen saaledes:

»Efter en Disputation følger i Almindelighed noget, der skulde lignes med en Prædiken, men hvor smagløst, hvor usselt, i hvilket Miskmask af hebraisk-kaldæisk og jødisk-tysk Foredrag bliver her Talmudens skønneste Sententser belagte med en afsindig Kommentar«.

I Overensstemmelse med den haarde Kritik af Rabbinernes Virksomhed fordredes, at enhver kirkelig Magt og Jurisdiktion skulde fratages dem, og at der prædikedes i Synagogen i et rent og forstaaeligt Sprog. Samtidig stilledes Ønsket om, at Kontrakter og offentlige Dokumenter skulde affattes paa dansk.

Alle disse og en Række dermed i Forbindelse staaende Problemer drøftedes herefter i Kommissionen, der i August 1796 indgav sin allerunderdanigste Forestilling tilligemed et detailleret Forslag til en Anordning om Jøderne i København — et Forslag, der blev grundlæggende for de ovenfor anførte Reformer og for den senere Anordning af 1814.

Forslagets Tendents fremgaar straks af Paragraf 1.

»Jøderne bør være pligtige at rette sig efter de danske Love og maa i intet Tilfælde kunne indskyde sig under deres egne Love eller dømmes efter disse«. Derefter følger de øvrige Bestemmelser — derunder om Menighedens Styrelse —, som i alt væsentligt imødekommer de radikale Reformforslag. Med Hensyn til Rabbineren hedder det i § 2, at Præster skal være Personer, der foruden talmudisk Lærdom besidde almennyttige Videnskaber og ere vel øvede i det danske eller tyske Sprog.

Ogsaa Kommissionens jødiske Medlem Jeremias Henriques havde tiltraadt Forslaget; han tog kun Afstand fra de betydelige Udgifter, hvormed Menighedens Medlemmer blev bebyrdede, og fra, at de portugisiske og de højtyske Jøder indordnedes under samme Styre — han var selv Portugiser. I Modsætning til Kommissionens øvrige Medlemmer fordrede han ogsaa, at Skifterne burde overgaa til de ordinære Skifteretter.

Forslaget tilligemed Forestillingen blev straks publiceret i Trykken, men ses ikke udenfor de jødiske Kredse at have vakt almindelig Opsigt endsige Modstand eller Modvilje. Der var dengang, trods det, at man levede i Borgerdydens og Oplysningens Tid, overhovedet ikke nogen offentlig Mening, naar det da ikke gjaldt Trykkefriheden, i alt Fald fik den ikke sit Udtryk i Pressen eller Tidsskrifterne. Ganske afgørende Love som Forordningen om Speciesbanken af 16. Februar 1791 og den store Toldforordning af 1. Februar 1797 toges til Efterretning uden at afstedkomme Discussion eller Kritik.

Men indenfor den jødiske Menighed mødte Forslaget Beklagelse og Forargelse, hvad kraftigt kom til Orde i den Protestskrivelse til Kongen, som 11 af de 13 Repræsentanter fremkom med den 17. Februar 1797. »Det er bleven den jødiske Nations sørgelige Lod at besvare en allerunderdanigst Forestilling om en Anordning for Jøderne, indgivet af en for de jødiske Anliggender nedsat Kommission«.

De omtaler først, hvorledes de 2 Menighedsmedlemmer Moses Fürst' og Wallichs Aktion om Klædedragten i Synagogen er udartet til en Discussion om Menighedens Bestyrelse og om dens Indtægter og Udgifter for sluttelig at overgaa til Forsøg paa at »kuldkaste den ganske Religion«. De vender sig med Foragt mod de anonyme Forfattere, som har skjult sig for bedre at indgyde Træskhed og Usandheder, og de beklager, at de Paagældende har fundet Adgang til Kommissionen og dér synes at have haft synderligt Held i deres Bestræbelser. De betvivler, at de paagældende Kommissionsmedlemmer virkelig har kendt den jødiske Religion og dens Ceremonier; hvis Henriques' Forslag skal bedømme hans Religion, da erklære de, »at han ingen Jøde er«. De paastaar, at Kommissionen har overskredet sin Kompetence, som alene var den at ytre sig om Nationens økonomiske Forfatning. De beklager sig over, at Kommissionen har haanet Menighedens Styrelse — Mænd »hvis eneste Brøde er ikke at have et besudlet Rygte eller at have falleret en 3—4 Gange«. I Forbindelse dermed udtaler de, at der hidtil ikke er indgaaet Klage over nogen Skiftebehandling.

De minder om Majestætens Tilsagn til Jøderne, at de maa leve efter deres Religion, Skikke, Vedtægter og Ceremonier. »Den jødiske Religion grunder sig paa Mose Lov, det gamle Testamente i al Almindelighed, Talmud med flere Skrifter, der er antagne for Lærebøger, og at handle mod samme med dens Forskrifter er det samme som ikke at være Jøde«. »Jødisk Religion overholdes i disse Bøger, hvorfra ingen Undtagelse kan ske, saalænge dette Selskab maa være til og Majestæten ikke befaler sammes Ophævelse eller Bortjagelse«.

I Overensstemmelse hermed hævdede de, at Nationen maa have Frihed til at udøve deres Religion, Bud, Skikke og Ceremonier, og at det, som afhænger af samme, ikke maa være Genstand for Landets almindelige Lovgivning. Med Hensyn til Rabbineren har der endnu ikke været fremført nogen Klage over, at han i sine Afgørelser har udvist Uretfærdighed. Det er ham, der afgør, hvad der er Ret ifølge Mose Bog og Talmud; han skal være første og sidste Dommer — ikke Embedsmand. De protesterer mod de fremkomne Forslag om Skoleundervisningen. »Det er ikke Skolens Sag at skabe Proselytter eller at omvende Jøder«. Det bør være overladt Menigheden selv — som et Selskab — at bestemme sin Styrelse og Administra-

tion. De slutter med at udtale, at — om Kommissionens Forslag nyder Bifald — er det ensbetydende med en Kuldkastelse af den jødiske Religion i dens Ceremonier og Vedtægter; men, for at forebygge Stridigheder i Fremtiden foreslaar de »at fremkalde den hele Nation og forelægge samme et Regulativ, hvorefter Indtægter og Udgifter bestemmes og Regler foreskrives Nationens Indretninger«.

Til Støtte for Protestskrivelsen vedlagde Repræsentanterne Erklæringer fra Overrabbinerne og de Ældste ved de jødiske Menigheder i Altona og Berlin og en Attest afgivet af Orientalisten, den tidligere Professor ved Københavns Universitet, nu Overkonsistorialraad og Generalsuperintendent i Slesvig Jacob Georg Christian Adler, hvis indgaaende Kendskab til den rabbinsk-talmudiske Literatur var almenbekendt. Han responderede, at Talmud maa anses som befalende og Grundlov for den jødiske Religion.

Og sluttelig mødte Repræsentanterne op med en Erklæring fra 167 Husfædre af den herværende jødiske Menighed. Allerede den 24. August 1796 havde Repræsentanterne forelagt Menighedens Medlemmer Spørgsmaalet »om de ønsker, at der skal ske en Ansøgning efter Kommissionens Forslag, eller om de ønsker, at det skal have sit Forblivende ved de hidtil brugte Ceremonier, Love, Skikke, Vedtægter og forhenværende Indretning ved Nationen«, hvortil var Svaret, »at de ønskede, at det skal have sit Forblivende ved den forrige Indretning«.

Overfor denne kraftige Tilkendegivelse fra Menighedens Side blev Kommissionsforslaget foreløbig henlagt. Forøvrigt skal en væsentlig Del af Sagens Akter være brændt under en Ildsvaade, der overgik Ordrup By i 1797 og dermed ogsaa den Kancellideputerede Christian Knudsen, som havde taget Akterne med ud paa sit Landsted.

Men Sagen var ikke skrinlagt, og flere Gange ses Kronprinsen overfor Kancelliet at have efterlyst samme. I Skrivelse af 11. September 1806 til det tyske Kancelli skriver han saaledes:

»Es ist mein Wunsch, dass der Zustand der Juden durch allgemein gütige liberale Vorschriften dahin bestimmt werden soll, dass die eingebornen Juden in Ansehen der Nahrung und Erwerbszweigen die Christen gleichgestellt — die fremden Juden aber soviel möglich abgehalten würden sollten weil Ich eine solche Verfügung als das werksamste Mittel selbst zu moralischer Verbesserung der eingebornen Juden ansehe«. Han omtaler, at han allerede for 3 Aar siden har fremsat dette sit Ønske for det danske Kancelli, og at dette derpaa havde svaret, at Sagen var under Overvejelse, hvorfor han føler sig overbevist om, at man inden ret længe vil kunne forvente Forslag fremsat.

I 1804 var Frederik Julius Kaas udnævnt til Præsident for det danske

Kancelli, og ogsaa han indsaa Nødvendigheden af, at der blev givet Regler for Jødernes Retsstilling, saa at man ikke indskrænkede sig til at fastslaa Bestemmelser om Menighedens økonomiske Forhold. »Jøderne og navnlig deres Rabbinere søger bestandig at unddrage sig Statens Love, som de finder stridende mod Mose Lov. I talrige civile og borgerlige Anliggender har Rabbinerne anmasset sig altfor stor Myndighed. Den jødiske Menighed danner en Stat i Staten, som alene har sine individuelle Interesser for Øje«.

30. April 1806 skrev Kaas til Kronprinsen, at han i Løbet af 14 Dage vilde være færdig med sin Indstilling. Sagen blev dog udsat for at afvente Resultaterne af den Notabelforsamling af franske og italienske Jøder, som Napoleon havde sammenkaldt i Anledning af den af ham paatænkte Ordning af Jødernes Forhold. Den havde sit første Møde den 26. Juli og efterfulgtes af den store Sanhedrin paa 71 Medlemmer: 46 Rabbinere og 25 Lægfolk, der traadte sammen i Paris den 9. Februar 1807.

11. April s. Aar afgav Kancelliet til Kronprinsen sin Forestilling angaaende en Anordning og et Reglement. Kaas skriver »Den Vending, Jødernes Anliggender tog i Frankrig, vakte min Opmærksomhed, jeg troede det nødvendigt at forekomme saa vidt muligt Resultaternes Virkning paa Danmark ved at give Jøderne en mere fast og borgerlig Stilling i Samfundet«.

Forslaget imødekom forøvrigt de gammeljødiske Ønsker paa flere Punkter: Menigheden skulde saaledes beholde sin Skiftemyndighed, sit Fattigvæsen og sit Skolevæsen uden Tilsyn.

Kronprinsen synes imidlertid at have faaet sine Betænkeligheder ved at fremme Sagen: »Faar Jøderne de Fordele, de indbilder sig i Frankrig, tror jeg, at man maa anse disse saa farlige, at de aldeles ikke kan taales«, skriver han saaledes 14. April til Kaas.

Og saa kom Krigen. Den 16. August 1807 begyndte Englænderne Landsætningen af deres Tropper paa Sjælland, den 2. September bombarderede de København. Regeringen fik herefter andet at tænke paa, og først i 1813 tog Kancelliet atter Sagen op. Det gamle Udkast fra 1807 blev gennemarbejdet og ændret saaledes, at der nu fremsattes Udkast dels til en almindelig Anordning gældende for hele Landet dels til et særligt Reglement for Menigheden i København. I August 1813 fremkom Kancelliet med sin udførlige Forestilling tilligemed Forslag til Anordningen og Reglementet, hvilke Kronprinsen under 18. s. M. approberede med nogle enkelte mindre Ændringer, derunder om Kontrollen med de tilrejsende Jøder og om, at Jøderne fremtidig skulde bære Familienavn.

Kancelliet indskrænkede sig imidlertid ikke til at rette Udkastene i Overensstemmelse hermed, men underkastede dem en nøjere Prøvelse, under hvilken den Deputerede C. L. Lassen og navnlig Anders Sandøe Ørsted, der

i April samme Aar var bleven Deputeret, fremkom med en Række meget væsentlige Ændringsforslag — Ørsted saaledes i en udførlig Betænkning af 6. Oktober. Mens Magistraten havde været spurgt, var Udkastene ikke forelagt det jødiske Repræsentantskab. Derimod fremgaar det af Sagens Akter, at Nathanson har været bekendt med disse, og at han til Ørsted skriftligt har indgivet sine Bemærkninger.

Af de Ændringer, som de nye Udkast indeholdt, skal nævnes, at Trossamfundet — Menigheden — herefter ikke skulde have Indflydelse paa Valget af Repræsentantskabet og af Præsterne, at Rabbinerne fremtidig skulde kaldes Præster, og at der ikke maatte oprettes Synagoger uden Regeringens Tilladelse. Særlige Bestemmelser gaves derhos om Konfirmationen og om Mandtal m. m. Ordet »Jøder« var overalt erstattet med »Bekendere af den mosaiske Religion«, ligesom »den jødiske Nation« og »den jødiske Menighed« ændredes til »det mosaiske Religions Samfund«.

16. November 1813 fremkom Kancelliets nye Forestilling tilligemed Forslag til Anordningen, »der bestemmer, hvad Bekjendere af den mosaiske Religion, der opholder sig i Kongeriget Danmark, have at iagttage«, samt til Reglementet for det mosaiske Religions Samfund i Kjøbenhavn. Efterat Frederik VI 15. Marts 1814 havde approberet disse, udkom de den 29. samme Maaned. Foruden den kongelige Underskrift er Anordningen og Reglementet paraferet af Konsejlpræsident Kaas og af de Deputerede, Cold, Bülow, Monrad, Ørsted, Berner og Lassen.

Anordningen forkynder i sin første Paragraf:

»De af den mosaiske Religions Bekendere, der er født i vort Rige Danmark, eller have erholdt Tilladelse til at bosætte sig sammesteds, *skulle nyde lige Adgang med Vore øvrige Undersaatter til at ernære sig paa enhver lovlig Maade*; hvorimod de, og forsaavidt Vi ikke ved denne vor Anordning derfra have gjort Undtagelse, skulle i alle Maader rette sig efter Landets borgerlige Love, saa at de i intet borgerligt Anliggende kunne indskyde sig under de mosaiske Love eller de saakaldte Rabbinske Forskrifter og Vedtægter. Heraf følger, at de, i Henseende til Skiftevæsen, Fattigvæsen samt Skolevæsenet (Religionsundervisningen undtagen) saavel som i ethvert andet Anliggende, der ej staar i uadskillelig Forbindelse med Religionen, skulle henhøre under det Steds Jurisdiktion og Øvrighed, hvor de ere bosatte, dog med de Undtagelser, som i Henseende til den mosaiske Religions Bekendere i Vor Kongelige Residentsstad Kjøbenhavn ere fastsatte i det af Os under Dags Dato udgivne Reglement«.

Af Anordningens øvrige Indhold fremhæves:

Politiøvrigheden skal lade optage Mandtal paa særlige Skemaer. I disse opføres Familienavnet, som Søn efter Fader uforandret har at føre.

Alle Dokumenter, som fremtidig oprettes, skal, for at have Retsgyldighed, være skrevne i dansk eller tysk Sprog med gothiske eller latinske Bogstaver og med Betjening af den almindelige Tidsregning. Dette samme gælder Handelsbøgerne og de officielle Protokoller, der skal holdes til Oplysning om Alder, Ægteskab, Dødsfald o. s. v.

Ægtepagter og Testamenter skal være overensstemmende med dansk Ret. Ægteskab, som er stridende mod danske Love, kan ikke indgaaes. Skilsmisse maa ikke ske paa anden Maade end ved Øvrighedens Bevilling.

Hverken Repræsentanterne, Præster eller noget andet Medlem af et mosaisk Religionssamfund maa fordriste sig til, under Skin eller Paaskud af Religionen, at forhindre eller forstyrre nogen af deres Trosfæller i deres lovlige Handlingers Udøvelse eller tiltage sig nogen Magt over deres huslige Forfatning. Det lette Band afskaffes.

Synagoger maa kun oprettes efter indhentet kongelig Bevilling. Præsterne og *den øverste Præst* i København beskikkes af Kongen, men lønnes af Menighederne. Repræsentanterne skal føre Ministerialbøger, Konfirmation indføres, saaledes at alle saavel Drenge som Piger skal aflægge offentlig Prøve for, hvad de har lært paa Basis af den for Ungdommen authoriserede Lærebog og derefter aflægge deres Trosbekendelse.

Sluttelig gives der Bestemmelse om fremmede tilrejsende Jøder, der som Regel kun maa opholde sig her 14 Dage. Menighedens Repræsentanter skal bistaa Politiet med, at dette overholdes.

I det samtidig udkomne Reglement for Det mosaiske Religions Samfund i København fastsættes Reglerne for Menighedens Administration.

Samfundet bestyres herefter af et Repræsentantskab paa 7 Medlemmer, af hvilke ordentligvis de 2 Ældste afgaar hvert Aar. Repræsentanterne foreslaar 3 Kandidater for hver ledig Plads, hvorefter Kancelliet udnævner de Paagældende. Repræsentanterne skal være bekendte, bestandige og retsindige Mænd, der har fyldt 25 Aar og yder Bidrag til Samfundet. De paagældende er pligtige at modtage Valget. Repræsentantskabet vælger selv sin Formand; hans Navn skal anmeldes for Øvrighederne.

Repræsentanterne fører Forhandlingsprotokollerne, hvilke ligesom Samfundets øvrige Protokoller authoriseres af Magistraten. De har at afgive de Erklæringer, som Øvrighederne maatte affordre dem. De anlægger Processer i Samfundets Navn. De har Menighedens Kassevæsen under sig og skal aflægge Regnskab over Samfundets Indtægter og Udgifter, hvilke Regnskaber revideres og decideres af Magistraten. De udnævner Samfundets Embeds- og Bestillingsmænd.

For hele Indretningen af Samfundet oprettes et Reglement, som indsendes til Kancelliets Approbation.

Alt, hvad der vedkommer Religions-Ceremoniellet i Synagogen, tillige med det daglige Tilsyn ved Gudstjenesten sammesteds, skal være afsondret fra Repræsentanternes Forretninger og overladt Synagogens Forstander i Forening og Overlæg med Præsten.

Magistraten udnævner aarligen efter Samraad med Repræsentanterne 2 kendte Mænd af Samfundet til Taxatører (Ligningsmænd), der efter Formue og Lejlighed bestemmer, hvad ethvert af Samfundets Medlemmer bør bidrage til Bestridelse af den fælles Kasses Udgifter. Ligningen indsendes af Repræsentanterne til Magistratens Approbation.

Skiftevæsenet overdrages Hof- og Stadsrettens Skiftekommission.

Med Hensyn til Fattigvæsenet forholdes indtil videre efter de hidtil gældende Regler, men Forslag skal fremsættes om dettes forbedrede Indretning, hvorved vil være at tage under Overvejelse, hvorvidt bemeldte Fattigvæsen indlemmes under Stadens almindelige Fattigvæsen.

* *
*

Der gives Love, som kommer til Verden i Forventningernes Tegn — netop i det rette Øjeblik. Hvad dette: at være baaret oppe af Folkestemningen, betyder for en Lov, navnlig for en Lov, der, som den heromhandlede, i saa høj Grad appellerer til Fordomsfrihed og Forstaaelse, siger sig selv.

Den kongelige Anordning af 29. Marts 1814 hørte ikke til disse lykkelige Love.

Den var undfanget i Frihedens og Tolerancens Morgengry, i rige og gode, i Opgangens Dage, hvor Borgerdyd og materielt Velvære tog hinanden under Armen, hvor selv den højkonservative københavnske Grosserer satte den frygiske Hue i sit Societets Segl; den saa først Lyset efter lange og trange Fødselsveer og udkom paa en Tid, hvor den herværende jødiske Menighed var splittet i 2 Partier, der førte en bitter Kamp — Kampen om Religionen og om Magten — med hinanden.

Mens Repræsentantskabet som Leder af Reformpartiet ydede Frederik VI sin Hyldest og Tak for Anordningen, for Trossamfundets »fuldkomne Indlemmelse i det Større i Borgersamfundet«, og paa Kroningsdagen d. 31. Juli 1815 erlagde deres Paaskønnelse med en Gave paa 40 000 Rdl. til det af Kongen protegerede Frederiks Hospital, kunde det gammeljødiske Parti i den saakaldte Frigørelsesanordning nærmest kun se Nederlaget og Beskæmmelsen. Hvad var der vundet? De tre saa beskedne Linier: at Bekenderne af den mosaiske Tro »skulle nyde lige Adgang med vore øvrige Undersaatter til *at ernære sig* — ɔ: tjene deres Brød — paa enhver lovlig Maade«. De kunde ikke andet end sammenholde disse Linier med Anordningens

øvrige omfattende Text, som efter deres Formening kun indeholdt Bestemmelser, der paa afgørende Punkter desavouerede den jødiske Kultus, og som betog Menigheden Selvstyret, som hidtil havde været dens Stolthed. Selv deres Rabbiner, som nu skulde kaldes Præst, maatte de ikke vælge; de skulde ansøge om at oprette deres Synagoger.

Men yderligere udkom Anordningen i en Reaktionens og Depressionens Tid, hvor Jødernes Frigørelse saa langt fra stod paa Menigmands Ønskeseddel, at det snarere maa siges, at Folkets Raab var »ned med eller bort med Jøderne«.

Frederik VI og danske Kancelli skulde snart lære at kende Stemningen i de mod Napoleon kæmpende, kontinentale Lande, hvorledes Fyrsterne der kun tænkte paa at stramme Baandene for borgerlig Frihed, deriblandt for de Friheder, som de havde tilstaaet Jøderne. Ej heller kunde Frederik VI tro, at der i hans Lande under de daværende Forhold herskede Tolerancens Fred og Ro. Den literære Jødefejde, der rasede i Hovedstaden netop i de Dage (1813), da Kancelliet arbejdede paa Anordningen, maatte i alt Fald have vakt hans Tvivl. Og saa naiv kunde han ikke være, at den Antisemetisme, som kom til Orde under Fejden, kun kunde tillægges de Enkeltpersoner, der traadte frem — Mænd, som den tidligere Hofpræst og Konfessionarius Christian Bastholm, Høstgildets Forfatter Thomas Thaarup, Theologen Otto Horrebow med flere; han maatte vide, at den bundede dybere: i selve Folket.

Da Fr. af 5. Januar 1813 konstaterede den store Statsbankerot, og da Freden i Kiel den 14. Januar 1814 skilte Danmark af med Norge og dermed med $^1/_3$ af sin Folkemængde, da Modløshed og Ængstelse for Fremtiden optog Alles Sind, var det ikke unaturlige Spørgsmaal: hvem bærer dog Skylden for alt dette? Men i Stedet for at lægge den dér, hvor den rettelig laa, hos Kongen og Regeringen, der ikke havde magtet Situationen, overførte store Dele af Befolkningen den paa Jøderne, i alt Fald for den økonomiske Misères Vedkommende. »Det var dem, der havde franarret Menigmand hans Penge, det var dem, der havde bragt disse ud af Landet; det var endelig deres Førstemand David Amsel Meyer, der havde forlokket Majestæten til de financielle Operationer, som man mente havde hidført Katastrofen, hvor paa et vist Tidspunkt den danske Rigsdaler ikke taxeredes til mere end en Skilling«.

Efter Meyers Død søgte hans Kompagnon M. L. Nathanson at forsvare disse Operationer; han begik den Fejl endog at lovprise dem. Man er nu paa det Rene med, at det ikke var de Meyerske Kursoperationer, der hidførte Katastrofen — som Forholdene laa, stod denne ikke til at afværge —; de forhalede kun Fristen og kostede meget at gennemføre. Man har der-

næst al Grund til at tro, at Meyer ikke i egennyttig Hensigt har misbrugt sin Konges næsten ubegrænsede Tillid. Men man forstaar godt: først Embedsmændenes Indignation over, senere Befolkningens Misnøje med, at Kongen i sit Samarbejde med Meyer tilsidesatte sine ansvarlige Raadgivere, Ministrene og Bankens Styrelse for at følge Meyers Raad og Anvisninger. I hvilket Omfang Meyer bærer Ansvaret for den Række af fortvivlede finansielle Dispositioner med dertil sig sluttende Lovrestriktioner for at imødegaa Privatspekulationen i Valuta (Agiotagen), som faldt i Perioden 1808 — December 1812, lader sig ikke oplyse; men at han paatog sig Opgaver, som laa langt udover hans Indsigt, er uomtvisteligt. Kulminationen for den Meyerske Indflydelse naaedes i Tiden August 1811 til September 1812, da Kongen med betydelige Forstrækninger fra Statskassens og egne Midler, betroede ham Udførelsen af de store Kursoperationer, hvormed man for at opretholde Kursen paa dansk Kurant mod Hamborger-Banko søgte at organisere et systematisk Opkøb af Banko, dels til Regulering, dels til at dække den legitime Handels Behov. Disse Operationer blev lagt i Meyers og hans Firma's Haand — han blev saaledes Datidens Valutakommission, der efter sit Skøn rationerede Bankoen, og hos hvem derfor alle maatte ansøge om Valuta, hvad ikke kunde undgaa at vække stærk Harme hos de Handlende, selv hos dem, der tidligere, saaledes i Krisen 1799, havde lært at sætte Pris paa ham.

Meyer var selv klar herover. Da Frederik VI som Paaskønnelse af hans Virksomhed i September 1812, efterat han personlig havde trukket sig ud af Operationerne, der i nogen Tid derefter fortsattes af Meyer & Trier, udnævnte ham til Hofraad, og M. L. Nathanson meddelte ham dette, skal han have udraabt: »Det koster mit Liv. Den kongelige Naade vil gøre mine Fjenders og Avindsmænds Tal ti Gange saa stort«. Hvorledes han bedømtes i de højere Kredse, ser man af Finansministeren Ernst Schimmelmanns Hustru Charlotte's Brev af 31. August 1813 til Hertug Frederik Christian af Augustenborg:

»Le testament du trop fameux juif Meyer occupe la capitale — mort il a voulu se reconcilier avec les vivants; mais on lui en veut toujours à ce pauvre Hofraad. Ses protecteurs militaires sont pas nommés dans son testament«.

I sit manende og saa velskrevne Indlæg under den literære Jødefejde 1813 »Til evig Fred« omtaler Gotlieb Euchel de store Fremskridt, som der i den senere Tid var sket herhjemme for Jøderne. Og dog! Mens man tidligere, da Afstanden mellem Jøder og Kristne var saa stor, var overbærende og skaansom — hvad nu!

Ogsaa han ser — for en Del — Aarsagerne til den herskende Uvilje mod

Jøderne hos dem selv: »Jeg ved det alt for vist, at der gives mange egennyttige Vexellerere og Kræmmere, som bør jages ud af Templet«.

Og i sin »1807—1814« lægger Marcus Rubin ej heller Skjul paa, at Jøderne ikke var uden Skyld: »Angrebene har dog næppe været helt grundløse. Dels er dette et almindeligt Indtryk, man faar ved at gennemgaa Datidens Handelshistorie, dels har det megen indre Sandsynlighed for sig«.

I Fredens Aar — under den glimrende Handelsperiode 1793—1806 — havde ogsaa Jøderne haft en god og for dem gunstig Tid. De overvandt de Tab, som de led ved Branden i 1795 og i det kritiske Aar 1799, og deres økonomiske Niveau højnedes betydeligt. De deltog vel saa godt som ikke i de Storforretninger, som skabte de mægtige Formuer, saaledes ikke i Importerne fra Ostindien og Vestindien eller i Exporterne af Korn, Tømmer, Fisk og Kød til de krigsførende Lande — i alt Fald ikke i større Stil. Deres Forretninger var i det hele af mere beskeden Art; men med de mange Penge, der indkom til Landet, og med den stigende Købeevne og det tiltagende Luxusforbrug tjentes der godt i de mindre og mellemstore Handelsbedrifter, indenfor hvilke Jøderne særlig beskæftigede sig, navnlig Manufakturhandelen. Der fandtes saaledes paa denne Tid en Række velstaaende jødiske Familier, hvis Levesæt ogsaa forandrede Karakter, uden at de dog extravagerede eller gav Anledning til Misundelse eller Forargelse; kun enkelte holdt Karet eller Landsted, saaledes en af de største Købmænd blandt dem: Joseph Nathan David, der byggede det skønne Søholm. Ved flere Lejligheder havde de vist deres patriotiske Sindelag saaledes ved de af dem skænkede Beløb i Anledning af Slotsbranden og Slaget paa Rheden.

Selv om Handelslaugene fortsatte deres Angreb paa de jødiske Omløbere og paa dem, der drev ulovlig Handel, ser man indenfor Silke-, Ulden- og Lærreds-Kræmmerlauget en Række jødiske Handlende optagne. I Laugsprotokollerne fremsættes nu Opfattelser, som ikke kendtes før: »man skulde vise sig tolerant og fornuftig«.

I 1798 optoges saaledes Brødrene M. J. og Ahron Philipsen i Silke-, Ulden- og Lærreds-Kræmmerlauget, i 1801: Moses Jacob Philip, Ahron Philip, Moses Meyer, Isak Moses Cohn, Hertz Isak Loria og Moses Ruben Henriques og i 1805: Joachim Hambro. Som et Kuriosum skal anføres, at, da sidstnævntes Søn: Joseph Hambro — den senere saa kendte Storkøbmand — paa Konto af en gammel Laugsbestemmelse om Kræmmersønnens Ret til at optages i Lauget, fordrede Optagelse, blev denne hans Begæring med Magistratens Billigelse ham nægtet, uagtet han var mere end 25 Aar og fremlagde Attest for, at han fra sin tidlige Ungdom var oplært ved Silke-, Ulden- og Lærreds-Kræmmerlauget, havde lært det enkelte og dobbelte Bog-

holderi, flere af de levende Sprog, og kendte tilfulde Vexel-Kurs og Serie baade her og andetsteds«.

I 1801 skrev Oldermanden til Kancelliet, at Lauget for ogsaa fra sin Side at »befordre Tolerance« havde optaget 5 Jøder. Fra den kristne Gejstligheds Side — og da særlig fra dens Primas, Biskop Balle — mødte Jøderne nærmest Velvilje, saaledes i Spørgsmaalet om de blandede Ægteskaber. Det skyldes ogsaa Balle, at det saakaldte »Proselytfond«'s Midler overgik til Enkekassen for Skoleholdere og Kirkesangere i Sjællands Stift. »Det har vist sig, at Proselytter som oftest er Personer, af hvilke Kristendommen hverken har Ære eller Glæde«.

Med Englands Overfald og Danmarks Indtræden i Verdenskrigen vendtes der op og ned paa alle Forhold. Stortid fulgtes af Dyrtid, Velstand af Nød, Købmandskab af Jobberiet — man kom nu ind i den store Inflation, hvor Seddelpressen var i uafbrudt Gang, og hvor Varepriserne skruedes op fra Dag til Dag. En Række af de store Handelshuse maatte standse deres Betalinger for aldrig mere at rejse sig igen, og selv blandt de jødiske Handlende, der ikke havde vovet sig ud i de store Spekulationer og derfor ej heller saa meget led Forlis ved de engelske Opbringelser, ryddede Fallitterne op i uhyggelig Grad.

Paa de os efterladte Skattelister for 1810 finder vi dog endnu 100 Skatteydere med Indtægter paa over 10 000 Rdl., og blandt disse 5 jødiske Grosserere: D. A. Meyer og S. S. Trier (24 000 Rdl.), Joseph Nathan David (18 000), M. L. Nathanson (12 000) og Ruben Henriques junr. (10 000). Moses & Søn G. Melchior staar opført med 9000 og Hambro med 6000 Rdl.

Den normale Forretning ebbede ud: den jævne og store Befolkning havde Intet at købe for, og Varetilførslerne udefra skete for en stor Del gennem de fra Englænderne kaprede Ladninger eller, efterhaanden som Toldpaalæggene strammedes, gennem Smugleriet. Den gamle Købmandstype suppleredes under disse Omstændigheder med en ny: den smarte Geschäftsmand, der ikke tog det saa nøje med Midlerne for at benytte sig af Situationerne, der atter og atter frembød sig. Thi Penge var der at tjene. Som dansk Kurant stadig faldt, til Tider med mindre Svingninger, til andre med mægtige Spring — fra Parikursen 125 mod Hamborger Banko stod den sluttelig i 15 000 —, var det at opkøbe *Realiteter:* Mønt, Metal, Varer, Bohave, faste Ejendomme, Obligationer og endelig Hamborger Banko for saa at sælge dem i passende Øjeblikke, en indbringende Forretning, der kunde gentages atter og atter.

I saadanne Hamstringer og i Børsjobberiet, der trods Regeringens Modforanstaltninger, naturlig maatte baisse den danske Valuta, deltog de omtalte Elementer indenfor den jødiske Nation i ikke ringe Grad — man kan

uden at overdrive sige: i uforholdsmæssig Grad, nemlig i Forhold til Jødernes ringe Tal sammenlignet med Hovedstadens øvrige Befolkning. Som Rubin skriver: »De Jøder, der tilhørte Børsen, havde et for indgaaende og nøje Kendskab til alle Pengetransaktioner og for gode Forbindelser med Slægt og Venner i Udlandet til at undgaa Fristelsen af Spekulationer i Fællesskab, og selv om Datidens Opfattelse af den Skade, Metaludførsel etc. kunde fremkalde, var skæv og overdreven, foretoges dog sikkert mange Omsætninger, som en mere sart Handelsmoral ikke vilde have godkendt som berettigede paa hin Tid.«

I disse Børsforretninger spillede Mæglerne og Vexellererne en betydelig Rolle — »de jog som Adjudanter i et Feltslag fra den ene Fløj paa Børsen til den anden« —, og blandt disse fandtes et under Krigen stigende Tal af Jøder, der naturligvis aldrig fik Tak, naar de havde raadet deres Mandanter rigtigt, men altid blev haanede og bagtalte, naar Klienten tabte eller, naar han ikke kunde betale, hvad han skyldte. Og Spillelysten var stor ogsaa i de røde Fjers Lejr og i Embedsmændenes Kreds.

At Regeringen havde de jødiske Forretningsdrivende in mente, ser man af Reskriptet af 18. Juni 1812, hvorefter der indtil videre ikke maatte meddeles Bevillinger for Jøder til Vare- og Vexelhandel i Hovedstaden.

Indenfor den store Befolkning regnedes det at udruste Kaperskibe for en saare fortjenstfuld og patriotisk Handling. Det ses ikke, at Jøder har deltaget heri, men, naar Jøderne ofte for Spotpris opkøbte Kapergasternes Andele i den forventede Gevinst og ved Auktionerne eller underhaanden tilforhandlede sig det kaprede Gods for derefter at udhøkre dette rundt om i Landet — vakte det almindelig Forargelse. »De sværmer som Spyfluer« om Kaperen, naar den kom i Havn med sin Prise.

I hvor høj Grad Jøderne har deltaget i den overhaandtagende Smughandel, som fandt Sted snart ved Indførsler her til Landet snart ved Udførsler til Sverrig og navnlig over Altona til Hamborg, kan ikke oplyses, men at de særlig udpegedes som interesserede i Smuglerier, fulgte af det Omdømme, som de havde faaet — et Omdømme, som Rubin for en stor Del regnede som »Udslag af Tidens onde Samvittighed. Man maatte have Nogen at lade egen Harme over egen Demoralisation gaa ud over og sprang da over Gærdet, hvor det var lavest.«

Nathan David, den senere Nationalbankdirektør og Finansminister, som forøvrigt senere lod sig døbe, skriver 1813 under den literære Jødefejde: »Dagens Tone er Forfængelighed og Overdaadighed. Israeliterne her er ikke mindre befængt af denne, men paa dem stirrer Avind med sine nidske Øjne«. Hvad der ogsaa bidrog til, at Opmærksomheden henvendtes paa Jøderne, var den Ændring, som Tiderne havde medført i deres Optræden udadtil.

Isolationen havde hidtil været Kendetegnet for den gammeldags Jøde: My house is my castle. I Hjemmet nød han efter Dagens Arbejde Livet med Hustru og Børn — han misundte ikke den kristne hans Udenomsliv; han skyede, ja nærmest foragtede dette. Naar han optraadte saa beskedent udadtil, som om han undskyldte sin Tilværelse, var dette ikke alene et Udtryk for den Undertryktes naturlige Tilbageholdenhed, men snarest for hans Ulyst til at blande sig med den Fremmede.

Krigen ændrede noget i denne Situation. Man ser nu flere større jødiske Købmænd føre Hus. Ogsaa den jødiske Husmoder og Datter træder frem fra deres hidtil saa tilbagetrukne Tilværelse. I Jødernes Krønike skriver Otto Harrebow: Kultur har selv de bedre stillede Jøder ikke, omend de nu »har Loger i Theatret, holder Rideheste og taler æsthetisk om Oehlenschläger og Baggesen«. Adskillige af de unge Jøder, hvad enten de nu gav Partiet som den rige Fars Søn eller som den, der havde gjort de gode Kup paa Børsen, tog sammen med Tidens unge Levemænd Del i det offentlige Leben og den Lystighed, som florerede saa stærkt. De masede sig paa og vakte ikke altid smigrende Opsigt.

I sine Optegnelser, der afsluttedes 1810, og hvori han fremhæver M. L. Nathanson som den kundskabsinteresserede og pligtopfyldende unge Mand, skriver Inspektøren for Waisenhuset, den for sin Interesse for Jøderne saa bekendte Jacob Gude: »han (Nathanson) hørte ikke til den Klasse af vor Tids unge Jøder, som troer at være kristne, naar de spise, drikke og sværme omkring med enhver af denne Religion samt drive Spot med den jødiske og dens Ceremonier, hvilke altsaa i Grunden slet ingen Religion have«.

I Februar 1813 skriver Charlotte Schimmelmann fra Sølyst:

»Mais nos juifs et leurs dames faisont grande chère et parade, on n'a jamais vu içi autant de diamants et de vaiselle d'argent que justement ces tems de misères«. Og hun giver det almindelige Billede af Tiden i: »La défiance s'est emparée des cœurs et la frivolité y regne pourtant«.

Fra saa godt som alle Kredse lyder Mishaget.

Den gamle, af Alle saa ansete Konferensraad Carl Wendt, Ernst Schimmelmanns og Reventlow'ernes intime Ven, skriver, »hierzu konnte nach, dass getaufte und ungetaufte Juden auf alle Weise suchen von der Unkunde der grossen Menge zu ziehen«.

I Anledning af Fr. 5. Januar 1813 skriver Grevinde Louise Stolberg til Grevinde Henriette Bernstorff: »les juifs sont en jubilation, et les usuriers de mème«. En noget anden Version af Jødernes Stilling til den ved Forordningen søgte Ordning af Pengevæsenet giver Charlotte Schimmelmann i et Brev til Louise Stolberg: »nos juifs sont tres fachés de voir une base«.

Ikke mindre ytrer Uviljen sig hos de offentlige Institutioner og hos flere

af Landets højeste Embedsmænd. Udenrigsministeren Niels Rosenkrantz, der i 1811 havde afløst Christian Bernstorff, var saaledes kendt for sit jødefjendtlige Sindelag, og han lagde ikke Skjul paa sin Misbilligelse af den Indflydelse, de jødiske Firmaer, og da navnlig Meyer & Trier, havde ved Statens store Finansoperation.

I 1814 udtaler Hovedstadens Borgerrepræsentation, de 32 Mænds Forsamling, til Kancelliet, »at de ikke kunde se andet end, at hint Samfunds Etablering her i Riget er til større Skade end Gavn for det Almindelige«. Det vil erindres, at langt Hovedparten af de 32 Mænd bestod af næringsdrivende Borgere, særlig Købmænd, deraf 9 egentlige Grosserere.

»Det var særdeles ønskeligt, om Jøderne mere kunde anbringes ved andre borgerlige Næringsveje end Handelen, thi den Handelsaand, der i Almindelighed hersker hos dette Folkeslag, er, som Erfarenhed viser, næppe den nyttigste for Staten eller Handelsstanden«, skriver samme Aar Oldermanden for Silke-, Ulden- og Lærreds-Kræmmerlauget, og fra Isenkræmmerlauget lyder ogsaa i 1814 lignende Udfald.

Denne Animositet mod Jøderne var ikke noget ejendommeligt for det danske Folk. Lignende Stemninger herskede i vore Nabolande og fik deres kraftigste Udtryk i Norge, hvor den grundlovgivende Rigsdag i 1814 fuldstændig udelukkede Jøderne fra Riget. Paa Wienerkongressen 1814—15 stod den danske Konge omtrent Ene med sit Krav om, at der skulde sikres Bekenderne af den jødiske Tro en borgerlig Forfatning, der beskyttede dem mod Forfølgelse, Tryk og Vilkaarligheder eller mod Forandringer i Lovgivningerne med Hensyn til de dem indrømmede Rettigheder. Mere eller mindre tog de paa Kongressen repræsenterede Regeringer deres tidligere Indrømmelser til Jøderne tilbage. I Mecklenborg ophævedes saaledes den frisindede Lov af 1812, og i Byer som Lübeck og Bremen blev Jøderne endog udviste.

Anordningen af 29. Marts 1814 bevirkede ikke herhjemme noget Omslag i Stemningen. Den omtaltes ikke nærmere i Pressen, og den offentlige Mening var jo kneblet ved Fr. af 27. September 1799 og senere Tillæg, senest ved Plakaten af 13. Maj 1814. Men Uviljen ulmede videre.

I 1816 blussede den literære Jødefejde op igen, og i 1817 diskuteredes i Det kongelige Videnskabernes Selskab C. F. v. Schmidt-Phiseldeck' 2 Afhandlinger: om den jødiske Nations hidtil værende Forhold til det kristne Borgersamfund og dets Omdannelse i Fremtiden. I disse udtaler den tidligere Deputerede i Kommercekollegiet, Medlem af den extraordinære Finanskommission og Direktør i Rigsbanken sig ikke som Antisemit, men han hævdede, at, hvis den jødiske Nations Identifikation med det kristne Borgersamfund skulde kunne gennemføres, var det nødvendigt, at Jøderne, fra

hvem Nærmelsen maatte komme, i ganske anderledes Grad fraveg deres gamle Fordomme, hvorved de stillede sig som noget for sig. Han fordrede saaledes Afskaffelsen af Sabbaten og af Omskærelsen, og han henstillede, at en jødisk Synode, en Sanhedrin, tog Spørgsmaalet om den jødiske Religions Reformering i moderne Aand op. Han vilde have, at Assimilationen skulde befordres ved, at alle jødiske Børn undervistes i de kristne Skoler; han forlangte, at indtil videre burde Jødernes Herredømme i Handels- og Spekulationsverdenen, deres eensidige Hang mod denne, begrænses blandt andet ved, at der kun gaves dem et indskrænket Antal Borgerskaber — nemlig i Forhold til deres Tal. Under de forhaandenværende Forhold nærede han Betænkeligheder ved, at man tillod de blandede Ægteskaber, og han ansaa det for udelukket, at der gaves dem Adgang til offentlige Embeder.

Og endelig skulde man i September 1819 opleve de aabenlyse Demonstrationer mod Jøderne. Fra Hovedstaden forplantedes disse ud til flere af Provinsbyerne paa Sjælland. Men, mens det dér som Regel var tilstrækkeligt til at dæmpe Optøjerne, at Politimesteren tog sin Uniform paa og ledsaget af et Par Politibetjente forkyndte Orden i »Kongens og Lovens Navn«, antog Urolighederne i Hovedstaden en meget kraftigere Karakter, omend de i Voldsomhed ikke kunde lignes med de Jødeforfølgelser, der i samme Aar havde fundet Sted rundt om i Tyskland, og som formentlig har inspireret til Optøjerne her.

Affairen indlededes blandt andet med, at der den 3. September paa en af Tavlerne i Børssalen fandtes opslaaet en Seddel, hvorpaa stod skrevet:

»Jøderne er Skyld i Danmarks Ulykker, i alle Forbrydelser, og at saavel de store som de smaa Forbrydere existerer. Jødernes Uddrivelse vil lyksaliggøre gamle Danmark, forskaffe Enhver lovlig Erhverv. De Fattiges og Forbrydernes Antal vil formindskes, Regeringen og Staten med Held og Lykke velsignes.«

Formanden for Grosserer-Societetets Komite, Etatsraad Erich Erichsen, skyndte sig med at sende Sedlen til Politiet.

I de følgende Dage fandt man lignende Proklamationer med Opfordringer til at udjage Jøderne opslaaede rundt omkring i Byen, alle haandskrevne og af tilsvarende naivt Indhold. Enkelte viste endog Despekt for selve Landsfaderen:

»Men Frederik er Du saa svag,
at Jøder skal regere Dig,
da skal for disse Ræves Sag,
vist Hævnen ramme Dig.«

Ligesom Kongen i andre Opslag kaldtes Jødekongen, blev Kancellipræsident Kaas, som man mente stod i økonomisk Afhængighedsforhold til Nathanson, udskældt for en Ærkeskurk, der lod sig bestikke af Jøderne. Den 4de om Aftenen begyndte Gadeoptøjerne med, at Ruder blev slaaet ind hos Købmand Raphael og Galanterihandler Jacobsen paa Østergade og hos nogle af Jøderne i samme Gade og i Sidegaderne. I de følgende Dage fortsattes Optøjerne, der antog en mere sensationel Karakter, eftersom Politiet og Militæret demonstrativt tog Affaire.

Disse Dage gav Frederik VI, danske Kancelli og Politimester Hvidberg nok at bestille. Den ene mere alvorlige Bekendtgørelse udgik efter den anden, og, selv om Kancelliet ikke vilde gaa med til at etablere regulær Standret, viste Hovedstaden sig snart som i Belejringstilstand. Betjente og Militær patrouillerede gennem Gaderne, Husejerne fik Tilhold om at holde Døre, Porte og Kældere lukkede fra Kl. 8 Aften til 5 Morgen, Børn og Tjenestefolk skulde holdes hjemme, alle Forsamlinger paa Gader blev forbudt, og, hvor to eller tre fandtes samlede, skulde Politiet uopholdelig skille dem ad; samtlige Oldermænd blev kaldt op for at modtage Instruxer. Allerede den 6. udlovede Politidirektøren en Belønning af 4000 Rdl. i Sedler til den, der kunde angive Ophavsmanden til de fremkomne Proklamationer og Hovedmændene for Optøjerne, samt Ducører fra 200—1000 Rdl. til Angivere af, hvem der iøvrigt havde taget Del i de voldsomme Handlinger.

Samme Dag nedsattes en Kommission »til at undersøge og paadømme de Paagældendes Strafskyld«, bestaaende af Justitsraad N. Aagesen, Hof- og Stadsretsassessor Hans Just Koefoed og Byfoged i Nexø, Overauditør Fr. Wilh. Knudsen — faa Dage efter erstattet af Højesteretsassessor C. F. Lassen, da Knudsen blev sendt til Helsingør for at dæmpe Urolighederne dér. Denne Kommission, som kunde afsige Domme uden Adgang til Appel, bemyndigedes til at idømme Urostifterne streng korporlig Straf eller, efter Sagens Beskaffenhed, endog Livsstraf.

Gennemgaar man Kommissionssagens Akter, kommer man til den Erkendelse, at flere af de senere Fremstillinger af Affairen er ikke saa lidt overdrevne.

Hertil bidrog det store Apparat, som Øvrigheden endelig satte i Bevægelse — 1100 Mand Infanteri foruden Rytteriet i København, Jægersborg og Hørsholm — men ogsaa Jødernes egen Opskræmthed; med Erfaringen fra Udlandet for Øje troede de, at de stod overfor en almindelig Massakre. Flere af dem søgte Tilflugt hos deres kristne Bekendte; Familien Nathanson saaledes i det Marstrand'ske Hjem.

Hele Affairen var kaade og uvorne Drengestreger, i hvilke det nærmest var Svende og Læredrenge med nogle enkelte Smaamestre, der tog Del. Ej

heller var Tallet paa de agerende imponerende. Om nogen forud lagt Plan, om et Komplot, var der ikke Tale, endmindre kunde der udpeges nogen Fører for Optøjerne. Naar disse tog saa stærkt Overhaand, var Grunden dertil den, at Politiet ikke straks optraadte med tilstrækkelig Kraft, og at der ikke mellem Politiet og Militæret var den bedste Rapport. Endelig tog den jævnere Del af Borgerskabet ikke bestemt Afstand fra Optøjerne men overværede disse som nyfigne Tilskuere.

Der konstateredes ikke under Forhørerne egentlige Mishandlinger, omend der maaske har vanket nogle Knubs; i adskillige Huse var derimod Ruder slaaet ind, saaledes hos flere Pantelaanere og Marskandisere. Kun et Sted, nemlig hos Vexellerer Erfeldt i Slippen, trængte Mængden ind og ødelagde i hans Fraværelse Bohavet i 2 Stuer. Plyndringer fandt saa godt som ikke Sted. Betegnende er det saaledes, at ved Indbruddet hos Erfeldt var det eneste, man kunde sigte Hovedmanden for, Medtagelsen af en — Kanariefugl, der taxeredes til 2 Rdl.

Men Straffene var haarde:

25, derunder 2 Fruentimmer, fik Vand og Brød, 7 Rasp eller Forbedringshus fra 8 Maaneder til 3 Aar. Blot det at have været med i Opløbene taxeredes til 5 Dages Vand og Brød. Kontorist Faarup blev, uanset at han ikke havde slaaet Ruder ind eller ydet Modstand mod Politiet, som Provokatør straffet med 2 Aars Forbedringshusarbejde for at have raabt — »Hep, Hep, Hep« og »Vi skal op paa Gl. Torv, der bor Een, der hedder Trier.«

Slagtersvend I. C. Schiller, Hovedmanden for Optøjerne hos Erfeldt, fik sine 2 Aars Rasphus og idømtes en Erstatning til Erfeldt paa 178 Rdl.

Efter en Uges bevægede Dage faldt Hovedstaden atter til Ro.

Paa Dronningens Fødselsdag den 28. Oktober genoptoges Optøjerne, efter hvad man mente som en Protest mod de strænge Straffe. Fra Kongens Nytorv gik Sværmen ned af Østergade til Meyer & Trier's Ejendom ved Frederiksholms Kanal. Hertil var opfordret ved et saalydende Opslag: »I Jøden Triers Gaard findes i Kælderen Millioner rede Sølv, som tilhører Staten, men bliver efterhaanden transporteret til Udlandet. Satanen er i Wien for aldrig mere at vende tilbage; han ler nu over de dumme Danske, der blot truer, men ikke tør handle. Kongen med sine Ransmænd og Jøderne trodser, foragter Folket . . . Ned! med de Skurke, og Landet er frelst.« Uagtet Politiet forud havde faaet Advis om, hvad der paatænktes, lykkedes det dog Tumultuanterne under Insultationer og Hurraraab at slaa ikke mindre end 43 Ruder ind i Meyer & Triers Ejendom. Senere paa Aftenen blev Ruder slaaet ind hos flere jødiske Familier rundt om i Byen. Militæret ryddede nu Gaderne, og ved Midnat var Rolighed genoprettet. Paa Kongens Fødsels-

dag den 28. Januar fandtes Opslag rundt om i Gaderne med: »Frederik den Sjette, Jødernes Konge.« Atter denne Gang tog Spektakelmagerne Vejen til Meyer & Triers Ejendom, men de blev straks splittede af Politiets Bambusstokke. Kl. 10 om Aftenen kunde den nye Politimester Kjærulf meddele Majestæten, at alt nu var roligt.

Hermed ophørte Tumulterne, men det passerede havde, i alt Fald i Underklasserne, ikke bidraget til at nærme den kristne og den jødiske Befolkning til hinanden.

Som et Vidnesbyrd om Stemningen paa den Tid kan anføres, at, da det blev bekendt, at det franske Lystspil »Det unge Menneske paa Tresindstyve Aar«, var oversat af C. N. David, blev det kgl. Theater 4. December 1819 Vidne til en større Pibekoncert, hvori Studenterne tog levende Del, »Jøden skulde pibes ud.«

Senere blev David et højt skattet Medlem af Studenterforeningen.

* * *

Selv om Anordningen af 1814 saaledes ikke straks slog an, betød den dog overordentlig store Fremskridt.

Ved at paabyde, at Jøderne fremtidig skulde være Landets borgerlige Love underkastede, blev de civilretslig set sat paa lige Fod med Landets øvrige Undersaatter.

Ved Anordningen dannedes dernæst faste Rammer for det jødiske Trossamfunds Styrelse — under Stats- og Kommunens Kontrol, hvorved Orden, ikke mindst paa det økonomiske Omraade, kunde gennemføres; ved at skabe et af Menighedens vexlende Stemninger ret uafhængigt Repræsentantskab, var Muligheden ogsaa aabnet for Prøvelsen og Gennemførelsen af Reformer, saaledes ogsaa paa det religiøse Omraade. Meget afhang af, om der i Repræsentantskabet fandtes Mænd, der ikke blot havde Viljen, men ogsaa Takten og Besindigheden.

Denne Evne havde Nathanson ikke.

Efterat han i 1816 var indvalgt i Repræsentantskabet, satte han sig straks i Bevægelse for sammen med den nyindsatte Katheket Isac Noa Mannheimer at reformere Gudstjenesten paa radikal Vis. Jødedommen var ham dog for stærk, og han skulde opleve, at den store Del af Menigheden stemplede ham som Sekterer, ja endog at hans Kompagnon S. S. Trier tog bestemt Afstand fra hans Aktioner. Da dertil kom, at Menighedens Kasserer i 1817 bortrømte med et Deficit af over 8000 Rdl., og der deraf opstod Mistænkeliggørelse og hæftig Strid om, hvem der skulde dække dette, og da han saa

endelig oplevede Tumulterne i 1819, mistede den hidtil saa selvsikre Mand Tiltroen til, at han kunde udrette Noget i Menighedens Tjeneste, og han trak sig saa tilbage fra den og dens Styrelse. Men ogsaa andre Omstændigheder var traadt til. Hidtil havde han og hans Firma klaret alle de Skær, som havde bragt de andre store Handelshuse til Fald, og hans Indflydelse skyldtes for en ikke ringe Del det, at han regnedes for den hovedrige Mand.

Vel havde han i 1819 sammen med det københavnske Firma Black's Enke & Co. og i Konkurrence med Hambro og dettes engelske Forbindelser negotieret for Staten det saa meget omtalte saakaldte »Hamborger-Laan af 1819« paa 2 × 6 Millioner M. Banko, men allerede da var hans Firma stedt i store Vanskeligheder. I Slutningen af 1819 og til Juli 1820 var han paa Rejser for at søge en Ordning.

Dagen efter sin Hjemkomst havde han Audiens hos Kongen — men han stod ikke til at redde. Efterat Firmaets Hovedforbindelse i Hamborg og Altona havde set sig ude af Stand til at træde til, meldte han og hans Firma sig den 28. Juli til Fallitbehandling. Passivbeløbene androg ca. $2^1/_2$ Mill. Rdl., deraf ca. 330,000 Rdl. til Finanserne og ca. 160,000 Rdl. til Banken, hvorimod der var Aktiver paa ca. 30 %. Uforholdsmæssige store Valuta- og og Papirspekulationer i Forbindelse med et stort Privatforbrug skal have været det afgørende for Forliset. Nathanson søgte at oparbejde sin Forretning paany; Frederik VI skal atter og flere Gange have vist ham sin Tillid, men i 1831 maatte han for 2den Gang gaa Konkurs, og dermed var hans Løbebane som Forretningsmand forbi. Senere har han gjort sig kendt ved sine omfattende Studier af dansk Nationaløkonomi; fra 1838—1858 og fra 1865—66 var han Redaktør af Berlingske Tidende. Men stadig vedligeholdt han sin Interesse for de 2 af ham oprettede jødiske Skoler, i hvilke hans Portraiter, malede af Marstrand og Monies, findes ophængte som Minde om hans utrættelige Virke. 6. Oktober 1868 afgik han, der i 1860 var udnævnt til Etatsraad, ved Døden, og blev under stor Højtidelighed begravet fra Drenge-Friskolen. Sin sidste Hvile fandt han paa den jødiske Kirkegaaard i Møllegade. Hans Portrait hænger paa Frederiksborg.

Paa et Punkt, men ogsaa paa et afgørende Punkt, bereder Anordningen af 1814 en Skuffelse, vant, som man er, til at høre, at den gennemførte den fuldstændige Ligestillelse, og at den gav Jøderne den fulde Statsborgerret. Thi det gjorde den aldeles ikke, uagtet Kancelliet, i sin Forestilling til Kongen, søgte at fremhæve dette.

Man ser det allerede af Anordningens reserverede Titel: »*Anordning, der bestemmer, hvad Bekjendere af den mosaiske Religion, der opholde sig i Kongeriget Danmark, have at iagttage*«. Og naar Anordningens § 1 dernæst skal

angive de jødiske Borgeres Rettigheder, indskrænker den sig til at udtale, hvad der end ikke stod i det første Udkast, at de »skulle nyde lige Adgang med vore øvrige *Undersaatter til at ernære sig paa enhver lovlig Maade*«. Heri laa i Virkeligheden kun en formel Anerkendelse af, hvad Praxis i Hovedtrækkene forlængst havde godkendt. Den Vanskelighed, der hidtil havde været for Jødernes Udøvelse af Handel og Haandværk, nemlig at Laugene bevidst undlod at optage Jøder som Lærlinge, vedblev, idet Anordningen i saa Henseende ikke traf Forholdsregler i Jødernes Favør, og flere Laug, f. Eks. Isenkræmmerlauget, vedblev derfor systematisk ikke at antage jødiske Lærlinge.

Naar Anordningen udtaler sig om Jødernes Ret, gør den ikke Indfødsretsloven af 15. Januar 1776, dens berømmelige Ord til sine;

»Billigheden selv vil, at Landets Børn skal nyde Landets Brød og Fordelene i Staten falde i dens Borgeres Lod«. »Disse Betragtninger have født og vedligeholdt hos Os det Forsæt ved en højtidelig og uforanderlig Anordning *at forsikre Landets Børn Landets Embeder*«.

En saadan Anerkendelse, et Løfte om, at den indfødte Jøde, og den med ham Ligestillede, fremtidig havde denne Ret, og at den vilde blive overholdt, gav Anordningen ikke, og denne Uretfærdighed opretholdt Frederik VI i hele sin Regeringstid. Gennemgaar vi Mandtalslisterne fra 1836 for den mosaiske Menighed i København, der ialt omfattede 2465 Personer, deraf 1111 Mænd og 1354 Kvinder og ialt 395 Familier, vil man ikke finde en eneste Embeds- eller Bestillingsmand udover en enkelt Militærlæge. »Vi er«, som A. D. Cohen skriver i 1837, »ikke saa lykkelige at kunne anføre en Mosait, der enten er Lærer ved en lærd Skole, som Kopist i et Kollegium, som Officer i Armeen eller som Underbetjent i Toldfaget«. Af jødiske Læger fandtes da i København 5, af Sagførere og Prokuratorer 3.

At dette Forhold i høj Grad bidrog til at opretholde Fordommene og vanskeliggøre Assimilationen mellem Kristne og Jøder, siger sig selv, endmindre skulde det opmuntre de unge, intelligente Jøder til at optage Studeringerne ved Universitetet. Alt i alt dimitteredes fra samtlige Landets Skoler til Universitetet fra 1799—1817 kun 17 og fra 1817—1836 kun 62, hvoraf 6 Indkaldte (ɔ: med Udmærkelse), 36 med 1ste Karakter, 18 med 2den og 2 med 3die Karakter (n. c.).

Ogsaa paa officielle Udmærkelser overfor Jøderne var Frederik VI karrig. Indtil 1837 findes saaledes kun 3 herværende Jøder dekorerede med Ridderkorset: Stadsmægler Samuel Simon Heckscher (1810), Mægler Moses Wessely (1812) og Regimentskirurg, Professor, Dr. med. Ludvig Levin Jacobson (1829). Med Titler og Rang benaadedes kun 11: — foruden nævnte Jacobson — de 2 Hofgravører Salomon Ahron og Albert Jacobson (Professorer 1826). David

Amsel Meyer (Hofraad 1812), Prokurator Moses Delbanco (Cancelliraad 1834), Vexellerer S. W. Heilbuth (Hofagent 1826), C. I. Hambro og G. Gerson (Hofraader 1821). Købmand B. I. Ree (Commerceraad 1821) og endelig Distriktslæge E. Gadolin og Kirurgen Z. Fraenckel (Krigsraad).

Men, foruden Tilsidesættelser ved ikke at give Jøderne Embeder, vedblev Regeringen at opretholde andre Skel mellem Kristne og Jøder. Man fordrede saaledes i lang Tid, at intet jødisk Ægteskab maatte indgaaes uden efter forudindhentet Bevilling; særlig Tilladelse skulde indhentes til blandede Ægteskaber, og saadanne Tilladelser var altid afhængig af, at Børnene blev kristne. Den særlige jødiske Edsformular, der manifesterede den største Mistænksomhed overfor dem, der toges i Ed, opretholdtes.

Med Hensyn til den politiske Tolerance er det ikke uden Interesse at anføre, at ved Provinsialstændernes Oprettelse i 1834 blev alle, som ikke bekendte sig til den lutherske Lære, altsaa ogsaa Jøderne, udelukkede fra Valgbarhed til disse. Spørgsmaalet om Jødernes Valgbarhed kom forøvrigt senere under Debat saavel paa Stænderforsamlingerne som udenfor disse. Blandt dem, der fraraadede dette, var A. S. Ørsted, der »havde ondt ved at tro, at den offentlige Mening i den Grad havde forandret sig, at man endog skulde ønske Jøderne delagtiggjorte i hin eminente Statsborgerrettighed«. Som Tilhængere af, at de erholdt Valgbarhed, skal fremhæves Stænderforsamlingernes Præsident, Professor I. F. Schouw, Biskop Peter Erasmus Møller, Grundtvig og Fr. Barfod. Spørgsmaalet afgjordes ved Resolution af 11. Juli 1840, hvorefter Kong Christian VIII ikke fandt tilstrækkelig Grund til nogen Forandring i Bestemmelserne om Jødernes Valgbarhed. I den Anledning skrev Fædrelandet: »Der er to Ting, der gør det umuligt for en Mand at blive valgt til Stænderdeputeret, selv om hans ydre Virken er af lovmæssig Beskaffenhed: den *ene* er at have udstaaet en vanærende Straf, den *anden* er at bekende sig til den mosaiske Religion«.

Først ved Grundloven af 5. Juni 1849 indførtes den fulde politiske og borgerlige Ligestilling.

Hvorvidt Grundlovens § 84 havde ophævet de tidligere Forbud mod fremmede Jøders Indrejse, var man imidlertid i Tvivl om. Magistraten var i Modsætning til Repræsentantskabet betænkelig ved at indgaa herpaa. Den anførte, at Forbudet næppe skyldtes religiøse Hensyn, men var motiveret ved politiske eller kommunale Forhold. Magistraten antog, at det maatte tilskrives Overholdelsen af Forbudet, at de herværende Mosaiters Ophold har vist sig forbunden med faa eller ingen Ulemper, mens Ophævelsen formentes at vilde aabne Vejen for en Mængde Individer, hvis Ophold i flere Henseender burde anses for mindre ønskelig, hvorhos Magistraten — i hvert Tilfælde — gik ud fra, at de trængende Mosaiters Forsørgelse fremdeles som

hidtil maatte blive Københavns Fattigvæsen uvedkommende. Justitsministeriet kunde imidlertid ikke tiltræde Magistratens Betænkeligheder, og ved en særlig Lov af 5. April 1850 blev de existerende Forbud mod Indrejse ophævede. Den første Jøde, der indvalgtes i Borgerrepræsentationen, var Silke- og Klædekræmmer H. Fredericia (Aar 1842).

Mens saaledes Regeringen i Frederik VI's Tid ikke var særlig virksom for at bringe Kristne og Jøder i nærmere Rapport til hinanden, var der andre Faktorer, der hjalp med hertil.

Først og fremmest Tiden og Tidsaanden. Den glimrende Handelsperiode var afløst af det dybe Fald og Nederlagets og Forvirringens Dage. Disse fik dog ogsaa en Ende, dog ikke saa, at Hovedstaden straks rejste sig af Asken som en anden Fugl Fønix. Stækket var Kongens København — aandeligt og materielt — for lange Tider, nærmest mindende om Provinsbyen med sammes Nøgternhed og Smaaborgerliv. De store Formuer var fordampede. Alle maatte nu gøre Dyd af Nødvendighed og sætte Nøjsomhed og Arbejdsomhed — ogsaa Respekten for andres Arbejde — som Løsenet. Man kom derved ind i en Assimilationens Tid, hvor Standsfordommene mere og mere tabte deres afgørende Magt.

Ogsaa herhjemme viste det sig, at en Gros Handelen var den nærmeste Faktor til Samkvemmet mellem Kristne og Jøder. Allerede i 1817 paa det første Møde, hvor Grosserer-Societetet skulde vælge sine Tillidsmænd, d.v.s. Medlemmerne af den ved den kgl. Anordning af 23. April 1817 indstiftede Grosserer-Societets Komite, indvalgtes Grosserer S. S. Trier.

Af største Betydning var det, at Jøderne, Mænd som Kvinder, tilegnede sig det danske Sprog, saaat det for dem blev Talesproget hjemme og ude, og at de iøvrigt, hvad Kundskaber angik, kom paa lige Fod med deres kristne Medborgere.

Hertil bidrog ikke mindst Skoleundervisningen. »Næsten alle danske Jøder, hvis Kaar nogenledes tilstod dem det, have ladet deres Døtre undervise i kristne Pigeskoler eller af kristne Privatlærerinder«, skriver Nathan David allerede i 1813. Dernæst fremmedes Assimilationen ved fælles aandelige Interesser gennem Kunst, Literatur og Musiklivet. Kendt er det saaledes, hvorledes gamle Rahbek, Baggesen og Blicher interesserede sig for Jøderne under den literære Jødefejde, og hvorledes det Nathanson'ske Hjem i dets Stortid gæstedes af Kunstnere og Literaturens Mænd; Kunzen, Weyse og Kuhlau stod flere jødiske Familier nær, og vi ser nu, hvorledes Musiken førte adskillige Jøder ind i Selskabslivet. Mens det i 1790 betragtedes som en stor Ære for den »berømte jødiske Forsanger og Musicus Hr. Isaac Levin« at optræde i det harmoniske Selskab, i den militære Club og hos flere høje Herskaber, hørte Grosserer Gerson som Komponist og Kammermusiker, hans

Søster, Fru Goldschmidt, og Frøken Henriques som Sangerinder til de ombejlede Gæster i den københavnske Musikverden.

I den isolerede Tilværelse, som den gammeldags Jøde havde ført, havde Kunstinteressen ikke været vakt. Malerier og Billedhuggerkunst var saa godt som ukendt i Hjemmene. En Undtagelse dannede Gravøren Salomon Ahron Jacobson, der havde dannet sig en betydelig Malerisamling — væsentlig af gammel udenlandsk Kunst. Af Portraitmalere ses Jens Juel c. 1802 kun af Jøder at have malet Portraitet af Ahron Jacobson. Af jødiske Portraitmalere — væsentlig i Miniaturer — kan kun nævnes Pinchas Liebmann (f. 1777, † 1832) og Liepmann Fraenckel (f. 1772, † 1857), der, efter at have begyndt som Gravør, slog ind paa Miniaturmaleriet for endelig at blive Tapetfabrikant. Ej heller paa Kunsthaandværkets Omraade ses Jøderne at have spillet nogen Rolle. De skønt forarbejdede Gravstene siges at være forfærdigede i Altona. Men dog var der et Felt, hvor jødiske Kunstnere og Kunsthaandværkerne vidste at gøre sig gældende, nemlig som Gravører og Medaillører. Som saadanne udmærkede særlig Slægten Jacobson sig: Ahron J. † 1776, Sønnerne David, † 1823, og Salomon Ahron, † 1830, og sidstnævntes Søn Albert, † 1836. Alle 4 blev udnævnte til Hofsignetstikkere (Hofgravører) Ahron J. og Albert J. blev Medlemmer af Akademiet og Professorer, og deres Kunst anerkendtes langt udover Landets Grænser.

Med Jødernes Frigørelse og deres nærmere Rapport til deres kristne Medborgere vendtes deres Interesse for den bildende Kunst. Flere af de rige Jøders Hjem smykkedes med Billeder af Datidens danske Kunstnere. Eckersberg har saaledes foruden det store Nathansonske Familiebillede, malet Portraiter af flere Medlemmer af den Nathansonske Familie, af Jørgen Raphael, af Overlærer Moses Gedalia og af Gerson Melchior. I 1813 udstillede Ernst Meyer sit første Maleri.

Beklageligt er det, at ingen jødisk Maler har forsøgt at skildre det jødiske Familie- og Ritualliv. Vi savner saaledes fuldstændig den billedlige Fremstilling i saa Henseende — Illustrationer til Goldschmidt' iøvrigt saa malende Skildringer. Det er ikke Mangel paa Emner, der her har spillet en Rolle, men Jødernes indgroede Utilbøjelighed til at blotte og dermed prisgive deres intimere Liv. Ogsaa i Udlandet møder vi det samme. Kun ganske enkelte som Thorvaldsens Protegé, den tyske Maler Moritz Oppenheimer, f. 1799, har givet os et Indblik i det jødiske Familie- og Ritualliv gennem sine højromantiske og stærkt idealiserede Genrebilleder.

Hvad der i sin Tid særlig bidrog til at drage Skellet mellem Jøder og Ikkejøder var Klædedragten. Fra Aarhundredskiftet ophørte efterhaanden Jøderne med at bære deres Særdragt. Dog træffer vi endnu i 1827 paa Rørbyes Folkelivsbillede fra Børsen den gamle Vexellerer med

det lange Skæg og Parykken, den jødiske Kaftan og trekantede opkrammede Hat.

De blandede Ægteskaber udøvede naturlig nok deres store Indflydelse i Assimilationens Tjeneste. Det var navnlig de jødiske Mænd, der giftede sig med kristne Piger.

Dertil kom de mange Tilfælde, hvor Jøder opgav deres Religion og deres Ceremonier for enten at forholde sig indifferente eller for at overgaa til Kristendommen, hvad enten de selv lod sig døbe eller indskrænkede sig til at lade deres Børn modtage Daaben.

Aarsagen hertil kan ikke søges i Proselytmageri fra den kristne Gejstligheds Side: Missionsarbejdet laa ganske udenfor det rationalistiske Præsteskabs Virke. Ved Kancelliskrivelse af 7. Juli 1827 blev saaledes Vicepolitidirektøren anmodet om at tilkendegive en Missionær for det engelske Selskab til Kristendommens Udbredelse blandt Jøderne, at der ikke kunde gives ham Tilladelse til at virke i saa Henseende her i Landet.

Frafaldet skete selvfølgelig først og fremmest indenfor Reformpartiets Rækker. Kun de havde haft Lejlighed til at beskæftige sig med den friere Drøftelse af religiøse Problemer, og denne havde ført adskillige af dem til i fuld Overbevisning at slutte sig til den kristne Tro. Karakteristisk er det at se, hvormange Præster der er udgaaet fra saadanne oprindelig jødiske Hjem.

Men for den overvejende Dels Vedkommende skyldtes Overgangen de materielle Hensyn. Kun ved at lade sig kristne saa de, som Forholdene dengang laa, Mulighederne for i Virkeligheden at naa frem i Samfundslivet. At dette Hensyn særlig har spillet en afgørende Rolle for jødiske Forældre, naar de saa hen paa deres Børns Fremtid, er forklarligt. Erindres maa det ogsaa, at Kirken paa den Tid ikke stillede de store og vanskelige Krav til den Enkeltes Tro: Rationalismen var en overvejende Fornuftsreligion, der satte de spekulative og overnaturlige Momenter i Troslæren til Side for, hvad Erkendelsen »den sunde Sans« tilsiger.

Frafaldet var betydeligt og ramte de mest ansete jødiske Slægter: saaledes Familierne Nathanson, David, Heckscher, Hertz, Abrahams, Maribo, Henriques, Warburg, Wessely, Jacobson, Philipsen, Kalckar, Delbanco, Jacobi, Behrends, Ree, Herforth o. s. v. Hvor stort Tallet var, fremgaar alene af den Omstændighed, at mens i 1813 den jødiske Menighed blev opgjort til ca. 2069 Personer med 350 Familier, var den i 1836 kun vokset til 2465 med 395 Familier.

Det var kun en ringe Trøst, at Frafaldet andetsteds — saaledes i Berlin — var langt, langt større. Det var for den herværende Menighed en Prøvelsens Tid, der spredte Forbitrelse og Sorg i mangt et jødisk Hjem.

Den jødiske Moders Følelser finder vi udtrykte i Birgitte Melchiors (Moritz og Moses M.'s udmærkede Moder) Brev til Sønnen Sally (ca. 1832):

»— — — En ikke mindre vigtig Ting er: ikke ved Spotten og egen Drift at kjølnes mod Pligter, der høre til Livets og Dødens vigtigste Beroligelse, fordi vi, begavede med en for svag Dømmekraft, ej kunne indse deres Nytte, og efter Fornuftens og vore Omgivelsers Dom kun anse dem for passende for de Tider, de bleve givne i: nemlig at opfylde alle de som født Jøde Dig paalagte Bud. Jeg forlanger ikke, og dertil besidder Du ej heller Kundskaber nok, at Du skal være som Rabbi Schachno, men lad Dig ej forlede til det mindste, som Du ved, Fader for Exempel vilde anse for Synd. Om Du end opfylder de Bud med Lunkenhed, som synes Dig mindre vigtige, saa vig ingen Fingersbred, at Du med rolig Samvittighed kan sige, hvis engang Dit Afkom, vildledt af Tidsaanden, skulde forlade deres Fædres Tro (som Guds Miskundhed bevare vor Slægt for), at Du idetmindste ved Dit Exempel ej har givet Anledning dertil. Ej bliver Enden andet for de Mennesker, der med letsindig Hu foragte de jødiske Love, end at deres Børn døbe sig. Du vil selv ved Eftertanke og ved at se det for Øje blive overbevist om Sandheden af, at Gud hjemsøger Forældrenes Synd paa Børnene, og ej vilde jeg ønske at have født Eder, naar jeg nogensinde skulle opleve det ved mit Afkom, eller naar jeg i andre Boliger (efter Døden), hvor Tilsyn ikke er os forundt med vore Kjære, skulde føle min Sjæl krænket. — — —«

* * *

Naar vi vil danne os Billedet af *Abraham Gedalia*, der i 36 Aar — i denne for Jødedommen saa bevægede Periode — var Overrabbiner ved den københavnske Menighed, søger vi først Goldschmidt, der saa ofte i sine Noveller og Livserindringer har skildret den jødiske Rabbiner, saaledes som han opfattede ham dels fra Selvoplevelse, dels fra Beskrivelserne af Gedalias og Sønnen Rabbi Schachno' karakteristiske Skikkelser:

I »En Jøde« lader han Jacob Bendixen besøge Rabbineren. Rofen (Rabbineren) havde ønsket at hilse paa den unge Jacob Bendixen, der saa smukt havde klaret sin Examen. Den unge Student gaar op ad de skrøbelige Trapper i det ældgamle Hus. Tjeneren, Knelgabben, fører ham sagte ind i Værelset, hvor Rofen sad og læste i sin Hrumish (de fem Mosebøger). Det varede længe, inden Rofen saa op, og under den ærefrygtsfulde Tavshed, som herskede, samlede Jacob Mod, saaat han i Ro kunde betragte sin Præst.

Over det blege Ansigt med det hvide Skæg, over den gamle Mands hele Ydre, over alle hans Omgivelser, hvor gammeldags og falmede de end vare,

hvilede en Fred, der uvilkaarlig vakte hos Jacob en dyb, vemodig Længsel, ligesom et ensomt Lys i Land, naar det stormer paa Søen. Her, kunde han se, havde Tvivlen aldrig naaet hen, her herskede en evig Sabbat; alene i Selskab med Gud, adskilt ved Ceremonierne fra den hele kristne Verden, levede denne Mand et aandeligt Kanaan«. »Naar man kunde være Jøde som han«, sagde Jacob med et sagte Suk.

»Endelig vovede Knelgabben at nærme sig Rofen og hviske ham i Øret, at de indbudte Gæster var ankomne. Den gamle Mand bøjede sig med Ærefrygt over Bogen, før han vendte sig fra den, og sagde derpaa sine Gæster et venligt Velkommen. Efterat de var traadt nærmere og havde modtaget Haandspaalæggelsen og Velsignelsen, bød han dem tage Plads og gav sig til at betragte Jacob. Men det var aabenbart, at han nu blev forlegen for at finde paa Noget, han kunde tale om med denne. Han havde ikke gjort sig selv Regnskab for, hvad han egentlig vilde se paa den unge Jøde, som de Kristne havde udmærket, og da han nu stod for ham, paakom der ham en Fornemmelse af, at denne Yngling af hans Folk var opfyldt af et fremmed Element, som han hverken begreb eller skattede. Den gamle Mand vedblev at stirre paa Jacob; Jacob saa forventningsfuld paa ham igen. Onklen sad som paa Naale, Knelgabben stod i ærbødig Tavshed ved Døren. Tilsidst stod Rofen op, hentede et stort rødmusset Æble og forærede Jacob det, idet han sagde: »Glem nu ikke at anlægge Din Tefillin.« Han gik atter hen til sin Hrumish, og Audiensen var forbi. Det lille Optrin havde i al sin Stilhed været saa besynderligt, at det gjorde et næsten æventyragtigt Indtryk paa Jacob. Da Præsten fæstede de klare, fromme Øjne paa ham, forekom det ham, somom Rofen havde set ind i hans Hjærte.«

Mens Goldschmidt i sine »Livserindringer og Resultater« omtaler sine Besøg som Barn og Konfirmand hos Overrabbinerens Søn: Rabbi Schachno, skyldes den her omtalte Scene ikke nogen Selvoplevelse. Abraham Gedalia døde 1827 og Goldschmidt blev Student 1836. Men han havde, saaledes som han selv anfører, som Dreng kendt Overrabbineren og havde naturligt hørt ham saa ofte omtalt, at han herpaa har kunnet tegne et Virkelighedsbillede af ham.

Vi søger dernæst M. L. Nathanson, der har en noget mildere Dom om ham end om Faderen Gedalia Levin:

»Abraham Gedalia var en »højst agtværdig og fredelig sindet Mand, men stod med Hensyn til Kundskaber og Dannelse langt tilbage for sin Tid. Han kendte meget vel Menighedens forvirrede Tilstande — — —, men der manglede ham en gennemgribende Vilje til at forandre disse.«

Gotlieb Siesby omtaler hans talmudiske Lærdom og exemplariske religiøse Vandel.

D. Rubin fremhæver den gamle Overrabbiners dengang udmærkede Foredrag.

M. A. Levy, Oversætteren af Kajserlings: Jødernes Historie, omtaler ham som almindelig elsket formedelst sin brave, retskafne Karakter og sine store talmudiske Kundskaber, men iøvrigt ikke i Besiddelse af nogensomhelst anden Lærdom.

I en Attest fra 1815 udtaler Politikammeret, at han har »fortjent en udmærket Agtelse«.

Vi vil slutte disse Citater med at gengive, hvad den højt ansete jødiske Katheket i Odense A. D. Cohen skriver om ham: »Ved en from og elskelig Vandel var Overrabbiner Abraham Gedalia i sin 36 aarige Embedstid i Ordets sande Betydning Menighedens Fader«. Og han beretter, hvorledes en Ven, der underrettede ham om Overrabbinerens Død, skrev: »Vor fromme Fader er ikke mere til, han levede som en Engel og forlod os pludselig som en Engel«.

Paa hans Gravsten staar prentet: »Herunder hviler Visdommens Fader, stærk som Guds Bjerg. Hans Hjærtets Indsigt var som Templets Porte. Hans Kærlighed til Israels Folk var stor, og han ledede det i Redebonhed og Retfærd hen mod Gud«.

Saavidt vides findes der ikke noget Portræt af Abraham Gedalia. I sine Erindringer omtaler E. C. Werlauff, født 1781, hvorledes han som Dreng ofte besøgte Synagogen og med en vis Ærbødighed betragtede Overrabbineren med hans Sølvmors-Kappe, lange Skæg og høje Hue.

Opvokset i sin Faders Hjem, oplært som Talmudist, Rabbiner først ved en polsk Menighed senere hér, endelig kaaret til Overrabbiner, var Abraham Gedalia Orthodoxiens selvskrevne Repræsentant. Med den Betydning, Religionen havde for den orthodoxe Jødes Liv, og med sammes gennem Aarhundrederne fastbyggede Troslære, stod enhver Afvigelse fra Ceremoniallæren, ethvert Forsøg paa en Reformering af Jødedommen, for ham som utilstedelig. I saa Henseende kendte han ingen Tolerance. Han betragtede den saa højt priste Oplysning som Vejen til Vantro, han attraaede ikke for sine Trosfæller nogen Assimilation med de kristne, han frygtede den som farlig for deres Tro. Jødernes Isolation og betingelsesløse Underkastelse af den Religion, som de havde taget i Arv fra deres Forfædre i utallige Led, var det ikke den, der havde holdt Israeliterne — skønt spredte over hele Jordkloden og underkastede fremmed Herredømme — oppe som en særlig Nation: Herrens udvalgte Folk?

Han skulde imidlertid opleve, at, hvad Aartusinderne ikke havde formaaet at rokke, det blev under Revolutionens og Oplysningens Banner omkalfatret i Løbet af hans Embedstid. Han skulde opleve, at Jødernes

hellige Ceremonier endog af Jøder blev regnede som Udslag af forældede Fordomme, og at han selv blev haanet som uvidende Ignorant. Han frygtede under saadanne Forhold det store Frafald indenfor Menigheden. Han saa Begyndelsen hertil med Jeremias Henriques, den Mand, som fra jødisk Side var indsat i Regeringskommissionen af 1795, hvorledes kun faa Aar skulde gaa, forinden han havde ladet sig kristne, for kort derefter (1812), som den første Jøde — at lade sig optage i Det kongelige kjøbenhavnske Skydeselskab og danske Broderskab: det hellige Trefoldigheds Laug! Han skulde prøve det, at Menighedens Repræsentantskab i 1813 androg Regeringen om, at dens Medlemmer maatte blive fritagne for at benævnes Jøder, at det under Straf skulde forbydes at kalde dem det Navn, som det i umindelige Tider havde været deres Stolthed at bære!

I sit Forsvar for det Bestaaende skulde Overrabbineren støde paa mange Vanskeligheder — ogsaa prøve egne Anfægtelser — saaledes i Hensynet til Kongen og danske Kancelli.

»Vi skal bede for Kongens Velfærd, troeligen efterleve hans Forordninger og med al mulig Opofrelse yde ham vore Tjenester«. Hvorfor er dette vor Pligt? »Fordi Kongen sørger for hele Statens Velfærd og Sikkerhed«. Hvilken anden Pligt følger atter af hin første? »At vi ligeledes skal ære og adlyde den af Kongen satte Øvrighed og troeligen efterleve dens Befalinger«.

Saaledes staar der skrevet i den authoriserede Lærebog.

Uagtet de orthodoxe Jøder vidste, at Kongen var Reformerne gunstig stemt, havde de dog den Overbevisning, at han saa paa dem med Velvilje; de deltog ogsaa i den almindelige Hyldest til ham. Et Vidnesbyrd om Gedalias Loyalitet overfor Kongehuset har vi i to af hans Taler i Synagogen — de eneste af hans Taler, der er efterladt os. Begge er oversat til Tysk fra Hebraisk:

Heilige Rede zur Feier der Wiederkunft des Kronprinzen von Dänemark von Höchstdessen erstem Feldzuge am 8. December 1788, og

Exegetische Gelegenheitsrede nach gedämpfter Feuersbrunst, welche in dem kgl. Pallast Christiansburg gewüthet am 26. Februar 1794.

Flere Gange har han ogsaa været til Audiens hos Frederik VI.

En anden Vanskelighed havde han derved, at hans Stilling, traditionsmæssigt, forbød ham at træde offentlig frem og deltage i Diskussionerne. Under Polemiken i 1795—96 og under den literære Jødefejde i 1813 holdt han sig saaledes tilbage. Men forøvrigt havde han ikke Betingelserne for at kunne optræde som Debattør. Han besad saaledes hverken den Kraft og Hensynsløshed, som var Nathansons Styrke, eller de Almenkundskaber,

som flere af Reformpartiets fremtrædende Mænd, som Grosserer Gotlieb Euchel og Overlæreren ved den mosaiske Friskole Gedalia Moses, sad inde med. Han hverken talte eller læste det danske Sprog, og hans Kundskaber var rent ensidige, begrænsede til jødisk Theologi. Hans Betænkninger til Autoriteterne var affattede paa Jiddisch; af Vexellerer I. S. Hahn blev de derefter oversatte paa Tysk for saa at overføres til det danske Sprog. Men i jødisk Theologi — i Talmudlæren — regnedes han som saare lærd, og, naar han saa ofte nævnes som »den højlærde«, var dette ikke en Talemaade. Reformpartiet søgte ganske vist at reducere det rabbinske Studium til noget ganske aandsforladt og fordummende; dette er ganske urigtigt: for den tænksomme var det i høj Grad tankevækkende, ligesom det stillede ikke ringe Fordringer til den Paagældendes Skarpsindighed.

Hvad der ramte Gedalias Embedsvirksomhed særlig haardt, var Synagogens Brand i 1795. Ved denne mistede han sin Embedsbolig og Menigheden sit eneste Samlingssted: sit Tempel. Ude af Stand til straks at opføre en ny Synagoge oprettedes der en Række Bedesale — sluttelig 15 — rundt om i Byen. Det lykkedes ikke Menigheden at faa en fælles Synagoge før i 1833, altsaa 6 Aar efter Abraham Gedalias Død, og det uagtet der ogsaa ved Regeringens Foranstaltning nedsattes flere Kommissioner til at gennemføre denne Sag. Naar det ikke skete før, var Grunden dertil dels de økonomiske Forhold dels de orthodoxe Jøders — derunder Overrabbinerens — Frygt for, at Reformpartiet, efterat det havde besat Pladserne i Repræsentantskabet, ogsaa skulde faa Indflydelse over den nye Synagoge og benytte denne til Fremme af deres »nye Moder«.

Med disse mange Bedesale og Samlingssteder, hvor hver havde sin kirkelige Betjening og sit Forstanderskab, svækkedes Sammenholdet og den kirkelige Disciplin. Som Regel var Lokalerne yderst primitime og tarveligt udstyrede, ofte paa Lofter og i Baggaarde, og Gudstjenesten i disse tabte den Højtidelighed, som man var vant til i Synagogen. De gammel-orthodoxe fandt sig heri, men mange følte sig frastødt af denne puritanske Form for Kirkeliv og holdt sig borte. Utvivlsomt har disse Forhold bidraget stærkt til jødisk Indifferentisme og Frafald, ligesom de ogsaa gav Anledning til Meningsforskel og Jalousi mellem Menighederne indbyrdes.

Ikke mindst gik det ud over Ungdommens Kirkegang. De unge havde nu langt lettere Lejlighed til at unddrage sig de Ældres Opsigt med Hensyn til denne, og netop paa den Tid, hvor Skoleundervisningen for en ikke ringe Del havde tabt sin tidligere udpræget religiøse Karakter, og hvor Synagogen herefter burde have været Stedet, hvor de Unges religiøse Følelse skulde vækkes gennem den fælles Andagt og de kirkelige Handlinger, virkede de omtalte Forhold med deres manglende Solennitet saare uheldigt.

Dette var Overrabbineren ogsaa klar over. Sammen med de gammelorthodoxe havde han, omend ikke bekæmpet, saa dog været imod Indførelsen af den moderne Skoleundervisning med Optagelsen af de mange nye Lærefag paa Bekostning af Religionslæren, og ikke mindst havde han misbilliget, at Undervisningen i saa vid Udstrækning var betroet kristne Lærere.

Under disse Omstændigheder mente han at maatte bøje sig for det af Nathanson og Repræsentantskabet fremsatte Ønske om, at der affattedes en Lærebog for Ungdommen i den jødiske Tro, og han tiltraadte den ovenfor omtalte, af Regeringen med dette Formaal, nedsatte Kommission.

At han havde været med til at indstille Lærebogen i den Skikkelse, i hvilken den kom til at foreligge som tjenlig, skulde han senere bitterlig fortryde. Hans Godmodighed og hans Følelse af, at Regeringen vilde det saa, havde her taget Magten — eller ogsaa har han ikke overskuet Rækkevidden af Affattelsen og Authorisationen af denne *Jødernes Katekismus*, som den senere kaldtes.

Med Forstaaelse sluttede han sig til den ved Anordningen af 1814 indførte Konfirmation med foregaaende Religionsundervisning og afsluttende Prøve (Examen) og til, at Konfirmationen blev en Betingelse, der gjaldt alle Bekendere af den mosaiske Religion, mandlige som kvindlige: for Edsaflæggelse, Indgaaelse af Ægteskab, Indskrivning som Svend, Opnaaelse af Borgerskab, Antagelse som studerende ved Universitetet, og for Opnaaelse af Myndighed til at raade over sit Gods.

Abraham Gedalia var langt mere Menighedens Fader end dens Stridsmand udadtil, og med den største Resignation bortsaa han fra de mange Ydmygelser og Tilsidesættelser, som blev ham tildelt, og da navnlig fra det danske Kancellis og Reformpartiets Side. Da der saaledes i 1803 blev nedsat en Kommission, der skulde fremsætte Forslag til Opførelsen af en ny Synagoge, blev han ikke indvalgt i denne. Hans Protester mod den nye Ordning af de jødiske Begravelser og mod, at Dokumenter af delvis religiøs Art skulde skrives paa dansk, forblev ogsaa upaaagtede. Men navnlig kom Kancelliets ligefremme *Dedain* mod ham frem under Behandlingen af Forslaget om en almindelig Ordning af Skolevæsenet i København. Ifølge dette skulde et Skoledirektorat staa i Spidsen for hele Hovedstadens Skolevæsen med særlige Skolekommissioner for hver enkelt Menighed. Af disse Skolekommissioner skulde Præsten være selvskrevet Medlem, ligesom det ogsaa var ham, der skulde gøre Indstilling til Direktionen om Valg af de andre Medlemmer. Herefter vilde for den jødiske Menighed Overrabbineren blive den afgørende. Mod dette protesterede det jødiske Repræsentantskab, og paa sammes Henstilling vedtoges det ved Resolution af 17. August 1813, at den jødiske Skolekommission indtil videre skulde bestaa af Repræsentanterne med Ude-

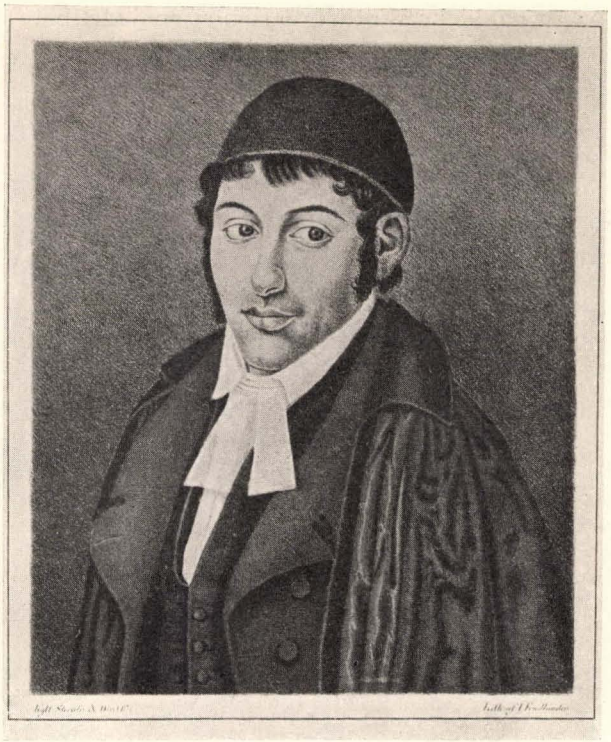
lukkelse af Abraham Gedalia. Dette Forhold vedblev, saalænge han levede. I sin Forestilling til Kongen af 23. Januar 1811, i hvilken Kancelliet rosende havde omtalt de 3 jødiske Undervisningsanstalter, udtalte det: »Overrabbineren har saa langt fra taget nogen Del i disse Instituters Oprettelse; det er meget mere at formode, at han har bidraget til hos de Ældste og uvidende jødiske Familier at indgyde Mistro mod disse velgørende Undervisningsanstalter. Det synes altsaa at kunne befrygtes, at om denne Mand fik nogen Andel i Bestyrelsen af det jødiske Skolevæsen, vilde nye Hindringer lægges i Vejen for dets saa heldig begyndte Forbedring«. I Forestillingen anbefaledes det derfor, at Repræsentantskabet kom til at fungere som Skolekommission, »indtil en duelig og indsigtsfuld Mand i sin Tid kunde blive betroet Overrabbinerens Post«.

Efter Anordningen af 29. Marts 1814, dennes § 10, vilde der fremtidig ved hver Synagoge her i Landet være at beskikke en Præst, hvorhos der desforuden i København skulde ansættes en *øverste Præst*, hvem Præsterne skulde være underordnede. Af Kancelliets Forestilling til Anordningen ser man, at dette havde tænkt sig den Mulighed, at Gedalia paa Grund af Alder vilde søge sin Afsked med Pension. Men det vilde han ikke, og under 9. Maj 1814 indsendte han sin Ansøgning om at blive beskikket som øverste Præst. Det reformvenlige Repræsentantskab søgte imidlertid at modarbejde hans Ansættelse ved under 17. Juni at henstille, at han kun konstitueredes, indtil der var truffet en endelig Ordning med Hensyn til Præsternes Ansættelse. Dette vandt Kancelliets Bifald, og Gedalia vedblev herefter at være konstitueret — omend han af Alle vedblivende tituleredes Overrabbiner. Man undlod forøvrigt at beskikke de omtalte Præster, idet Regeringen paa Forslag af Repræsentantskabet indskrænkede sig til at ansætte Katheketer og under 3. Januar 1817 nedsattes en Kommission bestaaende af Overrabbineren, Kall, Gedalia Moses og Gotlieb Euchel, til at fremsætte Forslag om, i hvilke Læregenstande de, der maatte ansøge om disse Katheket Embeder, skulde examineres.

Kommissionens Forslag blev endelig vedtaget ved Resolutioner af 25. Juni og 9. Juli s. Aar. Herefter skulde Katheketerne kunne tale, skrive og holde Foredrag paa dansk samt besidde gode Kundskaber i det tyske Sprog; de skulde dernæst i Grundsproget grammatikalsk kunne forstaa og fortolke det gamle Testamentes guddommelige Skrifter, være velbevandrede i det jødiske Folks Historie og endelig kunne udvikle og bestyrke de i Lærebogen kortelig fremsatte Lærdomme og Sætninger. Fortrinsvis skulde saadanne beskikkes, der havde taget Examiner ved Københavns Universitet.

Allerede den 29. Oktober 1815 indgav Cand. phil. Isac Noa Mannheimer efter Nathansons Tilskyndelse Ansøgning om at beskikkes som Katheket, og

da saavel Repræsentantskabet som Kancelliet ansaa det for nødvendigt, at den københavnske Menighed straks erholdt sin Katheket til at forberede Ungdommen til Konfirmationen, erholdt han Beskikkelse ved kgl. Resolution af 6. Juli 1816.

Isac Noa Mannheimer.

Mannheimer var født 17. Oktober 1793 som Søn af Kantoren Noa Isac Mannheimer, der var indvandret fra Østrig. Allerede som Barn røbede han ualmindelige Evner. Efterat have frekventeret den jødiske Friskole, kom han ved Nathansons Hjælp ind i Metropolitanskolen, hvorfra han dimitteredes i 1814; derefter fortsatte han ved Universitetet de jødisk-teologiske Studier, som han havde plejet ogsaa i sin Skoletid. Den dygtige, saa ansete og reformvenlige Overlærer ved den mosaiske Friskole: Gedalia Moses skal have været ham en god Vejleder.

19. Maj 1817 afholdtes den første Konfirmation under for Jøderne ganske uvante Forhold. Nathanson havde lejet en stor Sal i Bagbygningen til Ejendommen nuværende No. 34 ved Gammel Strand og udstyret den paa særlig smuk Maade. De af Mannheimer valgte Davidssalmer havde han ladet oversætte til Dansk af Digteren I. C. Boye, ligesom han havde formaaet Kuhlau og Weyse til at komponere Musiken.

Under Orgel og Basun Ledsagelse — Kuhlau spillede selv Orglet — blev de trykte Sange afsungne af et Kor bestaaende af udvalgte Elever fra Karolineskolen og af Dilettanter. Foruden af Børnenes Forældre og flere andre af Menighedens Medlemmer overværedes Handlingen af en Række Honoratiores, saaledes af de Deputerede fra danske Kancelli med Kaas i Spidsen og af flere af Hovedstadens kristne Præster. Efterat Mannheimer havde indledet med en Bøn og foretaget Overhøringen, holdt han en Prædiken og Tale til Konfirmanderne — alt paa dansk. Overrabbineren fremtraadte der-

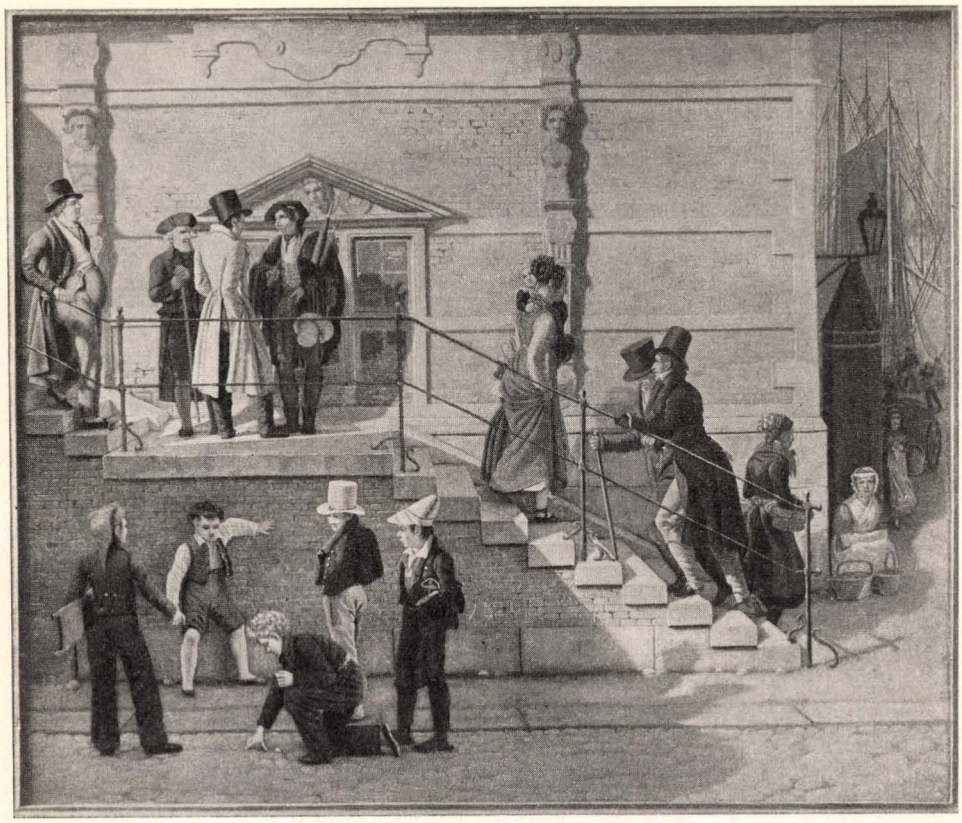
paa og uddelte sluttelig Velsignelsen i det hebraiske Sprog. I den Beretning, som den nedsatte Kommission afgav om den afholdte Prøve, udtaltes Anerkendelse af Examensresultatet.

Selve Konfirmationshandlingen havde vakt Opsigt, først ved det højtidelige og ujødiske Apparat, der var sat i Scene, men ogsaa ved Mannheimers Optræden. Han, den kun 24aarige unge Mand — Studenten — havde her vist sig som en Taler af Rang; over hans formfuldendte og sikkert holdte Foredrag havde der været en Hjærtelighed og Glød, som var i alt Fald de jødiske Tilhørere noget ganske ukendt.

Nathanson helmede ikke med at følge sin Protegés Succes. Efterat Repræsentantskabet 10. Juni havde erholdt Kancelliets Tilladelse til at lade foranstalte offentlige Gudstjenester i det danske Sprog med religiøse Taler af Katheketen, udstedte han og nogle andre af Reformvennerne paa ganske moderne Vis trykte Indbydelser til en Andagtsøvelse i ovennævnte Lokale. Ogsaa ved denne Lejlighed ledsagede Orglet Sangene; disse saavel som Prædikenen og Bønnerne var i det danske Sprog. I Adresseavisen for 15. Juli indrykkedes en Anmodning til Mannheimer om i Trykken at udgive sin Tale.

6. August holdtes den 2den, 3die September den 3die af disse Andagtsøvelser.

Det Passerede — Gudstjenester holdt helt igennem paa dansk og under Former, der i saa høj Grad saa bort fra gammel jødisk Ritus, — havde imidlertid vakt et stort Røre indenfor Menigheden. Forinden den 2den Andagtsøvelse havde flere af de orthodoxe, saaledes Philip Heymann, Isac Loria, I. P. Euchel, Elisar Melchior og J. N. L. Meyer søgt at samle Menigheden til en Protest. Og medio August indgik den første Klage til Kancelliet — den første af de mange senere tilkomne, bilagt Tiltrædelse fra 304 af Menighedens Medlemmer, derunder fra de 3 tidligere Medlemmer af Repræsentantskabet: Salomon Trier, Ruben Henriques junr. og Gerson Melchior. I denne androg man Kancelliet om at undersøge, hvorvidt de af Mannheimer afholdte Religionsøvelser var tilladte, og, hvis ikke, om de da maatte blive forbudte. Ansøgerne tvivlede i alt Fald ikke om, at det ikke havde været Hensigt at sanktionere en Gudstjeneste, som stred mod og var uoverensstemmende med deres Fædres Tro og Skikke. »Vi tro ikke at fejle, naar vi modsætte os Tidens Aand, som er at kuldkaste al positiv Religion.« Til dette Andragende sluttede sig en Betænkning fra Overrabbineren, der hævdede, at selv om Andagtsøvelser holdtes i et andet Sprog end det hebraiske, skulde og maatte de jødiske Ceremonier og Skikke overholdes. Han anførte i denne Forbindelse, at det var en Pligt 2 Gange daglig at afholde de foreskrevne hebraiske Bønner, helst i Synagoger, og at Alt maatte ske i Stilhed. Den 21. September var Overrabbineren sammen med Isac Loria hos Kongen for at forklare ham Sagen.

Børstrappen mod Christianshavn. Efter Maleri af M. C. V. Rørbye. 1827.

Denne Gang indsaa Kollegiet, at det ikke gik an at henlægge Klagerne, og at der maatte sættes noget ind paa at stifte Fred indenfor Menigheden. Efterat have indhentet Repræsentantskabets Erklæring bestemte det sig herefter i Januar 1818 til at nedsætte en Kommission, til Affattelse af en Kirkeritual og til at virke for Synagogens Opførelse. Til denne Kommission valgtes: Professor theologiæ Hornemann, Professor Kall, Professor Peter Erasmus Müller, Overrabbineren, Overlærer Gedalia Moses, Mægler Heymann Gerson og Grosserer Simon E. Warburg. Indenfor Kommissionen opstod straks Uenighed. Pluraliteten valgte saaledes til Sekretær Moses Delbanco, mens Overrabbineren og Warburg vilde have Cand. juris I. Simon Jacob. Gerson og Warburg traadte ud af Kommissionen og blev endelig afløst af J. Raphael og Tobaksfabrikant Simon Hertz Neukirch. Frem og tilbage diskuteredes der, indtil Forhandlingerne sluttelig løb ud i Sandet.

I 1819 ses Overrabbineren at have klaget til Kancelliet over Mannheimers

eensidige Anvendelse af den authoriserede Lærebog, idet han hævdede, at denne kun var Grundlaget, der i Foredragene for Ungdommen maatte suppleres med den Række andre religiøse Love, der forelaa, og som ikke fandtes i Lærebogen. Kancelliet fandt imidlertid ingen Anledning til at komme ind herpaa. Overrabbineren havde jo selv været med i den Kommission, der havde anbefalet Lærebogen.

I 1820 brød endelig det Uvejr, der længe havde hængt over Mannheimers Hoved, for Alvor løs. En Repræsentation af Menigheden: Philip Heymann, Joseph Isac, Joseph Loria, Gerson Melchior, R. Henriques junr., J. Meyer og Meyer Levy fremsatte nu i deres Klage til Kancelliet direkte Beskyldning mod Mannheimer for Sekteri. »Han søger at paatvinge den jødiske Menighed en ny Trosbekendelse og misbruger sin Embedsstilling til at bibringe Ungdommen en falsk Lære«. Samtidig androg de om, at de af deres Trosbrødre, der ej bifaldt den blandt dem opstaaede Sekts Grundsætninger, hvilke udgjorde den større Del af Menigheden, maatte lade deres Børn undervise af en af dem foreslaaet agtværdig Mand og efter en af dem indsendt fuldstændigere Lærebog. I deres Mistillid til Kaas og Kancelliet søgte de Majestæten selv. I Audiensen d. 2. Juli 1820 synes denne at have været ganske desorienteret; i Stedet for at høre paa deres Klager affærdigede han dem med, at flere af deres Bønner var af Talmud og upassende overfor den Regering, under hvilken de levede. Og da de erklærede sig uvidende herom, havde Kongen sagt dem, at han selv havde læst disse Bønner. Hermed kunde Deputationen ikke lade det bero, og i Skrivelse til Kongen af 10. s. M. udtalte de, at de ved Audiensen ikke havde magtet at svare paa disse Ytringer »i en saa huldrig Fyrstes Mund«. Det var dem vel ikke ubekendt, at saadanne Beskyldninger var indgaaet til Kancelliet, men de kunde forsikre Majestæten om, at deres Bønner ikke stred mod deres Patriotisme og ikke hindrede dem i Opfyldelsen af deres undersaatlige Pligter. De anmodede derefter Kongen om at tage Hensyn til deres i Kancelliet indgivne Ansøgning og til de Attester, som de ogsaa fra Udlandet havde indhentet om jødisk Lære.

Mellem den gamle Overrabbiner og Mannheimer udartede det endelig til aabenbar Strid i de Indlæg til Kancelliet, som de udvekslede.

Forgæves havde Mannheimer søgt at appellere til Menigheden og Offentlighedens Dom ved omkring Nytaar 1820 at udsende 5 af sine Prædikener. I Forordet til disse skrev han blandt andet:

»Halvtredie Aar ere nu forløbne, siden jeg først fremtraadte som geistlig Taler«.

»Det er mig bevidst, at jeg med Kjærlighed har røgtet mit Kald, at jeg fordomsfrit har undersøgt Livets Forhold og Menneskets Vilkaar. Det er

jeg mig bevidst, at livfuld Begeistring har besjælet hvert af mine Ord; ogsaa det tør jeg forsikre, at jeg Intet har forsømt, hvad som fjernt eller nært kunde fremme min Uddannelse.

Dag og Nat har jeg grundet over Skriftens Ord; med aabent Hjerte har jeg modtaget de ældre Læreres Veiledning til at fatte den. Hvor jeg forlod deres Vej, hvor jeg bekæmpede deres Grundsætninger og prædikede Omvendelse og Frafald fra hævdede Fordomme, — dér var det Sandhedens Stemme, som ledede mig; Religionens Trøst var det, som styrkede mig, og Tanken om Tidens Tarv bestemte mig til at forkaste det Ældre.

Den hellige Skrifts Udsagn er den Lov, hvorefter jeg kan dømmes; men det døde Bogstav kan ei fælde mig; har jeg syndet mod den hellige Aand, som besjæler den, da er jeg beredt til Anger og Omvendelse. Denne Bekjendelse skylder jeg mine Modstandere!

Mine Tanker om Talmud og Rabbinere vedkomme ei mit offentlige Lærekald; deres Lærdomme ere mig ingenlunde fremmede; men i den religiøse og moralske Underviisning finde de ingen Anvendelse, og det er Grunden, hvorfor man ikke finder dem anførte i disse Foredrag.

Mit Modersmaal har jeg dyrket med Flid og Omhu; og den, som veed, hvad det er at skrive godt Dansk, vil vist vide at skatte mine Bestræbelser. Jeg har søgt at give mine Perioder Runding, Tydelighed og Velklang. At det ei ganske er mig mislykket, derfor er min Flid mig Borgen; at jeg desuagtet kun er Begynder i Kunsten, det føler jeg dagligen, og hver en Veiledning skal jeg stedse modtage med taknemmeligt Hjerte«.

Det lykkedes ham imidlertid ikke at vinde Terrain, og mere og mere fik han at føle de orthodoxe Jøders Modstand og Uvilje.

Træt og mismodig ansøgte han saa om Rejsetilladelse paa et halvt Aar, hvilken bevilgedes ham ved kgl. Resolution af 16. Maj 1821. I Berlin og Wien prædikede han under stor Tilslutning. Sidstnævnte Sted virkede han sammen med sine derværende Trosfæller for Oprettelsen af en Menighed, hvilket Myndighederne hidtil havde forbudt.

I Begyndelsen af 1822 vendte han, med uforrettet Sag, tilbage til København men kun forat finde Forholdene hér endnu mere fortvivlede for ham. Et Forsøg, som Dr. Salomon fra Templet i Hamburg i Forening med Mannheimer havde gjort paa at samle Menigheden her om Opførelsen af en Synagoge, havde ikke ført til Noget.

I den af Grosserer Jacob Aron Eibeschütz i 1822 rejste Sag om Mannheimers Afholdelse af Konfirmationer — en Sag, der førtes med største Bitterhed fra begge Sider — led Mannheimer et Nederlag, idet saavel Majoriteten i Ritualkommissionen som Magistraten og Kollegiet i alt væsentligt desavouerede ham. Betegnende for den Heftighed, hvormed denne Sag førtes,

er Overrabbinerens af Harme dirrende Indlæg, hvor han først omtaler de personlige Forfølgelser, som han var udsat for fra Mannheimers Side, »uden at anse de smaalige, ubesindige og nedrige Fornærmelser, hvormed han ved enhver given Lejlighed forfølger mig, *han*, der i det mest arrogante Sprog fordrer en blind Forgudelse og Uforkrænkelighed ikke blot af alle dem, han tror sig langt ophøjet over, hvis Tal ikke synes ringe, men ogsaa af hver anden Autoritet, hvor høj den end maatte være; uden endelig at anraabe det højkongelige Collegii naadigste Kendelse om, hvorvidt min Alder og Stand burde sikre mig mod saadanne Angreb af en i det mindste i gejstlig Værdighed underordnet Person«. Han kan ikke anbefale at overlade Mannheimer den uindskrænkede Bestyrelse og Anordning ved Højtideligheden og foreslaar, at der bør indrømmes Eibeschütz Retten til at lade sine Børn konfirmere i den af ham afbenyttede Synagoge, hvis ingen Tilladelse kan skaffes til at benytte den af Katheketen foreslaaede Synagoge, da Lokalet ved Gammelstrand aldeles ikke bør benyttes, samt at ingen Instrumentalmusik maa bruges, at Herrerne beholder deres Hat paa, at Mandkønnet i det mindste ved et Skillerum holdes afsondret fra Kvindekønnet, og endelig, at Katheketen, naar han taler, »ikke anfører noget forargeligt, farligt eller anstødeligt mod vor Religion og dens Kilder: Biblen, Talmud og sammes Kommentarer«.

Selv om det var overdrevent, naar Mannheimers Modstandere paastod, at hans Tilhørerkreds var indskrænket til Læredrenge, var Tallet paa hans Tilhørere allerede, forinden han rejste ud, svundet stærkt ind. Selv hos Repræsentantskabet fandt han ikke længere Støtte. Han skulde se, hvorledes flere af dem, der havde pousseret ham frem, enten forlod den jødiske Tro eller gik over til hans Modstandere. Nathanson selv havde ved sin Fallit mistet sin Indflydelse, og flere af hans Tilhængere, saaledes Joseph Hambro, den ny Tids Mand, havde ladet deres Børn opdrage i kristne Hjem for sluttelig at lade dem døbe.

Den 14. Marts 1823 indgav Mannheimer Ansøgning om sin Entledigelse. I denne beskrev han sine usle økonomiske Kaar. Hans Gage — 300 Rdl. — var ikke tilstrækkelig til, at han kunde leve af den, han havde derfor maattet beskæftige sig med Børneundervisning »en Beskæftigelse, der ikke kan andet end i Tiden virke skadelig paa min videnskabelige Uddannelse og min Nidkærhed for de højere Anliggender«. Under disse Omstændigheder kunde han ikke tænke paa at gifte sig, uagtet der var forløbet 6 Aar, siden han havde forlovet sig.

»Saa kært det havde været mig, om jeg havde kunnet fortsætte mine Bestræbelser og se mig i Stand til at føre den mig anbetroede Menighed til det Trin af religiøs Oplysning og Sædelighed, som Deres Majestæts højeste

og faderlige Anordning havde anvist den, saa vilde det dog være ubeskedent, dersom jeg ikke indsaa, hvorledes disse mine Bestræbelser ved den i Menigheden herskende Uenighed hindres og indskrænkes. Ogsaa anser jeg, det er min Pligt at vige Pladsen for en Efterfølger, som, idet han kun behøver at fortsætte et allerede begyndt og omhyggeligt forberedt Arbejde, mindre vil være udsat for Modstand, idet han mindre end jeg vil vække Opmærksomhed og give Stof til lidenskabelige Bevægelser«.

Han takkede sluttelig Kongen og Autoriteterne for den Bevaagenhed og Tillid, de havde vist ham.

Ved kgl. Resolution af 21. Maj 1823 blev hans Ansøgning om Entledigelse bevilget ham i Naade. I Kancelliets Følgeskrivelse af 27. s. M. tilkendegav dette ham sin særdeles Tilfredshed med den Flid, Kundskab og Duelighed, hvormed han havde forestaaet sit Embede.

Efter et kortere Ophold i Berlin, hvor det blev ham forbudt at tale i Synagogen paa tysk, samt i Hamborg og Leipzig, valgtes han til Præst i Wien ved den nyoprettede Synagoge, og hér skulde ret hans Personlighed og hans Forkyndelse i Forbindelse med hans Organisationstalent gøre sig gældende. »De Fortjenester, han dér indlagde sig, er saa store, at de næppe kan overvurderes«, skriver Professor D. I. Simonsen.

Ved hans Bortgang tabte Fædrelandet en god Søn, en Mand, der om han havde faaet Lov til at modnes i Menneskekundskab og Erfaringer, utvivlsomt vilde have haft den største Betydning for det jødiske Menighedsliv. Hans ungdommelige Optræden, hans uforsagte Fordømmelse af de gamle Fordomme og af den rabbinske Lære havde imidlertid mishaget den store Del af Menigheden, hans Forkyndelse med sammes udprægede uorthodoxe Tilsnit var dem ogsaa for uvant, og endelig blev hans Velynderes udfordrende, næsten reklamemæssige Propaganda for ham og den ny Religionsudøvelse skæbnesvanger for hans Virken.

* *
*

Mannheimers Efterfølger i Katheketembedet, E. Levison, havde ikke hans agitatoriske Tilbøjeligheder. Han varetog Undervisningen til Konfirmationen, gav Undervisning i de to jødiske Friskoler og bestred de præstelige Forretninger, saaledes Vielserne paa Sjælland udenfor København.

Den gamle Overrabbiner skulde herefter henleve sine sidste Leveaar i Fred. 8. Maj 1824 havde han haft den Sorg at miste sin Hustru Jette født Levin, der da var ca. 70 Aar gammel; med Samtykke af sine Børn, der alle var myndige, erholdt han d. 9. September s. Aar Bevilling til at hensidde i

uskiftet Bo. I sine sidste Aar havde han været ret affældig men haft en god Støtte i Sønnen SALOMON ABRAHAMSON GEDALIA. Han døde den 8. November 1827, som det hedder i Dødsanmeldelsen, af Alderdom.

I Adresseavisen for 15. November bekendtgjorde hans Børn Dødsfaldet saaledes:

»Natten mellem den 7. og 8. hjemkaldte den Almægtige vor ejegode Fader, den ærværdige Olding Abraham Gedalia, i hans Alders 75 Aar. I de 36 Aar, han som Overrabbiner for det mosaiske Trossamfund her i Staden har fungeret ved Menigheden, har han troligen og samvittighedsfuldt opfyldt sine Kaldspligter og ved sin sjældne retskafne og blide Karakter erhvervet sig Enhvers Højagtelse, Tillid og Velvilje.

Den Afdødes efterladte dybtsørgende Børn«.

Efter Synagogens Brand havde Overrabbineren boet i Ejendommen Skidenstræde gl. Matr. Nr. 154, Krystalgade Nr. 12, som Menigheden i 1799 havde købt for dér med Tiden at opføre den nye Synagoge. I Folketællingen 1801 opføres Abraham Gedalia som boende i denne Ejendom med Hustru, 7 Børn og 2 Tjenestepiger. Senere fik han Bolig i Springgade Matr. Nr. 13, Pilestræde Nr. 57, hvor det siges, at der ogsaa var indrettet Bedesal. Her havde han en hyggelig 5 Værelsers Lejlighed med Dagligstue, Spisestue, Kabinet og 2 Soveværelser. Møblementet var som i et solidt Borgerhjem. I Dagligstuen (Sahlen) til Gaden var Gulvet hvidskuret uden Tæpper og Væggene inddelt i Felter uden andre Prydelser end et Spejl i Mahogni Ramme; de 2 Fag Vinduer havde Netteldugs Gardiner og Rullegardiner. I Stuen fandtes den traditionelle Mahogni Divan med Skabe, et Mahogni Divanbord, to Mahognikommoder og tolv Birketræs Stole, i Loftet en Glas Lysekrone; paa et lille firkantet Bord stod en Glaskasse med Vox-Frugter. I Overrabbinerens eget Værelse var, foruden hans Seng — en Udtræksseng med Dyner og Lagener, Bord og Stole, 2 Glasskabe med Bøger og en Astrallampe.

Blandt hans Efterladenskaber registreredes ogsaa en Thorarulle med tilhørende Sølvklokker, der beroede i »Kirken«.

Overrabbineren havde været en nøjsom Mand. Hans Gage var 400 Rdl. r. S. aarlig, hvortil kom Huslejegodtgørelse med 375 Rdl., og hvad han erholdt i Emolumenter for Forrettelsen af Embedshandlinger og i Gaver fra Menigheden. I en af Kancelliets Forestillinger omtales, at den væsentligste Del af hans Indtægter var det halvaarlige Offer, som Menighedens Medlemmer i Betragtning af hans lange Tjenestetid og af hans antagne trange Kaar *rigelig* havde ladet ham tilflyde. Sparsommelig, som han var, og med det Legat, han havde faaet efter David Amsel Meyer, havde han efterhaanden kunnet give Børnene i Medgift eller til Etablering som Arveforskud ialt

2550 Rdl. I sit Testamente af 22. Marts 1824 havde han indsat Kollektør Man Hartvig og Grosserer Wulf Philip Heymann til Executorer. Da den førstnævnte opholdt sig i Hamburg, beskikkedes i hans Sted Silke- og Klædekræmmer Isac Unna; Bopakken er imidlertid forsvundet, saaat man ikke kan se, hvor meget han har efterladt sig foruden sit Bohave. I Testamentet var fastsat, at Sønner og Døtre skulde gaa lige i Arv, dog at Sønnerne erholdt 10 % mere end Døtrene. Samtlige Børn var opdragne paa gammel jødisk Vis og havde, naar undtages Salomon, der var uddannet som Talmudist, saa godt som ikke erholdt nogen Skoleundervisning. Det fremgaar saaledes af Skifteprotokollen, at selv de 2 yngste Døtre ikke kunde skrive men maatte underskrive med ført Pen. Ligesom Overrabbineren selv havde Sønnerne en meget slet Haandskrift.

I sit Andragende af 8. Maj 1824 om at maatte hensidde i uskiftet Bo angav Abraham Gedalia at have følgende Børn, der alle bar Navnet Abraham (Abrahamson) Gedalia:

a) Sønnerne: Rabbi Salomon (48 Aar) og Købmanden Hartvig (42 Aar), samt
b) Døtrene: Rebekka (45), Frederikke (38), Bella (36), Hanne (30), Mine (29), Golda (28) og Zilla (27 Aar).

De af ham da opgivne Aldre for Børnene passer ikke ganske med andre Angivelser, der forøvrigt ej heller er overensstemmende. Til Deklarationsprotokollen anfører Golda og Zilla, at de er født henholdsvis 1794 og 1795. For Salomons Vedkommende synes alt at tyde paa, at han er født omkring 1775, for Hartvigs, at han er født omkring 1782.

Samtlige disse Børn overlevede Faderen.

Af Døtrene var (1824): Rebekka Enke efter Rabbineren Levin Moses og bosiddende i Amsterdam; Frederikke, gift med Forsanger og Skolelærer Lion Hirsch i Fredericia; Bella d. 12. Oktober 1857, gift med Vexellerer Moses Jacob Lazarus i København d. 7. Oktober 1828; Hanne gift med Købmand i Hamburg Josef Hess; Mine gift med Joel Ephraim født c. 1795, fra 1823 Overrabbiner i Moisburg ved Lübeck, oprindelig Rabbiner i Inowratslow; Golda gift 1830 med Købmand i Næstved, senere Porcelainshandler i København Nathan Juda Jacobsen f. 1790; Zilla gift 4. November 1829 med Vexellerer i København Wulf Israel Cohen født c. 1795.

* *
*

Overrabbinerens ældste Søn Salomon Abrahamson Gedalia, Rabbi Schachno, som Menigheden senere kaldte ham, var født i Gnesen, mens

Faderen var Rabbiner dér, og kom som Barn med ham til København. Hér opvoksede han i Forældrenes orthodoxe Hjem og uddannedes til Theolog. Da Branden i 1795 havde gjort hans Forældre husvilde, tog den unge Salomon Gedalia, der da var c. 20 Aar, til preussisk Posen formentlig for at uddannes til Rabbiner. Hér giftede han sig med Rachel født Hirsch og fik med hende Sønnen Gedalia Salomonsen.

I det jødiske Trossamfunds Værge findes en hebraisk Foliant, paa hvis Forsatsblad Rabbi Schachno har skrevet paa Hebraisk:

»Min førstefødte Søn blev født i en lykkelig Stund her i Lobsenz Onsdag Morgen den 15. Marcheschwan i Aaret 5560 (= 13. November 1799), og jeg gav ham Navnet Gedalja, opkaldt efter min Bedstefader, den hellige — den frommes og helliges Navn være til Velsignelse —, der var Overrabbiner i København. Gid dennes og mine øvrige hellige og rene Forfædres Fortjenester maa staa mig bi til, at det skal lykkes mig at opdrage min Søn til Thorakundskaber, til at føre ham under Brudehimlen og at lære ham at øve gode Gerninger, at jeg kan blive stolt af ham, saaledes at Skriftstedet maa gaa i Opfyldelse: Din Fader glæder sig over dig, og din Moder fryder sig over dig«.

Nogle Aar derefter vendte Rabbi Schachno tilbage til København for at assistere Overrabbineren i hans præstelige Virksomhed, mens Hustruen og Sønnen foreløbig forblev hos hendes velhavende Forældre i Lobsenz.

»Han var mig en sand Støtte, da Hovedstaden var belejret (altsaa 1807), og Alt laa i Forvirring«, skriver Overrabbineren i sit Andragende af 11. April 1815 til Kongen om, at det maatte tillades hans Svigerdatter og Sønnesøn at tage Ophold her i Landet. Efterat have nævnt sin mangeaarige Gerning som Rabbiner skriver han: »Allernaadigste Konge! Vel er jeg endnu i den Alder, at mine Sjæls og Legemskræfter ej har aftaget, men faa Mennesker opnaar en høj Alder; mange derimod gaar til deres Forfædre i deres bedste Alder, og Gud alene ved, om det Øjeblik, da jeg skal træde ind i Evigheden, er langt borte eller nær forhaanden. Blot en Ting ligger mig paa Hjerte, og, naar Deres Kongelige Majestæt allernaadigst vil tilstaa mig min allerunderdanigste Bøn i denne Henseende, har jeg Intet mere at ønske«. I denne Forbindelse anførte han, at Sønnen Salomon ikke drev borgerlig Næring »men opofrede sig blot til Studeringer«, og at hans Udkomme iøvrigt var sikret, da han erholdt et aarligt Beløb af sin Svigerfader og efter dennes Død vilde arve en Kapital, ligesom han havde det Raphael Ascher Unna'ske Legat for Talmudister.

Andragendet blev bevilget, og Salomon Gedalias Hustru drog herefter herop med Sønnen Gedalia Salomonsen.

Der foreligger et Brev fra denne til hans Bedsteforældre i Lobsenz. Brevet er skrevet paa tysk, men med hebraisk Skrift. Et Hjørne af Brevet er afrevet:

»Til min højagtede Bedstefader Z'wi Hirsch og hans Hustru, min Bedstemoder Lea (formodentlig i Lobsenz).

Rabbi Schachno.

»Endskønt jeg allerede for fjorten Dage siden meddelte Dem om vor lykkelige Ankomst hertil, var Brevet paa Grund af Postvæsenets Travlhed, saa kort, at jeg finder det nødvendigt at beskrive dem alt mere udførligt. Saasnart vi var gaaet fra Borde, sendte min Fader Bud efter en Droske, og en Mand herfra, som netop stod ved — — — —, hvor man gaar fra Borde, løber hen og giver min ærværdige Bedstefader Meddelelse om vor Ankomst. Der var knapt gaaet en halv Time, før en meget smuk Droske rullede op foran os og kørte os hen foran Døren til min ærværdige Bedstefaders Dør. Den Glæde og Henrykkelse, der mødte os, da vi kom, og den smukke Modtagelse, som min Moder fik, er ubeskrivelig. Vi ankom Tirsdag den 23. Avgust og blev i Huset hos min ærværdige Bedstefader til Søndag den 28. Av. og blev i alle disse Dage beværtet kongeligt. Om Lørdagen var der stor Festlighed, og en Mængde gode Venner var kommen for at hilse paa os, det varede hele Dagen. — — —«

Brevet har en Paaskrift fra Moderen Rachel til sine Forældre. Skriften er Rabbi Schachnos, da hun formentlig ikke selv kunde skrive.

»Allerkæreste og dyrebareste Forældre.

De Smerter, som er foraarsaget af den lange Afstand, der skiller mig fra jer, kan I vel let forestille jer, men den Godhed og Venlighed, hvormed mine kære Svigerforældre kommer mig imøde, lindrer alt. Vær gode at bære mig i Fremtiden med Eders kære Breve, at I kan glæde *Eders eneste*

Datter Rachel, Rabbi Schachnos Hustru. Hils mine kære Brødre og Svigerinder samt deres kære Børn«.

Den unge Gedalia Salomonsens Brev er vedføjet en Skrivelse fra ham til hans Lærer Herr Salomon besvarende en talmudisk Forespørgsel, som hans Fader Rabbi Schachno naturlig har hjulpet ham med.

I 1818 lejede M. L. Nathansons orthodoxe Broder Joel Nathanson og I. P. Euchel Bolig til Rabbi Schachno i Ejendommen Springgade Matr. No. 16 (Pilestræde Gade No. 63) tilligemed Lokale til offentlige Religionsøvelser.

Salomon Gedalia var ualmindelig æret af den jødiske Menighed for sin Lærdom og Fromhed, ligesom hans elskelige Væsen fremhæves fra alle Sider. Han var Jøden af den gamle Skole, der strængt overholdt Ceremonierne, men paa den anden Side var han ligesom den gamle Overrabbiner mild og overbærende i sine Domme.

Goldschmidt omtaler, hvorledes han som Dreng, da han opholdt sig i sin orthodoxe Onkels Hus, sammen med en Tjenestepige blev sendt op til Rabbi Schachno for at spørge ham, om det var tilladt (ob das kauscher ist) at spise en Høne, i hvis Kro man havde fundet en Knappenaal.

»Med Kroen i Haanden kom jeg ned til et Par ældgamle Folk i en venlig Stue, der duftede af Blomster og Snustobak, og hvor det blinkede fra ældgamle Møbler som fra halvtaabne kiggende Øje. Han besaa Kroen og sagde smilende: Sig kun hjemme, at de tør spise Hønen. Hans Kone bragte mig et stort rødmusset Æble og kyssede mig, og idet jeg skulde gaa, sagde hun noget til Præsten. Han kaldte mig tilbage og gav mig Haandspaalæggelsen og Velsignelsen«.

Da Goldschmidt var bleven konfirmeret, besøgte han atter Rabbien.

»Han var da ogsaa rank og smækker, men med ganske blegt Ansigt og langt, hvidt Skæg. Hele Skikkelsen, maaske især de usigelig venlige, tankefulde, klare og blide Øjne, drog besynderlig til. Men der manglede ham trods Skønheden det, en Dreng sætter mest Pris paa: Energi. Han var mere et Billede end en Virkelighed, synes mere at træde frem af et Forbigangent end at tilhøre Noget, der kunde leve; men som sagt, han var magisk tiltrækkende alligevel. Til den samlede Virkning bidrog vel, at han gentagende saa paa mig, som om han vilde tale; men Ord havde han ikke, hans Klogskab var ikke af den Art. I senere Tider, siden jeg saa Kristne, der af Livets Smerte var tyede til Klostret, har Rabbi Schachnos Skikkelse rejst sig i Erindringen som Billedet paa en Jødedom, jeg, hvis den kunde kalde, kunde kaste mig ud i som et stille, kærligt Nirvana«.

Om Rabbi Schachnos Interesse for de Syge indenfor Menigheden vidner en Anekdote, som nævnes i den Michaelsenske Familiebog. En Dag, da

den orthodoxe Philip Heyman (Isaac Wulff Heyman og Philip W. Heymans Bedstefader) traf ham paa et Sygebesøg, var han saa dristig at gøre ham opmærksom paa, at Tiden nu var inde til at forlade den Syge for at passe Pligterne i Lærehuset.

Da Abraham Gedalia døde i 1827, og der derefter blev Spørgsmaal om Valg af en øverste Præst, var der herhjemme kun to, der kunde komme i Betragtning: Katheketen E. Levison og Salomon Gedalia. Levison kunde imidlertid ikke samle Menigheden og Repræsentantskabet om sig — man ansaa ham ogsaa for alt for ung. Han indskrænkede sig derfor til at ansøge om, at det maatte blive ham betroet som konstitueret Præst at forrette de rent præstelige Forretninger hér og paa Sjælland. I sin Ansøgning gaar han ret haardt løs paa Rabbi Schachno:

»Jeg hører, at Repræsentanterne agter at foreslaa en anden aldeles uvedkommende Person, der hverken har studeret ved Universitetet eller har nogen Kyndighed i det danske Sprog eller udmærker sig ved Kundskaber eller Videnskabelighed, endnu mindre har taget den af Majestæten befalede Examen«. Han anførte, at han vel ikke besad de Talegaver, som saa fortrinligt, udmærkede hans Forgænger (Mannheimer), men som Katheket mente han ikke at staa tilbage for ham. Han refererede til sine Kundskaber i det hebraiske Sprog og til sin Skoleundervisning, endelig havde han udgivet to Hjælpebøger for sine Disciple og hver Lørdag holdt religiøse Foredrag for Ungdommen.

Om Menighedens Hengivenhed for Rabbi Schachno vidner de store Anstrengelser, den udfoldede for at faa ham valgt. I saa Henseende er navnlig at henvise til den Ansøgning, som under 16. November 1827 fremkom fra I. P. Euchel, Wullf Philip Heymann, L. Melchior, Urtekræmmer M. M. Salomonsen, Silke og Klædekræmmer H. I. Loria, Cosman Levysohn og P. Levysohn, i hvilken de med Tilslutning fra en Række af Menighedens Medlemmer androg om, at Gedalia maatte blive enten ansat eller konstitueret som øverste Præst eller Overrabbiner. I denne Ansøgning minder de om den Bekymring, som den gamle Overrabbiners Død havde vakt hos saa mange af Samfundets religiøse og indsigtsfulde Medlemmer. Og de tilføjer: »Lykkeligvis fremtræder nu en Mand, nemlig Afdødes Søn, der besidder alle de Indseender og Egenskaber, den vakante høje og vigtige Post udkræver. Han er her i Danmark den eneste, der er indviet i alt, hvad der hører til en Overrabbiners Funktioner, og som formedelst sin sjældne Menneskekundskab, Tolerance, Blidhed og sin i enhver Henseende ypperlige Karakter tillige opfylder de Fordringer, man turde have til et gejstligt Overhoved. Overrabbinerens Hovedforretning er at decidere i gejstlige Anliggender — hertil er Gedalia ypperlig kvalificeret, eftersom han i c. 40 Aar har applikeret sig til dette

Studium. At holde Taler ved en eller anden Lejlighed hører vel til hans sjældnere Funktioner, men forsaavidt Hovedhensigten hermed er at virke paa Tilhørernes moralske Forbedring, der vil han unægtelig formedelst det indholdsrige i hans Foredrag opnaa Øjemedet. Med Hensyn til hans fortrinlige Egenskaber, existerer der kun een Stemme i Menigheden«. »Vel vide vi, at det eneste, han lader savne, er Indsigt i vort Modersmaal, men saa nyttigt og uundværligt dette end er for Religionslæreren i Almindelighed, saa haaber vi dog, at denne Omstændighed ikke skal vorde Anstødssten«.

Ogsaa Sjællands Biskop Mynter anbefalede Rabbi Schachno, idet han med Hensyn til dennes Kundskaber henviste til den berlinske Overrabbiners Attestation.

Paa Henstilling af Repræsentantskabet vedtog Kancelliet at overlade Salomon Gedalia indtil videre at besørge de Funktioner, som tilkom Overrabbineren »dog at han ikke herpaa grunder nogen Paastand«.

Repræsentantskabet satte sig imidlertid i Bevægelse for i Udlandet at finde den Mand, som forenede moderne Dannelse med jødisk-theologiske Kundskaber, og blandt den Række af ansete Ansøgere, der fremkom, indstillede det Dr. phil. Abraham Alexander Wolff f. 29. April 1801, Landrabbiner i Giessen og det tilliggende overhessiske Distrikt. Efterat Biskop Mynter ogsaa havde givet sin Tilslutning, erholdt Wolff den 8. Oktober 1828 kongelig Udnævnelse til Præst med Pligt til inden 2 Aar at have lært det danske Sprog. Den 8. Maj 1829 kom han til København, hvor han virkede som Overrabbiner lige til sin Død den 3. December 1891.

Med Wolff som Præst gik det jødiske Trossamfund ind i en ny Samlingens Æra, der i 1833 indledes med Opførelsen af den store Synagoge i Krystalgade og den af Wolff udarbejdede af Regeringen authoriserede Agenda, der karakteriseredes af ham saaledes:

»Hensigten og Øiemedet med denne Liturgie er, at regulere den alt bestaaende Cultus; at give de rituelle Handlinger en Form, der tiltaler og opbygger, uden at borttage derfra det *characteristisk-israelitiske*; at, ligesom der ved det levende Ord af Prædikenerne virkes paa Aand og Hjerte, der saaledes ogsaa bliver indvirket paa Sindet ved de foreskrevne Bønner, tildeels ved Hjælp af den dermed forbundne Sang; og at Gudstjenestens Totalitet, ved besindig Luttring og Forbedring af det *overleverede Grundlag*, uden at priisgive dette til nogensomhelst Vilkaarlighed, som og derved at der tilføies og af Prædikanten fremsiges almindelige Kirkebønner, med en ophøiet Værdighed og en fuldkommen heldbringende Kraft kan virke hen til Andagtens Oplivelse og til Opbyggelse. Denne Liturgie har fremdeles til Hensigt, ogsaa at give de Familiebegivenheder, som feires udenfor den almindelige Gudstjeneste ved de forskjellige Vendepunkter i Livet, en tidssvarende, hellige Følelser

fremkaldende, kirkelig Form, som stemmer overeens med de i den israelitiske Kirke hertil alt stedfindende Foranstaltninger, og saaledes at bringe det huuslige Liv i Forbindelse med det kirkelige«.

Efterat Salomon Gedalia var fratraadt sin officielle Stilling, vedblev han til sin Død at være den Rabbi Schachno, som mange af Menighedens ældre Medlemmer søgte til om Raad og Vejledning i religiøse Anliggender. Man vedblev at titulere ham Overrabbiner — selv kaldte han sig Talmudist.

Abraham Alexander Wolff, Overrabbiner. 1829—1891.

Efter Faderen overtog han dennes Lejlighed i Springgade Matr. Nr. 13. 20. November 1844 afgik Salomon Abrahamson Gedalia ved Døden 69½ Aar gammel af Alderdomssvækkelse. Han begravedes den følgende Dag paa den mosaiske Kirkegaard. Ved hans Død udgav Nathan Kalckar en Klagesang paa hebraisk (cantique funèbre), der udtrykker Digterens Sorg og hans dybe Ærefrygt for den Afdøde. Den er optaget i Kalckars samlede Digte »Nittei Scha-aschüim«, blandt hvilke ogsaa findes 4 af de Digte, som han hvert Aar skal have sendt sin elskede Lærer.

Paa Rabbi Schachnos Gravminde læser man (i Oversættelse fra hebraisk):

Fra tidlig Ungdom granskede han i Guds Lære,
Han prækede Godhed, han prækede Fred,
Hans Hjærte var trofast, hans Sind var redelig mod Gud,
Hans Stræben var Retfærd og Fred,
Han øvede Kærlighed og Trofasthed mod Israels Folk,
Hans Veje og Stier førte til Fred,
Af sin Kildes Renhed vederkvægede han enhver, der søgte ham,
og han ledte dem alle ad Fredens brede Strøm.
Gid hans Sjæl maa blive optaget i de levendes Kreds!

Naar Freden og den Afdødes Fredskærlighed her gentagende Gange er fremhævet, skyldes dette sikkert noget Hentydningen til hans hebraiske Navn »Schalom«, der betyder Fred.

I Dødsanmeldelsen dat. 20. s. M. — underskrevet med ført Pen — erklærede Enken Rachel Gedalia, under Henvisning til den hende og hendes afdøde Mand under 2. November 1837 meddelte kongelige Bevilling, at hun

agtede at forblive hensiddende i uskiftet Bo. Kort derefter tog hun tilbage til sin Hjemstavn i Posen, til Inowratzlow, til Sønnen Gedalia Salomonsens Familie.

Hun ligger begravet paa den mosaiske Kirkegaard i Inowratzlow. Paa hendes Gravsten er skrevet: »Langt borte fra Dit Hjem fandt Du hér Din Grav ved Siden af din eneste Søn«.

I deres Ægteskab havde Rabbi Schachno og hans Hustru kun det ene Barn: Sønnen Gedalia Salomonsen (Salomonsohn). Vi har hørt, hvorledes han, efterat Faderen var taget til København, tilbragte en Del af sin Barndom hos Moderen og Bedsteforældrene i Lobsenz, for i 1815 som 15-aarigt ungt Menneske sammen med sin Moder at tage til København til Ophold hos Faderen. Kun faa Aar forblev han dog her, thi i 1822 ser vi ham som Ægtemand i Inowratzlow, hvor han havde ægtet Ernestine (Zare Esther) Leyser, en Datter af den ansete Købmand Leyser Moses Levi. Ved egen Dygtighed og ved sine gode Svogerskabsforbindelser skabte han sig i nævnte By en god Købmandsforretning; han blev en velhavende og anset Mand, en Tid lang Medlem af Forvaltningen for den jødiske Menighed. I 1827 var han i Besøg hos sine Forældre i København, hvor han for alle Eventualiteter meddelte Samtykke til, at den ene Ægtefælle i Tilfælde af den andens Død kunde hensidde i uskiftet Bo. Han omkom i 1837 ved et Ulykkestilfælde — ved Drukning i Netzefloden. I sit Testamente havde han forøvrig bestemt, at hans Enke, uanset, at der var Særeje, skulde hensidde i uskiftet og udelt Bo med Børnene.

Disse vare: Sønnerne Moritz (f. 7. Juni 1824), Hermann (Hirsch f. 17. Januar 1826), Joel (Julius f. 15. September 1827), Abraham (Adolph f. 19. Marts 1831), Louis (f. 17. Januar 1833), Meyer (f. 23. Juni 1834) og Døtrene Lina (Lena f. 20. Maj 1823), Ida (f. 19. Juli 1829) og Rosa (f. 8. Maj 1836).

Rabbi Schachno blev herefter Stamfader til en talrig Slægt, blandt hvilke man træffer en Række ansete tyske Forretnings- og Videnskabsmænd. Den ældste Søn Moritz var Købmand og kendt som Stifter og Medindehaver af Diskontogesellschaft i Berlin.

Den næstældste Søn Hermann interesserer os særlig, idet han 13 Aar gammel den 28. Juni 1839 kom til København for hos Bedstefaderen at uddannes i »Skole og anden Virksomhed«. I den Anledning søgte Rabbi Schachno om Opholdstilladelse for ham, idet han indestod for, at han ikke skulde falde det Offentlige, Menigheden eller Private til Byrde.

Det blev imidlertid bestemt, at Hermann Salomonsen skulde gaa Handelsvejen. I 1843 var han ansat som Lærling hos Klædehandler Marcus Dessauer, og paa Andragende af 9. August s. Aar fra Kniplingshandler Jacob Philip Dessauer erholdt han Opholdstilladelse forlænget paa 6 Aar. Den 20. Oktober 1849 ansøgte Vexellerer G. A. Gedalia — Hermanns Halvonkel —

Synagogen i Krystalgade, bygget af G. F. Hetsch.
I Nischen: det hellige Skab, hvori Thorarullerne opbevares. Ovenover dette hænger den stedsebrændende Lampe, foran dette paa Forhøjningen: Prædikestolen. Nedenfor denne: Pulten, hvorpaa Thorarullerne lægges, og foran denne den niarmede forgyldte Lysestage.

Justitsministeriet om, at hans Næstsøskendebarn maatte erholde Tilladelsen forlænget et Aar, — han opgav, at Hermann Salomonsen da var konditioneret hos ham som Fuldmægtig i hans nyoprettede Vexellererforretning.

* *
*

Overrabbiner Abraham Gedalias anden Søn, Baron Vexellerer G. A. Gedalias Fader: Hartvig Abrahamson Gedalia eller, som han almindeligvis kaldtes: Hartvig Abrahamson, var født 1778 eller 1779. Hans Barndom og Ungdom faldt saaledes i den Tid, hvor den unge Jøde saa godt som Intet lærte udover Religionen; at give ham særlige Skolekundskaber faldt ganske

Synagogen. Ved Pulten: David Simonsen, Overrabbiner 1892—1902.

udenfor Overrabbinerens Tankegang. Hans Sprog var jødisk-tysk og han havde en græsselig Haandskrift. Han blev sat til Handelen og maatte saa selv sørge for sit Udkomme. Om han har haft særlig Modgang, vides ikke — han forstod i alt Fald ikke at gøre sig gældende. Han nævnes som Købmand, Handelskommissionær, senere som Handelsbetjent og senest som fhv. Handelsbetjent. Borgerskab ses han ikke at have løst — paa den anden Side findes han ikke paa Skiftekommissionens Fortegnelse over Fallenter. 5. Juni 1811 havde han indgaaet Ægteskab med Jomfru Henriette Nathan Jacobsen f. 31. August 1785, en Datter af Enken Boline Wulf Nathan Jacobsen. Ægteparret flyttede fra et Sted til et andet; i det jødiske Mandtal for 1816 angives Handelsbetjent hos A. Eibeschütz, Hartvig Abrahamson med Hustru og de 2 Sønner Neuman og Gottlieb at bo i Loppestræde (Kompagnistræde) Nr. 53. Han var orthodox og maa have nydt en vis Anseelse

blandt sine Trosfæller, idet han i 1817 ses han at have været Forsanger i den Trierske Synagoge. Fra 1825 og for en længere Aarrække havde de Bolig i David Amsel Meyers nyopførte Stiftelse i Ejendommen Krystalgade Nr. 12. Efterat være kommet i Klammeri med Inspektøren, hvilket foranledigede, at han blev truet med Bortvisning, havnede han og Konen endelig i Moses Levy-Stiftelsen i Læderstræde. I Berlingske Tidende for 22. Februar 1858 bekendtgjorde Enken og Sønnen, Vexellerer G. A. Gedalia paa sine Søskendes Vegne, at »vor elskede Mand og Fader Hartvig Abrahamson Gedalia« den 19. s. M. var afgaaet ved Døden 79 Aar gammel. Ved Registreringen i Hjemmet vurderedes Boets Effecter til 147 Rdl. 3. Marts udleveredes Boet til Dækning af priviligerede Krav — derunder Begravelsesomkostningerne.

Hans Enke døde den 21. November 1863 i sin Bolig Filosofgangen Nr. 97. Under Registreringen oplystes det, at hun havde oppebaaret Renterne af en Kapital, som var indsat i Overformynderiet ifølge Grosserer Joseph Marius Wulffs Testamente af 6. Februar 1846. I Boet, der extraderedes Arvingerne, anmeldte Sønnen Vexellerer G. A. Gedalia Begravelsesomkostningerne med 86 Rdl.

Hartvig og Henriette Gedalia efterlod sig følgende Børn:

Sønnerne:

1. Nathan Neuman Gedalia f. 1. Marts 1812, død 23. April 1870, kirurgisk Examen 1838, praktiserende Læge i Vessenberg til 1844 og i Gribsvad ved Middelfart til 1853. Underlæge ved Hæren i Fredericia 10. Januar 1853, forflyttet nogle Aar derefter til Aalborg og 1861 til København. Af en ret kuriøs Skattesag, som han i 1855 havde med Fredericia Kommune, ser man, at han i 1854—55 ved Siden af sin Lægepraxis havde drevet Vexellererforretning sammen med en Købmand Hirsch under Firma: Gedalia & Hirsch. Deltog i Krigen 1864 og blev saaret. Afsked 1. Oktober 1867. Praktiserede herefter i København. Gift første Gang med Pauline Cornelia Amalie Wied f. 1817, d. 6. November 1846; samtidig med sit Ægteskab lod han sig døbe. Gift anden Gang 1867 med Sophie Lund f. 2. Juli 1833, død 4. Maj 1917, Datter af Bagermester N. P. Lund og Hustru Mette f. Jensen. I sit andet Ægteskab havde han Datteren Nicoline Henriette Mathilde (Ruth) Gedalia, f. 6. November 1868, umyndiggjort som sindssyg 1890, død som ugift paa St. Hans Hospital d. 5. November 1924. Hun var døbt 1. April 1870, men antog senere den jødiske Tro, ved sin Indlemmelse i den jødiske Menighed, den 12. Maj 1884 erholdt hun Fornavnet Ruth. En ulykkelig Kærlighed til en jødisk Slægtning affødte hos hende en stærk aandelig Depression, der endte i

Sindsyge. Hun efterlod sig en fra Forældrene arvet Formue paa c. 27000 Kr. Da hun ikke havde oprettet Testamente, blev Formuen tilkendt hendes Intestatarvinger i den Lund'ske og Gedalia'ske Slægt. Blandt disse var ogsaa Baron G. A. Gedalias Efterkommere, men ingen af disse mødte efter det udsendte Proklama.

2. Gottlieb Hartvig Abrahamson Gedalia: se nedenfor.

og *Døtrene*:

1. Rachel Frederikke f. 19. April 1813, d. 15. Oktober 1880. Ugift.
2. Jette Augusta f. 20. Februar 1815, d. 24. December 1873. Gift 25. April 1838 med Vexelmægler Wolter Levin d. 22. November 1872, med hvem hun havde 5 Børn:
   a. Henriette f. 27. April 1840, d. 27. Marts 1901. Gift 3. November 1861 med Lotterikollektør Moritz Meinert Ruben, med hvem hun havde 13 Børn.
   b. Clara f. 25. April 1842, d. 14. Maj 1915. Gift 15. Februar 1863 med Købmand Moritz Philip Cohen, med hvem hun havde 5 Børn.
   c. Betty f. 22. November 1843. Gift 22. Februar 1870 med Blikkenslagermester C. W. Steiner, d. 18. August 1913, med hvem hun havde 9 Børn.
   d. Handelsfuldmægtig Nathalius Levin f. 30. Maj 1845, d. 2. September 1881. Ugift.
   e. Frederikke f. 28. Juni 1847, d. 27. Januar 1917. Gift med Kollektør Koppel Berendt, uden Livsarvinger.
3. Hanna Maria f. 15. August 1822, d. 1. September 1897. Gift med Pianofabrikant i Götheborg Johan G. Malmsjö, d. 13. September 1891 med hvem hun havde 7 Børn.

* *
*

AFSNIT II

GOTTLIEB HARTVIG ABRAHAMSON GEDALIA

FØDT 1816 ✣ DØD 1892

G. H. A. GEDALIA. 1869.
Efter Maleri af Professor J. V. Gertner.

Gottlieb Hartvig Abrahamson Gedalia fødtes den 13. April 1816; han døde den 10. Marts 1892 og begravedes paa den nye mosaiske Kirkegaard ved Vester Kirkegaards Allé. Det ringe Følge og de ganske faa Kranse sammenholdt med de 11 Ordensdekorationer, der smykkede den jævne Kiste, var betegnende for hans Livsskæbne. Den før saa omtalte Mand, »Baronen«, hvis Navn var kendt over det ganske Land, døde som den ensomme og forladte; hans Efterkommere var alle exilerede.

* * *

Døden har dog ikke stedt Gedalias Navn til evig Hvile og Forglemmelse. Historikeren vil mindes hans til Tider betydelige Virksomhed og hans Andel i flere af Datidens store Foretagender. Menigmand vil lytte til Eventyret om den fattige og forsømte Jødedreng, der fra Sadelmagersvend svang sig op — omend ikke til at vinde Prinsessen og det halve Kongerige — saa dog til at figurere ved Hove og i repræsentative Forsamlinger som Baronen og i straalende Uniform. Og endnu kurserer de mange Anekdoter om ham og om hans besynderlige Fremtoning.

* * *

»Jeg har ikke set en eneste efter min Mening træffende Karakteristik af denne Mand, saa lidt som jeg med en enkelt Undtagelse har hørt Nogen, trods al Umage, der kunde efterligne hans Stemme og Udtryksmaade«, skriver Joseph Michaelsen, der havde haft Lejlighed til at komme Gedalia paa nært Hold, og som med sin egne Iagttagelsesevne — ogsaa ved sin jødiske Herkomst — havde særlige Forudsætninger for at kunne bedømme ham.

»Sagen er, at Gedalia kun blev et Særsyn under vore smaa Forhold — i Udlandet, navnlig i Tyskland, har han mange Sidestykker, samme Virkning af samme Aarsager — ved den Aabenhed, hvormed han lagde alle sine mindre gode Egenskaber blot for et Publikum, der saaledes havde den

dobbelte Tilfredsstillelse at more sig over Naiviteten og sammenholde egne Fortrin med denne Synders Selvbekendelser«.

Thi Gedalia var i Virkeligheden hverken værre eller bedre, end Folk er flest, snarere over end under Gennemsnittet. Han syntes kun værre ved hine rastløse confessions, ligesom bedre ved den Reklame, hvormed han, uden dog altid bevidst at tilsigte en saadan, omgav sin iøvrigt store Godgørenhed«.

Og efterat have omtalt Gedalias betydelige Forretning, hans finansielle Evner, hans op til det parodiske grænsende Forfængelighed og hans boglige Uvidenhed paa alle Felter, konkluderer han:

»De Egenskaber, ved hvilke han trods alt dette havde svunget sig op, var ved Siden af et sjældent hurtigt Hovede, hvis Hurtighed dog steg til, hvad Advokat Henrichsen med et heldigt Greb kaldte »intellektuel Stundesløshed«, en overdreven Jegsans og en Individualitetsbevidsthed, som uden at ville gøre Fortræd trampede væk over alle Hindringer, en rastløs Ihærdighed og Utrættelighed, der støttedes af et Jærnlegeme med Staalnerver, en Dristighed, der fik lukkede Døre til at springe op og, trods al naiv Ærefrygt for Fødsel og Rang, bragte ham til at tale med Jordens Mægtige som med sine Lige og til med Bismarck, skønt i mindre adækvate Udtryk, »ikke at erkjende noget jordisk Menneske over sig uden Gud«; en Hensynsløshed, der bundede i Uvidenhed og absolut Mangel paa Selvkritik; hans Nøgternhed, Tarvelighed og Nøjsomhed, den varmeste Medfølelse med menneskelig Savn og Lidelse, hans Hjælpsomhed og Godgørenhed, der, mens den aldrig ganske trættedes, dog ligesom Goldschmidts Simon Levis meget vel kunde falde paa at forfordele Vorherre i Mellemregningen med ham — alt sammen Egenskaber, som hans aldrig hvilende og altid sig fortalende Tunge ikke nægtede at neutralisere«.

Han slutter med:

»Fra et andet Synspunkt sét vil denne i portugisisk Admiralsuniform udklædte og Baron sig kaldende Sadelmagersvends Færd være at ligne med en romerk libertus, naar man blot dømmer mildt og husker, at der skal Tid eller en af Intelligens, Følelse og Vilje gennemtrængende human Dannelse til for at udslette Trællemærket og indlemme saadanne Enklaver i en Omverden, der faar Apparencerne hurtigere og for billigere Køb. Hans Dansk var, som det maatte være, en Blanding af jødisk Jargon, af Sproget paa Værkstedet og i Sidegaderne saavelsom af egen sprogdannende Evne. Hvor Andre ikke vil sætte deres Fødder, vilde han ikke »træde sine Ben«. Han sagde »møjet« istedetfor »meget«, »gemmelgaaende«, omsatte Stavelserne som i »Kamalitet«, kunde ikke udtale de danske Aa- og Æ-Lyde o. s. v., men hans Sprog var ganske frit for den ham stadig paaduttede sch-Lyd,

som netop var slebet af ham paa Værkstedet. Paa hans Tysk, det han mente, han talte som en Indfødt, vil man nedenfor finde en sandfærdig Prøve, og Børnenes franske Guvernante anstrengte sig forgæves for at lære ham, at det franske Ord »jusque« hverken udtales som »jydsk« eller »schysk«.

Men lad os nu vende os til de Data, der staar til vor Raadighed.

Da Gottlieb Gedalia var bleven 6 Aar, kom han ind i den mosaiske Friskole. Her lærte han vel det danske Sprog, men hjemme saavelsom hos Bedsteforældrene talte han altid jødisk-tysk. Han voxede op under trange Kaar, men i Skolen har han sikkert klaret sig flinkt, thi, da han i December 1830 underkastedes den jødiske Konfirmationsprøve, bestod han denne med Karakteren udmærket godt, mens hans Søskende Neuman, Rachel og Hanne kun opnaaede godt, maadelig og temmelig godt.

Den unge Gottlieb skulde herefter i Lære. Han kom først i Tjeneste som Lærling hos en Handlende, men, da han dér ikke fik Lov til at overholde Sabbaten, forlod han denne Metier for at gaa i Haandværkerlære. Den 31. December 1837 tilførtes der Remsniderne- og Sadelmager-Laugets Protokol:

»haver Herr Sadelmager Mester Johan Bense ladet Lærlingen af den mosaiske Troesbekendelse Gottlieb H. Gedalia indskrive i Laugs Protokollen for at lære ham Sadelmagerprofessionen i $4^1/_2$ Aar, som haver taget sin Begyndelse sidste Kvartal 1832 og ender 1836, alt efter den mellem dem oprettede Kontrakt . . .«.

J. G. Bense var en anset Sadelmagermester, der havde sit Værksted Store Kongensgade Nr. 40.

At Lære- og Svendelivet havde sine Sorger og Genvordigheder, skulde mangen ung Jøde sande.

Fra 1788 havde der, som ovenfor nævnt, været udfoldet ikke ringe Bestræbelser saavel fra kristen som fra jødisk Side, for at Jøderne kunde faa Adgang til at lære og drive Haandværk — Bestræbelser, som Michaelsen kalder mere velmente end praktiske.

Thi dels havde man at kæmpe mod den jødiske Nations Utilbøjelighed for det korporlige Arbejde — betegnende er det saaledes, at ingen af Jøderne var beskæftigede i Bygningsfagene og det grove Haandværk. Gennemgaar man Mandtallet for 1836, finder man dem — Mestre, Svende og Lærlinge — særlig under Rubrikkerne: Skomagere (38), Skræddere (33), Guldsmede (28), Bogtrykkere (24), Tobaksspindere (17), Bomuldsvævere (12), Lysestøbere (8) og Sadelmagere (8).

Dels søgte Mestrene, der maaske ikke havde noget imod at beskæftige jødiske Lærlinge og Svende, at begrænse Mestrenes Tal indenfor Laugene, blandt andet ved at stille de strængeste Fordringer ved Antagelsen af Mester-

stykker; og i saa Henseende gik det særlig ud over Jøderne. I hele Gedalias Lære- og Svendetid lykkedes det saaledes kun een Jøde at blive Mester i Sadelmagerlauget, hvorfor en stor Del af Forretningerne gik i Arv fra Fader til Søn. Af særlig kendte Mestres Navne fremhæves: Dahlmann, Knoblauch, Rothmann, Mønnich og Magnus.

Men hertil kom endelig, at, var der nogen Korporation, hvor der ikke kendtes til Tolerance, var det Haandværksvendenes.

En stærk Laugsaand med rent middelalderlige Ceremonier herskede hos disse. Blottede for Kultur, zünftige i deres Færd — Zünften, som de ogsaa havde lært under deres Rejseliv — ringeagtede de Jøderne og fandt sig ikke som rette Kammerater sammen med dem. Haan og Stiklerier var derfor særlig den jødiske Lærlings, men ogsaa den jødiske Svends Lod. En stor Del af dem vendte under disse Omstændigheder tilbage til Handelen som deres naturlige Erhverv. Andre søgte, naar de var blevne Svende, at lempe sig frem ved at tilegne sig Kammeraternes Jargon og Manerer.

I Slutningen af 1836 gjorde Gedalia Svendestykke: »et Ridehovedtøj, betrukket med Silke, dog at Spænderne tillige blev overtrukne med Læder, og saaledes at det kunde spændes fra Stangen« eller: »et Stykke Kalveskind med Belæg at indsy med Klæde, at paasy Roset og saaledes, at hele Stykket rundtom stemmedes«.

30. December samme Aar indeholder Laugsprotokollen:

»havde Herr Sadelmagermester Bense ladet Lærling Gottlieb Hartvig Gedalia udskrive af Laugsprotokollen som Svend, efterat han for den befalede Kommission havde forevist sin Svendeprøve, som af samme for godt blev antaget«.

Begivenheden fejredes traditionsmæssigt nogle Dage efter at Svendestykket var forevist og antaget, ved en Højtidelighed i Sadelmagersvendenes Herberg. I Storstuen, hvor Laugsfanerne var ophængt, sad Oldermanden R. Mönnich, Oldgesellen, Ærindegesellen og de andre Svende omkring Bordet med den oplukkede Lade. Den unge Svend blev indkaldt og adspurgt af Oldgesellen:

»Vil Du optages i Lauget«? Ja!

»Vil Du betale de Gebyrer, der paahviler Dig«? Ja!

»Saa har Du at betale 5 Rigsdaler«.

Derefter spurgte Oldgesellen, om nogen havde noget at indvende mod den vordende Svend.

Hvis dette ikke var Tilfældet, hvis saaledes ingen Klager fremkom fra de andre Svende over, at han som Lærling havde været næsvis, røget Tobak, undladt at børste deres Fodtøj etc., saa blev han optaget i Svendenes Broderskab. Laden blev derpaa lukket i, og Forfriskninger indtoges, ligesom der blev budt den unge Svend Tobak. Efter en Udflugt i det Fri sam-

ledes man atter ved Bordene i Herberget. Saa gik Pokalen rundt. Den nye Svend drak af den; og først nu var det ham tilladt at sige Du til de ældre Svende. Punschebollen kom frem, og man sluttede med Taler og Sange. Herefter var den tidligere Lærling rigtig Sadelmagersvend. Han skulde nu være anstændig klædt, naar han gik ud, med Hat paa Hovedet, med Kappe og Krave, med Støvler og Strømper. Han maatte ej heller spise eller drikke paa Gaden.

Gedalias Svendebrev er dateret 31. December 1836. »..... Da han i disse Læreaar har forholdt sig, som det en tro og ærekær Person egner og anstaar, samt aflagt Prøve paa sin Duelighed, saa erklære vi paa Laugets Vegne ved dette Lærebrev ham for en duelig Sadelmagersvend«.

Mærkværdignok gjorde Gedalia ikke noget Forsøg paa at blive Mester. Har han anset det for haabløst at indlevere Mesterstykke, eller har han ikke haft Raad til at udrede de Udgifter, der var forbundne hermed?

I elleve Aar fra 1837—1848 var og vedblev han at være Sadelmagersvenden, der forfærdigede Sadler, Patrontasker, Tornystre og alt til Faget henhørende; i den senere Tid skal han særlig have beskæftiget sig med Tapetmagerarbejde. I disse mange Aar skulde han prøve Livet sammen med Kammerater, danske og tyske Svende, der for en stor Del levede fra Haanden til Munden, som ikke havde Respekt for nogetsomhelst undtagen for Politiet, og hvis nærmeste Adspredelse var Solderiet i Herberget og paa Beværtninger. Gedalias medfødte Ædruelighed og Sparsommelighed var ham imidlertid et godt Værn og vakte Agtelse for ham hos hans Foresatte, ligesom man har det Indtryk, at hans aldrig svigtende Humør og udprægede Godmodighed har gjort ham vellidt selv i Kammeraternes brogede Kreds.

»Kan Du huske, da vi trak Ring om en Kommenskringle ude i Rigensgade«? Med disse Ord standsede han en af de gamle Svendekammerater, da han mange Aar efter som Baron mødte ham paa Gaden.

Selv i sine Velmagtsdage fornægtede han ikke sin Svendetid. Med »Punch« som Kilde gengiver vi Anekdoten fra et af Hofballerne: Greven og Kammerherren, der i en nedladende Tone spørger ham: »Hør min kære Baron, er det sandt, hvad man fortæller, at De engang har været Sadelmagersvend« og Gedalias prompte Svar: »Je si'er Herr Greve, at havde De begyndt som Sadelmagersvend, saa var De det vist endnu«. At han havde været »sin egen Lykkes Sadelmager« var noget, han gentog atter og atter.

En lille Adspredelse i sin ensformige Svendetid havde han ved sin Tjeneste i Hovedstadens borgerlige Artilleris 10. Kompagni, hvor han var ansat fra 20. Januar 1837 til 17. Maj 1862 uden at avancere til Underofficer eller Officer.

Gedalia gik syngende til sit Arbejde; i alt Fald som ung havde han en god Sangstemme.

I det kongelige Theaters Arkiv findes en Ansøgning fra ham dateret 4. December 1840; han boede da hos Skræddermester Levin i Landemærket Matr. Nr. 175.

»Efter Bekendtgørelse fra den høje Direktion for det kongelige Theater for et ungt Menneske, der besidder Tenorstemme, tager jeg mig herved underdanigst den Frihed at bede, at jeg maatte komme i Betragtning, thi, hvad der henhører til musikalske Kundskaber, forpligter jeg mig til at erhverve saa mange, som udfordres paa den Tid, den høje Direktion fordrer det. Hvad der hører til moralsk Dannelse, kan jeg forevise saa mange Attester, som der udfordres, fra højagtede Mænd; jeg er 24 Aar gammel, af Stand Sadelmagersvend«.

Trods den ubehjælpsomt affattede Ansøgning blev han dog tilsagt til Prøve men ikke antaget, da Syngemesteren i sin Erklæring af 2. Februar bestemte hans Stemme som »Baryton uden Tenorklang«.

Efter i længere Tid at have været forlovet med Jomfru Helene Cathrine Lundquist, en Datter af Kleinsmedemester P. J. Lundquist i Borgergade, Matr. Nr. 114, ansøgte Gedalia og hans Kæreste, under 1. Juli 1842 om Bevilling til at indgaa Ægteskab. Andragendet var bilagt en Erklæring fra to af Stadens Borgere om, at Gedalia havde nydt en »omhyggelig Opdragelse«, og at hans hele Forhold og Tænkemaade havde været meget agtværdig, samt en Attest fra Præsten ved den mosaiske Menighed Dr. Wolff, at Gedalia, saavidt ham bekendt, havde ført en upaaklagelig og moralsk Vandel. For Helene Lundquists Vedkommende — hun var da 22 Aar — attesterede ligeledes to Borgere, at hun havde faaet en god Opdragelse, og at hendes hele Forhold og Tænkemaade havde været agtværdigt. Paa Magistratens Anbefaling og i Henhold til Kancelliets Forestilling erholdt de den 17. August samme Aar den kongelige Bevilling, dateret Wyck paa Føhr, dog paa den for blandede Ægteskaber sædvanlige Betingelse, at deres kommende Børn skulde opdrages i den evangelisk-lutherske Tro.

Vielsen, der forrettedes af Pastor Kierrumgaard, fandt herefter Sted den 3. December 1842 i Holmens Kirke. Som Forlovere optraadte Brudens Fader og hendes Broder Kleinsmedemester O. S. Lundquist.

I Mandtallet for 1845 angives Ægtefællerne at have Bolig i Borgergade Matr. Nr. 132.

Den 11. Marts 1845 fødtes deres Førstefødte Sønnen Waldemar Abrahamson Gedalia, der døbtes den 2. Maj samme Aar i Trinitatis Kirke.

23. August 1847 fik Ægteparret deres anden Søn, der i Daaben erholdt Navnet Oscar Abrahamson Gedalia.

Gedalia og hans Familie boede da i Landemærket, Matr. Nr. 175.

Ved Lov af 13. April 1851 ophævedes de gamle Bestemmelser om, at

Børn af blandede Ægteskaber ubetinget — ja selv mod begge Ægtefællers Ønske — skulde opdrages i den evangeliske-lutherske Tro. Men allerede da var dette unaturlige Forhold ophævet for Gedalias Vedkommende ved, at hans Hustru havde ladet sig indlemme i det jødiske Trossamfund, hvorved hun erholdt Navnet Rebekka. I Tilslutning hertil blev de *jødisk* genviede den 3. November 1850; for Gedalia mødte som Forlover hans Fader Hartvig Abrahamson Gedalia, for Bruden Silke- og Klædehandler Jacob Melchior. De 2 Sønner blev herefter omskaarne; Waldemar erholdt Navnet ADOLPH, Oscar Navnet CHARLES. De konfirmeredes paa jødisk Vis, Adolph den 8. Maj 1859, Charles den 27. April 1862.

Naar Gedalia atter sluttede sig til den jødiske Menighed og manifesterede dette ved at lade sig jødisk genvie og ved at lade sine Sønner omskære, da skyldtes dette ikke materielle Hensyn. Saavel da, som senere, var hans Klientel overvejende kristent, og hans jødiske Paarørende havde ingensomhelst Indflydelse paa ham.

Var det Blodets Røst, Minderne fra Barndomsdagene i Bedstefaderens og Rabbi Schachnos hellige Hjem, eller var det Ansvaret overfor Børnene, som han havde unddraget Forfædrenes Tro, der havde talt? Man ved det ikke.

Rimeligt er det at antage, at han, der ikke havde tilegnet sig, endsige forstaaet den kristne Tro, atter og atter har rettet det Spørgsmaal til sig: Hvorfor gjorde Du det dog? Hvad vandt Du derved? Hvad har Du nu at støtte Dig til, efterat Du har svigtet den Jehova og det Samfund, som Din Slægt har været knyttet til fra Tidernes Morgen? Du, der, tilmed gennem Din Slægt, har hørt til de Udkaarne indenfor Herrens udvalgte Folk. I 13 Generationer -- hævdede han — havde hans Forfædre beklædt præstelige Hverv — ja, med sin levende Fantasi paastod han endog, at han nedstammede fra den Gedalia, som under det babyloniske Fangenskab var Statholder i Judæa og kom af Dage paa saa tragisk en Maade.

Gedalia drøftede ikke gerne religiøse Spørgsmaal med andre og holdt sig udenfor de Tros- og Ritualstridigheder, som herskede indenfor det mosaiske Trossamfund. Han var den konservative Jøde — ganske uinteresseret for Reformbestræbelser. Selv læste han daglig sine jødiske Bønner med Anlæggelse af Tefillin (Bederemmene) og overholdt Sabbaten, ligesom han i sin Husholdning fulgte de jødiske Spiseregler. Han havde til sin Død Stolestade i Synagogen, men mødte, efter hvad Professor, Overrabbiner Simonsen mindes, kun i denne paa de store Højtidsdage.

Utvivlsomt gav hans primitive Trosforhold ham Styrke gennem hele Livet: Den Almægtige er med mig! Hans stærke Autoritetsfølelse og udprægede Jegsans faldt godt i Traad med hinanden, al den Stund han i sin Virken var saa tilbøjelig til at tage sig Vorherre til Indtægt.

Det var dengang ikke noget ualmindeligt, at Jøder, der giftede sig med kristne Piger, lod sig kristent vie, og at de herefter lod deres Børn døbe. Men at Jøder, naar sligt var passeret, bevægede deres Hustruer til at indtræde i det mosaiske Trossamfund, at de lod sig jødisk genvie, og at de derefter lod deres Børn omskære, var noget usædvanligt, ja vel uden Sidestykke i Trossamfundets Historie.

Gedalia maatte ogsaa være klar over, at dette Skridt vilde vække Opsigt. Men det afficerede ham ikke. Han skyldte jo ikke sin Næste Regnskab herfor.

Stavnsbundet, som han var til Jødedommen, blottet for den Asimilationsevne og Asimilationstrang, som gjorde sig saa stærkt gældende indenfor de jødiske Kredse paa hans Tid, og ganske uden Hensyntagen til, hvordan hans Optræden i denne Sag vilde blive bedømt, giver den et ikke uvæsentligt Bidrag til Vurderingen af hans Karakter og ejendommelige Personlighed.

Da denne Genvielse fandt Sted, havde Gedalia opgivet sin Profession som Haandværker.

Hvor nøjsomt han og hans Hustru end levede, kunde hans Lønning som Sadelmagersvend — Svendelønnen i hans Fag var da omkring 5 Rdl. om Ugen, — ikke strække til til Familiens Underhold. Han søgte derfor »noget Fyraftensarbejde«, som hans Kammerater kaldte det, ved at spekulere lidt i Aktier og Obligationer og handle med saadanne.

Dette »Fyraftensarbejde« interesserede ham levende og gav ham en saa pæn Fortjeneste, at han besluttede sig til at lægge Sadel- og Tapetmagervirksomheden paa Hylden for at etablere sig som Vexellerer.

Hvad der bestemte Gedalia i saa Henseende — herom er der mange Versioner.

I Sadelmagerkredse hedder det, at han havde vundet et stort Lod i Tallotteriet. Andet Steds nævnes, at han i længere Tid havde bistaaet en ældre Vexellerer for efter hans pludselige Død at overtage hans Forretning. En gammel Dame af Familien — en Datter-Datters-Datter af Overrabbineren Abraham Gedalia — giver følgende Forklaring: Gedalia var af sin Mester sendt op for at slaa Tæpper paa Gulvet hos en Kunde. Efterat denne, i Stuen ved Siden af, længe og højlydt havde maset med et Regnskab, som han ikke kunde faa til at gaa op, skal Gedalia have sagt til ham: Aa! Undskyld, men maa jeg ikke hjælpe Dem. Og 1, 2, 3 havde Gedalia alt i Orden. I sin Forbavselse over Sadelmagersvendens Færdighed i Regnekunsten, havde han spurgt ham nærmere ud og sluttelig sagt: De skal være Vexellerer. Samme Dag havde han foræret Gedalia et Uhr — den gamle Dame mindes at have set dette — og senere havde han hjulpet ham til at etablere sig.

Det er forøvrigt naturligt at antage, at Gedalias Svoger Wolter Levin, der var paa et Vexellererkontor, fra først af har lært ham at beskæftige sig med Papirer.

Den 31. Januar 1848 indgav Gedalia fra sin Bolig i Landemærket Andragende til Magistraten om at erholde Borgerskab som Vexellerer. I dette sit Andragende anførte han, at han i den senere Tid ikke havde beskæftiget sig synderligt med Tapetmagervirksomheden men havde lagt sig efter Vexellererfaget, i hvilket, saavelsom overhovedet i Handelsforretninger, han mente at have erhvervet sig en Del Kundskab ved den Lejlighed, der havde været givet ham i de sidste Aar, og ved den Forbindelse, han havde haft med flere af Hovedstadens Vexellerere. I saa Henseende henviste han til Attester fra 2 af Datidens største Firmaer i denne Branche: I. M. Levin og H. P. Hansen, ifølge hvilke han havde gjort Forretninger med dem, henhørende til Vexelfaget og Pengepapirer.

Samtidig ansøgte Gedalia om at blive fritaget for at svare det ved Plakat af 1. Marts 1841 anordnede Indskud, 300 Rdl, i Statskassen, eftersom Plakaten kun udtrykkelig foreskrev dette for Grosserere og Vare-, Skibs- samt Vexelmæglere. Han anførte den Forskel, der var mellem Vexellerere og Vexelmæglere, idet sidstnævnte havde Retten til at udskrive Slutsedler og til at udføre andre Forretninger, som var Vexellererne forment. Disse havde derhos ikke Adgang til at drive saadan Handel eller Affaire, hvortil Laug eller en særlig Klasse Borgere havde udelukkende Privilegium. Han formente, at i og for sig maatte Vexellererforretninger, hvoraf de væsentligste var at vexle Mønt og at købe og sælge Pengepapirer, være Enhver tilladt. Naar han alligevel søgte Borgerskab, var det, fordi han agtede at holde Kontor og derfra drive Forretning.

Magistraten vilde imidlertid ikke tiltræde hans Opfattelse, og efterat han havde indbetalt Indskuddet, erholdt han Vexellererborgerskabet under 17. November 1848.

Fra det borgerlige Artillerikorps modtog han den 23. December Patent som Vexellerer. En Del af 1848 arbejdede han forøvrigt som Sadelmager; i April samme Aar erholdt han saaledes Fritagelse for at deltage i de aarlige Øvelser, saalænge han arbejdede ved det militære Varedepot, hvor der var exstraordinært meget Arbejde i Anledning af Krigen.

Samme Aar flyttede han fra Landemærket til Hauserplads Nr. 20, derfra til Fortunstræde Nr. 4 og sluttelig til Gammelstrand.

Den 1. Maj 1849 averterede han i Berlingske Tidende

»»G. A. Gedalia & Co.« nyt etableret Vexellererkontoir er paa Høibroplads Nr. 54 i Stuen«. Gade Nr. 10.

Det er saaledes naturligt at antage, at han denne Dag har aabnet sin Forretning.

Gedalia gik herefter hver Dag paa Børsen — iført lang sort Frakke og

høj Hat — og ved sin Vivacitet og ved de Forretninger, han førte med sig, blev han snart en af dennes kendte Skikkelser.

* *
*

Børsen trængte ogsaa i høj Grad til nyt Blod. Thi, selvom meget tydede paa, at den lange Dødvandsperiode var paa Held, og at det stundede mod Opgangstider, var Københavns Børs endnu kun Smaabørsen, der var organiseret paa gammeldags Vis. Og dette gjaldt ikke mindst Fondsbørsen.

Børsbygningen ejedes dengang af Kongen og administreredes af Statsgældsdirektionen ved en af denne ansat Børsinspektør. Største Delen af Førsteetagen optoges endnu af Boderne, hvis Indehavere førte en saare krank Tilværelse. Selve Børssalen var kun halv saa stor som den nuværende og lidet anselig, da Nationalbankens Bygning i Slotsholmsgade, som ved en Mellembygning var forbundet med Børsen, tog Lys og Luft fra den. Foruden Børssalen og Auktionssalen var der til Societetets og de Børssøgendes Bekvemmelighed kun de smaa Rum, et paa hver Side af Vestibulen, som var forbeholdt Societetet og Søassurancen, samt nogle enkelte Lokaler i Bygningens østre Del, som var overladt Grosserer-Societetets Komite og den merkantile Forening.

Hvor ringe Fremgangen havde været i Børslivet i den sidste Menneskealder, fremgaar bedst deraf, at Grosserernes Tal i 1848 kun var 175 mod 173 i 1809. Hertil bidrog vel noget den Omstændighed, at man for at erholde Grossererborgerskab, d. v. s. den for sammes Erhvervelse fornødne Attest, maatte præstere Bevis for at eje mindst 10 000 Rdl.

Af Banker fandtes kun den ene: *Nationalbanken* med sin Aktiekapital paa 13,5 Millioner Rdl. og sin Seddeludstedelsesret for 20 Millioner Rdl., for hvilken Dækningsreglen var den, at Metalfonden, hvoraf Bankvexler maatte være en Fjerdedel, altid skulde udgøre mindst Halvdelen af den circulerende Seddelmængde. Banken styredes konservativt efter strænge Konsolideringsprinciper, idet det forøvrigt maa erindres, at dens Sedler først i 1838 naaede Pari og først i 1845 blev gjort indløselige. Ultimo Juli 1848 udgjorde dens Udlaan i faste Ejendomme c. 4 Millioner og mod Depot af Værdipapirer c. 10,2 Millioner. Dens Vexelbeholdninger androg: indenlandske c. 5 Millioner og udenlandske c. 2,6 Millioner Rdl., dens Tilgodehavender hos Korrespondenter c. 134 000 Rdl. og dens Fondsbeholdning 337 000 Rdl. — Tal, der for Vexelengagementernes Vedkommende ikke virker imponerende og ikke stod i Forhold til Landets Behov. Vedvarende maatte derfor Købmændene ty til Blanko og Vexelkrediter i Hamborg; ja, disse Transaktioner og dermed

de Handlendes Afhængighed af Elbstadens Grossister protegeredes af Nationalbanken, ved at den fortrinsvis opkøbte og diskonterede, hvad der fremkom af Bankoaccepterne.

Rent principmæssigt, og trods Handelsstandens gentagne Opfordringer, modtog Nationalbanken ikke under nogen Form Indlaan fra Private til Forrentning; den diskonterede af indenlandske Vexler ikke udenbyes undtagen paa Aarhus og Flensborg, og af udenlandske alene Banco og Sterlingvexler. Kun 2 Gange om Ugen: Tirsdag og Fredag modtog den Vexler til Diskontering. Den afslog Belaaning af udenlandske Papirer, ligesom den ej heller optog saadanne i sin Fondsbeholdning; rent undtagelsesvis laante Banken mod Varedepot. Den deltog ikke i Emissioner af Stats- eller Kommuneobligationer; under Krigsaarene havde Staten saaledes maattet søge Hambro & Son i London til Financiering af de 2 Krigslaan, og, da Københavns Kommune i 1854—55 skulde optage sit første større Laan paa 1 500 000 Rdl., skete dette ved Mellemkomst af Bechgaard & Aggersborg og R. Henriques junr.

Foruden Nationalbanken havde Hovedstaden kun et Laaneinstitut: Centralkassen med en Aktiekapital paa 80 000 Rdl., der gjorde Udlaan paa Varer og Effekter.

Af Sparekasser fandtes Sparekassen for København og Omegn med Indskud i Krigsaarene af c. 1—2 Millioner Rdl. Den var kun aaben i Morgentimerne Kl. 8—10, og, for at blive expederet, skulde man have udleveret en Billet, der uddeltes Kl. 7.

Vexelmæglerne udgjorde i 1846: 14, Vare- og Vexelmæglere: 7. Af Vexellerere fandtes (foruden Gedalia & Co.) 8, nemlig: H. P. Hansen, P. C. Jersild, I. M. Levin, S. I. Salomonsen, L. I. Salomonsen, I. S. Hahns Enke, I. og N. Hartvig.

Vexelkurserne ansattes 2 Gange om Ugen: Tirsdag og Fredag af Nationalbankens og Komiteens Delegerede og omfattede kun Hamborger Banko og engelsk Sterling, for sidstnævntes Vedkommende ikke efter Omsætningerne, men efter en Overførsel af den paa Hamborgs Børs sidst ansatte Kurs mellem Banko og Sterling.

For svensk og norsk Mønt og for Obligationer og Aktier var der paa samme 2 Ugedage en Kursnotering, der besørgedes af Vexelmæglerne under Tilsyn af Komiteen. Ifølge den i 1846 authoriserede Kursbog udviste Kurslisten for 1848—49 kun følgende Papirer:

4 % kgl. danske Statsobligationer, 3 % dansk-engelske Statsobligationer — fra 1849: 4 % norske Statsobligationer og 5 % dansk-engelske Statsobligationer — samt Aktier i Nationalbanken og det Sjællandske Jernbaneselskab.

Desuden opgav enkelte Vexelmæglere og Vexellerere i Bladene — saaledes Bechgaard & Aggersborg i Berlingske Tidende og H. P. Hansen i Fædre-

landet — en Gang om Ugen Kurser ogsaa for andre paa Børsen omsatte Papirer saaledes: Assuranceselskaberne, Centralkassen, Tivoli, Klampenborg, Badehusene ved Langebro, Casino og Fredens Mølle — det eneste Industripapir af Betydning, som dengang fandtes.

Større Omsætninger ses kun at være gjort i de 3 og 4 % danske Statsobligationer og i Nationalbankaktier — Børsens eneste virkelige Spekulationspapir, hvis Kurs fra 36 % i 1837 og 75 % i 1840 i 1848 var steget til 174 %.

* * *

Tiaaret 1847—1857 tegner sig i Københavns Historie som Overgangstiden, og for den, der i 1857 kom til Byen og ikke havde set denne siden Christian VIII's Dage, var Forskellen mellem Før og Nu iøjnefaldende. Paa mangfoldige Maader havde den fri Forfatning og den nationale Bevægelse, som Treaarskrigen havde vakt, præget Befolkningen og dens Væren. Det brøsige Politiregimente var forbi, og Pressen havde faaet Alburum. Den 4. Marts 1857 udkom den nye Kommunallov.

Med sine c. 150 000 Indbyggere var Hovedstaden bleven en fornøjelig By — det exclusive Clubliv var ophørt, og Folk nøjedes nu ikke med at gaa paa Volden eller i Rosenborg Have men havde sine Adspredelser i Tivoli, Kasino, Hippodromen ja endog sit Badested: Klampenborg Badeanstalt. I Aarene 1855—57 indviedes Tilskuerpladsen i det kongelige Theater, ligesom Scenen ombyggedes. Den 18. September 1848 aabnedes Thorvaldsens Musæum for Publikum.

Men samtidig fik man Indtrykket af en By i Opkomst; det mærkedes i Næringslivet og i de betydelige Foranstaltninger, som Kommunen satte i Værk. Laugsvæsenet sang paa sit sidste Vers. Næringsfriheden var nu blevet Løsenet. Fæstningens Tid var omme — Tiden, hvor Stadens Porte lukkedes ved Nattetid, og hvor Demarkationsservituterne hindrede enhver Udvidelse.

Den 4. September 1857 afløste Gasbelysningen i Gaderne de 1800 gamle, søvnige Tranlamper — og paa samme Tid var Arbejdet i Gang med Stadens Vandværker.

Men man levede ogsaa under de gode Konjunkturer, hvor flere Aars rige Høstudbytte, med høje Priser paa alle Landbrugsprodukter, havde gydt Velstand over Landet. Indskudene i Sparekasserne voxede saaledes 1850—56 fra 8 til 24 Millioner Rdl.

Hovedstadens Export og Import tog i denne Tid Fart, ikke mindst, efterat England havde ophævet sine restriktive Korntoldlove, og efterat det

var lykkedes de københavnske Købmænd at generobre det gamle Kolonialmarked med direkte Importer, som i sin Tid havde været Storhandelens Hjørnesten. Mens der i et Aar som 1843 kun var tilført Byen 1 Million Pund Kaffe og 8 Millioner Pund Sukker, var Importen i 1852 steget til henholdsvis 8 og 22 Millioner. Lignende Fremgang viste Hørkram- og Tømmerhandelen.

Efterat Byen havde sprængt de ydre Rammer, kom den ind i en Byggeperiode, hvor Bebyggelsen af Forstæderne gav Beskæftigelse og Fortjeneste.

København havde nu ogsaa faaet Forbindelse med Udlandet: ved Telegrafen til Hamborg og Jærnbanen til Korsør med Dampskibslinien til Kiel. Af stor Betydning for Trafikken var endelig Ophævelsen af den 425 Aar gamle Øresundstold.

Som et Symbol paa den københavnske Handelsstands Fremdrift og Tillid til Fremtiden kan man regne Børsbygningens Overdragelse i 1857 til Grosserer-Societetet, der straks satte sig til Opgave at give denne en tidssvarende, børsmæssig Indretning.

Grosserernes Tal var nu ogsaa steget til 319, Vexelmæglernes til 24, Vexel- og Varemæglernes til 17, Vexellerernes til 12. 1848—50 etableredes Bankierfirmaerne Smidt & le Maire og D. B. Adler & Co.

Ogsaa flere Pengeinstituter var traadt frem. Foruden Kreditkassen for Husejere havde Byen faaet sit andet store Laaneinstitut med Pant i faste Ejendomme: Østifternes Kreditforening, ligesom Sparekassen, der nu holdt aaben hver Dag, havde erholdt en Konkurrent i den i 1857 stiftede »Bikuben«. 1854 oprettedes den private Laanebank med en Kapital paa ca. 20 000 Rdl. som et Institut for Udlaan af mindre Pengelaan til Næringsdrivende. I Januar 1857 havde den et Indlaan af 315 500 Rdl. Pr. 1. Marts nævnte Aar øgedes Aktiekapitalen til 410 000 Rdl.

1854 fik Nationalbanken Adgang til at udvide sin Seddelmængde med 4 Millioner Rdl., altsaa fra 20 til 24 Millioner. Ultimo Juli 1857 var i Circulation Sedler for 21,6 Millioner Rdl.; dens Udlaan androg da: i faste Ejendomme c. 5,89 og mod Værdipapirer c. 6,94 Millioner Rdl., dens Vexelbeholdning: indenlandske c. 9,8 Millioner, udenlandske c. 5,12 Millioner Rdl., dens Tilgodehavende hos udenlandske Korrespondenter 134 000, dens Fondsbeholdning 349 000 Rdl.

Men endnu, da Aaret 1856 randt ud, havde København ikke sin private Stor-Bank. Checksystemet var ganske ukendt, og Millioner af Rigsdaler laa uproduktivt hen — paa Kistebunden — samtidig med, at Kreditkravene blev stærkere og stærkere.

At oprette en saadan Bank laa i de Aar, der gik forud for Pengekrisen i 1857, saa snublende nær. Thi med sin Octroi og sin af Traditioner bundne

Styrelse fyldestgjorde Nationalbanken ikke de Fordringer, som Tiden stillede til et Pengeinstitut, der, under Udøvelsen af den moderne Bankteknik, gav Privatkapitalen Husly og Forrentning for at nyttiggøre denne i Næringslivets Interesse. Nationalbanken modtog saaledes stadig ikke Indlaan fra privates Side, og selv de største københavnske Handlende maatte atter og atter se deres til Diskontering indleverede Vexler refuserede. Som der skrives i Berlingske Tidende for 2. Deeember 1857: »Banken er ikke oprettet for at tilfredsstille alle dem, som anholder om Diskontering; dens Hovedformaal er at opretholde Pengevæsenet og ikke selv sætte sig i Forlegenhed; men dette havde været Tilfældet, naar Bestyrelsen letsindigen havde tilfredsstillet de næsten »grænseløse« Begæringer om Diskontering af Vexler«. 10. December 1855 beretter Dagbladet, at kun en ottende Del af den indgivne Vexelmasse var antaget. Hele dens Apparat var ogsaa utilstrækkeligt. Den 24. s. M. nævner saaledes Bladet, at Personalet i Banken var overbebyrdet og slet ikke kunde magte Expeditionerne.

Tanken at starte en Storbank til Supplering af Nationalbankens Virksomhed, var saa meget mere nærliggende, som der i disse pengerigelige Aar var tilstrækkelig Kapital at henvende sig til, og idet Udlandet havde anvist Vejen. Under den mægtige Højkonjunktur, som havde hersket Verden over, var den ene udenlandske Privatbank opstaaet efter den anden. Man behøvede blot at se hen til England med sit tidligt udviklede Banksystem, til Frankrig, der i 1852 ved Siden af Crédit Foncier oprettede sit altomspændende »Societé Générale du Crédit mobilier« og endelig til Tyskland, der foruden en Række Bankinstituter efter Crédit mobilier's Mønster stiftede de Storbanker, som skulde blive afgørende for Tysklands merkantile og industrielle Liv; for blot at nævne enkelte som: Schaafhausen'scher Bankverein i Køln (1848), Diskontogesellschaft i Berlin (1851), Darmstädter Bank (1853), Berliner Handelsgesellschaft (1856), Norddeutsche Bank og Vereinsbank i Hamborg (s. A.).

I Løbet af Halvtredserne opstod der en Række Banker i de danske Provinsbyer, hvor Trangen til lokale Pengeinstituter var særlig stor, da Nationalbanken ikke diskonterede de udenbys Vexler. Efterat Nationalbanken havde afslaaet at anlægge en Filial i Odense, oprettedes dér (1846): Fyens Diskontokasse, og Slag i Slag etableredes i Aarene 1854—57 Banker — Diskontobanker — i følgende Byer: Middelfart, Aalborg, Hjørring, Thisted, Randers, Vejle, Ribe, Maribo, Grenaa, Slagelse, Skive og Kolding. I en Artikel i Dagbladet for 10. Oktober 1856 omtaler Direktøren for Fyens Diskontokasse L. Bierfreund, at de 9 førstnævnte Banker med en Aktiekapital af 1 273 731 Rdl. og Deposita af c. 2 Mill. Rdl. i det forløbne Bankaar havde haft en Omsætning af 14,4 Millioner Rdl. og givet Aktionærerne en Gennemsnitsdividende af c. 6,8 %.

Det var GEDALIA, der herhjemme først gjorde den alvorlige Indsats for Dannelsen af en Storbank i Konkurrence med Nationalbanken.

Paa det Tidspunkt (Februar 1856) havde Gedalia oparbejdet en rigtig god Forretning. Han begyndte smaat, men, med den Sans for Effekt og virksom Reklame som han stadig forstod at udnytte, etablerede han sig paa et iøjnefaldende Sted — paa Højbroplads — i Centrum for Forretningslivet, ligesom han kaldte sit Firma Gedalia & Co., der antydede, at han havde Kapital bag sig. Denne var dog sikkert saare ringe, om han end hos Venner og Bekendte mobiliserede, hvad han kunde trække til sig; af sin unge Slægtning HERMANN SALOMONSEN havde han saaledes laant 800 Rdl.

Hermann Salomonsen, var, som tidligere omtalt, sat i Lære hos Klædehandler Martin Dessauer, men var derefter bleven ansat hos Broderen Jacob Philip Dessauer. Dennes Firma var: J. Ph. Dessauers Kniplingshandel, men i Virkeligheden var det hans Hustru, der ledede Forretningen, som hun havde drevet fra hun var ung Pige. Dessauer selv beskæftigede sig med Bankiervirksomhed. Han fik en ikke ringe Interesse for den unge Salomonsen, der ved Siden af sit behagelige Væsen, udviste fremragende Evner som Forretningsmand. Da Gedalia vilde etablere sig, raadede han derfor denne til at knytte Salomonsen til sig og satte ham ogsaa pekuniært i Stand dertil. Med stor Interesse fulgte Dessauer herefter Gedalias Forretninger. Han Introducerede ham hos sine udenlandske Bankforbindelser, og i de første Aar assisterede han Gedalia og Salomonsen med disses Valutaforretninger.

Hermann Salomonsen skuffede ikke Forventningerne, og blev snart Gedalias højre Haand. Der opstod et Samarbejde, hvoraf den ene lærte af den anden, og Salomonsen skal have givet sin i Forvejen idérige Halvonkel Impulserne til flere af de Forretninger, som blev afgørende for Gedalias Virksomhed.

Da Vexelmæglerne havde Eneretten til de egentlige Mæglerforretninger, til at skrive Slutsedler og til at deltage i Kursnoteringen, var det allerede da blevet almindeligt, at Vexellererne associerede sig med en Vexelmægler. I Tilslutning hertil tog Herman Salomonsen Vexelmæglerexamen og erholdt Bestalling under 20. Marts 1852.

Som det fremgaar af en Opgørelse mellem Nationalbanken og hans Dødsbo, skabte han sig hurtig en pæn Forretning som Vexelmægler. Med Gedalia havde han den Aftale, at, hvad han fortjente ved denne sin Virksomhed, skulde han selv beholde. Derhos havde han, der var ugift, frit Ophold i Gedalias Hus. Den 2. September 1852 afgik han, kun $26^1/_2$ Aar gammel, ved Døden af Koldbrand som Følge af haarde Kvæstelser, han havde paadraget sig paa en Ridetur. Hans Efterladenskaber tilfaldt hans Moder og Søskende i Inowratzlow.

I Forretningen fik han en Afløser i den unge og dygtige Th. Schiøler, der i 1857 etablerede sig under det senere saa bekendte Firmanavn Th. Schiøler & Co. Det gik forøvrigt Schiøler som senere Isak Glückstadt: de glemte ikke deres Læretid hos Gedalia og fremhævede hans sjældne Forretningssans.

Gedalia & Co.'s Forretningsbøger er forlængst gaaet i Papirmøllen. Af andre Kilder, saaledes af Firmaets Konto i Nationalbankens sirligt førte Hovedbøger, af dets Stempelsager med Indenrigsministeriet og af Skøde- og Panteprotokollerne faar man dog et Indblik, der viser, at Gedalia, foruden at handle med Mønt og Metaller (Sølv), købte Bankhæftelsesobligationer, handlede med Obligationer og Aktier og drev en ret omfattende Vexel- og Diskontoforretning. Og paa denne var der dengang meget at tjene. Jo mere Nationalbanken rationerede sine Diskonteringer, jo mere var det diskonteringssøgende Publikum henvist til Privatdiskontørerne. Nogen Regulering af Privatdiskontoen var der ikke, og Nationalbanken fulgte den Politik, naar Begæret var større, end det passede Banken at imødekomme, da at afvise fremfor at forhøje Diskontoen. I Aarene 1850 til 19. Novbr. 1857 havde Nationalbankes Diskonto svinget mellem 4—5 %; først under Krisen sattes den d. 19. Novbr. 1857 til 6 for den 3. December at ansættes til 7. Diskontørerne havde under disse Omstændigheder ret frit Spil — og flere Gange ses Privatdiskontoen at have været dobbelt saa høj som den, Nationalbanken noterede for sit Vedkommende. Under Krisen var en Privatdiskonto af 16 % ikke ualmindelig.

Da Gedalia saa godt som ikke havde nogen Egenkapital, gennemførte han sin Diskonteringsforretning ved Rediskontering i Nationalbanken og hos private Kunder, der stillede Beløb til hans Raadighed til dette Øjemed eller købte Vexlerne hos ham. Ogsaa i Provinserne var hans Navn kendt: i 1855 financierede han saaledes for Aarhus Havneudvalg et Havnelaan med Partialobligationer paa 150 000 Rdl. I 1856 havde han betydelige Omsætninger med de russiske Statsobligationer, der efter Pariserfreden indførtes paa Markedet; Dagbladet anslaar, at der i dette Aar her paa Pladsen omsattes af disse for flere Millioner Rdl.

Da Københavns private Laanebank under meget beskedne Former startedes i 1854, viste Gedalia sin Interesse ved at tegne Andele i denne, ligesom han ogsaa gjorde Forretninger med den.

Men den private Laanebank var og blev ikke den Bank, som han havde tænkt sig, og den 26. Februar 1856 indgav han i sit Firmas Navn Ansøgning til Indenrigsministeriet om Stempelfritagelser i alle Omsætninger for en af ham projekteret »Handelsbank«.

»Undertegnede vover allerunderdanigst at henvende sig til Deres Maje-

stæt i et Anligende, som vi antager at være af Vigtighed for Deres Majestæts Lande. Vor daglige Beskæftigelse med Pengeomsætninger, saavel inden- som udenlandske har overbevist os om, at Tiden nu er kommen til med Nytte at oprette et privat Pengeinstitut med betydelige Kræfter for at befordre almennyttige Foretagender og bøde paa den Mangel, der stadig føles af alle Klasser mest af Handelsstanden, den nemlig: at der i hele Riget ikke er et eneste Etablissement, hvor Penge hver Dag modtages og frugtbargøres samt paa Anfordring igen udbetales. Saafremt Deres Majestæt allernaadigst maatte skænke vor Plan den fornødne Understøttelse, ville vi søge at tilvejebringe ved Aktietegning en Capital af mindst 7 Millioner Rdlr., ej over 10 Millioner, heraf have vi alt sikret os Een Million Rdlr., og her i Hovedstaden samt i Altona oprette en Handelsbank, der snarest muligt, efter paabegyndt Virksomhed skulde etablere Filialer i Slesvig, Jylland og, hvor det ellers maatte anses hensigtsmæssigt.

Vi agter at gøre til Betingelse, at 10 % af Beløbet betales ved Tegningen af Aktier, 40 % i korte Mellemrum, efterat en Generalforsamling har vedtaget de Statuter, hvorefter Forretningen maa drives, og Resten til saadan Tid, som nærmere bestemmes. Størrelsen af Aktierne: 200 Rdlr.; altsaa agtes foreløbig optaget Tegning for 2000.

Vi nære det Haab, at en saadan Forening, ved daglig Depot og Disconto Forretninger, Deltagelse i større industrielle Foretagender, som Jernbaner, nye Dampskibslinier, Omsætning med danske Statspapirer og om forlanges assistere Finanserne — kort med det Maal for Øje at befordre en nyttig, solid Omsætning, kan blive saa frugtbar for Monarkiet, at Deres Majestæt allernaadigst vil forunde den oprettede Privatbank og sammes Filialer Fritagelse for Brug af Stempelpapir i alle dens Omsætninger, derunder indbefattet Aktiebreve, altsaa en Udstedelse af Beviser, Vexler m. v., saa og at de, der ville optage Laan mod haandfast Pant i Handelsbanken, kan udstede deres Forskrivninger paa ustemplet Papir«.

3. Marts sendte Ministeriet Andragendet til Nationalbankens Betænkning. 27. s. M. svarede Banken, at det ikke var den muligt at udtale sig, medmindre der forelaa Udkast til Statuter, der gav Oplysning om Beskaffenheden af de Foretagender, som agtes gjort til Genstand for Bankens Virkomhed og om Maaden, hvorpaa den skulde styres.

I Skrivelse af 2. April anmodede herefter Ministeriet Københavns Magistrat om at paalægge Gedalia & Co. at fremsende Statuter og nærmere Oplysninger, hvorhos Ministeriet udbad sig Magistratens Ytringer, med Hensyn til Andragendet. 22. s. M. indsendte Gedalia det begærede Udkast til Magistraten, der under 28. s. M. videresendte dette og Andragendet til Grosserer-Societetets Komite, for at denne kunde udtale sig om Sagen.

Spørgsmaalet om Oprettelsen af en privat Storbank havde hidtil hverken paa Børsen eller i Dagspressen været alvorlig drøftet.

Imidlertid dukkede det op, at C. P. P. F. Reiersen arbejdede paa et Projekt om et »Nordens Crédit mobilier« og den 18. Marts indsendte han et Andragende til Indenrigsministeriet om Eneret paa et saadant Institut i 5 Aar. Aktiekapitalen var ansat til 3 Millioner Rdl. I en Artikel i Dagbladet for 31. Marts omtales denne Sag. Dagbladet redigeredes da af Bille, der havde søgt at skabe Bladet Aktualitet blandt andet ved Meddelelser af merkantil Art i Rubrikken »Handelstidende«.

I denne Artikel advarer Dagbladet i al Almindelighed mod de saakaldte »Crédit mobilier«s og mod Reiersens Projekt. I Reiersen saa det ikke Manden for et saadant Foretagende. Han havde, efterat have taget Filosofikum, været i Amerika, hvor han havde virket som Læge, og var nu Medindehaver af et Firma: Reiersen, Nephew & Co. paa Vestergade og havde fra Tid til anden givet sig af med Handelsberetninger til Bladene.

4. April optræder Dagbladet atter mod de moderne »Crédit mobilier«s, »som ikke har til Hensigt at skabe en Kredit for Industrien, men snarere at drive »en Industri med Kreditten« og at aabne Fondsspekulanterne et nyt Territorium. Her i Danmark har Forretningen i Varer og Papirer hidtil været bygget paa solide Principer; vi haabe, at Spekulationssmitten ikke skal trænge herind sydfra og drage os ind i en Malstrøm, som i andre Lande truer mange med Undergang«.

Fjorten Dage derefter tager imidlertid Bladet Spørgsmaalet om Dannelsen af en privat Storbank op til Diskussion »om vi ikke ved Siden af Nationalbanken trænger til et Institut, der i sit Midtpunkt kan samle Kapitaler, der ganske sikkert i stor Mængde ligger ørkesløs her i Landet, og at anvende disse dovne Kapitaler, om vi saa maa kalde dem, for en paa disse selv saavelsom for hele Landets merkantile Vel heldbringende, solid Maade«. I Artiklen henvises særlig til de engelske Privatbanker; de saakaldte Crédit-mobilier's passer næppe »med vor Udvikling og vor Nationalkarakter«. Dagbladet indbyder herefter til en offentlig Discussion om Sagen.

En saadan udeblev, men den 22. Maj omtaler Bladet det Gedalia'ske Projekt, som det nu var bleven bekendt med. Bladet, der i det Hele stiller sig noget reserveret overfor de større Aktieselskaber af denne Art, beskæftiger sig særlig med et af Punkterne i Gedalias Udkast til Statuter: »ligesaa rimeligt det er, skriver Bladet, at Stifteren betinger sig at overtage en vis Del af Aktiekapitalen, ligesaa urimeligt vilde det være at tilstaa ham en Ret til at erholde en Del af det aarlige Overskud ($^1/_{10}$ af dette, efterat Aktionærerne havde erholdt en vis Dividende og Henlæggelser til Reservefondet

havde fundet Sted). Men denne Fordring, om ikke andre saadanne fandtes, maatte være tilstrækkelig Grund til at afslaa Andragendet«.

Denne Artikel bragte Gedalia ganske ud af Ligevægt, og efterat han havde haft et personligt Sammenstød med Bille paa dennes Kontor, indrykker han et Inserat i Berlingske Tidende, hvor han giver sin Uvilje løs over den Kritik, som Dagbladet, »der ikke var hævet over en Mistanke for i denne Sag at være Organ for partiske Hensigter«, havde givet over en Plan, der endnu ikke var fremlagt for Offentligheden.

Vi ser hér et Udslag af Gedalias Naivitet: paa det Tidspunkt, hvor han fremkommer med sin store Sag, betænker han sig ikke paa at brouillere med Landets førende Blad — og med Bille. Han faar da ogsaa i Dagbladets følgende Artikler læst og paaskrevet. Samtidig med, at Bladet anser det for ønskeligt, at der oprettes en solid Privatbank, udtaler det »Concessionen bør ikke gives ham« (Gedalia), »han har vistnok en meget god Forstand paa de Fordele, som kan opnaaes ved Spekulationer med Aktier i de Foretagender, som paa andre Steder er modtaget af Publikum med næsten afsindig Begejstring«. Og Bladet riposterer med: »Gedalia & Co. er ikke hævet over slig Mistanke, at han har for Øje Fordelen, han kan erholde ved Salg af Aktier med Avance, og alene vil gøre Forsøg paa, om der herhjemme kan fremkaldes den samme Spekulationsmani som andetsteds«.

Med denne Introduktion behandles derefter Sagen i Grosserer-Societetets Komite, der den 31. s. M. afgiver sin af A. N. Hansen, W. Duntzfelt, G. Gotschalk, le Maire og M. Melchior i et Udvalg affattede Betænkning til Magistraten:

»Ved Skrivelse af 21. og 28. April har den høje Magistrat behaget at tilsende Komiteen følgende Ansøgninger:

1) fra C. P. P. F. Reiersen, som anholder om 5 Aars Eneret til i Danmark at oprette et saakaldet »Crédit mobilier Compagni«,
2) fra G. A. Gedalia & Co, om Fritagelse for Brug af stemplet Papir i alle de Forretninger, som maatte drives af en »Handelsbank«, hvilken de agter at oprette paa Aktier, efter de Ansøgningen ledsagede Statuter.

Om disse Ansøgninger har Magistraten begæret en Erklæring, som vi hermed have den Ære at afgive.

Det er vel bekendt, at der i den nyeste Tid i Udlandet, fornemmelig i Frankrig og Tyskland, er bleven oprettet en Mængde Aktieselskaber, som have til Formaal dels at drive Bank- og Bankier-Forretninger dels at udføre alle Slags industrielle Foretagender.

Den Idé, der ligger til Grund for disse Selskaber, nemlig: med store sammenskudte Kapitaler at udføre Foretagender, som overstige den Enkeltes

Kræfter, er vistnok god, og kan blive frugtbar paa gode Resultater, naar den anvendes vel; men ligesaa vist er det, at den, ved Tilsidesættelse af fornøden Forsigtighed, kan lede til Misbrug og Overdrivelser, der kunne blive skadelige ej alene for enkelte Borgerklasser men for Samfundet i det Hele. Allerede høres fra de ovennævnte Lande mange Klager over de demoraliserende Virkninger af det Aktiespil, som fremkaldes ved disse Aktieforetagender, over at de absorberede Kapitalerne til Skade for den almindelige Handel og Industri o. s. v. I Preussen har derfor Regeringen nægtet mange saadanne projekterede Foreninger den til deres Oprettelse fornødne Concession og staar, som man ser af de offentlige Tidender, i Begreb med at fastsætte »Normative Bestemmelser« for saadanne Concessioners Meddelelse.

Det turde i Almindelighed være tilraadeligt kun med Varsomhed at fremme og begunstige disse store Aktieforeninger hos os, saa meget mere, som Terrainet for deres Virksomhed ej hér er saa stort eller gunstigt som i Udlandet.

Selve Berettigelsen til at stifte dem, som for os ikke kan antages at være indskrænket, naar ingen Begunstigelse fra Statens Side forlanges og den ej heller strider mod bestaaende Rettigheder, vilde det maaske være rigtigt at gøre afhængig af en »Kommission«, som det i de fleste andre Lande er det. Om Betingelserne for at erhverve saadan Kommission skulde vi dog hér ikke udtale os.

Naar der til Oprettelse af deslige Foreninger søges, som i de omspurgte tvende Tilfælde, ej alene Berettigelse men ogsaa Begunstigelser, vil det, efter vor Formening, fortjene Undersøgelse, om det kan antages, at det projekterede Foretagende vil tjene til at afhjælpe et Savn eller paa anden Maade fremme Handel og Industri, og om den Plan, hvorefter Aktieforeningen organiseres, afgiver Betryggelse ej alene for Deltagerne, men ogsaa for Publikum i Henseende til den Tillid, der maatte vises den; endelig om de Begunstigelser, der attraaes, kunne forenes med Billighed og Retfærdighed mod andre Statsborgere. Med disse Hensyn for Øje skulle vi tillade os at ytre Følgende om de foreliggende Ansøgninger:

Hvad Reiersens Projekt angaar, da omfatter det en saadan Mangfoldighed af Foretagender, at den egentlige Gjenstand for den paatænkte Virksomhed næppe lader sig erkende, og det kan derfor ikke siges, hvilket Savn egentlig dermed skulde afhjælpes. Planen selv er saa løs og svævende fremsat, at man, efter samme, ikke kan gøre sig nogen Forestilling, og i alt Fald næppe en gunstig om Foretagendets Soliditet. Og endelig forlanges der en Eneret, der synes at maatte berøve Andre nævnte Ret til at stifte Aktieselskaber, da disse uundgaaelig vil komme i Kollision med det af Hr. Reiersen pro-

jekterede Selskabs udstrakte Virksomheder. Vi formener saaledes, at denne Ansøgning ikke kan fortjene at komme i videre Betragtning.

D'Herrer Gedalia & Co. anfører i deres Ansøgning, »at der i selve Riget ikke er et eneste Etablissement, hvor Penge hver Dag modtages og frugtbargøres, samt paa Anfordring igen udtages«, og vi tror, at der maa indrømmes, at der især i Hovedstaden mangler Handelen en Lettelse og Bekvemmelighed i denne Henseende; det har ofte været beklaget, at Nationalbanken ikke efter fremmede, især engelske og skotske Bankers Mønster har udvidet sin Virksomhed i nævnte gavnlige Retning.

Det er vor Overbevisning, at ikke alene paa denne men paa mange andre Maader vilde Pengeomsætningen lettes og Handelens Interesser fremmes ved Oprettelsen af vel funderede private Banker med saadanne Formaal for Øje, som i Almindelighed ere Gjenstand for Bankers Virksomhed, og som i de af Gedalia & Co.s fremsendte Statuter ogsaa tildels ere antydede; herfra maatte selvfølgelig undtages det Nationalbanken forbeholdte Privilegium til at udstede Sedler som legalt Betalingsmiddel; i alle andre Bankforretninger, der nu er saa godt som udelukkende i et eneste Instituts Hænder, vilde en med Kraft og Dygtighed ledet Konkurrence være ønskelig, og en saadan maatte fortjene al Opmuntring.

Forsaavidt derfor, som Gedalia & Co.s Plan gaar ud paa Oprettelsen af en saadan »Privat-Bank«, tror vi, at den er skikket til at afhjælpe et Savn og stifte Nytte for det Almindelige. Men naar, som det ses af Statuterne, Selskabets Virksomhed ogsaa skulde gaa ud paa »at deltage i Jernbaner, Dampskibslinier og lignende større Foretagender, samt at købe og sælge indenlandske Statsobligationer og Aktier«, da kunde det vel betvivles, om saadanne Operationer hører til et Bank- og Pengeinstituts rette Formaal og er forenelig med den Sikkerhed, som det bør yde sine Deltagere og Publicum. Det forekommer os ogsaa at være en Mangel ved Statuterne, at de Intet indeholde om en Kontrol fra Statens Side, der næppe burde savnes ved rigtige Pengeinstituter. Men vi skulde ikke indlade os paa en nærmere Undersøgelse af Statuterne, da vi paa det egentlige Spørgsmaal i Sagen, nemlig: Om den ansøgte Stempelfrihed bør indrømmes, efter i og for sig selv afgørende Grunde, maa give et benægtende Svar. Vi finde nemlig, at den Stempelfrihed, som D'Herrer Gedalia & Co. begære, er af en altfor ubestemt Beskaffenhed og Udstrækning. En Afgiftsfrihed af den Slags bør under alle Omstændigheder kun gives for visse bestemte Dokumenter og inden bestemte Grænser; men den Fritagelse, der i dette Tilfælde søges, vilde udstrække sig til Forretninger af alle Slags, og sætte det Selskab, der erhvervede den, i Stand til at drive al Slags Handel og Industri under gunstigere Vilkaar og mindre Byrder end alle Andre. Den vilde saaledes blive til

Skade for den almindelige individuelle Virksomhed og medføre en Uretfærdighed mod andre Statsborgere.

Betænkningen er vedføjet følgende Udtalelse af et af dens Medlemmer Grosserer Moritz Melchior, der fra 1873 blev Komiteens Formand.

»Medundertegnede Melchior tiltræder den foranstaaende Betænkning med Undtagelse af de Bemærkninger, der i Indledningen til samme ere anførte om Ønskeligheden af, at Etablering af Aktieselskaber i det Hele skulde gøres afhængig af Kommission, idet jeg holder for, at Lysten til at stifte Foreninger i kommercielle og industrielle Øjemed er for lidet vakt her i Landet, at den bør svækkes ved yderligere indskrænkende Bestemmelser. Tillige maatte jeg anse det for meget beklageligt, om man, efter i mange Aar forgæves at have stræbt at opnaa større Handels- og Næringsfrihed, nu vilde forsøge paa ad Lovgivningens Vej at gøre Indskrænkninger i den Frihed, der nu bestaar. Ved Anordningen af Næringsforholdene i Almindelighed vil det efter min Mening bedst kunne tages under Overvejelse, om de derved muligt forandrede Forhold kunde gøre nogen Indskrænkning ønskelig, hvilket jeg dog for mit Vedkommende ikke antager«.

Som det vil ses, tiltræder Grosserer-Societetets Komite Gedalias Kritik af Nationalbankens Virksomhed i Omsætningens Tjeneste og hans Plan om Oprettelsen af en med samme konkurrerende privat Bank.

Den tager derimod — naturligt nok — Afstand fra de altfor vidtgaaende Stempelbegunstigelser, som Gedalia havde ansøgt om.

Naar den i sin Betænkning henstiller Kommissionsprøvelse og Kontrol for Aktieselskabers Vedkommende og udtaler det urigtige i at blande egentlige Bankforretninger sammen med Deltagelse i Anlæg af Jernbaner, Dampskibslinier m. m., har man deri villet se et Udslag af den Mistillid, »rodfæstede Mistillid, som i ledende Børskredse var den herskende overfor Gedalia og Hage«, hvem man antog stod bagved Projektet, hvad ogsaa bestyrkes ved Hages senere Optræden og ved, at han tidligere paa forskellige Maader havde vist Gedalia Støtte og Tillid.

En saadan Mistillid til Personerne finder man imidlertid ikke antydet nogetsteds under Sagens Behandling — hverken hos Komiteen, i Nationalbanken, i Magistraten eller i de 2 Ministerier: Indenrigs- og Finansministeriet.

Det er muligt, at flere af Komiteens Medlemmer og af Børsens Folk har følt sig forstemt over, at det var Hage og Gedalia, der havde grebet Sagen an. Alfred Hage havde jo Gang paa Gang været i Opposition til Komiteen, og Gedalia, hvis Dygtighed de, og da ikke mindst D. B. Adler, maatte erkende, hørte nu en Gang ikke med i Selskabet. Hans Optræden var dem fremmed, og hans Emsighed var dem for paagaaende. Det er ogsaa muligt, at de har tvivlet om, at Gedalia »Opkomlingen, den forhenværende Sadel-

magersvend« var Manden, der kunde magte Projektet, men for dettes Soliditet, og at det omtalte Foretagende vilde blive styret efter forretningsmæssige Principer, maatte Hages Meddeltagelse være dem en Borgen, som man ikke kunde ønske bedre. Han var Landets største Købmand — Medindehaver af det højtansete og grundmurede Firma Puggaard & Co. — tilmed Købmanden, der havde skabt sig en enestaaende social Position.

Vil man søge Grunden til Komiteens forskellige Betænkeligheder, da er det naturligt at henvise til dens udprægede Samvittighedsfuldhed i Udøvelsen af sine offentligretlige Hverv, der ytrede sig i Varsomhed og Forsigtighed overfor det nye og uprøvede. I deres egen Forretning gik de ikke af Vejen for Spekulationerne — det være sig i Varer eller Papirer —, men hvor det gjaldt Almeninteresser, dér skulde man anvende Varsomhed og Forsigtighed. Self-made men, som de saa godt som alle var, vidste de at vurdere den fri og selvstændige Købmands Virke — Aktieselskabsformen i Næringslivet, i alt Fald i Handelens Tjeneste, var dem i og for sig imod. Erfaringerne herhjemme fra var ej heller opmuntrende. Hvor mange af de Selskaber, som var opstaaet i Trediverne og Fyrrerne, var ikke slaaet Fejl? Ja, selv det sjællandske Jernbaneselskab, som man havde sat saa stor Lid til, havde hidtil kun beredt sine Aktionærer Skuffelser. Og nu skulde den ny saa haardt tiltrængte Bank indlade sig paa Experimenter af lignende Art. Nej! Saa maatte den i alt Fald under Kontrol og nøje Prøvelse:

Efterat være bleven bekendt med Komiteens Betænkning foretog Gedalia 17. Juni s. A. visse Ændringer i sit Udkast til Statuter; saaledes strøg han Stifternes Andel i Udbyttet og indsatte en Bestemmelse om, at Banken skulde være underkastet Kontrol fra Regeringens Side.

25. Juli indsendte Magistraten herefter Sagen til Indenrigsministeriet med en kort Følgeskrivelse, i hvilken den henholder sig til, hvad Komiteen har udtalt »hvorfor vi ikke kan anbefale det gjorte Andragende om, at den ommeldte Handelsbank maa indrømmes den attraaede Begunstigelse« (Stempelbegunstigelse).

Saavel Gedalia som Hage maa imidlertid være blevne utaalmodige over den Langsommelighed, hvormed Sagen hidtil var bleven behandlet, og den 1. August skriver saa Hage til Indenrigsminister Unsgaard følgende »Føler«:

»— — — I mange Aar har man her i Hovedstaden savnet en Handelsbank, der kunde udøve nogen Konkurrence med National Banken, men især besørge saadanne Forretninger, som N. B. ikke befatter sig med: saaledes rentebærende Konti. Det var min Hensigt at søge Oprettelsen af en saadan Bank i afvigte Vinter, men da jeg bragte i Erfaring, at Gedalia & Co. havde indgivet en Ansøgning i denne Retning, ved hvis Bevilling Savnet, navnlig for Handelsstanden, vilde blive hævet — undlod jeg at foretage noget.

Nu tillader jeg mig at henvende mig til Deres Excellence med ærbødig Bøn om at tage under Overvejelse, hvorvidt jeg kan have Udsigt til, at Ministeriet vil bifalde, at en Handelsbank, oprettet af Private, bliver fritaget for Brug af Stempelpapir i sine Forretninger, omtrent saaledes som Nationalbanken har det, thi det vil være umuligt at gøre de samme Forretninger, naar de er særlig bebyrdede.

Saasnart jeg erfarer, at Deres Exc. er stemt for mit Forslag, skal jeg fremkomme dermed, og vil kun nævne, at jeg agter tilvejebragt 6 Mill. Rd. til bemeldte Foretagende, og at jeg deraf har sikret mig Deltagelse for $1^1/_2$ Million, og det vilde blive en Mobilbank og navnlig kun gaa ud paa solide Forretninger.

Dersom D'Herrer G. & Co. kunde vente den Bevilling, hvorom de have ansøgt, da agter jeg ikke at foretaget noget, men der er hengaaet saa lang Tid, at jeg formoder, at Sagen har mødt Vanskeligheder.

Forsaavidt Deres Exc. maatte ønske nogen Oplysning eller Forklaring af mig, skal jeg ufortøvet afgive samme enten skriftlig eller mundtlig«.

* * *

Den velvillige Unsgaard maa imidlertid have givet Hage tilfredsstillende Svar med Hensyn til Gedalias Andragende, thi under 3. August giver han Departementet følgende Ordre: »Det vil nu være nødvendigt *strax* at anmode Nationalbanken om snarest muligt at meddele yderligere Erklæring i Sagen. Naar denne Erklæring indkommer, ønsker jeg mig Akterne tilstillede tilligemed Akterne i Sagen om de Begunstigelser i Henhold til det stemplede Papir, der er tilstaaede Diskonto-Kassen i Odense og andre lignende Institutioner«.

Omgaaende sendes herefter Sagen til Nationalbankens Direktion, der under 1. September afgav sin Betænkning.

I denne vender den sig stærkt mod Andragendet og mod dette Institut, der agter at »gøre Indlaan og Udlaan, modtage Deposita, gøre Diskontoforretninger, deltage i indenlandske og udenlandske Bankierforretninger, deltage i indenlandske Stats- og Kommunelaan, Jærnbaner, Dampskibslinier og andre større Foretagender af lignende Natur, købe og sælge indenlandske Statspapirer og Aktier, udgive Vexler og Beviser med eller uden Renter til et Beløb, der ingensinde maa være større end Aktiekapitalen og det, hvorfor Banken maatte have faaet haandfaaet Pant«.

I Modsætning til Grosserer-Societetets Komite formener Direktionen, at Aktieselskaber af denne og lignende Art ikke kan træde i Virksomhed uden

Myndighedernes Tilladelse og Authorisation. Dette Spørgsmaal — om en saadan Tilladelse skal gives, maa derfor først afgøres. Derefter kommer Spørgsmaalet, hvorvidt Staten skal »*understøtte*« slige Foretagender ved at tilstaa dem Stempelbegunstigelser. Men, om nu virkelig Ministeriet maatte antage, at »Staten ikke direkte kan modarbejde den Svindel, der fra andre Lande er gaaet over til os«, haaber dog Direktionen, at Regeringen vil vise den største Forsigtighed med at give de omtalte Friheder. Hvad Grund er der for Staten til at gøre Opofrelser for et saadant Institut, der i sine Statuter forudsætter 5 % og eventuelt større Udbytte til Aktionærerne? Saadanne Selskaber maa først træde i Virksomhed, og viser det sig da, at det trænger til Understøttelse, da først bliver Spørgsmaalet aktuelt. Det er imidlertid saa langt fra Tilfældet, at et saadant Institut vil være til Nytte for Omsætningen — det vil i flere Retninger være mere til Skade end til Gavn. Under ugunstige Forhold vil dets Garantier ikke betyde noget — det kan, hvor forsvarligt det end ledes, komme i Forlegenhed og paaføre Aktionærerne og Samfundet det største Tab. Det vil derfor være »uforsvarligt« at give det Forrettigheder. Rimeligvis vil Foretagendet blive nødt til at indskrænke sig til, hvad Vexellererne foretager sig.

Direktionen er ogsaa betænkelig ved, at Institutet vil paatage sig at handle med Statspapirer. Hertil behøves ikke nogen Bank: Enhver kan jo købe og sælge til de officielle Kurser. Hvis Banken vil »bemægtige sig hele denne Branche, er det mere end sandsynligt, at et saadant Institut vil fremme Jobberiet og skabe et farligt Spil med alle Slags Papirer«.

Naar Komiteen beklager sig over, at Nationalbanken ikke modtager og forrenter Indlaan, finder Direktionen sig foranlediget til at bemærke, at den ikke kender nogen Bank eller Pengeinstitut, der har forbundet sig til af hvemsomhelst og til hvilkensomhelst Tid at modtage til Forrentning hvilkensomhelst Sum — at paatage sig saadanne Pligter vil være umuligt, naar Banken ikke har aldeles fri Hænder over sit Indestaaende.

Hvorledes skulde forøvrigt Banken kunne skaffe sig saa rig Indtægt af disse Penge. Og naar Komiteen henviser til de private Banker i England og Nordamerika, henleder Direktionen Opmærksomheden paa, at saadanne i Hundredvis har forvoldt sine Kreditorer Tab. Regeringen vil og maa ikke give private Banker Ret til at udstede Noter eller Begunstigelser, der muliggør saadanne, hvad ogsaa strider mod Nationalbankens Seddeludstedelsesret. Direktionen ser, som sagt, ikke Nytten af de private Banker — og at der aabnes en Konkurrence med Nationalbanken. Naar der tales om at opsamle Kapitalerne — ja, da kan maaske i Provinserne være Trang hertil for de mindre Formuer — de større skal nok forvalte sig selv.

Direktionen omtaler ogsaa den af Komiteen foreslaaede Kontrol. En

saadan ligger efter Direktionens Formening ganske udenfor Statens Kompetence og giver kun Skinnet af, at det paagældende Institut er et Regeringsinstitut — og hvor er en saadan Kontrol mulig, saaledes med Hensyn til Vexelporteføljen.

Og sluttelig tilføjes, at Gedalia & Co.s Andragende, selv uden Hensyn til de ovennævnte Hensyn, bør aflives, da den almindelige Stempelfrihed, der begæres, ikke er tilstaaet noget andet Pengeinstitut, end ikke Nationalbanken. Ønskes partielle Begunstigelser, maa saadanne være særlig fremhævede«.

Ja, saaledes tænkte virkelig dengang Nationalbankens Direktion. Direktør H. P. Hansen — Broder til Grosserer Societetets Komites daværende Formand A. N. Hansen — har dog efterladt sig et Notat, i hvilket han vel tiltræder, at Statuterne for G. & Co.s Bank ikke egner sig til at erholde Sanktion, ligesom han mener, at Nationalbankens oktrojmæssige Bestemmelser bør opretholdes, men han anfører, — uden at han dog for Nationalbankens Vedkommende vil rejse Spørgsmaalet, — at det næppe kan siges, at Indlaan i Banken ikke vilde være til Nytte for Omsætningen. Han finder ogsaa, at man noget for tendentiøst har omtalt de udenlandske Banker. Og endelig ser han nødigt, at Regeringen af Bankens Betænkning skulde faa det Indtryk, at man fraraader Foreninger til handelsmæssige Foretagender af enhversomhelst Beskaffenhed.

13. September tilskrev Indenrigsministeriet direkte Gedalia, idet det rekapitulerede de fra Komiteen og Nationalbanken fremkomne Betænkninger: .... »I Henhold til, hvad der saaledes af Nationalbanken er udviklet, finder Ministeriet Betænkelighed ved at gaa ind paa Deres Andragende, navnlig i den Udstrækning, hvori det er affattet, men har dog ikke villet undlade at give Dem Lejlighed, forinden endelig Resolution tages, at ytre Dem, fornemmelig med Hensyn til, hvad af Banken er bemærket«.

I Skrivelse af 20. September imødegik Gedalia »Nationalbankens Angreb«, som han kalder det. Han tilbageviser Direktionens Paastande om en saadan privat Banks Skadelighed og Unytte. Overfor Nationalbankens Protest mod, at en privat Bank benytter egne Tilstaaelser som Betalingsmaade, da maa det — uanset Nationalbankens Seddelmonopol — staa enhver Borger og Institution frit for at lade Gældsbeviser — iklædt Form af Anvisninger og Anfordringssedler — cirkulere som Betalingsmidler.

Han hævder, at et Aktieselskab og en Bank ifølge den gældende Lovgivning og Praksis kan stiftes uden særlig Tilladelse; samtidig gør han imidlertid gældende, at uden væsentlige Stempellettelser vil den private Banks Virksomhed være lammet. Han erkender dog, at han mulig i sin Ansøgning om Stempelbegunstigelser er gaaet for vidt. Han frafalder i Overensstemmelse hermed Begæringen, for saa vidt angaar de *til* Banken udstedte Vexler

og Gældsbeviser og henstiller nu kun en lavere Takst for Bankens egne Vexler. Men forøvrigt fremhæver han, at det, han har fremsendt, kun var et Udkast for at anskueliggøre Planen, og at han ikke er uforberedt paa, at dette kan underkastes Modificationer.

Herefter gaar Sagen tilbage til Indenrigsministeriet, hvor man nu i dettes forskellige Afdelinger først prøvede det principielle Spørgsmaal, om Oprettelsen af en privat Bank som den omhandlede var betinget af Concession. Dette kom man dog endelig til Enighed om ikke var Tilfældet.

Imidlertid var der kommet Ugler i Mosen.

Her tænkes ikke paa Reiersen og hans ovenfor omtalte Andragende om Eneret paa at oprette et »Nordens Crédit Mobilier«, dette var allerede i Juli blevet afslaaet.

Ej heller paa en fra Kornfirmaet Malling og Lund den 25. Juli til Indenrigsministeriet stilet Ansøgning om Authorisation af en »Almindelig dansk Creditanstalt« paa 8 Millioner Rdl. til Befordring og Fremme af dansk Agerbrug, Handel og Industri — et Projekt af lidet tillidsindgydende Art, som forøvrigt faldt bort af sig selv, da Stifterne i December gik Fallit.

Nej! Manden, der kom Gedalia i Vejen, var D. B. Adler med sit Privatbank-Projekt.

Adler, født 1826 som Søn af den københavnske Vekselmægler Baruch Isak Adler, havde i Hamborg faaet sin merkantile Uddannelse. Efter et toaarigt Ophold i London etablerede han sig dér i 1848 under Firma Martin Levin & Adler; det følgende Aar giftede han sig med Jenny Raphael, Datter af den velhavende Londoner Bankier John Raphael. I 1850 vendte han tilbage til København, hvor han startede Bankierfirmaet D. B. Adler & Co. Intelligent og initiativrig forstod Adler at udnytte sit Fond af merkantile og finansielle Kundskaber saaledes, at han i Løbet af faa Aar havde oparbejdet en stor Bankierforretning hér paa Pladsen med udstrakte Forbindelser saavel indenfor den københavnske som indenfor Provinsens Handelsverden. Af Nationalbankens Bøger ser man hans betydelige Vekselomsætninger med denne.

Med Opmærksomhed havde han fulgt Gedalias Plan, og med sine gode Forbindelser havde han haft nøje Føling med dennes forskellige Faser. Han lærte herigennem »hvordan Landet laa«, hvad der var Anstødsstenene for et Bankprojekts Gennemførelse og endelig, hvad der havde Udsigt til at kunne gennemføres. Han modstod Fristelsen til selv at optræde som primus motor, som den agerende, selv om Privatbank Projektet populært og endog i Ministeriet kaldtes det D. B. Adlerske.

Han forstod »Navnenes« Betydning, dette at knytte til sine Planer Folk, der betød noget, og for hvem der var almindelig Respekt. Han sikrede sig den indsigtsfulde og formaaende Jurist, — hvad Gedalia ganske havde for-

sømt, — ved at formaa Højesteretsadvokat Liebe til at yde ham og Foretagendet sin Assistance. Og sluttelig markerede han — og med ham hans Medstiftere — atter og atter, at den af dem planlagte Bank ikke skulde have andre Opgaver end de rent bankmæssige.

Paa et Møde, som D. B. Adler havde foranstaltet afholdt paa Svogeren Grosserer M. E. Hannovers Landsted Bonne Esperance i Charlottenlund den 4. August, vedtoges det at søge oprettet en »Privatbank«. Allerede den 6. fandtes i Berlingske Tidende og Dagbladet følgende Bekendtgørelse:

»Undertegnede er traadt sammen for ved Dannelsen af et Institut under Navn af »Privatbanken« at realisere en Plan til yderligere Lettelse for Stadens og Landets Pengeomsætning, som alt i længere Tid har været drøftet imellem flere af os indbyrdes. Bankens Grundfond er foreløbig bestemt til 4 Millioner Rdl., hvoraf vi selv overtager 500 000 Rdl.

Til Regeringen henvender vi os med Andragende om den for Foretagendets Fremme væsentlige Fritagelse for Brugen af stemplet Papir i enkelte Retninger m. v. Nærmere Bekendtgørelse om Planen i dens Detail og en mulig Supplering af Stifternes Tal samt Underretning om, hvor Aktietegning kan ske, vil senere finde Sted«.

Foruden af D. B. Adler og M. E. Hannover var Bekendtgørelsen underskrevet af C. A. Broberg (Firma Chr. Broberg & Søn), A. N. Hansen (Firma A. N. Hansen & Co.), Jacob Holm & Sønner, E. le Maire (Firma Smidt & le Maire), Moritz G. Melchior (Firma Moses & Søn G. Melchior), Geo Ryan og O. B. Suhr (Firma I. P. Suhr & Søn). Senere suppleredes de 9 Stiftere med Godsejerne, Kammerherrerne P. B. Scavenius og Sehested Juel og Lensgreve Frijs Frijsenborg.

Man skulde tro, at en Publikation af denne Art og med saa prominente Garanter havde vakt stor Opsigt; dette synes imidlertid ikke at have været Tilfældet. Medens i Hamborg Meddelelsen om Starten af de samtidig stiftede Aktiebankforetagender: *Vereinsbank* og *Norddeutsche Bank* var bleven en Begivenhed — det almindelige Samtaleemne — og havde skabt en saadan Interesse, at til Exempel det i Vereinsbank udbudte Aktiebeløb var bleven overtegnet 30 Gange, var hér Hahns Enke det eneste Firma, der søgte at modtage Forhaandstegning paa Privatbankaktier. »Fædrelandet« omtalte overhovedet ikke Sagen, Berlingske Tidende holdt sig ogsaa passiv, og Dagbladet syntes strax mere optaget af Malling & Lunds Projekt, omend Bladet snart kom til Erkendelse af, at det nærmest var baseret paa Svindel. Først den 12. August kom Dagbladet nærmere ind paa Privatbank Projektet; det antydede, at Bekendtgørelsen i sin knappe Form, med Udeladelse af Statuterne, pegede hen paa, at det havde været »Stifternes Ønske, at Ingen skulde komme dem forud — — —«. Det vil erindres, at Unsgaard alt den

3. s. M. havde givet Ordre til, at Expeditionen af Gedalias Ansøgning skulde fremmes, og at Malling & Lunds Projekt med Statuter forlængst var indgivet til Ministeriet og kom frem i Bladene den 7.—8. August.

Forøvrigt angav Dagbladet, at Bekendtgørelsen mødte en flov Stemning paa Børsen, og at der dér herskede en vis Lunkenhed for Oprettelsen af private Banker herhjemme.

Da man i længere Tid ikke hørte noget om Privatbanken og de andre Bankprojekter, skrev Dagbladet den 10. September som betegnende for vore hjemlige Forhold, at, mens i Hamborg Vereinsbank og Norddeutsche Bank var kommet til Verden i Løbet af ganske faa Dage, »er vi i København ikke naaet et Skridt videre. Ja! Privatbanken har endnu ikke offentliggjort sine Statuter«.

Efterat Stifterne havde indsendt Andragende om Stempelfriheder til Indenrigsministeren, lod denne Andragendet gaa videre til Nationalbankens Erklæring. Under 6. September svarede Nationalbankens Direktion.

Ligesom overfor Gedalias Ansøgning ansaa den det ikke for utvivlsomt, at Bankinstituter kunde oprettes her i Landet uden højere Tilladelse. Men i alt Fald burde særlige Begunstigelser ikke ydes saadanne, forinden Regeringen havde overbevist sig om, at den paatænkte Virksomhed vilde være gavnlig for Omsætningslivet. I saa Henseende følte Direktionen sig ikke beroliget, idet selve Ansøgningen ikke gav fyldestgørende Kundskab om Bankens Formaal og indre Organisation. Navnlig gav Definitionen »alle almindelige Bankforretninger« ikke nogen Betryggelse. Efter Direktionens Formening vilde Banken herefter kunne befatte sig med saa godt som alle mulige Pengeomsætninger — ogsaa saadanne, som stod nævnt i Gedalia & Co.s Projekt »hvoraf flere af Grosserer Societetets Komite ere betegnede som saa farlige, at Staten ikke bør beskytte et Institut, der befatter sig med samme«. Direktionen vendte sig dernæst stærkt mod, at Privatbanken — i Lighed med de engelske Bank-Post-Bill — skulde kunne udgive paa Anfordring betalbare Beviser for smaa Summer, der som Pengerepræsentativer kunde gaa imellem Mand og Mand — hvilket vilde stride mod Nationalbankens Eneret. Den savnede ogsaa fornøden Garanti for, at Banken til enhver Tid besad de tilstrækkelige Midler til at kunne udøve sine Omsætninger paa betryggende Maade. Den fandt det saaledes urigtigt, at Banken kunde begynde med en Indbetaling paa 10 % af Aktiekapitalen, og at det ganske beroede paa Bankbestyrelsens Skøn, om og naar de resterende 90 % skulde indkaldes. Og iøvrigt gentog Direktionen den Række af andre Betænkeligheder, som den havde anført overfor Gedalia & Co.s Andragende, derunder ogsaa med Hensyn til Foliomidler.

18. September foranledigede Unsgaard, at Nationalbankens Betænkning

blev indsendt til Magistraten med Paalæg om at kommunicere Privatbankens Stiftere Betænkningen til Erklæring, saaledes at de eventuelt skulde indsende Udkast til Statuter for Banken, ligesom Ministeren ogsaa ønskede Magistratens Udtalelser.

11. Oktober indsendte D. B. Adler, Broberg og A. N. Hansen Udkast til Statuter med en Skrivelse, hvori de imødegik Nationalbankens Direktion og udtalte blandt andet deres Indignation overfor dens Mistro. »Vi Stiftere har aldeles ikke — som Gedalia & Co. — søgt om nogen Tilladelse for Banken til Deltagelse i Jernbaner o. s. v.«. »Naar vi ikke udtrykkelig har nævnt, at Varehandel, Skibe, faste Ejendomme, Fabriker, Jernbaner og deslige skulde ligge udenfor Bankens Virksomhed, da har Grunden dertil været den, at en slig negativ Bestemmelse formentlig vilde være paa urette Plads saameget mere, som en saadan Industri efter det almindelige Begreb om »Bankforretninger« end ikke lader sig henføre under disse«. »Der vil ligesaalidt i Statuterne som i Prospektet findes Spor af, at man har tænkt paa en saadan Virksomhed«.

Overfor Nationalbankens »Insinuationer« om, at man ikke skulde stole for meget paa, hvad Statuterne indeholdt, da disse jo til enhver Tid kunde forandres, henviste de til Statuterne, i hvilke de af egen Drift havde indsat Bestemmelsen om, at Regeringen skulde have Ret til ved en af samme beskikket Bankkommissær at have Indseendet med, at der handledes i Overensstemmelse med Statuterne.

1. November rykkede Ministeriet Magistraten for Svar. 8. s. M. afgav Magistraten, i hvilken Grosserer Societetets Komite havde 2 af sine Medlemmer: Raadmændene, Grosserne Duntzfelt og Meinert, sin udførlige Betænkning.

Magistraten udtaler Beklagelse over, at Nationalbanken ikke modtog Indlaan til Forrentning, og at den »ikke i tilstrækkelig Grad har kunnet fremme Omsætningen ved Udlaan mod Hypotheker og Diskontering; den har, sikkert ved sine store Forrettigheder krævet for Udlaan en Sikkerhed, som maa anses langt at overstige, hvad der behøves for at betrygge dem«.

Det er derfor ønskeligt, at der i København oprettes en Bankindretning, som yder Garanti for, at den ikke vil foretage Operationer eller udføre sine Forretninger paa en Maade, at der deraf kan opstaa fordærvelige Følger. »Magistraten nærer efter de fremkomne Oplysninger ikke en saadan Frygt med Hensyn til Privatbanken, medens dette ikke var Tilfældet overfor de 2 andre Pengeinstituter, hvis Oprettelse i den sidste Tid var projekteret G. A. Gedalia & Co.s og Malling og Lund«.

Den anbefalede derfor, at der gaves Privatbanken de Begunstigelser, som er forundt de mest begunstigede Pengeinstituter, navnlig vedrørende

Brugen af stemplet Papir, saaledes med Hensyn til de saakaldte Bank-Post-Bill.

Sluttelig kom Sagen for i Grosserer Societetets Komite, idet Indenrigsministeriet efter Modtagelsen af Magistratens Betænkning, i Skrivelse af 10. November meddelte Komiteen, at »Institutets (Privatbankens) Tendens og Virksomhed nu kan saa fuldstændig bedømmes, at det kan tages under alvorlig Overvejelse, om og i hvilken Udstrækning de ansøgte Bemyndigelser kunne foreslaaes tilstaaede«.

Ministeriet udbad sig herefter Komiteens Ytringer, specielt om Stempelafgiften for de korte Vexler — Surrogatet for Bank-Post-Bill. I sin Betænkning af 24. November til Indenrigsministeriet gik Komiteen stærkt ind for Andragendet. »Solidt begrundede Aktieselskaber, der gaar ud paa at drive Bank og Banquier-Forretninger, naar de indskrænker sig hertil, fortjener Støtte, hvorimod Aktieselskaber, der ved Siden af egentlige Bankforretninger befatter sig med alle Slags industrielle Foretagender, saasom Jernbaner, Dampskibs Entrepriser o. s. v., maa anses farlige i flere Henseender og skadelige for individuel Virksomhed. Da nu Privatbankens Formaal ifølge Statuterne udelukkende indskrænker sig til Bankforretninger, fremgaar det af det foranførte, at Komiteen Intet i Almindelighed kan have at erindre mod dens Oprettelse, men betragter den som ønskelig«. Hertil havde alle Komiteens Medlemmer sluttet sig med Undtagelse af den gamle Grosserer og Generalkonsul F. Gotschalk — Brobergs Svigerfader —, der fraraadede Andragendet »mig forekommer, at vi have nok i vor grundsolide Nationalbank, der nu ogsaa i en Række af Aar har vist, at den er tilstrækkelig til vore Forhold«. Men Gotschalk havde jo ogsaa siddet i Nationalbankens Repræsentantskab siden 1838. Med Hensyn til Spørgsmaalet om de korte Vexlers Stempel henstillede Komiteen at gøre à vista Vexlerne stempelfri og for Vexler paa 1—7 Dage eller 14 Dage fra Dato kun at fastsætte en almindelig og lavere Taxt uden Hensyn til Vexlernes Paalydende.

Efterat Sagen derefter var behandlet i Ministeriets Afdeling for Stempelvæsen og 1ste Departement, faldt den kgl. Resolution af 13. December, hvorefter Privatbanken erholdt Bevilling til at udfærdige sine Aktier, Beviser for Indlaan, Forskrivninger for Udlaan mod haandfaaet Pant, Foliohavernes Anvisninger paa eget Folio, Recipisser og Depositobeviser paa ustemplet Papir, hvad ogsaa gjaldt Aktiernes senere Transport, samt at de af Banken udstedte korte Vexler, dog ikke over 7 Dages Sigt eller 14 Dage fra Dato udfærdiges paa stemplet Papir til 8 Sk. uden Hensyn til Summens Størrelse.

Men dermed var Gedalias Handelsbank ikke skrinlagt. Thi for det første var det ikke sikkert, at Privatbankens Stiftere kunde gennemføre Sagen — de havde saaledes ikke fundet en Leder af Banken og kun Garanti for $^1/_8$

af Aktiekapitalen — og dernæst var der jo Intet til Hinder for, at der i Hovedstaden oprettedes to private Banker, hvad selv Ministeriet, der stadig var optraadt loyalt overfor Gedalia, ikke ansaa for udelukket.

Den 23. December udbad Indenrigsministeriet sig nærmere Oplysning hos Afdelingen for Stempelsager om, hvad der var foretaget med Hensyn til Gedalias Ansøgning, og paa dertil af Ministeriet given Foranledning indsendte Gedalia 9. Januar 1857 et fornyet og ændret Andragende, i hvilket han — med alt det passerede for Øje — frafaldt, at hans Bank (Handelsbanken) skulde befatte sig med andet end rent bankmæssige Forretninger, saa »at alle de Operationer, som maatte kunne føre Banken over paa Spekulationernes Gebet, vilde være at holde udenfor sammes Virksomhed«. Samtidig specificerede han nærmere de Stempelbegunstigelser, som han — med Exemplet fra Privatbanken — mente at kunne opnaa.

Dette foranledigede Ministeriet til i Skrivelse af 12. Februar at henstille til ham, i Overensstemmelse med det seneste fra ham fremkomne, at indsende nye og udførlige Statuter tilligemed Meddelelse om, hvorvidt Institutet skulde etableres ikke blot i Kongeriget men ogsaa, som oprindelig forudset, i Slesvig og Holsten.

Hermed stopper Korrespondancen op; Gedalia dristede sig ikke til at føre Sagen videre. Men Tiderne havde ogsaa forandret sig. Vel var der næppe Nogen, der paa dette Tidspunkt forudsaa en kommende Krise, men det var ganske øjensynligt, at Pengerigeligheden var hørt op. Handelsbalancen gik i ugunstig Retning, og Kornet, Landets Hovedindtægtskilde, faldt og faldt i Pris. For en Tønde Rug var Kapiteltaxten Kr. 19,16 i 1855, Kr. 12,75 i 1856 og den faldt i 1857 til Kr. 10,27. Og hans Hamborger-Forbindelser havde faaet andet at tænke paa end Emissioner af Bankaktier.

Privatbankens Stiftere vare ogsaa betænkelige ved Forholdene, og flere Gange skal de have drøftet, om ikke det var rettest at opgive eller udsætte Bankens Etablering. Omsider bestemte de sig til at udstede Indbydelser til Aktietegningen, der foregik i Dagene 6.—20. April (1857).

Tegningen blev nærmest en Fiasko, idet der, af de udbudte 3,5 Millioner Rdl. kun blev tegnet 1,4. Imidlertid besluttede Stifterne sig til at forøge deres egen Tegning med 100 000 Rdl. og androg Ministeriet om at maatte beholde de tilstaaede Stempelbegunstigelser, uanset at Aktiekapitalen kun blev det halve af hvad forudsat. 24. April gav Ministeriet sit Samtykke hertil, og den 2. November samme Aar, og efterat der af den tegnede Aktiekapital var indbetalt c. 50 %, aabnedes saa Privatbanken med C. F. Tietgen som Direktør.

For Gedalia var det selvfølgelig en stor Skuffelse, at det ikke blev ham, der skulde føre Hovedstadens private Bank ud i Livet. Men, hvad der maa

have irriteret ham ikke mindre, var dog det, at Tietgen og Privatbanken, ganske mod Forudsætningerne fra alle Sider ved Bankens Stiftelse — fra Regeringens, Magistratens, Nationalbankens, Komiteens — ja, selv fra Stifternes Side —, senere upaatalt og mere og mere engagerede sig i de Foretagender, som man i sin Tid overfor ham og hans Bankplan saa stærkt havde anført ikke var bankmæssige og dermed uforenelige med et privat Bankinstitut. Og med Hensyn til Bankkommissæren, som skulde have Indseendet med, at der handledes overensstemmende med Statuterne, ja da forsømte Regeringen at udnævne en saadan, og saavel Tietgen som Bankraadet undlod at gøre Regeringen opmærksom herpaa, hvad man ikke kan fortænke dem i.

Næppe havde Privatbanken paabegyndt sin Virksomhed, før Krisen stod for Døren — Verdenskrisen, der efterat have anrettet sine Ulykker først i Amerika, dernæst i England, kom til Hamborg og Sverrig i November 1857. Man havde haabet, at vort Land skulde gaa Ram forbi, men, økonomisk afhængige, som vore Købmænd dengang var af Hamborg — den store Kreditgiver —, maatte Paniken i Elbstaden nødvendigvis forplante sig til os. 1. December alarmeredes København, og den følgende Dag indstilledes Børsens Noteringer. Som med et Slag var Penge ikke til at opdrive — selv for de mest ansete Firmaer.

Lykkeligvis for Landet kunde Staten træde hjælpende til. Som Alfred Hage udtalte under Behandlingen i Folketinget den 8. December om Kriseforanstaltninger: »Ingen Regering i Europa er saa gunstig stillet som den danske«. Den havde, foruden ret betydelige Kassebeholdninger hér, sine store Million Tilgodehavender hos udenlandske Regeringer for Øresundstoldens Afløsning. Og efter stærk Pression fra den københavnske Handelsstand ydede Regeringen Nationalbanken betydelige Forstrækninger samtidig med, at den stillede et Beløb af 300 000 £ til Raadighed for »den midlertidige Laanekasse«, som blev oprettet for Tilfældet.

Krieger skriver i sin Dagbog den 31. December:

»Naar man nu seer tilbage paa Krisens Historie, er der en mærkelig Forandring synlig til det Bedre. Til en Tid saae det ud, som Ingen kunde staae uden Finansernes Hjælp. — — — Nu da Pontoppidan blev hjulpen, da Bankerne opretholdtes, da D. B. Adler støttedes, syntes Meget at gaae i Orden, om det end endnu ikke kan vides, hvorledes Folk ville kunne klare for sig. Da Smidt & le Maire ere blevne soulagerede af Finansministeren, er det i Grunden af betydeligere, respectable Firmaer kun Halkier's og Ekmann's, som ere gaaede«.

At det i særlig Grad var gaaet ud over Bankierfirmaerne, siger sig selv. D. B. Adler stod saaledes hjælpeløs, da hans Svigerinde Constanze Raphael —

Medstifteren af Privatbanken, Grosserer Hannovers Enke — i December bad om hans Støtte; hun maatte opgive sin afdøde Ægtefælles Firma og Bo til Konkursbehandling. Og selv undgik D. B. Adler kun en skæbnesvanger Betalingsstandsning ved virksom Hjælp af sine herværende Forretningsforbindelser og af Svigerfaderen John Raphael i London.

Gedalias Forretning var langt mindre end Adlers, men ogsaa for ham gik December Maaned med Anstrængelser for at fyldestgøre sine Forpligtelser. Nationalbanken var imødekommende ved at prolongere, hvorimod den midlertidige Laanekasse ikke vilde diskontere hans Vexler.

Gedalia klarede sig imidlertid særdeles godt, uden at hans Firma havde hørt til de »omtalte«.

Som et lille Træk fra de bevægede Dage anfører J. Moresco i sine »Minder fra mit Liv«, at han, kort efterat have etableret sig, til en Rejse havde forsynet sig med Akkreditiv fra Gedalia mod ved sin Hjemkomst at give denne en 3/m Accept paa, hvad han havde trukket. Denne Accept forfaldt netop, da Krisen var paa sit Højdepunkt, og Gedalia blev meget forbavset, da Moresco kom med hele Beløbet for at indløse Accepten. Han tog mod Pengene med den Bemærkning, at Moresco var en glædelig Undtagelse i denne vanskelige Tid, hvor alle vilde have deres Vexler prolongerede, og hvor Kontanter var en sjælden Vare.

Da Komiteen i Januar 1857 havde opfordret Grosserer-Societetets Medlemmer til at tegne Obligationer i det Partialobligationslaan paa 100 000 Rdl., som skulde sætte Societetet i Stand til at købe Børsbygningen og til at restaurere denne, tegnede Gedalia og R. Henriques jun. — uanset at de ikke var Grosserere — sig hver for 5000 Rdl. — det samme Beløb som D. B. Adler og Smidt & le Maire tilsammen havde tegnet.

I Marts 1857 havde Gedalia afkøbt Silke- og Klædehandler Israel Isach Weel Ejendommen Nr. 10 paa Høibroplads, hvor han hidtil havde haft sin Forretning, for 19 000 Rdl., og det følgende Aar købte han yderligere af Theskænker Anders Andersen Wolstrups Bo Hjørneejendommen Høibroplads-Gammelstrand, Høibroplads Nr. 12, for 56 250 Rdl., hvoraf de 20 000 Rdl. betaltes kontant. Gedalia slog de 2 Ejendomme sammen med een fælles Opgang fra Høibroplads, han indrettede sin Privatbolig i Hjørneejendommen og sine Forretningslokaler i sammes Stueetage med Indgang til disse fra Høibroplads. Expeditionslokalet var paa to Fag til Høibroplads; ved Siden af dette var Hjørneværelset paa 3 Fag indrettet til Bogholderiet og Korrespondancen, bagved dette laa Gedalias Privatkontor med 1 Fag ud til Gammel-Strand. Paa Ejendommens Façade stod — malet med store Bogstaver — »G. A. Gedalia & Co. Vexellerere og Bankers«.

At optræde saa demonstrativt var noget, der laa den københavnske

Vexellererstand ganske fjernt. Man levede jo endnu ikke i Skiltningens og de store Butiksruders Tid, og Vexellererne herhjemme var vel nok de sidste af Hovedstadens Forretningsdrivende, som fandt Anledning til at reklamere endsige udstyre deres Bureauer med Komfort. I det spartanske fandt de det mest tillidsindgydende. Som Regel havde de deres Forretninger i en høj Stue; det egentlige Kontor var udstyret med en Fyrretræs Disk ligefor Indgangen og gav kun Plads for nogle faa Kunder. Forhandlingerne mellem disse og Vexellereren skete saa godt som altid over Disken. Chefens bagved liggende lille Privatkontor svarede ganske til Forkontorets Enkelthed og Mangel paa Hygge.

Det var dog ikke det ydre Apparat, der skabte Gedalias betydelige Virksomhed — ej heller Navnet »Gedalia« med dettes næsten metalliske Velklang. Nej: Det afgørende var selvfølgelig Manden.

Alle var enige om, at han var noget for sig. Ogsaa i sit Ydre.

Man bortse fra de talrige Karikaturtegninger og fra Billederne af ham fra hans Modgangstid og tage Portraiterne fra Tredserne og Begyndelsen af Halvfjerdserne, da han var i sin fulde Vigeur.

Man faar da Indtrykket af en velhavende Købmand med et sydlandsk, omend ikke udpræget jødisk Udseende. Skikkelsen var firskaaren og lille, hans Hænder og Fødder store. Han optraadte altid i lang Klædesfrakke; paa det stærkt udringede Skjortebryst hang hans Guldurkæde. Ogsaa til dagligdags bar han et bredt hvidt Slips, vundet om de høje Flipper. Gedalia havde en meget stærk Haarvækst; det mørke Haar var sat op med Sideskilning og Bukler over Ørene; aparte virkede hans Skæg, der dækkede største Delen af Kinderne til hen mod Mundvigene. Ansigtet var i høj Grad levende med de mørke, funklende Øjne og den fyldige Mund, der aldrig var i Ro. Han var nærmest en køn Mand, hvis Ansigt bar Præget ikke blot af Intelligens men ogsaa af Godmodighed. Joseph Michaelsen fremhæver det paa en Gang kloge og elskværdige Smil, som i hans »beaux moments« stod til hans Raadighed. Overfor de »talløse Vittigheder, der lægges Gedalia i Munden« udtaler Michaelsen: »Gedalia har i de mange Aar, jeg har kendt ham, aldrig sagt en Vittighed. Han forstod slet ikke, hvad Vittighed var, og betragtede Vid og Humor som Noget, hvori simple eller eiendomsløse Mennesker paa en ubegribelig Maade kunde finde Fornøjelse«.

I denne Opfattelse staar Michaelsen sikkert ene. Gedalia var det man kalder »en munter Mand«, og hans Humør var, som hans Viljekraft, uopslideligt. Med sin manglende Kultur og sin Taktløshed kunde han give sig ufrivillige Blottelser, men adskillige af de Bonmots, der tilskrives ham, røber Slagfærdighed og Mutterwitz, iblandet en vis Selvironi. Under denne Synsvinkel maa de mange Anekdoter om ham bedømmes.

Hans Vivacitet var utrolig. Han skaanede ikke sig selv, naar det gjaldt en Forretning, og hans Tanker kredsede uafbrudt om Geschäft. Sin Tale ledsagede han paa jødisk Vis med ivrige Gestikulationer.

Om en kendt, nu afdød, Varemægler fortælles, at han en Gang i sin Iver for at faa en større Forretning i Sukker bragt i Stand, faldt i Afmagt — besvimede.

Havde Gedalia ikke haft sin enestaaende Fysik, kunde det samme være hændt ham, thi for hans Forretningsiver var der ingen Grænser. »Hvert Fæ«, sagde han en Gang, »kan sælge en Mand kongelige Obligationer, men, naar Manden kommer ind og forlanger kongelige danske, saa at sælge ham Rumænere i Stedet for, je si'er: det er Kunst«. Det fremhæves forøvrigt blandt andet af de Folk, der havde været i hans Tjeneste, at hans Maal i mangfoldige Tilfælde ikke alene drejede sig om Provisionen til ham selv men om *at gøre Forretningen* og at give Kunden en Chance. Dette stod ogsaa klart for mange af hans Forbindelser; adskillige af dem tilgav ham saaledes de Tab, han i de for ham saa kritiske Aar i Halvfjerdserne havde tilføjet dem, og søgte at støtte ham til atter at komme op. De respekterede og holdt af ham, trods hans iøjnefaldende Særheder: hans Selvfølelse, hans Taleflom og hans manglende Kundskaber paa saa godt som alle Omraader, der ikke faldt ind under hans Forretning.

I sine »Erindringer og Tanker« skriver A. F. Lamm om Gedalia, at han »maa nok anses som Fader til den senere opblomstrende Vexellererstand«. Sikkert er det i alt Fald, at en Række Bankmænd, Vexellerere og Vexelmæglere havde faaet deres Uddannelse hos ham, saaledes Isak Glückstadt, Th. Schiøler, M. H. Cohen, Johan Simmelkiær, B. Landsberger, P. Severin m. fl. Blandt dem, der har været paa hans Kontor, var ogsaa Revisor Harald Meyer og Joseph Michaelsen. Som hans nærmeste Medarbejdere kan nævnes Svogeren Vexelmægler Wolter Levin, der var hans trofaste Medhjælper til sin Død i 1872, og I. Chr. Fabricius, senere — navnlig fra 1868 Bernhard Moritz og Moritz I. Jacobsen.

Gedalia var afholdt af sine Undergivne, omend disse maatte finde sig i hans Snurrigheder og koleriske Temperament. »Hvordan skal man blive af med sine Folk«, spurgte han en Dag een af sine Bekendte. »De skal sige dem op«, var Svaret. »Je si'er, sige dem op; det gør jeg hver Dag, men de gaar alligevel ikke«.

Det var en Dag forebragt Gedalia, at en af hans Folk stadig kopierede hans Mundheld »Je si'er«. Gedalia kaldte vedkommende ind i sit Kontor og sagde: »Man si'er, at De ude i Byen si'er, at je si'er, je si'er. Men naar De si'er, at je si'er, je si'er, saa si'er je, at nu kan De gaa«. Om Gedalia effektuerede dette, herom melder Historien intet, men dette er næppe sand-

G. H. A. GEDALIA.
Fotografi fra Tredserne.

synligt. Om Harald Meyer, der i 1872 havde anlagt hans Bogholderi, sagde han en Dag, da man omtalte Meyer som en sjælden Dygtighed: »Dygtighed! je si'er, je si'er næh! Han er et Uhrværk; naar han bliver trukket op, saa gaar han. Men je si'er, saa gaar han ogsaa godt«.

Han holdt ikke lange Foredrag for sine Folk om, hvorledes de skulde expedere, men instruerede dem gennem korte og fyndige Anvisninger.

Naar en Kunde spurgte om Priser paa et eller andet Papir, gjaldt det om at vide, om den Paagældende var Sælger eller Køber. Det paastod han, at han selv strax kunde se. »Je si'er, jeg kan se det paa hans Frakke. Naar han vil sælge, saa har han Papirer, der fylder i Brystlommen; naar han vil købe, saa er han flad, je si'er, det er hele Kunsten«.

En ung Mand, der lige var bleven ansat hos Gedalia spurgte en Dag, om Minister Fonnesbech, der var en god Kunde i Forretningen, var Kammerherre. Gedalia vender sig i Indignation til de andre Kontorbetjente: »Je si'er, det er ikke noget dannet Menneske; man har ikke Lov til at være uvidende om den Slags Ting«. Han selv kendte Hof- og Statskalenderen til Punkt og Prikke.

I Tredserne voksede Gedalias Forretning betydeligt, navnlig ved de store Omsætninger, han havde med udenlandske Obligationer: russiske, rumænske, italienske og østrigske Stats- og Jernbaneobligationer — ogsaa Præmieobligationer —, af hvilke der stadig fremkom nye Emissioner. Han har dog næppe spekuleret for egen Regning i større Stil; først i Halvfjerdserne kom han ind paa Ultimo Report Forretninger med udenlandske Bankhuse. Blankokrediter af Betydning har han ej heller haft hos disse; han opererede væsentlig med sin Egenkapital og Indskud fra Private, med hvem han oprettede Kontrabøger. En Virksomhed, han indførte herhjemme og som han særlig kastede sig over, var Akkreditiverne, idet han ved Mellemkomst (remboursement) af de Rothschildske Firmaer skabte sig Forbindelser paa saa godt som alle større Pladser, paa hvilke han kunde udstede Anvisninger og Akkreditiver. Dette bidrog i høj Grad til at gøre hans Navn bekendt i Udlandet, ligesom han gennem disse sine Forbindelser og Korrespondenter fik Forretninger her i Landet, saaledes Incassoer, og derhos et Kendskab til fremmede Papirer, som næppe nogen anden herhjemme.

Revisorerne Harald Meyer og Bølling, der afgav den kritiske Indberetning i Gedalias Bo, udtaler i denne, at hans Forretning, inden han i Halvfjerdserne slog ind paa de mægtige Entrepriser, hvilede paa en god og solid Basis, omend dens Størrelse og Gedalias Indtægter og Formue var meget overvurderede. »Den rige Gedalia«, hed han overalt.

Gedalia har ikke efterladt sig Status eller Driftsregnskaber for disse Aar. I 1862/63—1869/70 var han sat i Skat i Forhold til en Indkomst: de første 7 Aar af 12 000 Rdl., det sidste Aar af 18 000 Rdl., men, som Ligningen

dengang fandt Sted, kan disse Skatteansættelser ikke give noget paalideligt Vidnesbyrd om, hvad han har tjent. Det maa forøvrigt erindres, at 12000 Rdl. var adskilligt mere end 24 000 Kroner nu. Tietgens Indkomst var saaledes i 1862/63 kun ansat til 7600 og i de to følgende Aar til 9000 og 10 000 Rdl. Af de Oplysninger, som man kan uddrage af Akterne i Gedalias Konkursbo, har hans Formue i 1869—70 næppe oversteget 200—250 000 Rdl. Naar den ikke var større, forklarede han det selv med, at han havde givet saa meget bort. Og dette er sikkert nok rigtigt; fra alle Sider nævnes han som en endog *meget* godgørende Mand. Man vil endnu mindes den Mængde Tiggere og Almissesøgende, der blokerede Indgangen til hans Kontor paa Høibroplads, og ved hans Død blev det nævnt, at man ikke gik forgæves til ham, naar det gjaldt Støtte til Trængende. Selv omtaler han, hvorledes han adskillige Gange, naar han saa Kongens Foged i Aktivitet, traadte til og indfriede den Fordring, for hvilken der var gjort Udlæg.

Ved Bedømmelsen af hans Indtægter og Formue maa man ogsaa tage i Betragtning de ret store Tab, som han havde lidt. I 1861 tabte han saaledes ved Alhambra 39000 Rdl., og i 1863, da Firmaet Larsen & Co. gik Fallit, havde han et Vexelengagement med dem paa ikke mindre end 63 000 Rdl.

Gedalias Privatforbrug var indtil hans store Dage i Halvfjerdserne ikke betydeligt, og til dagligdags levede han nøjsomt. Han vedblev at bebo Lejligheden paa Høibroplads, og han holdt ikke Landsted; i sine Velmagtsaar havde han lejet en af Kottagerne paa Klampenborg til Sommerbolig. Hans Indbo har ej heller været pralende. Det var i 1875 assureret for 20 000 Kr. Til Husholdningen var knyttet to Tjenestepiger og 1 Tjener.

I Hjemmet var Gedalia vel den dominerende, men han og hans Hustru Helene skal have levet i Forstaaelse med hinanden, idet hun i Et og Alt rettede sig efter sin urolige Mand. Hun var, efter hvad der siges, ikke køn men en net Dame — spinkel og med Aarene noget svagelig — agtværdig og fri for Pretentioner. Da Gedalia mistede alt, hvad han ejede, havde hun sammensparet et Beløb paa c. 4000 Rdl. af de Dalere, som Gedalia hver Uge i Aarenes Løb havde givet hende for hvert af Børnene.

At det til Tider faldt hende vanskeligt at indrette sig efter sin Mands saa omskiftelige Forhold, er ganske naturligt. Man fortæller, at, da hun en Fredag Aften havde glemt at tænde Sabbatslysene, forfærdede hun alle ved at udbryde: »*Jøsses!* Lysene har jeg jo glemt«. Som Baronesse og som »hendes Naade« — saa tituleredes hun af Tjenerskabet — stødte hun ikke an, idet hun bag et tilbageholdende Væsen søgte at dække over sin Mangel paa selskabelige Talenter. De unge af Familien, der i Onkel Gottlieb altid fandt den fornøjelige Mand, havde derfor Indtrykket af, at Tante Helene havde noget paataget over sig. Foruden de to ovenfor nævnte Sønner

Adolphe f. 1845 og Charles f. 1847 havde Ægtefællerne (1870) følgende Børn: Datteren Rosalie f. 19. Maj 1855, konfirmeret 26. Marts 1871 og Sønnen Nikolaj f. 13. April 1857, konfirmeret 26. Marts 1871. Julius Theodor f. 26. Marts 1861 var ikke Ægtefællernes eget Barn, men som uægte Søn af en kvindelig Slægtning af Hustruen, var han ved Bevilling af 22. September 1868 bleven adopteret af Gedalia og Hustru.

De havde mistet Datteren Isidora f. 1854, død 8. Februar 1866 af Brights Syge — et Dødsfald, som var gaaet Gedalia meget nær —, og Sønnen Harald f. 15. Juli 1861, død af Tyfus 1. Maj 1865.

Alle Børnene hørte til den mosaiske Menighed, og de bar alle foruden Efternavnet: Gedalia Navnet Abrahamson.

Faderen elskede sine Børn og fandt i hver af dem noget særlig udmærket. Han forkælede dem stærkt og undskyldte altid »de unge Adelsmænd«, naar nogen beklagede sig til ham over deres Drengestreger. Man husker, hvorledes Sønnen Julius sammen med nogle Venner i Sommeren 1874 hejsede Kronen ned i Klampenborg Concertsal:

»Der blev en Surren og rutsch! saa falder
den pæne Krone paa Gulvet ned,
I Salen blev der et svært Rabalder
Hvem gjorde dette? Ak vaj, det hed
. . . dalia!«

Episoden indbragte Gedalia et langt Vers i Punsh:

»Gedalia er vor specielle Ven,
Og vi vil glæde Baronen —
Han skal s'gu hae' sig en Orden igjen
Som Ridder af Lysekronen«.

Forøvrigt fik alle en god Undervisning og betegnes som nette unge Mennesker.

Adolphe, der havde Prokura i Firmaet, tog med Isak Glückstadt til Christiania, da denne paa Gedalias Foranledning og med dennes Støtte etablerede sig dér i 1864 under Firmaet I. Glückstadt & Co.

Yndlingssønnen Charles kom som ganske ung ind i Gedalias Forretning og fik Generalfuldmagt allerede i Oktober 1865, kun 18 Aar gammel.

Rosalie — Baronesse Rosalia de Gedalia, som Faderen titulerede hende —, der undervistes af en fransk Guvernante, blev da hun var 14 Aar, sendt til Paris for at lære fransk. Af Faderen blev hun indskrevet i Estvadsgaards Stiftelse. Paa Udstillingen 1872 fandtes et Portrait af hende malet af Professor David Monies.

* * *

Indenfor Handelsverdenen havde Gedalia vel skabt sig Kunder men ingen Omgangskreds, og desuden havde han i sine første og ret trange Aar været saa optaget af sin Forretning, at han hverken havde Tid eller Sans for at dyrke Selskabelighed eller for at deltage i det offentlige Liv. Men efterhaanden som hans Kaar bedredes, og han var kommet til at se »Konnektionernes« Værd og Betydning, sadlede han om.

10. Oktober 1860 optoges han i Det kongelige Københavnske Skydeselskab og Danske Broderskab.

Den 21. August 1861 gav han Sølv og malet Skydeskive med en Gengivelse af hans Ejendom paa Høibroplads.

Gedalias Skydeskive.

Hér kom han i Berøring med Kongen (Frederik VII), den kongelige Familie og med dette mærkelige Selskab, hvor Fornemhed og bred Borgerlighed forenedes i personligt og fornøjeligt Samvær. Det synes, som om han befandt sig vel dér, og at han ogsaa forstod at gøre sig gældende. Han var jo ikke blot den første Vexellerer, der var optaget i Selskabet, men i 1860/62 dettes eneste praktiske Finansmand — Tietgen blev først i 1862 Medlem. — Gedalia følte sig aldeles ikke trykket af de for ham ret uvante Forhold; han var meddelsom og gav beredvillig Tips og gode Raad. Og som vi saa ofte ser det med Gedalia: Med det Relief, som hans formodede Rigdom og hans Dygtighed gav ham, fandt man ham mere »som noget for sig« end stødende.

Og dog kom han til at sætte Broderskabet paa en haard Prøve, da han i 1863 paa det groveste fornærmede to af dets prominente Medlemmer: Kongens Kabinetssekretær, Geheimeetatsraad Trap og Kommerceraad — senere Etatsraad — I. W. Heyman.

Uden iøvrigt at beskæftige sig synderligt med Dansk Politik var Gedalia kommet i Forbindelse med Baron Blixen-Finecke og to af dennes Medarbejdere Joseph Michaelsen og Jules Hansen (Spidsmusen, den senere Ambassade-

raad). Fra 1. Januar 1863 var Bladet Danmark blevet Blixen-Fineckes særlige Organ med Jules Hansen som Redaktør. I Bladets første Nummer under de nye Forhold stod en velskreven Artikel »Et Haab« af Michaelsen om Ønskeligheden af en personel Union indenfor de tre nordiske Riger, etableret ved den senere ægteskabelige Forbindelse mellem den danske Kronprins Frederik og den svenske Konges Carl XV's Datter Prinsesse Louise, der dengang kun var 12 Aar.

Artiklen vakte Opsigt, men langt større Sensation medførte en anden anonym og med Petit trykt Artikel: »Følgende Historie, som skal have tildraget sig hér i disse Dage, har vakt almindelig Munterhed i Hovedstadens forskellige Kredse«.

»En højtstillet ældre Embedsmand, der ved Siden af sin Embedsgerning driver forskellige indbringende borgerlige Forretninger, skal for kort Tid siden have sendt en Fortrolig til en formuende Pengemand for at forhøre, om han kunde ønske at blive Etatsraad, og hvad han i bekræftende Fald kunde være til Sinds at ofre for Tilfredsstillelse af en honnet Ambition, naar den Paagældende selv personlig indfandt sig for at afgøre Handelen i Form af Værdipapirer. Pengemanden, der ønskede at erholde et haandgribeligt Bevis for Korruptionen, svarede undvigende, og næste Dag indfandt da ganske rigtigt den Paagældende sig for at købe for et Par Tusinde Daler Aktier. Hans meget lange Ansigt, da Regningen mod Forventning præsenteredes ham, skal have gjort et uudsletteligt komisk Indtryk paa de tilstedeværende, og ligesaa snurrigt skal det have været, da Mellemmanden om Aftenen indfandt sig for at hente sin Provision«.

»Historien« havde den intrigante Jules Hansen sat ind i Bladet uden Blixen-Fineckes eller Gedalias Vidende.

Man var ikke i Tvivl om, at »Artiklen« var møntet paa Trap og Gedalia.

Gedalia blev herefter kaldt op til Politidirektøren C. J. C. Bræstrup. Overfor denne udtalte Gedalia, at det forholdt sig rigtigt med den omtalte Historie. Han navngav som Traps fortrolige Sendebud: Cand. phil. Literatus Israel Levin — kendt under Navnet Sprog-Levin —, og han berettede, hvorledes denne umiddelbart, efterat Trap havde købt 2000 Rdl. Obligationer hos ham, i Provision havde forlangt af ham 200 Rdl., hvad han dog ikke fik; for at blive ham kvit havde han dog laant ham 100 Rdl. Yderligere havde han meddelt Bræstrup, at Heymann for sin Kommerceraadstitel havde betalt Trap 5000 Rdl. og for dennes Assistance ved hans Udnævnelse til Ridder af Vasaordenen 1600 Rdl. Gedalia lagde ikke Skjul paa, hvad han saaledes havde berettet til Politidirektøren, og snart efter var »Historien« blevet almindeligt Samtalestof i Hovedstaden. Forgæves prøvede flere indflydelsesrige Folk paa at afværge Skandalen — saaledes C. F. Tietgen — ved at

søge at formaa Gedalia til at dementere Rygterne ved en Erklæring, men det vilde Gedalia ikke indlade sig paa; derpaa fulgte Injuriesøgsmaal mod Gedalia fra Traps, Heymanns og Israel Levins Side. For Trap mødte Højesteretsadvokat Liebe, for Gedalia Højesteretsadvokat Hindenburg. En Masse Vidner blev afhørt, saaledes: Blixen-Finecke, Grev Holstein Ledreborg, Etatsraad Myhlenstedt, Direktør N. C. Frederiksen og Grossererne Kjørboe, Halberstadt, P. Philip, Ruben Henriques m. fl., til hvem Gedalia havde fortalt Historierne. Det oplystes, at Gedalia i Forvejen havde et Horn i Siden paa Trap, idet han havde denne mistænkt for i 1861 at have forpurret hans Udnævnelse til Justitsraad eller Ridder af Dannebrog, hvortil Arveprinsen (Prins Ferdinand), med hvem han stod i Forretningsforbindelse, havde indstillet ham. Og forøvrigt viste det sig, som Højesteretsadvokat Liebe udtrykte det, at »Gedalias altfor store Villighed til at adlyde en skuffet Forfængeligheds Bud« i Forbindelse med hans levende Fantasi og Tilbøjelighed til at fæste Lid til Sladder, havde ført ham ind paa Sigtelser, som han mulig selv har troet paa, men som var ganske uholdbare.

Tilbage — som oplyst — var i Virkeligheden kun det, at Trap i 1857 havde købt de omtalte Obligationer hos Gedalia, og at denne nogle Dage derefter havde laant Levin 100 Rdl.

Dommen i Trap-Sagen var meget udførlig. »Man skylder Klageren (Trap) at gøre Publikum saa nøjagtig bekendt med Sagens Details, at det kan ses, hvor lidet begrundet Indklagedes (Gedalias) Beskyldninger ere« saaledes udtaler en af Dommerne sig i sin Votering.

Herefter idømtes Gedalia en Bøde af 200 Rdl. samt Sagens Omkostninger, hvorhos samtlige ærefornærmende Sigtelser blev mortificerede. I Heymann-Sagen blev Gedalia for sin ubeviste Paastand med Hensyn til Heymanns Erhvervelse af Kommerceraadstitlen og Vasaordenen idømt en Bøde af 50 Rdl. Sagen, som Levin havde anlagt mod ham, blev afvist som for sent paastævnet.

Man skulde tro, at denne Affaire havde lagt en Dæmper paa Gedalias Lyst til at ville agere. Men dette skulde ikke være saa. Senere hen paa Aaret, da Krigen med Preussen og Danmark syntes uundgaaelig, og da Forventningen om, at Frankrig, Rusland og England vilde intervenere, glippede, saa at man kun havde Haabet om Sverrigs Intervention med væbnet Magt tilbage, sendte Gedalia en Skrivelse til den svensk-norske Konge Carl XV, hvori han bønfaldt denne om ikke at lade Danmark i Stikken. I et egenhændigt Brev besvarede Kongen Gedalias Henvendelse, idet han udtrykte sin Medfølelse men ogsaa sin Afmagt til at træde hjælpende til. Blixen-Finecke undlod ikke at gøre Gedalia opmærksom paa den særlige Udmærkelse, der laa i en saadan kongelig Haandskrivelse. Dette havde Gedalia ogsaa Forstaaelsen af, og han var saa stolt af Kongebrevet, at han lagde

det frem paa sit Kontor til almindeligt Eftersyn, indtil den svenske Legation lod antyde, at dette ikke gik an. Naar Michaelsen tilføjer, at Gedalia skulde have sagt til Blixen-Finecke: »Kan jeg maaske slaa Kongens Brev op paa Ryggen, naar jeg gaar paa Børsen«, turde dette vel nok være en af de Michaelsenske Ondskabsfuldheder.

I Aarenes Løb kom Gedalia i Forbindelse med flere af de herværende fremmede Legationer: den portugisiske, den spanske, den russiske, den italienske og den franske, og med flere af Missionscheferne stod han i nærmere Rapport. Han blev deres Bankier og veg ikke tilbage for at vise dem Faciliteter. Endelig fournerede han flere af Gesandterne med økonomiske Oplysninger til Brug ved Indberetningerne til deres Regeringer.

Dette, at saa mange fornemme Folk søgte ham, fremmede endmere hans Forfængelighed; han vilde ikke spille Spurven i Tranedansen: Han maatte ogsaa have Uniform og Dekorationer at smykke sig med. Vejen hertil saa han gennem et Konsulat.

Paa den Tid (1865—66) var der i København kun to danske Generalkonsuler for fremmede Stater, nemlig Kommerceraad M. Salomonsen (for Østrig) og Agent, islandsk Købmand H. A. Clausen (for Grækenland). Derimod var der en Række danske Forretningsmænd ansatte som Konsuler, Vicekonsuler og titulære Konsuler, saaledes C. F. Gotschalk for Belgien og Chile, Charles Edv. de Coninck for Nederlandene og Hannover, N. G. Halkier for Oldenborg, E. I. Hvidt for Mexico, Carl Methling for Mecklenborg-Schwerin, C. K. Hansen Vicekonsul for Hansestæderne, L. A. Heckscher Vicekonsul for Nordamerika og Louis Bramsen titulær Konsul for Italien.

Det, Gedalia eftertragtede, var et *Generalkonsulat*, og han fandt, efterat de forskellige Muligheder var prøvede, at det portugisiske var det, som laa nærmest for Haanden. Det havde hidtil været henlagt til Helsingør, hvor det var betroet H. K. Bellman, der samtidig var Generalkonsul for Spanien. Bellmans Afgang ventedes paa Grund af hans Sygdom; han døde i 1866.

I Januar 1865 indstillede den herværende portugisiske Gesandt, Vicomte Don Antonio da Cunha de Sotto Major til sin Regering at udnævne Gedalia til Generalkonsul. Han indberettede samtidig, at den daværende danske Premier- og Udenrigsminister C. A. Bluhme havde udtalt, at der Intet var til Hinder for Ansættelsen. Denne lod imidlertid vente meget længe paa sig, idet der fra dansk diplomatisk Side var intrigeret mod Gedalia. Saaledes havde i April samme Aar den ret indflydelsesrige Departementssekretær i Udenrigsministeriet Grimur Thorgrimsson Thomsen tilskrevet den danske Ministerresident i Madrid og Lissabon C. F. Falbe om at forebygge Gedalias Ansættelse, idet han fandt Valget »latterligt« og blandt andet henviste til Gedalias Optræden overfor Trap. Falbe, der ogsaa fra Minister uden Porte-

feuille G. I. Quaade havde modtaget en lignende Henstilling, tilskrev herefter i yderste Fortrolighed den portugisiske Statsminister Grev d'Arila i Lissabon, at Ansættelsen af Gedalia ikke vilde være den danske Regering behagelig. Han angav ikke nærmere Grunden, men kun, at Gedalia ikke var persona grata i de officielle Kredse. Grev d'Arila tilskrev herefter i Maj Falbe, at man ikke tænkte paa at give Gedalia Generalkonsulatet, hvilket yderligere bekræftedes af Portugals Gesandt i Madrid.

G. H. A. Gedalia. 1868.

Hele dette Mellemspil forblev imidlertid ikke skjult, idet det herværende Gesandtskab (Sotto Major) ikke vilde finde sig i at blive desavoueret ja tilmed irettesat af sin Regering med Hensyn til sin Indstilling. Og hvad gjorde saa Gedalia, da han blev bekendt med Sagens Udvikling?

Han søgte direkte Premierministeren Grev Frijs-Frijsenborg og beklagede sig over Grimur Thomsens Indblanding; han forespurgte, om denne Sag skulde medføre diplomatiske Forviklinger med Portugal, og anmodede om, at den portugisiske Regering snarest mulig maatte faa Oplysning om Sagens sande Sammenhæng.

Gedalia opnaaede, hvad han vilde. 7. Juli 1866 skrev det danske Udenrigsministerium til den portugisiske Udenrigsminister José Maria de Coral Rebeira, at den kongelige danske Regering ikke havde til Hensigt at blande sig i (intervenir) den portugisiske Regerings Valg af sin konsulære Repræsentation.

I November 1866 blev saa Gedalia udnævnt til og anerkendt som Konsul for i Maj 1868 at blive ansat som Generalkonsul for Portugal. Han erholdt herved Uniform, der stærkt mindede om Admiralers.

Noget af det første Gedalia sørgede for, var at der blev udnævnt en hel Stab af portugisiske Vicekonsuler ialt 13 i de danske Købstæder.

Paa Charlottenborg Udstillingen 1869 prangede hans Portrait malet af Professor I. V. Gertner. Han fremstilles paa dette i civil Galla med Ordens-

dekorationer. Folkets Nisse for 15. Januar 1870 lægger Gedalia i Munden: »Hvad skal jeg gøre. Geheimeetatsraad Trap har udstødt mig af Edens Have«, og sikkert er det, at den ulyksalige Trap-Affaire for lange Tider havde vanskeliggjort for ikke sige umuliggjort for ham at opnaa de hjemlige Titler, som særlig var forbeholdt Forretningsmænd: Titler som Agent, Kommerceraad og Etatsraad.

Da var det, at han fik den — i alt Fald i danske Øjne æventyrlige Idé: at ville notabiliteres. Baron Gedalia, hvor lød det skønt! Herhjemme var det selvfølgelig ganske udelukket.

Vel var i 1783 Henrik Bolten, der fra Vintapperdreng havde svunget sig op til Storkøbmand, bleven dansk Baron — for kort derefter at standse sine Betalinger. Men de Tider var forbi. Den eneste Forretningsmand, der i det 19. Aarhundrede var bleven adlet af den danske Konge, var den danskfødte i London etablerede Bankier Carl Joachim Hambro, der for Ordningen af danske Statslaan og for sine mangesidige Interesser for Danmark, ved Patent af 6. Oktober 1851 var bleven udnævnt til Baron.

Skulde Gedalia gøre sig Forventninger i saa Henseende, da maatte han vende sig til Udlandet og tage Exemplet fra dettes — tyske og østrigske Børsbaroner — Storindustrielle, Købmænd, Bankiers og Jernbanekonger, for hvem de borgerlige Titler ikke var nok, men som ønskede at knytte adeligt Vaabenskjold til Formuebesiddelsen. Hvor dette ikke var at opnaa i deres Hjemstavn, var de henvist til de mindre Stater, der viste større Liberalitet.

I saa Henseende havde Gedalias diplomatiske Venner henledet hans Opmærksomhed paa San Marino, Europas mindste Stat, der ogsaa dengang var en selvstændig Republik under Protektorat af Kongeriget Italien, som administrerede dets Told, Post og Telegrafvæsen. Landet, der ikke udgjorde mere end c. 61 Kvadrat Kilometer, styredes af det af Befolkningen valgte store Raad med 2 Regenter som udøvende Myndighed.

San Marino var et lykkeligt lille Land, der ikke havde nogen Statsgæld og kun smaa Skatter. Blandt dets Særindtægter var Indkomsterne fra Frimærkerne og fra dets Ordensvæsen. Adskillige Gange skal udenlandske Spekulanter have foreslaaet det store Raad at oprette en Spillebank à la Monte Carlo, hvilket det dog ikke havde villet indlade sig paa. Med Hensyn til sine Adelsdiplomer og Ordensdekorationer ses Styrelsen af San Marino at have udøvet en vis Forsigtighed; i alt Fald maatte Gedalia præstere Attestationer blandt andet fra den herværende russiske Gesandt for, at han var den mest ansete Bankier her paa Pladsen.

I Vinteren 1870 erholdt Gedalia, efter en lang Række Forhandlinger, Adelsbrev som Baron. Disse Forhandlinger førtes af en herboende italiensk Dame Madame Valery og en Bankdirektør i Florents og drejede sig væ-

sentligt om, at Adelsskabet skulde gaa over paa Gedalias Efterkommere. At Adelsskabet stammede fra San Marino, fandt Gedalia ikke Anledning til at fremhæve: i hans Mund blev det til »italiensk Adelsbrev«. Og af let for-

Gedalias Vaabenskjold.

G. A. Gedalia & Co.s Laksegl.

staaelige Grunde faldt det ham heller ikke ind at omtale, at Barontitlen var købt; dog fortæller man, at, da han til sin Glæde fik at vide, at Prisen ikke var 12 000 frcs. men 12 000 Lirer, kunde han ikke dyè sig for at fortælle sine Forretningsvenner, at han ved Kursdifferencen havde tjent c. 1000 Kr.

Med Adelsdiplomet fulgte Vaabenskjold. Selve Skjoldet var firdelt. I 1ste og 4de Felt var et rødt Hestehoved paa Sølv, i 2det og 3die en femoddet Sølvstjerne paa blaa Grund. Over Skjoldet var anbragt en lukket Hjelm med syvtakket Friherrekrone. Skjoldholderne var 2 harniskklædte Krigere med Vaabenkjortler og aabne fjerprydede Hjelme, støttende sig til nedadvendte Sværd. Devisen: Tenacitas, Honor, Probitas (Udholdenhed, Ære, Retskaffenhed).

Gedalia tituleredes herefter altid og lige til sin Død Baron Gedalia, og denne hans Barontitel respekteredes ogsaa i Hof- og Statskalenderen saavelsom i alle officielle Skrivelser, der stiledes til ham. I 1872 opnaaede Gedalia Fodfæste indenfor Diplomatiet, idet han af Beyen af Tunis udnævntes til diplomatisk Agent ved det svenske og danske Hof, hvor han ogsaa afleverede sine Akkreditiver.

Ligesom Gedalia kom i Selskab hos flere af Gesandterne, førte han Hus i sin Ejendom paa Højbroplads. En gammel Dame af Gedalias Slægt har fortalt mig, hvor fint det gik til i Gedalias Hjem. Naar der kom Vi-

siter, modtog Tjeneren de Besøgendes Visitkort paa en Sølvbakke, som han bragte ind til hendes Naade. Fra et Børnebal, hvor hun var med, omtalte hun, at den livréklædte Tjener, med en stor Sølvkandelaber i hver Haand, lyste Gæsterne op ad Trappen og ved Bordet blev der skænket Champagne. Datteren Rosalie, der var en køn ung Pige, havde allerede da faaet Nykker; det var jo Gedalias inderligste Ønske, at hun skulde gøre et fornemt Parti. Gedalia selv holdt hun meget af, beredt som han altid var til at vise de unge Smaaopmærksomheder og Hjælp.

En hel Samling af Ordener havde Gedalia forskaffet sig: foruden Kommandørkorset af den portugisiske Kristusorden, Storkorset af San Marino Ordenen, den russiske Stanislausorden (2 Kl.), den italienske Kroneorden (3 Kl.), den italienske St. Mauritius og St. Lazarusorden (3 Kl.), den tunesiske Nichani Iffichar Orden (1 Kl.), den franske Æreslegion, den svenske Vasaorden og det danske Ridderkors. Vasaordenen bar han dog ikke og ansøgte ikke om Ret til at bære samme: den var ham ikke fin nok i Forhold til hans Aspirationer. Anledningen til, at han erholdt denne Ordensdekoration var forøvrigt, at han havde sat sig i Spidsen for en større Indsamling til under en Hungersnød i Smaaland at komme de nødlidte til Hjælp.

Da Overrabbiner Wolff modtog Ridderkorset vakte det Forargelse blandt de orthodoxe Jøder. Men hvad kunde man da sige mod Gedalia, der trods det, at han ikke fornægtede sin jødiske Afstamning og Tro, bar Kristusordenen og den hellige St. Mauritius- og St. Lazarusordenen. De Skoser, han i den Anledning modtog, afficerede ham dog ikke.

Alle disse Titler og Ordener havde Gedalia erhvervet sig i forholdsvis kort Tid: i Aarene 1868 til 1872, og, havde han vel tidligere gjort sig bemærket, kom han nu til at høre til Hovedstadens mest kendte og mest omtalte Skikkelser.

Til sine store Oplevelser, regnede Gedalia Hoffets Fester, hvor han aldeles ikke spillede den latterlige Figur, som fremhævet af nogle af hans Kritikere; thi naar det gjaldt, kunde han meget godt optræde med en vis Bestemthed og Værdighed. Det lykkedes ham ogsaa at opnaa en Indbydelse for Datteren Rosalie til et Hofbal. Lidet anede den unge Pige, hvilke Skuffelser hun kunde være udsat for. Men en elskværdig jourhavende Hofmand, der havde bemærket, at hun »sad over«, sørgede for den fornødne Præsentation og dermed følgende Inklinationer.

Gedalia elskede at optræde i al sin Pragt og han forsømte ikke nogen Lejlighed til at vise sig i fuld Gala: Ved officielle Modtagelser, ved Begravelser, ved Kongefugleskydninger o. s. v. Naar han skulde til Selskab, tilbragte han ofte forinden nogen Tid paa sit Kontor, for at hans Personale og hans Kunder kunde faa Lejlighed til at beskue ham. Til daglig optraadte

han med stor Roset i Knaphullet, og naar han gik paa Gaden, slog han gerne Overfrakken til Side, saa at Rosetten blev synlig.

Fabrikant I. F. Dessauer, Søn af I. Ph. Dessauer, der som ungt Menneske havde været ansat hos Gedalia 1868—1872, skriver om ham: »han saa ligefrem brillant ud, naar han var iført hele Herligheden, guldbroderet Kjole, hvide, guldgalonerede Benklæder, trekantet Hat med Fjerbusk, Kaarde og alle hans Ordener«.

G. H. A. Gedalia 1873.

»En Gang, mens jeg var hos ham, skulde han til Visit hos Kong Christian IX paa Christiansborg, men da Vejen fra Højbroplads hertil kun er kort, saa gik han. Vi — hele Personalet — stod forsamlede ved Hjørnevinduet for at se ham vandre i sin fulde Puds, men O, Skræk! Midt paa Højbro møder han en Afløsningspatrouille af Garden, som, da Gedalia var i Admiralsuniform, gjorde Honnør for ham — da gik Naturen over Optugtelsen, idet han i Stedet for at honorere paa militær Vis, tog Hatten af og hilste. Tableau«!

Ved officielle Lejligheder var det ham magtpaaliggende, at han ikke blev tilsidesat.

I December 1872 beklagede han sig saaledes i en Skrivelse til Kongens Adjudant, Kammerherre, Ritmester Bardenfleth over, at han ved en Audiens hos Kronprins Frederik ikke havde erholdt Foretræde sammen med 2den Rangklasse: Kontreadmiraler og Generalmajorer, hvad han mente sig berettiget til ifølge Folkeret og Coutume. Hans officielle Stilling gjorde ham det til en Pligt at paatale det Passerede.

I sit Svar underskrevet »Modtag Herr Baron, Forsikringen om min fuldkomne Højagtelse«, skriver Bardenfleth »efter Kronprinsens Befaling«, og efterat have konfereret med Udenrigsministeriet, at Konsuler for fremmede Magter kun har Rang i 6te Klasse Nr. 6, og at de ved forefaldende Lejligheder rangeres som saadanne, forsaavidt de gør Fordring paa en bestemt

Rang. At man, naar dette lader sig gøre, uden at genere andre i samme eller endog i en højere Klasse staaende Rangspersoner, og af Høflighedshensyn undertiden indrømmer fremmede konsulære Embedsmænd en noget højere Rang, naar de møder i deres officielle Stilling sammen med deres Lands Missionschef, maatte være Gedalia bekendt fra tidligere Tilfælde. Men ved den omhandlede Lejlighed var han mødt civil og var af den jourhavende Adjudant anset for at optræde som privat Mand og ikke i nogen officiel Egenskab.

Gedalia forsømte aldrig, naar fremmede Krigsskibe kom hertil, at aflægge officiel Visit. »De skyder paa Faldrebet, naar jeg gaar ombord«. Og det var ham en Tilfredshed, naar han sad i Theatret paa første Række i Parkettet, at høre rundt omkring »der sidder Gedalia«. I Vittighedsbladene var Gedalia atter og atter omtalt og karrikeret. Et staaende Thema var Gedalias og I. W. Heymanns Kapløb om Udnævnelser. Naar den ene havde faaet en saadan, nævnedes han stedse som værende »et Hestehoved« foran den anden.

Denne stadige Omtale af ham kildrede hans Forfængelighed, og han opnaaede ogsaa en ikke ringe Popularitet; hans »Bonmots« gik over den hele By.

Den jævne Mand saa i ham noget af Æventyret — en H. C. Andersensk Figur: Manden, der var udgaaet fra Haandværkssvendenes Lag og nu kørte i Karet og kom til Hove, Manden, som aldrig fornægtede sin Herkomst, og som var indladende overfor Alle. Amagerbønderne, der havde deres Stader paa Højbroplads, blev ikke blot hans gode Kunder, men hans svorne Venner. Hvor kendt han var, saa man, da Skuespilleren Frederik Madsen en Gang havde sat sig for i et Stykke af Erik Bøgh at fremstille Gedalia — livagtig som han var i Klædedragt, Maske, Stemme o. s. v. Publikum var ellevild af Begejstring, hver Gang Frederik Madsen kom med det Gedaliaske Refrain: »Je si'er, je si'er«.

Og, da Gedalia i 1875 efter sin Fallit for en kortere Tid forlod Landet, hed det i et af Punchs Rimbreve: »Je si'er — je si'er, han er stukket af, og hvor faar vi nu en Gedalia fra«. Hvorledes Gedalia udtalte Ordene »Jeg siger« har forøvrigt været meget omdisputeret. Dessauer hævder, at det lød som eet Ord »Je'schier«.

Det er gentagne Gange — efter Gedalias Død — fremhævet, at han, selv i sine Velmagtsdage, var mere despekteret end respekteret. Dette beror paa et Fejlsyn. I hans Velmagtsdage var det ikke blot den almindelige Opfattelse, at Gedalia var den dygtige og erfarne Vexellerer, men man saa i ham noget udover det sædvanlige: Talentet. Og med den Raadsnarhed og Sikkerhed, hvormed han optraadte, forlenede han sine medfødte Naturgaver i merkantil, finansiel Retning med en ikke ringe Autoritet. At han stod udenfor »Kredsen« formindskede ikke Troen til ham.

Der var vel adskillige, der fandt hans Forfængelighed usmagelig, saaledes de ældre, finere Jøder, men alle maatte erkende dens udprægede Harmløshed. Den udartede ikke til Hovenhed. Godmodig var og blev han overfor høj som lav. Hans »aabenhjærtige Udtalelser« om Næsten tog man ham ikke nær. Det morede saaledes Tietgen, da det blev ham forebragt, at Gedalia havde sagt om ham. »Je si'er. Der er Jødeblod i ham«. Og atter og atter genfortalte Tietgen dette til Venner og Bekendte.

En Dag traf Gedalia en gammel Dame og hendes Søn paa Gaden, og da hun bebrejdede ham, at han brød sig om den Slags Latterligheder som Ordner og Titler, tog han Sønnen under Armen og sagde til ham: »Je si'er, lad os gaa! Deres Mor er dum, je si'er, hun er meget dum«.

Punch 24. Febr. 1875: Fra Hofballet.

Hør min kære Baron, er det sandt, hvad man fortæller, at De en Gang skal have været Sadelmagersvend?

Jeg si'er Herr Greve, at havde De begyndt som Sadelmagersvend, saa var De det vist endnu!

Denne Ytring er saa betegnende for ham. Han kunde slet ikke faa det i sit Hoved, at Folk, der vilde udrette og tjene Noget, og da navnlig en Bankier, ikke først og fremmest søgte at vinde en social Position — i alt Fald de ydre Insignier for en saadan. Om Betydningen af disse havde han tilstrækkelig Erfaring fra de Kredse, som han tidlig havde faaet Indblik i. »Nur die Lumpen sind bescheiden«.

Til sin Retfærdiggørelse med Hensyn til Maal og Midler kunde han henvise til sine store Forbilleder »Rothschilderne«. Kun 25 Aar gammel havde Stifteren af Huset Rothschild: Meyer Amschel Rothschild i Frankfurt ansøgt Prinsen af Hanau om at blive benaadet med Prædikatet: højfyrstelig

Hoffaktor. Og dermed indlededes, som Corti skriver i sit Værk: Das Haus Rothschild, den »endeløse« Række af Andragender (Bittgesuchen) om Titler, Rang og Ordener, som Medlemmerne af Huset i Løbet af det 19. Aarhundrede rettede til Verdens Mægtigste, og som, hyppig tilstaaede, havde bidraget saa meget til dettes Storhed og Magtstilling. 1816 blev den gamle Rothschild og hans 4 Sønner adlede af den østrigske Kejser, 1822 blev han og alle 5 Sønner ophøjede i den friherrelige Stand for sig og deres Efterkommere.

Ikke uden Interesse er det at læse, hvad Fyrst — dengang Baron — Bismarck skrev til sin Hustru, da han i 1851 besøgte Chefen for Frankfurter Huset, Mangemillionæren Baron Amschel Meyer Rothschild, ældste Søn af ovennævnte Meyer Amschel Rothschild.

»Einliegende Blättchen habe ich im Garten des alten Amschel Rothschild für Dich gepflückt, der mir gefällt, weil er eben ganz Schacherjude ist *und nicht anders vorstellen will*«. Og han giver derefter Hustruen nogle Prøver paa Rothschilds skrækkelige Sprog og ejendommelige Taktløshed, saaledes, efterat Bismarck havde vist sin Interesse for en bestemt Rose: Herr »Beraun (Baron), die Planze koscht mich 2000 Gulden, uf Ehre 2000 baare Gulden, lasz se Ihne für 1000, oder, wolle Se habe geschenkt, so soll se Ihne bringe in Ihr Haus, waisz Kott (Gott), ich schätze Se aufrichtig Herr Beraun. Se sind e scheener Mann, e braver Mann«.

Uvilkaarlig tænker man paa Gedalia, der, trods Velstand og hele det ydre Apparat, som han havde sat i Scene, og, trods sin umættelige Lyst til at ville optræde og spille en Rolle, savnede Sans og Evne til aandeligt og kulturelt at assimilere sig med det Samfund, indenfor hvilket han udøvede sin Virke. I mangt og meget var den pengekloge og idérige Mands Horizont ligesaa begrænset som den gammeldags Skakkerjøde, og, ligesom denne, savnede han Interessen for at tilegne sig Kundskaber, som ikke kunde omsættes i Penge.

Den gamle Amschel Meyer Rothschild døde barnløs i 1855. Til det sidste deltog han i Forretningerne, ligesom han til sin Død overholdt den jødiske Ritus og kun spiste coscher. Hans stærkt orientalske Physiognomi traadte stærkere og stærkere frem med Aarene. Bismarck yndede at fortælle en Anekdote om ham som Exempel paa hans jødiske Vid. Da han var bleven 81 Aar blev han en Gang syg og ventede selv, at han skulde gaa bort. Da Huslægen saa sagde: »Wo denken sie hin, Herr Baron, sie können noch hundert Jahre alt werden«, sagde Rothschild smilende: »Ach wo, wenn mich der liebe Gott kann haben zu 81, wird er mich doch nicht nehmen zu 100«.

Efter hans Død, overtog hans Neveu Carl, senere sammen med Wilhelm — begge Sønner af Chefen for Huset i Neapel Carl Meyer Rothschild — Ledelsen af Frankfurter Firmaet.

Hvornaar Gedalia kom i Forbindelse med dette — selv pralede han af at han gjorde Forretninger med alle de 5 Rothschild'ske Huse, og at han var Agent for disse — ved man ikke. Det fortælles, at, da det rygtedes hér

Gedalia's Kontorpersonale.
Fra v. til h.: Charles Gedalia, Rosenberg, Simmelkjær, Wolter Levin, Moritz.

paa Børsen, at Huset søgte en fast Forbindelse i København, pakkede han strax sin Kuffert for at tilbyde sig. Flere andre københavnske Forretningsmænd havde haft den samme Tanke og de mødtes med hinanden i Toget, uden at den enkelte aabenbarede for den anden sit Ærinde. Da man var ankommen til Frankfurt tog de andre til Hotellet for at soignere sig og spise Frokost. Men Gedalia gik lige fra Stationen op til Carl Rothschild — og blev den foretrukne. Gedalias Vivacitet og hans ejendommelige Type havde saaledes ikke vakt Rothschilds Betænkelighed.

Gedalias Smaaligheder kom ofte frem paa den pudsigste Maade. Ingeniør Carlé kom en Eftermiddag uanmeldt ind i Gedalias Privatkontor og fandt ham i Kjole, med Ordensdekorationer og gule Glacéhandsker, liggende paa alle fire paa Gulvet. Hvad leder De dog efter Herr Baron? »Aa, je si'er,

der var 4 Stykker, og der er nu kun 3; det ene maa være faldet paa Gulvet. Paa Bordet stod en Kop Kaffe, der var hentet fra en Kafé i Nærheden, og 3 Tærninger Sukker — det var den 4de, han ikke vilde lade gaa tabt.

En Dag, kort efter Datteren Isidoras Død, stod han og saa ud af Vinduet, hensunket i Tanker. Da en Kontorist afbrød ham med, om han maatte sælge nogle Obligationer til 98⁷/₈, lød det fra Gedalia: »hvad kommer det mig ved, gaa Deres Vej«. Længe varede hans sørgmodige Betragtninger dog ikke, thi med et Sæt styrter han hen til Kontoristen. »Je si'er, er De gal. 98⁷/₈, ikke under 99, je si'er ikke paa no'en Maade«.

Gedalia saa ikke, at han med sit Sprog og manglende Kundskaber ofte gav sig Blottelser. Han mente selv, at han var en god Selskabsmand og en habil Taler. Ofte gik det rent galt, selvom han havde forberedt sig nok saa meget.

Man fortæller, at Personalet en Gang blev opskræmt ved at høre Gedalia raabe højt op inde i Forretningens Cabinet d'aissance: »Det smærter mig dybt, det smærter mig dybt«. Da herefter en af Kontoristerne rev Døren op og ængstelig spurgte, om Baronen var bleven syg, fik han Svaret: »Je si'er. De er et dumt Fæ. Je tænker over min Tale.«

En Bekendt havde henstillet til ham at indlede en Festtale i Lighed med Napoleons noksom bekendte Ord: »Da jeg havde den Ære at være Sekondløjtnant«, med at sige: »Da jeg endnu kun var en beskeden Sadelmagersvend«. Gedalia forsnakkede sig med: »Da je inn ha'de den Ære at være Salmersvend og beskeden«.

Den rige Hude-Grosserer Halberstadt gjorde en Gang Gedalia opmærksom paa, at man ikke kunde sige: »Je gi'er mig den Ære«, men at det hed: »Jeg tager mig den Frihed«. Prompte riposterede Gedalia: »Je si'er, je si'er, at Folk der handler med Huder, ta'er, men en Baron, som je, gi'er«. Hvor uvidende han kunde være om selv de almindeligste Forhold, vidner blandt andet følgende:

En ung Mand søgte Plads hos ham og henviste til en Anbefaling, i hvilken der stod, at han søgte Herrens Bord. »Herrens Bord«, skal Gedalia have sagt, »je er møjet liberal, men ved mit Bord vil je ikke have mine Tjenestefolk«.

Da den Tilsynshavende ved Kalundborgbanens Anlæg, Ingeniørkaptajn Hedemann, advarede ham mod de Beregninger, der var anstillet, omtalte Gedalia dette til en Trediemand: »Han snakkede saa møjet om Kubikfavne — hvad er egentlig en Kubikfavn«. Og da Hedemann havde nævnt, at de Beløb, der var beregnet til Expropriationer, var altfor lave, mente han at kunne berolige Hedemann med dette: »Expropriationer: dem gør Lauritz Petersen (Gedalias Medentreprenør) møjet billigere — han gør dem møjet billigere«.«

En Dag, da gamle Glückstadt stod i Landmandsbankens Port i Samtale med Gedalia og en fremmed Herre, hørte han denne spørge: »Herr Baron fører de dobbelt Bogholderi«, hvortil Gedalia svarede: »Jo vist! først fører vi det i Stuen og saa paa første Sal«.

Gedalia mente selv at være Diplomat, og, ligesom han gerne drøftede storpolitiske Forhold med de herværende Diplomater, søgte han ogsaa paa dette Felt at udrette noget. Han var saaledes meget optaget af en Rejse, som han sammen med Joseph Michaelsen, kort før den tysk-østrigske Krig, havde foretaget i Nordtyskland for — paa dertil given Anledning — at studere Stemningerne og specielt undersøge, om det forholdt sig rigtigt, at den tyske Orlogsflaade var gjort sejlklar. Andet og mere end, at de havde fundet Flaaden aftaklet i saavel Kiels som Danzigs Havne, bragte de ikke hjem, men Gedalia var meget fortørnet over, at Rejsen ikke blev paaskønnet med en officiel Anerkendelse.

Ulige interessantere var hans Forhandlinger med Prins Hans om Overtagelsen af den spanske Kongekrone. Prins Hans' Dagbøger er endnu ikke tilgængelige, saa at man kun kan holde sig til, hvad Gedalia i en Dagbladsartikel i 1890 selv fortæller derom. Artiklen var foranlediget af nogle Notater i Etatsraad P. A. Schleisners Bog: »Til Belysning af Dagshistorien efter Frederik VII's Død«.

Efterat Dronning Isabella af Spanien den 30. August 1868 havde abdiceret, søgte den spanske Regering forgæves et passende Kongeemne. Efterat flere — blandt andet Kongen af Portugal — havde betakket sig for Hvervet, mente man endelig at have fundet Manden i Prins Leopold af Hohenzollern, der var gift med den portugisiske Prinsesse Antonia. Prins Leopold, der var stærkt pousseret frem fra tysk Side, havde imidlertid afslaaet Tilbudet, da Kejser Napoleon modarbejdede hans Kandidatur og i hans Valg sáa en casus belli. Ikke desto mindre fornyede den spanske Regering Tilbudet i Begyndelsen af Juli Maaned 1870; den 12. s. M. gav Prins Leopold imidlertid atter Afslag, men da havde Spændingen mellem Frankrig og Tyskland udviklet sig saaledes, at Frankrigs Krigserklæring paafulgte den 19. s. M.

I Juni Maaned havde Grev Dotézac foreslaaet Baron Gedalia at henlede den spanske Førsteminister, General Prims Opmærksomhed paa Kong Chr. IX's Broder Prins Hans, der den Gang var 44 Aar, og som med sin nære Familieforbindelse med de danske, græske, engelske og russiske Fyrstehoffer maatte antages at have særlige Kvalifikationer. Desuden havde Prinsen paa taktfuld Maade — under sin Neveu den græske Kong Georgs Fraværelse fra Grækenland i 1867 — forestaaet Regentskabet dér.

Gedalia henvendte sig først til Prins Hans, om han eventuelt vilde modtage Valg som Konge af Spanien, forsaavidt den spanske Regering anmodede

ham derom. Efter Gedalias Fremstilling skal Prinsen have udtalt sig imødekommende, idet han betonede overfor Gedalia, at han maatte tage sig i Agt for ikke at kompromittere ham. Derefter indledede Gedalia en Korrespondance med General Prim og modtog fra denne en gunstig Svarskrivelse, i hvilken han blandt andet ytrede, at Forudsætningen maatte være, at den af Gedalia antydede Prins foruden af høj Byrd maatte være Katolik eller beredt til at gaa over til den katolske Tro.

Med denne Skrivelse søgte herefter Gedalia Prins Hans paa Fredensborg Slot, hvor Prinsen anmodede ham om at indfinde sig i den paafølgende Uge paa Palaiet i Amaliegade. Da Gedalia gav Møde, meddelte imidlertid Prinsen ham, at han efter nærmere Overvejelse ikke ønskede at prætendere til den spanske Kongekrone, idet han særlig betonede, at han ikke vilde skifte Tro. Denne Samtale maa have fundet Sted inden den 8. Juli, idet A. F. Krieger denne Dag i sin Dagbog skriver:

»Baron Gedalia har foreslaaet Prim: Prins Hans. Prim har svaret og bedt om nærmere Oplysninger. Hvis Prinsen ikke vil, maa han sørge for, at Gedalia ikke spinder den Ende videre; dette har Vedel sagt ham, og da Sponneck tilfældigvis har sagt Gedalia, at han da ikke maatte tro, at *han* kunde føre en saadan Sag igennem, og Gedalia opdagede, at Vedel var hos Prinsen, mens han ventede, er Gedalia jo nu paa det rene med, at Vedel har taget Ideen fra ham for selv at forfølge den. Michaelsen, Blixens forrige Sekretær, er naturligvis ogsaa i Bevægelse . . .«.

Gedalia omtaler, at han kort derefter modtog en »Fuldmagt«(?) til at kunne tilbyde en Prins af høj Byrd den spanske Kongekrone, og at han saa henvendte sig til Prins Oscar — den svenske Konge Karl XV Broder.

Gedalia skriver herom: »Jeg blev naadigt modtaget, efter først at have forevist min Fuldmagt fra General Prim, ytrede jeg til ham: »Jeg har fra en paalidelig Kilde bragt i Erfaring, at Deres kongelige Højhed skulde have udtalt, at De vilde bringe ethvert Offer for at fremme den skandinaviske Ide ved at bringe de 3 Lande under een Krone«, hvortil Prinsen ytrede: »Jeg gentager denne Udtalelse overfor Dem«, men tilføjede: »Jeg har Pligter overfor det svenske Folk; det maa opfordre mig dertil, saa er jeg villig til at modtage Valget som spansk Konge«. Prins Oscar skal ydermere have udtalt: »Jeg forstaar ikke, hvorfor Prins Hans refuserede det«.

Da Schleisner havde skrevet, at Prins Oscar havde taget Gedalias Henvendelse meget unaadigt op, riposterede Gedalia med at oplyse i ovenfor omtalte Artikel, at da han i 1873 afleverede sine Akkreditiver »som Gesandt for Tunis« til Udenrigsministeriet i Stockholm, blev han tilsagt til Audiens hos Kong Oscar — Karl XV var død 18. September 1872 —, der blandt andet sagde til ham: »Kan De mindes, at De vilde gøre mig til Konge af Spanien«.

Det blev saaledes ikke gennem Gedalia, at Spanien erholdt sin Monark; i November 1870 udraabtes den italienske Prins Amadeo, Hertug af Aosta, til Konge.

* * *

Da Depecherne den 15. Juli 1870 forkyndte, at Krigen mellem Frankrig og Tyskland var uundgaaelig, viste det sig, hvor franskvenlig Folkestemningen var herhjemme. Fædrelandet skrev den 25. s. M.: »Stemningen her i Landet er tydelig for Deltagelse i Krigen, selvfølgelig paa Frankrigs Side. Og hvor skulde det være andet?«

Ogsaa indenfor Regeringen var der Tvivl. Naar den udstedte Neutralitetserklæringen af 25. s. M., skyldtes det ikke mindst Christian IX's faste Holdning, overbevist som han var om Tysklands militære Overlegenhed. Den 1. August indtraf Napoleons specielle Udsending, Hertugen af Cadore med Allianceforslag; Forhandlingerne herom med vort Udenrigsministerium førte imidlertid ikke til noget, og d. 12. s. M. rejste han herfra, uden at han endog havde haft Foretræde hos Kongen. I Mellemtiden var forøvrigt indløbet Meddelelser om de franske Hærafdelingers første Nederlag.

Ogsaa indenfor Forretningsverdenen havde Sympatierne nær taget Fornuften fangen. I de kritiske Dage opholdt Tietgen sig i Paris, hvor han havde Forbindelse med den franske Regering, og hvor han, foruden om financielle Forhold — saaledes et større fransk Laan —, plejede Underhandlinger om Etablering af en Kabelforbindelse mellem Jylland og den franske Kyst. Hans Indberetninger hertil var i høj Grad optimistiske med Hensyn til Frankrigs Chancer, og han regnede bestemt med, at Napoleon snarest vilde afsende en betydelig Flaade med et Hærkorps paa 30 000 Mand her til Landet. Leverancerne til denne Expedition havde han tilsikret sine herværende Forretningsvenner. Da Hertugen af Cadore paa et Krigsskib kom hertil, sejlede Tietgen ham imøde.

Stemningerne gav sig et tydeligt Udslag gennem Indsamlingerne. Mens den tyske Pastor Schmaltz's Opraab om Bidrag til de tyske saarede Soldater mødte isnende Kulde, ja Bidragsyderne vovede end ikke at navngive sig, fik den Indsamling, som foranstaltedes af D. B. Adler, Rudolph Puggaard og I. C. Jacobsen til Fordel for de franske fangne og saarede Soldater, levende Tilslutning. Det samme var Tilfældet med den Indsamling, som paa Tilskyndelse af Baron Rothschild, iværksattes af Gedalia og Præsten i Farum, Pastor J. C. E. T. Mau til det internationale Selskab i Brüssel til Understøttelse af Krigsfanger, hovedsagelig franske, hvis Tal dengang opgjordes til

over 350 000 Mand. Alle de paagældende Indbydere honoreredes i September 1871 med Æreslegionen, en Dekoration, som Gedalia satte særlig Pris paa.

Om Krigsbegivenhederne kun dette: Den 2. September kapitulerede Napoleon ved Sedan, 28. November overgav Paris sig, 16. Februar kapitulerede Belfort, og 26. s. M. sluttedes Fredspræliminarerne i Versailles, hvorved Frankrig maatte afstaa Elsass og Lothringen og forpligte sig til at udrede en Krigsskadeserstatning paa 5 Milliarder Francs.

Det længe ventede Opgør var hermed endt, men næppe nogen forudsaa da, hvilken Betydning denne Afslutning kunde faa for Verdensudviklingen.

Paafaldende hurtigt rejste det »lemlæstede« Frankrig sig; allerede i Efteraaret 1873 var de 5 Milliarder betalt og Landet befriet for de tyske Besættelsestropper.

For hele Europa, der i Aarhundreder idelig havde været hjemsøgt af Krige, paafulgte nu — bortset fra de tyrkiske Krige — en Fredsperiode, der strakte sig over 40 Aar — nye Tider med en stærk Befolkningstilvækst, en stigende Interesse for Folkeoplysning og sociale Reformer, og med en overvældende Fremdrift paa det økonomiske Omraade. Særlig i Tyskland udløste Sejrsfølelsen i Forbindelse med de franske Milliarder, der rullede ind over Landet, sig i en voldsom Produktivitet, ikke mindst indenfor Industrien og Samfærdslen. I Gründungernes Aar 1871—73 stiftedes saaledes gennemsnitlig eet Aktieselskab med en Aktiekapital af 3 Millioner Mark *daglig*, ialt 928 Selskaber med en Kapital af 2781 Millioner Mark. Men Gyldenaarene viste ogsaa Skyggesider. I Tilslutning til den forcerede Fremdrift fulgte en haardhændet Udnyttelse af Højkonjunkturerne, Prisstigninger med Fordyrelse af alle Livsfornødenhederne, en ikke ringe Svindel og et Børsjobberi, der trængte ned i selv de mindst Bemidledes Klasser.

Med den nære Forbindelse, der var mellem Tyskland og Danmark, siger det sig selv, at Forholdene herhjemme ikke blev upaavirkede af Udviklingen i Tyskland, omend Tempoet ikke her blev sat saa højt op, saa at ej heller Tilbageslaget, der ramte vort Land omkring 1875, virkede saa føleligt.

Aarene 1870—74 blev mærkbare Aar for dansk Erhvervsliv. Under Krigen blev der tjent betydeligt paa Leverancer til de krigsførende Lande, og Konjunkturerne, der medførte en Prisstigning paa c. 25 %, kom i høj Grad Vindskibeligheden til Gode. Man ser saaledes, hvorledes Exporten fra 58 Mill. Rdl. i Finansaaret 1869—70 steg til 85 Mill. Rdl. i 1873—74, samtidig med at Importen i samme Tid forøgedes fra 70 Mill. Rdl. til 114 Mill. Rdl. Af offentlige Arbejder bemærker man særlig Anlægget af nye Baner og Havne; i den private Virksomhed et stærkt Byggeri, navnlig i Hovedstaden, og de store Sammenslutninger og Nydannelser indenfor Industrien. I de nævnte Aar blev der saaledes — bortset fra Bankaktier — emitteret for 38 Mill. Rdl.

Aktier og Partialobligationer. Men ogsaa Handlen havde sit mægtige Opsving. En Række nye Handelsfirmaer startedes, som drev Forretninger i stor Stil. Exempelvis nævnes som Købmandshuse fra den Tid: Stokkebye & Hvalsøe og Magasin du Nord.

Under disse Forhold stilledes der store Krav til Pengemarkedet, som de existerende Banker med deres begrænsede Virkemidler ikke kunde overkomme. Landets Privatbankers Aktiekapital androg 1870 kun $8^1/_2$ Mill. Rdl., og deres Indlaan m. m. var kun c. $11^1/_2$ Mill.

Men paa den anden Side var der Pengerigelighed ude i Befolkningen. Mens Sparekassernes Indskud saaledes i 1869 beløb sig til c. 56 Mill. Rdl., voksede de i 1874 til 98 Mill. Rdl., og Sparekassernes Antal steg fra 123 til 342.

At drage de »ledige« Kapitaler til sig og at frugtbargøre disse i produktiv Tjeneste blev herefter Bankernes Opgave. En Række nye Banker oprettedes, og i den omtalte Periode forøgedes de private Bankers Aktiekapital med $21^1/_2$ Mill. Rdl. samtidig med, at Indlaanene m. m. i disse voksede med $25^1/_2$ Mill. Rdl.; deres Virkemidler steg herefter fra 20 til c. 67 Mill. Rdl.

* * *

Da Privatbanken oprettedes i 1857, var det med det Formaal »at tilvejebringe en yderligere Lettelse for Statens og Landets Pengeomsætning, nærmest ved at supplere Nationalbankens Virksomhed i enkelte for Handelen særvigtige Anliggender«. I sjælden Grad havde den under C. F. Tietgens Ledelse opfyldt de Forventninger, man havde stillet til den. Dens Vexelomsætning var fra 18 Mill. Rdl. i 1857—58 steget til 50 Mill. Rdl. i 1869, dens Folioomsætning fra 64 til 165 Mill. Rdl., dens Kasseomsætning fra 91 til 271. I Udbytte til Aktionærerne havde den gennemsnitlig givet $6^1/_2$ %. Den havde skabt sig en udmærket Kundekreds indenfor det københavnske Forretningsliv og indflydelsesrige udenlandske Forbindelser. Tab af Betydning havde den ikke lidt. I den egentlige Gründer- og Aktieemission havde den i sine første Aar ikke taget Del, ligesaalidt som den havde overtaget Entrepriser for egen Regning.

Men det at lede en Bankforretning var ikke Tietgen nok. Med aabent Øje for Concentrationernes og de store Foretagenders Betydning følte han som Chef for Landets største private Pengeinstitut det som sin og Bankens naturlige Opgave ikke blot at financiere disse, men ogsaa at bane Vejen for og tage Initiativet til Oprettelsen af saadanne.

Man vil saaledes erindre hans Bestræbelser allerede i 1865—66 for at

forene samtlige Landets Jernbaner under et af ham og Privatbanken dannet Driftsselskab. Man vil mindes, at han i 1866 startede det kjøbenhavnske Sporvejsselskab og det forenede Dampskibsselskab. 1869 konstituerede han »Det store nordiske Telegrafselskab« og 1870 »Det store nordiske China og Japan Extention Telegraf Selskab«. I 1871 arbejdede han paa Dannelsen af flere nye Selskaber, som traadte i Virksomhed i Begyndelsen af 1872: Burmeister & Wain, Em. Z. Svitzers Bjergnings-Entreprise, Det kjøbenhavnske Byggeselskab og De danske Sukkerfabriker.

Disse store Virksomheders nære Forbindelse med Privatbanken øgede yderligere dens Anseelse og Magtstilling, der for Hovedstadens Vedkommende nærmede sig et financielt Hegemoni; den private Laanebank og Industribanken betød Intet i Forhold til Privatbanken og dens almægtige Direktør.

Denne Stilling kunde selvfølgelig ikke opretholdes. København (incl. Frederiksberg) var jo nu med sine 198 000 Indbyggere bleven en Storstad. Grosserernes Tal var saaledes fra 319 i 1857 forøget til 930 i 1871. Og selvom der paa Børsen endnu kun noteredes Aktier i 19 Aktieselskaber og et Par og tyve Obligationer — deraf 8 Kreditforeningsobligationer — var Omsætningen i Aktier og Obligationer af et ganske anderledes Omfang end tidligere. Af udenlandske Aktier og Obligationer, circulerede nu hér i Landet for over 50 Millioner Rdl.

Ligesom mangen københavnsk Grosserer ikke følte sig tjent med udelukkende at være henvist til den enkelte Bank — Tietgens Bank, ønskede den store Haandværker- og Detailhandlerstand større Faciliteter end dem, Privatbanken havde budt paa — Banken havde saaledes ikke indført Kasse-Krediterne eller Indlaan paa Sparekassevilkaar. Vejen op til Bankens Expeditionslokaler paa Børsen var dem baade for lang og for trang. Og endelig var der ogsaa adskillige, der nærede deres Betænkeligheder ved Bankens Storengagementer og over den saa haandfaste Maade, paa hvilken Tietgen dirigerede Børskurserne. I Dagbladet advarede Bille »de Smaa fra at spise Kirsebær med de Store«, og med udtrykkelig Adresse til Tietgen og Privatbanken skrev han: »Vi beder de Stormænd, som fører Sceptret paa Fondsbørsen, at standse, mens Legen endnu ikke er for slet«.

Det var ogsaa ganske øjensynligt, at Privatbankens Virkemidler ikke var tilstrækkelige til at imødekomme det stærkt stigende Pengebegær. Ultimo 1870 udgjorde disse — foruden Aktiekapitalen paa 4 Millioner Rdl. — ialt kun c. $6^1/_2$ Million Rdl. (Indestaaende paa Folio og Konto-Kurant, Indlaan m. m.).

For at bøde noget herpaa forøgede Privatbanken i Oktober 1871 sin Aktiekapital med 2 Mill. Rdl., der blev udbudt og overtaget til Kurs 140 — et af Tietgens Kunststykker; eftersom Aktiekursen 1. April s. A. kun var 119.

men rettedes op i den mellemliggende Tid. Og for at drage Mellemstanden »de smaa Konti« til sig søgte Tietgen i 1870 at knytte den private Laanebank til Privatbanken ved Køb af dens Aktier, et Forsøg, der dog strandede ved Udbruddet af Krigen.

Under samtlige de anførte Forhold laa Oprettelsen af en ny Hovedstadsbank som en nærliggende Mulighed. I Tyskland var det ene Bankinstitut opstaaet efter det andet og med stor Tilslutning fra Publikums Side. Commerz & Diskonto Banken i Hamborg, der startedes i Januar 1870 med en Kapital paa 20 Mill. Mark, saa saaledes sine Aktier overtegnet 35 Gange. Noget af den samme Bankfeber greb ogsaa Folk herhjemme. I København oprettedes i 1871 Landmandsbanken, 1872 Arbejderbanken, i 1873 Handelsbanken, samtidig med at den private Laanebank forøgede sin Aktiekapital til 2 Mill. Rdl. og Industribanken sin til 1 Mill. Rdl.

Da Bladene i den sidste Uge af September 1871 omtalte, at en ny Hovedstadsbank var under Opsejling, vakte det saaledes ikke saa stor Forundring — det var man forberedt paa —, men unægtelig kom det som en Overraskelse, at den skulde etableres som en Landmændenes Bank og med Gedalia som Financier, Gedalia, som hidtil ikke havde haft noget at gøre med Landbruget. Men Overraskelsen blev ikke mindre, da den designerede Formand for Bankraadet Kammerherre Grüner allerede den 9. Oktober meddelte, at Bankens Aktiekapital, 6 Mill. Rdl. forlods var tegnet, saa at der ikke vilde finde nogen offentlig Emission Sted. Sex Mill. Rdl. fremskaffet paa nogle faa Dage — det lød jo rent æventyrligt, og Gedalia, som ej heller ved denne Lejlighed undlod at sætte sit Lys under en Skæppe, fæstnede sit Ry som Finansmanden af det store Format.

Selv Tietgen fandt ikke Stunder til at tage Kampen op mod Foretagendet; han lod en af sine Medhjælpere skrive en Artikel i Dagbladet, som blev gendrevet af Professor Frederiksen, og han gjorde Forestillinger overfor det Krause'ske Bankhus — men uden Resultat. Han maatte finde sig i den nye Bank som et »fait accompli«; det kom heller ikke til et Brud mellem ham og Gedalia. Sommeren igennem havde de haft en Del med hinanden at gøre i Anledning af Kalundborgbanen, og 30. September sluttedes den store Overenskomst om dennes Anlæg.

Tietgen anede dengang ikke, hvilke Vanskeligheder Gedalia lige havde været ude for; som alle andre ansaa ogsaa han Gedalia for en velsitueret Mand.

I 1870 vendte den unge Adolphe Gedalia tilbage fra Christiania med en pæn af ham tjent Formue. Den anden Søn: Charles blev af Faderen i 1869 — kun 23 Aar gammel — etableret i London under Firma: Ch. Gedalia & Co., men viklede sig i en utrolig kort Tid ind i en Række tabbringende Engage-

menter, der medførte hans Fallissement. Gedalia, som i den Anledning flere Gange i Aarets Løb maatte tage til London, tabte efter sine senere egne Opgivender 200 000—250 000 Rdl. paa Sønnen — dels som Kautionist for denne, dels for Forstrækninger, han frivillig ydede for at fri Sønnen for Gældsarrest. Hvordan Gedalia klarede disse store Poster, begriber man ikke — men det skete, ja uden at Nogen herhjemme — uden D. B. Adler, der ydede ham en væsentlig Støtte — fik Besked om Sagen. Gedalia ikke blot tilgav Sønnen, men gav ham en betroet Stilling i sin Forretning.

Revisor Harald Meyer skriver, at Gedalia dengang tabte, hvad han ejede, og at han da nærmest maatte anses som insolvent. Men han opgav ikke Modet, og Heldet tilsmilede ham allerede i det for ham saa uheldige Aar ved, at han vandt det store Lod 50 000 Rdl. i Klasselotteriet. Mens Gedalia ellers tog Tab og Fortjenester med største Ro, synes dette Held at have forbløffet ham. I. F. Dessauer fortæller »at Gedalia var lige ved at besvime, da han modtog Meddelelsen herom; han kom til at ryste over hele Kroppen, blev helt hvid i Ansigtet, maatte sætte sig ned og bad om et Glas Vand, som jeg rakte ham«. I 1871 havde han derhos en Række meget betydelige Indtægter, der ikke stod i Forbindelse med hans Vexellererforretning, saaledes paa Baneanlæg c. 185 000 Rdl., hvorhos han ved Emission af Landmandsbankaktier og Spekulation i andre Papirer tjente mindst 50 000 Rdl. Hans Privatforbrug og Kontorudgifter beløb sig til c. 31 000 Rdl., og Harald Meyer kalkulerer herefter hans Formue ultimo 1871 til 148 000 Rdl.

Med denne forholdsvis ringe Kapital dristede han sig ikke til at tage Initiativet til den nye Bank, som hans Tanker stedse havde beskæftiget sig med, lige siden det glippede for ham med Privatbanken.

Da var det i Sommeren 1871, at Professor N. C. Frederiksen kom til ham med sine Planer om at basere en ny Storbank paa Landbruget, der gennem en Hovedafdeling i København og med Filialer og Agenturer rundt om i Landet specielt skulde virke for »dels at gøre Landmændenes ledige Kapitaler frugtbringende, dels mod fuldkommen betryggende Sikkerhed at forsyne dem med de Kapitaler, for hvilke de i deres Virksomhed havde Behov«.

I det Andragende om Stempelbegunstigelse, som Bankraadet senere indsendte til Finansministeriet, motiveredes nærmere, at Bankens specielle Opgave skulde bestaa i »at aabne Landejendomsbesiddere Adgang til, i en ganske anden og videre Udstrækning end tidligere har været Tilfældet, at nyde Godt af de store Fordele, som et velindrettet og med Liberalitet og Fordomsfrihed ledet Bankvæsen forskaffer Handelen og Industrien. Man er i saa Henseende gaaet ud fra, at Landbruget mere og mere antager Karakteren af en industriel Virksomhed og som Følge heraf stadig gør Krav paa

større og større Driftskapital. Skal det saakaldte intensive Agerbrug kunne trænge igennem hos os, og skal vort Agerbrug i det Hele blive i Stand til at holde Skridt med Agerbruget i de os nærmest staaende, kornproducerende Lande, er det formentlig en Nødvendighed, at den Kredit, der ydes gennem Bankerne, og som længe har været anset for en Livsbetingelse for Handelen og den større Industri, ogsaa bliver Landmændene til Del. Dette maa da ske i tvende væsentlig forskellige Retninger, nemlig dels ved at sætte dem i Stand til efter deres Behov at forøge deres Driftskapital, dels ved som organiserede Mellemled at drage Kapitalen frem til Anbringelse i gode Prioriteter«.

N. C. Frederiksen var en højt begavet Mand med mange og rige Ideer — blot med alt for mange — og med en Impulsivitet, der senere skulde blive hans Ulykke. Han var Landmandssøn og praktisk Landmand ved Siden af sin Virksomhed som Professor i Nationaløkonomi ved Københavns Universitet. Da han henvendte sig til Gedalia var han en Mand med en vis Indflydelse; allerede som Monrads Svigersøn havde han vundet en social Position, og som Politiker — han var Folketingsmand for Maribo Amts 2. Kreds — havde han et udstrakt Bekendtskab indenfor Landbostanden, ikke mindst i Godsejer- og Proprietærkredse. Gennem talrige Samtaler mente han at have vundet dem for sin Plan om Landmændenes egen Bank. Denne skulde tillige tjene som et Enhedsmærke — ikke blot for de »store«, men ogsaa for de »smaa« Bønder. I Politikeren, Expeditionssekretær i Generalpostdirektoratet Joseph Michaelsen havde han fundet ikke blot en Meningsfælle, men ogsaa en virksom Medagitator for Sagen.

Gedalia kendte begge disse Mænd fra tidligere Tid. Han kunde godt lide dem, omend han næppe har haft nogen rodfæstet Tillid til nogen af dem. Men Frederiksens charmerende Egenskaber og hans enestaaende Evne til med Overbevisningens Varme at forebringe en Sag, overvandt Gedalias Betænkeligheder, omend han stadig fastholdt, at Banken ogsaa, og maaske fortrinsvis, maatte søge at knytte Hovedstadens og Købstædernes Næringsliv til sig.

I Overensstemmelse hermed gennemførte han, at Bankens Navn ikke alene blev »Landmandsbanken«, men »Den danske Landmandsbank, Hypothek- og Vexelbank«, ligesom dens Formaal i Statuternes § 1 kom til at lyde paa »at udvikle Krediten i Landbruget og de øvrige Erhvervsgrenes Interesse«. I ovennævnte Henvendelse til Finansministeriet fik dette ogsaa sit Udtryk i følgende Passus:

»Medens det sikkert er meget hensigtsmæssigt, at den nye Bank vil søge sine Kunder ikke blot mellem Landmændene, men ogsaa mellem Handlende og Andre, idet Forretningen herved vil blive mere lønnende, og Banken være mindre udsat for Rystelser, hidrørende fra Kriser indenfor en enkelt

Samfundsklasses Omraade, saaledes er det formentlig ogsaa det Heldigste, at Hypothekforretningen og de almindelige Bankforretninger gaa Haand i Haand med hinanden, og at Bankens Kapital og Reservefond her tjene som Sikkerhed i Stedet for det solidariske Ansvar, som findes i Kreditforeningerne«.

I Landmandsbankens pompøse Jubilæumsskrift (1921) har Julius Schovelin givet en levende omend noget fantasifuld Fremstilling af Bankens Tilblivelse og af Gedalias Andel i denne — af hans »store Øjeblikke« og af hans Skuffelser.

Sin første Skuffelse led Gedalia, da det paa Bankens orienterende Møde den 23. September og senere paa de egentlige Stiftermøder den 4. og 5. Oktober viste sig, at man ikke, som forudsat af N. C. Frederiksen, turde vente sig nogen større Aktietegning fra Landmændenes Side. Alt i alt var der den 5. Oktober — af de 6 Millioner Rdl. kun tegnet $^1/_2$ Million —, hvoraf c. Halvdelen fra Landbrugets Side.

Resten c. $5^1/_2$ Million — 5 452 000 Rdl. — maatte herefter Gedalia fremskaffe, om Foretagendet skulde gennemføres. Nu var det saa, at Gedalia forinden havde sikret sig eventuel Assistance hos det ansete Berliner Bankierfirma F. W. Krause & Co., saa at han — efter forudgaaende meget energiske Pressioner overfor Krause & Co. og dennes tyske Forbindelser — kunde imponere Stifterkredsen den 5. Oktober med at meddele den, at han paa et Konsortiums Vegne eventuelt var villig til at tegne for 4 Mill. Rdl. Aktier. Konsortiet bestod af Gedalia & Co., F. W. Krause & Co. i Berlin, Georg Levig og Johann Berenberg Gossler og Co. i Hamborg; i dette Konsortium participerede Gedalia for egen Regning med 1 300 000 Rdl. Men endnu resterede der en Aktietegning af c. $1^1/_2$ Mill. Rdl. Resolut tog Gedalia da ogsaa denne Post paa sin Kappe, saa at han herefter sluttelig hæftede for Tegningen af c. 2 800 000 Rdl. Aktier, der ganske vist ikke straks skulde indbetales, men kun med 10 %.

Han løb saaledes en — i Forhold til sine Formuesomstændigheder — ganske fantastisk Risiko, men hans sikre Tro paa, at der var Liebhavere nok til Aktierne, slog til. Nogle større Landmænd overtog for c. 300 000 Rdl., Gedalias Forbindelser blandt Vexellererne tog for 440 000 Rdl., og da Aaret 1871 randt ud, laa Gedalia kun inde med for c. 560 000 Rdl. Aktier, hvorpaa af ham var indbetalt 40 %. I Mellemtiden havde hans Kontor været bestormet af al Slags Folk, der vilde have de nye Aktier »ikke alene Grosserere, Haandværksmestre og Sagførere, men Skibskaptajner, Dyrlæger, Detailhandlere, Marskandisere — helt ned til Copister, Skolelærere, Ministerialbude og Herskabstjenere«.

Vel opnaaede Gedalia ikke de Kurser, hvortil Aktierne blev drevet op i Tyskland — Maximum 115. Her paa Børsen havde de en Begynderkurs

af 103½, men de steg og noteredes ved Aarskiftet — den 2. Januar — til 109½—109¾.

Nogen Oversigt over, hvad Gedalia tjente paa dette sit store Engagement, har man ikke, men det maa have været betydeligt. I sine Bøger ansatte han pr. 31. December 1871 sin Restbeholdning — de 560 000 Rdl., hvoraf 40 % var indbetalt — til Kurs 108½. Avancen alene paa disse skulde herefter være c. 47 600 Rdl. Denne Avance kunde han ogsaa meget vel have indkasseret, men han beholdt i alt Fald en Del af sine Aktier i Forventning om yderligere Kursstigning. En saadan indtraf imidlertid ikke. I Aarets Løb faldt Kursen og noteredes pr. 30. December til 102¾.

Den næste Skuffelse, som Gedalia skulde opleve — og som ikke fortog sig — var med Hensyn til Bankens Ledelse: Bankraadet, dets Sammensætning og Samarbejdet indenfor samme.

Det havde været Gedalias Ønske at knytte til dette nogle af Hovedstadens Købmænd, som han kunde regne med. Alfred Hage, der nu var bleven en gammel Mand, trak sig imidlertid tilbage efterat have deltaget i det første orienterende Møde — han havde faaet nok af den forvirrede Diskussion, der var bleven ført — og D. M. Halberstadt og I. K. Gotschalk afslog at træde ind i Bankraadet, som Dagbladet i en af Tietgen inspireret Artikel skrev »de eneste, hvis Navne havde nogen Vægt paa Børsen, og hos hvem man turde forudsætte nogensomhelst Forretningsdygtighed af den særegne Art, der udfordredes«.

I deres Sted valgtes Højesteretsadvokat C. S. Henrichsen og Tobaksfabrikant E. F. Nobel. Resten — foruden Gedalia og N. C. Frederiksen — bestod af Departementchef P. T. J. Benzon-Buchwald, Grosserer A. J. Halberg og af 7 Landmænd Hofjægermestrene G. J. R. Grüner til Raunstrup, A. V. Bech, Valbygaard, N. F. B. Sehested til Broholm, Etatsraad N. E. Hofman-Bang til Hofmansgave, Proprietær C. A. C. Berg til St. Vejlegaard, Godsejer P. F. Collet til Lundbygaard og A. P. C. Abrahams til Højagergaard.

Det lykkedes ikke at opnaa den fornødne Ro og Fasthed i Raadets Forhandlinger, hvad i og for sig ikke er at undres over, naar man betænker, hvorledes Tilfældighederne havde raadet ved Sammensætningen af dette. Flere af Medlemmerne røbede fuldkommen Uvidenhed om Bankforhold, andres Optræden var præget af Forfængelighed og Smaalighed, og meget snart kom Gedalia i Opposition til Benzon-Buchwald og Landmændene, der ikke forstod at vurdere hans Erfaringer og Dygtighed, men hæftede sig ved hans Paagaaenhed og egenartede, temperamentsfulde Optræden. En urimelig Tilsidesættelse var det saaledes, da de nødte ham til at give Afkald paa den ham fra først af tilsagte Provision ½ % af de Beløb, som han havde foranlediget tegnet, d. v. s. 27 275 Rdl.

Omsider besluttede Gedalia sig til at sætte haardt mod haardt. Til den Generalforsamling, der indvarsledes til den 8. December for at tage Beslutning om de saakaldte »Stifterrettigheder«, stillede Gedalia og Frederiksen Forslag om at udvide Bankraadet med 12 Medlemmer, deriblandt Repræsentanter for de tyske Interesser og for det mindre Landbrug. Om dette blev vedtaget, vilde det Gedaliaske Parti erholde Majoritet i Bankraadet. Da Gedalia repræsenterede den langt overvejende Del af den stemmeberettigede Aktiekapital, var Resultatet forud givet. Af Hensyn til Vedtægternes § 16, der paabød, at Enkeltmand ikke kunde afgive mere end 12 Stemmer, svarende til et Styktal af 450 Aktier, maatte imidlertid Gedalia »udstykke« sine og Konsortiets Aktier paa en Masse Personer. Der mødte herefter »Stemmekvæg« i Hundredvis paa Generalforsamlingen, som fik et stormende og ret forargeligt Forløb. For at undgaa Nederlaget, der var ensbetydende med, at Gedalias Modstandere i Bankraadet maatte nedlægge deres Mandater, hvad de saare nødigt vilde, stillede disse det Ændringsforslag, at Udvidelsen af Bankraadet indskrænkedes til 6 Medlemmer. Dette Kompromisforslag blev vedtaget, og som nye Medlemmer af Bankraadet valgtes Folketingets Formand, Birkedommer Christopher Krabbe, Statsrevisor Marius Gad, Konsul N. E. Brasch, Hobro, Proprietær H. P. Larsen, Pilegaard, Bankier S. L. Cohn, Lybeck og Fabriksbestyrer B. Friehling. Derefter havde Folketingsmand Christen Berg de fleste Stemmer. Af de valgte 6 var ikke mindre end 4 Rigsdagsmænd.

At der mellem de 18 skulde være mere Sammenhold og Enighed end mellem de 12, var ikke at forvente, og mere og mere viste det sig, at Gedalia med sit iltre Sind var Anstødsstenen for det Samarbejde, som var nødvendigt for Bankens Trivsel.

Gedalia foranledigede selv Bruddet. I Slutningen af Januar havde F. W. Krause & Co. foreslaaet Landmandsbanken at deltage i Emission af et af de statsgaranterede russiske Jernbanelaan. Herom undlod Bankraadets Næstformand Benzon-Buchwald at give Gedalia Besked, uanset at denne sad i Bankraadets Delegation og alt i Forvejen havde sikret sig Kommissioner i dette Papir og forøvrigt, som han selv senere udtalte »vel nok var den eneste, der var hjemme i disse Forretninger«. Der skete herefter det, at samtidig med, at Landmandsbanken annoncerede, at den modtog Tegning, fremkom et tilsvarende Avertissement fra Gedalia.

Paa Grundlag heraf udspandt der sig et voldsomt Opgør i Bankraadsmødet den 2. Februar, hvor Gedalia fordrede, at Raadet skulde udtale en Misbilligelse af Benzon-Buchwalds Optræden, mens denne beskyldte Gedalia for unfair Konkurrence overfor Banken. Under Diskussionen herom havde Gedalia gentagne Gange truet med at udmelde sig af Bankraadet.

Dette ønskede imidlertid ikke Sagen yderligere uddybet og vedtog med alle Stemmer, undtagen Gedalias, at man, uden at tage nogen Beslutning om det foreliggende Emne, skulde gaa over til næste Punkt paa Dagsordenen.

Et af Bankraadets Medlemmer benyttede sig imidlertid af Gedalias ophidsede Sindsstemning. Han rakte under Mødet Gedalia en Lap Papir, hvorpaa han havde skrevet: »Jeg undertegnede Baron G. A. Gedalia udmelder mig herved af Landmandsbankens Bankraad«. Uden nærmere Eftertanke underskrev i sin Irritation Gedalia Papiret, som den paagældende saa overrakte Formanden; denne oplæste Erklæringen, som Bankraadet uden Diskussion tog til Efterretning. Gedalias Rolle i Landmandsbanken var hermed udspillet. Han faldt for en Manøvre, som nogle ansaa for diplomatisk og saare fiffig, mens andre fandt den nærmest hørende hjemme i en Krostue.

Hvorledes man nu end vil dømme i denne Sag saavelsom iøvrigt om Gedalias Virke i og for Banken, vil han mindes som Landmandsbankens egentlige Stifter, og at det kun var ved hans Indsats, at Banken kom til Existens. Men ogsaa af en anden Grund vil hans Navn blive fremhævet i Bankens Historie: Det var *ham*, der foreslog sin tidligere Medarbejder, Isak Glückstadt til Direktør og førte Valget af ham igennem paa Trods af Bankraadsmedlemmernes store Betænkeligheder. Det faldt ikke i Glückstadts Lod ved denne Lejlighed at værne om sin gamle Principal, overfor hvem han stadig viste den største Trofasthed og Hengivenhed. Han glemte aldrig Gedalias Telegram af 6. December 1871: »Vil De være villig til at modtage Direktørposten i Landmandsbanken, Hypothek og Vexelbank. Tiltrædelse senest 1. Januar«. Da han tiltraadte — det var den 5. Februar 1872 — havde Gedalia for stedse forladt Banken.

* *
*

I 1870 og 1871 havde Gedalia, omend i beskeden Maalestok, deltaget i de to franske Statslaan paa henholdsvis 1 og 2 Milliarder Frcs. I større Stil optraadte han derimod i 1872 ved Udbuddet af det franske 5 % Statslaan paa 3,4 Milliarder Frcs. Dette blev emitteret den 28.—29. Juli til en Kurs af $84^1/_2$, hvoraf $14^1/_2$ Frcs. for hver 100 Frcs. skulde erlægges ved Tegningen, mens Resten skulde afgøres med $3^1/_2$ Frcs. maanedlig i September og derefter følgende 19 Maaneder. I Tilfælde af Overtegning vilde en forholdsmæssig Reduktion finde Sted. Da den franske Regering under Hensyn til sin Valuta gerne saa en væsentlig Del af Laanet placeret i Udlandet, havde den dér authoriseret en Række af de større Bankier-Huse til at modtage Subscriptioner og tilstaaet dem en Provision af $^1/_2$ %.

Da Laanebetingelserne 22.—23. Juli blev bekendt, havde man overalt Indtrykket af, at Laanet vilde blive en Succes, der maatte medføre en øjeblikkelig Stigning af Obligationernes Kurs. Subscriptionen skabte herefter en voldsom Spekulation, og, idet la haute finance regnede med en betydelig Overtegning, tegnede den sig for flere Gange de Beløb, som den ønskede at overtage.

Overraskelsen var imidlertid stor, da det franske Finansministerium i Dagene efter den 29. Juli meddelte, at der var tegnet ialt ikke mindre end 43—44 Milliarder Frcs., saa at der ved den endelige Reduktion kun kunde tildeles 7,88 % af de tegnede Beløb. I de følgende Uger noteredes Obligationerne med indtil 5 Points over Tegningskursen.

Under de nævnte Omstændigheder virkede den Bestemmelse i Subscriptionsbetingelserne: at der ved Tegningen skulde indbetales 14½ % af de *tegnede* Beløb, ganske absurd. En Indbetaling af disse 14½ % = 6—6½ Milliard kontant var simpelthen en Umulighed. Men end ikke den franske Regering havde nogen Interesse i at blive overvældet med disse enorme Summer, selvom de fremkom i acceptable Tratter, naar den dog, maaske inden 14 Dage — nemlig paa Repartitionsdagen — skulde tilbageregulere.

Herefter plejedes der Forhandlinger mellem Regeringen og Tegnerne om en Ordning. For flere af Verdensfirmaernes Vedkommende resulterede denne, der ikke kunde undgaa at præges af Vilkaarligheder, i, at Indbetalingerne blev begrænset eller udskudt, til Repartitionen endelig forelaa, mens, for den langt overvejende Del af Subscribenterne, Regeringen modtog de Paagældendes Vexler før de fulde 14½ % af de tegnede Beløb som Garanti for Indbetalingen af, hvad der senere maatte blive reparteret paa dem.

Den franske Regering var klar over, at en stor Part af disse Vexler var Tjenestevexler — udstedte og accepterede for Tilfældet Bank og Bank imellem.

Som authoriserede af den franske Regering optraadte herhjemme Privatbanken og — til Tietgens store Overraskelse — ogsaa G. A. Gedalia & Co., der den 23. og 24. Juli averterede Subscriptionsindbydelsen paa de franske Originalbetingelser. Mens Privatbanken havde fastsat Tegningsdagen til Mandag den 29. Kl. 10—3, modtog Gedalia Subscriptionen Søndag Kl. 9—6 og Mandag Kl. 8—6.

Det var en stor Dag for Gedalia, da de københavnske Blade den 30. meddelte, at der hos ham var tegnet 7—800 *Millioner* Frcs. mod 630 Millioner Frcs. hos Privatbanken.

Af Tegningerne hos Gedalia dominerede Berliner Wechslerbank med 573,75 Millioner Frcs. Denne havde først henvendt sig i Frankrig, men var formentlig af Rothschild bleven henvist til Gedalia, som efter Forlydende

hørte til de særlig begunstigede Agenter, hvorefter Banken forventede, at han kunde forskaffe den Henstand med Betalingen, indtil Repartitionen forelaa.

Efter en Telegramudvexling, der fra Bankens Side indledes den 26. om Aftenen, resulterede Forhandlingerne i, at Gedalia ved Telegram og Brev af 27. s. M. overtog Subscriptionen paa de franske Originalbetingelser mod at tilstaa Wechslerbanken en Provision af $^3/_8$ % af det resulterende Beløb. I Løbet af den 29. indløb herefter en Række Telegrammer indeholdende Offerter paa det ovenfor nævnte Beløb, som Gedalia samme Dag anmeldte for det franske Finansministerium.

Gedalia, der i disse Dage opholdt sig i Paris, gjorde alt, hvad han formaaede, for at faa den franske Regering til at imødekomme Wechslerbankens Ønske om at regulere Betalingen paa Repartitionsdagen, men det lykkedes hverken ham eller Bankens Direktør Moritz Muszkat, der var taget til Paris, at opnaa denne Favør. Under disse Omstændigheder udstedte Direktør Muszkat paa Bankens Vegne en Delegation, hvori Banken anmodede sin Bankierforbindelse i London Aynard & Ruffert om at holde til G. A. Gedalias & Co.s Disposition »à leur première demande«: 3 664 764 £ 6 sh. og at debitere Bankens Konto for samme.

Gedalia var noget betænkelig ved, at et saa mægtigt Beløb blev trukket à vista, men Muszkat beroligede ham med, at hans Bank havde fornøden Dækning i London hos sin engelske Forbindelse.

Gedalia overleverede derpaa Delegationen med sit Endossement til den franske Regering. Idet denne betragtede Delegationen som en Sikkerhedsstillelse for det senere fremkomne Repartitionsbeløb, lod den Dokumentet præsentere i London, ikke til Betaling, men til Accept.

Uden nærmere Motivering vægrede imidlertid Aynard & Ruffert sig ved at afgive Accepten, og dermed tabte den franske Regering Taalmodigheden og erklærede Tegningen som misligholdt. Senere Forsøg, som Wechslerbank anstillede gennem det tyske Gesandtskab paa at redressere det passerede, førte ikke til Noget.

Rygtet gik — og dette er senere bestyrket af Folk, der stod Tietgen nær, at denne i sin Forbitrelse over, at Gedalia var trængt ind paa, hvad han ansaa var sine Enemærker, saavel gennem Korrespondance som gennem personlige Henvendelser under sit Ophold i Paris, havde bidraget sit til, at den Gedaliaske Tegning ikke blev anerkendt. Paa denne Maade gik Gedalia Glip af en stor Provision, men for Berliner Wechslerbank blev det en langt alvorligere Affaire — der ogsaa kostede Muszkat hans Stilling —, eftersom der bag Bankens Ordre til Gedalia stod 3—400 Subscribenter med Regres til Banken. Denne forsøgte derpaa at indtale sit Tab hos Gedalia og op-

gjorde dette — inclusive tabt Avance ved Obligationernes Kursstigning — til 542 000 Thaler = c. 725 000 Kroner.

Ved Sø- og Handelsrettens Dom af 24. April 1873 og Højesteretsdom af 4. Juni 1874 blev Gedalia pure frifunden, idet Sagsomkostningerne dog ophævedes.

Affairen blev selvfølgelig omtalt i Bladene omend med afvigende Referater. I en af sine Viser siger saaledes Rantzau:

»En Bankdirektion har nok nys i Berlin
for Publikum gjort sig en Smule til Grin,
De tro'de at ta' dem en klækkelig Part,
lod tegne til Frankrig en hel Milliard.
De saa alt i Tanken den visse Procent,
og troede, Pengene alt var fortjent. —
Men den gode Thiers sa' til dem med lidt Haan:
»Af de tyske Arvefjender ta'r vi ej mod Laan«.
Direktionen fælt »ach wai!« derover skreg,
»Vi mærker Millionerne gaar den forkerte Vej««.

Højesteretsadvokat Brock førte ligeledes for Gedalia en anden Sag, som Firmaet Emile Levy & Co. i Paris havde anlagt mod ham til Betaling af 36 248 Frcs., idet Firmaet paastod, at en af Gedalia tegnet Subscription paa 10 Millioner Frcs. af det franske Statslaan tilkom Firmaet og ikke Gedalia. Men ogsaa i denne Sag blev Gedalia frifundet saavel ved Sø- og Handelsrettens Dom af 8. Maj 1873 som ved Højesteretsdom af 30. Januar 1874.

Af Papirerne i Gedalias Konkursbo fremgaar forøvrigt, at det franske Statslaan paaførte ham en tredie Proces, anlagt af Bankierfirmaet Kuhn, Reinach & Co. ved tribunal de commerce i Paris. De nærmere Detailler kendes ikke, men det ses, at G. A. Gedalia & Co. blev dømt til at betale c. 93 000 Frcs. Naar Sagen paadømtes i Paris, skyldtes det den Omstændighed, at det franske Firma havde indledet denne med en Arrest i et Beløb af c. 100000 Frcs., som Gedalia havde staaende paa Konto hos Rothschild frères.

* *
*

I Gedalias Liv skulde Jernbanerne komme til at spille en afgørende Rolle.

Da han var 19 Aar (1835), indviedes Kontinentets første Jernbane (Brüssel—Mecheln).

I 1847 havde han sin første Jernbanerejse med den nybyggede Bane

fra Korsør til Roskilde. Herefter kom han til at opleve en Tid, hvor Jernbanerne ikke blot blev det hurtigste Befordringsmiddel, men den store Faktor i Verdensudviklingen.

Tallene for Aarene 1840—1880 paa de europæiske Jernbanenets Længde illustrerer dette:

Aar 1840.....	2,925	Kilometer
— 1850.....	23,504	—
— 1860.....	51,862	—
— 1870.....	104,914	—
— 1880.....	168,980	—

Jernbaneanlægene krævede saa store Kapitaler og frembød ogsaa ofte saa betydelig Risiko, at de kontinentale Stater fortrinsvis indskrænkede sig til at træde til med Støtte og Kontrol, mens de overlod det private Initiativ at anlægge og drive dem.

De Kombinationer, under hvilke disse Forhold ordnedes, var af højst forskellig Art, snart saaledes, at det kun var selve Anlæget, der overlodes Private, mod at de erholdt Deres Betalinger i Statsobligationer, snart saa, at de Private modtog Koncessioner paa saavel Anlæg som Drift enten for stedse eller paa Aaremaal og da med Støtte fra Statens Side ved Subventioner, Participering i Overtagelse af Aktier, Rentegarantier o. s. v.

De Opgaver, der saaledes kom til at paahvile den private Foretagsomhed, kunde i Jernbanernes første Tid, hvor det særlig drejede sig om Stambanerne, kun løses af Højfinansen, der afholdt alle de foreløbige Udgifter og lagde hele Affairen til Rette for saa — før eller senere — at lade Banerne gaa over til de af dem dannede Aktieselskaber.

Foregangsmændene paa Kontinentet blev i første Række de Rothschildske Bankierhuse, der i mange Aar beherskede store Dele af Banerne i Østrig, Frankrig og Norditalien — ofte i levende Konkurrence med de opdukkende Konkurrenter, saaledes i Østrig: Baronerne Johann Sina, Daniel Eskeles og Ludwig v. Pereira og i Frankrig: Brødrene Perère og Crédit Mobilier.

Efterhaanden som Jernbanenettene udvidedes, voksede Tallet paa Gründerne og Jernbaneentreprenørerne, der fandt villig Støtte hos de mange nyoprettede Crédit Mobilier Banker. Mange af de paagældende tjente store Formuer, som de sluttelig satte til; de havde ikke kendt Begrænsningens Kunst — det ene Anlæg tog det andet, og mere og mindre blev de alle grebne af »Jernbanefeberen«, indtil de havnede i Foretagender med Risici, som de ikke magtede, navnlig naar Konjunkturerne gik dem imod.

Typisk for disse Jernbanekonger var den jødisk fødte Berthel Henry Strausberg (f. 1823, d. 1884), der begyndte i London som Journalist og For-

sikringsagent, for i 1855 — efter et Ophold i Amerika og derefter i London — at etablere sig som Generalagent for et større Forsikringsinstitut. 1861 slog han ind paa for engelsk Regning at danne Selskaber, der byggede en Række Baner i Preussen. Derefter udvidede han for egen Regning sine Operationer til ogsaa at gælde det øvrige Tyskland og Udlandet og i saa stor Stil, at han en Tid beherskede c. 2800 Kilometer Jernbane. Hermed slog han sig imidlertid ikke til Ro, idet han oprettede eller købte en Række Storvirksomheder med Tilknytning til Banerne: Jernværker, Valseværker, Lokomotivfabriker etc.

I 1870 stod han paa Højden af sin Magt og Anseelse. Han var da Medlem af Rigsdagen og regnedes for en af Tysklands rigeste Mænd; højtstaaende Personer og Højadelen kappedes om at omgaas ham og at tage Del i hans Foretagender. I sit Palais i Wilhelmsstrasse førte han et nærmest fyrsteligt Hus.

Anlægget af de rumænske Jernbaner, som han havde taget i Entreprise, i Forbindelse med den økonomiske Krise, der tog sin Begyndelse i 1873, blev bestemmende for hans Fald. I 1875 blev han anholdt i Rusland og udvist paa Grund af sine Transaktioner med Commerz og Laanebanken i Moskau, og da han vendte tilbage til Tyskland, var han en ruineret Mand, der aldrig rejste sig igen. Sammenbruddet, der omfattede alle hans Foretagender i Rusland, Østrig, Tyskland og flere andre Lande, var katastrofalt. »An der Berliner Børse spielten sich unbeschreibliche Scenen ab, und durch die Behrensstrasse ging ein Zittern«.

Strausberg nævnedes i sin Tid som staaende bag ved det Nyholm-Davyske Projekt af 1871 om Kalundborgbanen, men iøvrigt vides han ikke at have været delagtig i danske Foretagender.

Dette var derimod Tilfældet med den engelske Storentreprenør Sir Morton Peto (f. 1809, d. 1889).

Han begyndte som Entreprenør for Byggeforetagender i England, og udøvede denne sin Virksomhed i stort Omfang, men fra 1846 slog han særlig ind paa Jernbaneentrepriserne, snart alene, snart sammen med E. L. Bett og Th. Brassey, senest med Th. E. Crampton. Han byggede Victoriadokkerne og de underjordiske Baner i London og udstrakte sin Virksomhed ikke blot til England, men efterhaanden til Frankrig, Kanada, Australien, Rusland, Argentina, Algier og flere andre Lande. I Norge anlagde han Eidsvoldbanen, og i Danmark erholdt han Koncession (1853—54) paa Anlægget af den sydslesvigske Bane fra Flensborg til Rendsborg med Sidelinien til Tønning.

Allerede i 1852 havde han indsendt Andragende om Koncession paa en Bane fra Flensborg op gennem Jylland via Viborg til Frederikshavn. Kapitalen hertil c. 3 Mill. £ paatog han sig at skaffe mod en Rentegaranti af

4 % af Anlægssummerne for Linien Viborg—Frederikshavn. Aar efter Aar fremsatte han sine Forslag. Endelig i 1859 erholdt han Koncession paa den jydske Tværbane, en Ordning, der 1861 og følgende Aar afløstes med, at han overtog Anlægget saavel af denne som af det fynske Jernbaneanlæg: fra Nyborg til Strib og af det østjydske Anlæg fra Vamdrup over Aarhus til Aalborg. Samtlige disse Anlæg skulde tilhøre Staten, men Peto paatog sig at danne et Aktieselskab til at overtage Driften af disse.

Peto nød stor Anseelse i sit Fædreland. I over 20 Aar sad han i Parlamentet, og i 1851 blev han Baronet for sine Fortjenester under Krimkrigen ved Bygningen af Banen Balaklava—Sebastopol. Ogsaa herhjemme æstimeredes han i høj Grad. Han var Entreprenøren i den store Stil.

Med sin Stab af engelske Ingeniører udførte han sine Entrepriser med Dygtighed og Punktlighed. Han var fuldblods Englænder, fordomsfri og large i sin Optræden og Virksomhed. Man mindes, hvorledes han ved Indvielsen af den slesvigske Bane skænkede Frederik VII den kostbare Kongevaggon, som Kongefamilien benyttede i mange Aar. Naar han kom hertil, var det paa sin egen Dampyacht »The Norsemann«.

Men ogsaa *han* skulde prøve Omskiftelserne. Under Krisen i 1866, da hans Bankhus — Overend, Gurney & Co., standsede, saa ogsaa han sig nødsaget til at indstille sine Betalinger. Hans løbende Foretagender blev ført til Ende, men hans Stortid var forbi.

Som det vil erindres, havde Gedalia i sit Projekt af 1857 angaaende en privat Bank forbeholdt denne Adgang til at tage Del i Jernbaneanlæg m. m. Efterat Banksagen var strandet for ham, beskæftigede han sig ikke før i 1869 med Jernbaner. Han havde i de mellemliggende Aar hverken haft den fornødne Indflydelse eller Kapital dertil, og han savnede ogsaa den sociale Interesse, som maatte være Drivfjedren for Foretagender af denne Art herhjemme.

Anderledes med Tietgen.

Under sit Ophold i Manchester 1849—55 havde han tilegnet sig Englændernes Syn paa, at Jernbanerne ikke var et Statsanliggende, men noget, der burde overlades det private Initiativ. Han havde set den Betydning, et veludviklet Jernbanenet havde for Land og Befolkning, men han havde ogsaa bemærket Faren ved den indbyrdes Konkurrence mellem de mange Privatbaner og de store Fordele, Sammenslutningerne kunde medføre, hvad enten disse skete gennem Fusion eller Trafikdeling.

I 1857, da Tietgen var bleven Privatbankens Direktør, stod Jernbanevæsenet herhjemme langt tilbage.

Paa Sjælland havde man kun Banen København—Korsør, der ejedes af Det sjællandske Jernbaneselskab. Bortset fra den sydslesvigske Bane var

der ingen Baner paa Fyn og i Jylland, førend Peto, som ovenfor nævnt, i 1859 paabegyndte sine store Entrepriser i Jylland—Fyn med den jydske Tværbane.

Meget snart kom Peto og Tietgen i Forbindelse med hinanden, idet Privatbanken blev hans Bankforbindelse. Denne ydede det Peto'ske Firma betydelige Forstrækninger, efterhaanden som Arbejderne skred frem, samtidig med, at den var det behjælpelig med at omsætte de Statsobligationer, som det modtog i Betaling af Regeringen. Det jydsk-fynske Driftsselskabs Aktier c. 3 Mill. Kroner, lykkedes det imidlertid hverken Peto eller Tietgen at finde Afsætning for. Dette førte Tietgen til hans *første* Sammenslutningsplan, idet han paa egne og Privatbankens Vegne i 1865 tilbød Peto, Regeringen og Det sjællandske Jernbaneselskab at danne et stort, nyt Driftsselskab til at overtage Driften, ikke blot af de jydsk-fynske, men ogsaa af de sjællandske Jernbaneanlæg. I Forbindelse dermed skulde Driftsselskabet med Peto som Entreprenør anlægge en ny Bane fra Ringsted over Næstved til Vordingborg og videre over Falster gennem Lolland. Dette Forslag, der tilsigtede at bringe samtlige Landets Baner under eet Styre, vandt Tilslutning hos alle de Paagældende, ogsaa hos Regeringen, men strandede i Rigsdagen i Januar 1866.

Tietgen gav dog ikke op, men mødte i November s. A. med et nyt Forslag, hvorefter det nu skulde være Det sjællandske Jernbaneselskab, under hvilket den samlede Drift blev lagt. Men ogsaa dette blev kvalt i Rigsdagen, der senere endelig ved Lov af 14. Marts 1867 vedtog, at Staten selv skulde overtage Driften af de jydsk-fynske Baner.

For Tietgen blev Forbindelsen med Peto og med dennes Overingeniør W. Rowan og Sønnen I. F. Rowan af stor Betydning; den gav ham Indsigt i Jernbaneforhold og vakte hans levende Interesse for saadanne.

Allerede i 1861 var han indvalgt i Det sjællandske Jernbaneselskabs Bestyrelse og var saaledes med til at gennemføre Banen til Helsingør med Sidelinien Hellerup—Klampenborg, som havde været under Ventilation lige siden 1852.

I 1864 udtraadte han af Bestyrelsen utilfreds med Selskabets Passivitet.

I de mange Levnedsbeskrivelser af Tietgen, som har set Lyset, savner man en samlet Fremstilling af hans Indsats i det danske Jernbanevæsens Tjeneste — en Fremstilling, som det forøvrigt ikke vil være nogen let Sag at give.

Thi det at beskæftige sig med vore Jernbaners Historie i Tredserne og Halvfjerdserne er som at bevæge sig i et Kaos af Famlen og Ubeslutsomhed, hvor alskens Vanskeligheder taarnede sig op mod saa godt som hvert nyt Projekt. Mens Regeringen og da navnlig de to Indenrigsministre J. B. S.

Estrup (Jernbanekongen, som han kaldtes) og K. A. Fonnesbech gjorde deres bedste for at fremme Jernbanernes Udvikling, møder man i Rigsdagen et stadigt Tovtrækkeri med endeløse Forhandlinger og hos det sjællandske Jernbaneselskab en Tilbageholdenhed, hvor Hensynet til Aktionærerne, »hvad man tør indlade sig paa«, spillede en afgørende Rolle.

I alt dette Virvar træder Tietgen lysende frem med sit: »Hvo Intet vover, Intet vinder«, og naar det, som Tilfældet var for de sjællandske Baners Vedkommende, maatte betragtes som naturligt, at den og den Bane burde gennemføres, saaledes *Nordvest-* og *Sydbanen*, da var hans Parole: »hvorfor opsætte«. Og saa greb han ind med al sin Energi og Kombinationsevne.

Utallige var de Traade, han spandt; saare indviklede var ogsaa de Veje, han fulgte i Kamp mod Forsagthed og Ligegyldighed, med Intriger og Hensyn saa til den ene, saa til den anden Side.

Til Tider kaster han sig personlig og aabenlys i Brechen, til andre ser man ham ikke, men mærker hans Indflydelse i Kulisserne. Snart er det ham selv, snart hans haandgangne Mænd, som F. I. Rowan, snart Privatbanken, der optræder som Aktørerne — som Koncessionsindehaverne eller Entreprenørerne. Dette staar noget i Forbindelse med Bankraadets Ængstelse for, at Privatbanken skulde faa Ordet for at være »Gründerbank«; det foretrak i saa mange Tilfælde at lade de enkelte Foretagender komme til Verden gennem Konsortier bestaaende helt eller delvist af Bankens Nærmeste, der, naar Foretagendet havde faaet fastere Fødder at staa paa, saa overlod dette og dets videre Financiering til Banken. At denne Fremgangsmaade indeholdt Faremomenter, er øjensynligt: for Tietgen, som personlig løb Risikoen i de Tilfælde, hvor Bankraadet ikke fulgte ham, og for Bankraadet, der havde et vist Pres paa sig, naar Tietgen mødte op med en Affaire, som han havde interesseret sig for.

Betegnende for de Tietgenske Operationer er hans Virke for Gennemførelsen af den sjællandske Sydbane med Tilknytning til Jernbaner paa Lolland-Falster, der skulde skabe Forbindelsen med Tyskland. Denne Plan satte han sig som en af sine Livsopgaver — den *skulde* gennemføres uanset Risico og Betænkeligheder, thi dens Betydning var ham *soleklar*. Allerede i 1865 var den medtaget i det Program, som han satte for det danske Driftsselskab, som ovenfor er omtalt. Tyve brydsomme Aar skulde gaa, inden Opgaven fuldtud var løst. Først i Juli 1886 aabnedes den internationale Linie København—Berlin over Gjedser—Warnemünde for den offentlige Trafik.

I Henhold til Lov af 14. Marts 1867 og Koncession af 24. Januar 1868 paatog Det sjællandske Jernbaneselskab sig Anlæg og Drift af Sydbanen Roskilde—Køge—Vordingborg og af en Bane paa Falster til Nykøbing. An-

læget af Vordingborgbanen blev straks paabegyndt, og Banen aabnedes i Oktober 1870.

For Lolland var dette Arrangement ikke fyldestgørende, og i Begyndelsen af 1869 fremkom der en stærk Agitation for et selvstændigt Lolland—Falster'sk Jernbaneselskab. Begyndelsen til et saadant var førøvrigt gjort med Anlæget af den lille Bane Maribo—Bandholm, hvorpaa Tietgen i Januar 1869 havde erhvervet Koncession, og som ejedes af et Interessentskab, det saakaldte Lolland'ske Jernbane-Selskab, i hvis Bestyrelse Tietgen og F. I. Rowan sad.

Paa Foranledning blandt andet af Tietgen og Folketingsmand N. C. Frederiksen forespurgte herefter Indenrigsministeren Det sjællandske Jernbaneselskab, om dette under de foreliggende Forhold kunde ønske at fritages for Falsterbanen mod at overtage Anlæg og Driften af den sjællandske Nordvestbane, som Ministeriet var meget opsat paa at faa gennemført. Da Selskabets Direktion og Kontrolraad, der kun modstræbende var gaaet med til Falsterbanen, erklærede sig villig hertil, udkom Loven af 26. Februar 1869, der gav Indenrigsministeren Bemyndigelse til at give Selskabet Koncession paa Nordvestbanen fra Roskilde over Holbæk til Kalundborg. I Loven var indsat den Bestemmelse, at Selskabet, forsaavidt det overtog Nordvestbanen, kunde frigøre sig for Falsterbanen uden derfor at miste den det ved Loven af 1867 tillagte Forlængelse af Tiden for Statens Ret til at indløse Selskabets Aktier.

Komiteen for det Lollandske Selskab (Tietgen) tilbød herefter Det sjællandske Jernbaneselskab at overtage Anlægget af Falsterbanen, mod at dette afgav 20 % — 150 000 Rdl. af den kalkulerede Anlægssum til det nye Selskabs Forstærkningsfond. Dette vedtoges af Bestyrelsen og Kontrolraadet, men blev forkastet af Generalforsamlingen i Begyndelsen af 1870.

Det Sjællandske Jernbaneselskabs Anlæg af Nordvestbanen var hermed opgivet, og det paabegyndte saa, som det var forpligtet til, straks Anlægget af Falsterbanen til Nykøbing.

Beboerne i Holbæk Amt følte sig imidlertid meget skuffede over Opgivelsen af Nordvestbanen, og et privat Forslag, indbragt i Rigsdagen i Samlingen 1869—70, førte til Loven af 25. Juni 1870, hvorved Regeringen bemyndigedes til at kunne give Concession paa en Bane, der fra København skulde føres til *Frederikssund* og over Roskildefjord paa en fast Bro videre til Holbæk og Kalundborg.

Et Ikke-Tietgensk Konsortium — bestaaende blandt andet af Ingeniørkaptajn, Folketingsmand L. C. Nyholm, Overretsprokurator Juel og Justitsraad Gluud i Forbindelse med Ingeniør Davy — indledede derefter Forhandlinger med Regeringen om Koncession paa dette Baneanlæg. Atter spurgte

Regeringen — i December 1870 — Det sjællandske Jernbaneselskab, om det vilde interessere sig for Nordvestbanen, men dette ønskede ikke for Tiden at entrere, og først da Regeringen i Marts meddelte Selskabet, at der var givet det omtalte Konsortium Udsigt til at erholde Koncession, begyndte Selskabet at røre paa sig, det vil sige: det var Tietgen, der gav det Vind i Sejlene. 12. Maj s. A. havde han forskaffet F. I. Rowan Koncession paa Anlæg og Drift af en Bane, der fra Nykøbing paa Falster skulde føres med en fast Bro over Guldborgsund forbi Saxkøbing og Maribo til et Punkt i Nærheden af Sylthomen, Syd for Rødby med et Havneanlæg dér. Tanken var dermed at realisere en tidligere Plan, den saakaldte Kröncke'ske Plan, nemlig at føre Forbindelsen videre over Femern til Tyskland. I Tilslutning hertil plejede Tietgen Forhandlinger med tyske Autoriteter og Finansmænd om Udførelsen af Projektet.

Samtidig med, at Rowan erholdt Koncessionen, havde han givet Tietgen et Overslag over Anlægsomkostningerne for Nordvestbanen. Og i Juli s. A. gav Rowan (d. v. s. Tietgen) Det sjællandske Jernbaneselskab Tilbud om at købe Falsterbanen og at overtage — som Entreprenør for Selskabet — Anlægget af Nordvestbanen for 3 700 000 Rdl., der kunde erlægges i Det sjællandske Jernbaneselskabs, af Staten rentegaranterede, Aktier.

Men for at gennemføre dette var det nødvendigt at faa Konkurrenceforetagendet — Banen København—Frederikssund—Holbæk—Kalundborg — slaaet ned. Tietgen havde regnet med, at det ikke vilde være vanskeligt, idet han gik ud fra, at Konsortiet ikke økonomisk kunde magte dette. Han bød derfor oprindelig det Nyholmske Konsortium kun en mindre Affindelsessum; derpaa søgte han at splitte Deltagerne ved separate Tilbud, hvilket ogsaa strandede.

Men da Gedalia sammen med berlinske Finansmænd syntes at ville støtte Konsortiet med Kapital, blev Selskabets Bestyrelse ængstelig og gik sluttelig ind paa, samtidig med at modtage Rowans Tilbud om Køb af Falsterbanen og Anlægget af Nordvestbanen, at udrede det Nyholmske Konsortium en Afstaaelsessum paa c. 400 000 Rdl. Efterat en Generalforsamling havde vedtaget Ordningen, sluttedes 28. September 1871 Kontrakten mellem Tietgen »som Befuldmægtiget for« Rowan og Selskabet, og 3. Oktober gav Regeringen sin Approbation efter den foregaaende Dag at have meddelt Selskabet Koncession paa Nordvestbanen.

Samtidig overgik den Rowan'ske Entreprise-Kontrakt til Privatbanken, der nu stod som Det sjællandske Jernbaneselskabs Entreprenør for Kalundborgbanen og som Ejer af Falsterbanen.

I Forbindelse hermed havde Tietgen foranlediget, at Privatbanken overtog Maribo—Bandholm Banen.

Den Dag, da Sagen gik i Orden, var Tietgen tilfreds.

Ved at Privatbanken overtog Falsterbanen og Maribo—Bandholm Banen, havde han nu Udsigt til at faa sin store Plan gennemført. 22. August 1872 aabnedes Falsterbanen. 29. Marts 1873 erholdt Privatbanken Koncession paa de lollandske Baner; i 1874 stiftede Banken det Lolland-Falsterske Jernbane-Selskab. I 1884 — og efter en Uendelighed af Forhandlinger — erholdt endelig Tietgen Koncession paa Gjedserbanen og Havnen.

Og med Hensyn til Entreprisekontrakten om Anlæget af Nordvestbanen, da havde han allerede den 30. September 1871 sluttet Overenskomst med Gedalia om, at denne overfor Privatbanken skulde paatage sig Entreprisen for et Beløb af 2 450 000 Rdl. *kontant*. Antagelig har denne enestaaende gunstige Kontrakt, der nominelt gav Banken en ret æventyrlig Avance, spillet en Rolle under de Overvejelser, som Privatbankens Bankraad havde haft med Hensyn til de Lolland-Falsterske Baneanlæg. At Kontrakten vilde blive opfyldt fra Gedalias Side, derom nærede man ingen Tvivl, thi han regnedes for en holden Mand, og til Sikkerhed skulde han og hans Parthavere stille Deposita for 200 000 Rdl. Ja, saa sikker følte Bankraadet sig, at det overførte Halvdelen af den kalkulerede Avance paa Kontrakten til Forstærkningsfondet for Falsterbaneanlæget.

Men ogsaa Gedalia gned sig i Hænderne. I den Affindelsessum, som Det sjællandske Jernbaneselskab ydede det Nyholm'ske Konsortium, var han bleven delagtig med 50 000 Rdl. kontant og paa Entreprisekontrakten havde hans Medentreprenør Lauritz Petersen kalkuleret, at der vilde ligge en Avance af over 1/4 Mill. Rdl. Endelig erholdt han 35 000 Rdl. af Justitsraad Møller for at komme med i Entreprisen.

Hele Ordningen kunde ikke undgaa at vække Offentlighedens Opmærksomhed. Saavel paa Tinge som i Bladene diskuteredes den ivrigt. Man kunde saaledes ikke forstaa Det sjællandske Jernbaneselskab, at det uden Konkurrence havde modtaget det Rowan-Tietgen'ske Entreprisetilbud, og at det var gaaet ind paa at yde det Nyholm'ske Konsortium den store Affindelsessum, navnlig da den almindelige Opfattelse var den, at det Nyholm'ske Konsortium ikke havde haft nogen virkelig Adkomst paa Nordvestbanen og i alt Fald forskærtset denne ved ikke rettidig at stille de fordrede Deposita. Allehaande Gisninger fremsattes — navnlig rettede Nyholm stærke Angreb paa Tietgen — men det lykkedes ikke at komme til Bunds i Affairen, der endnu den Dag i Dag ikke er fuldtud oplyst.

Forinden Gedalia havde overtaget Entreprisen af Kalundborgbanen, havde han fra 1869 været Medinteressent i det Konsortium, der havde bygget Statsbaneanlæget Nørresundby—Frederikshavn. Senere, nemlig i 1872, engagerede han sig i Entrepriserne vedrørende Bygningen af Statsbaneanlægene Lunder-

skov—Esbjerg og Esbjerg—Holstebro og endelig i 1873 havde han overtaget Privatbanen Randers—Grenaa i Entreprise.

Hans samlede Jernbaneengagementer omfattede hermed Strækninger paa over 400 Kilometer, og han blev saaledes Landets største Jernbaneentrepenør.

Som saadan led han sit store Skibbrud i 1875.

Ved Bedømmelsen af hans Forhold til disse Foretagender kan man ikke lade den i Europa og Amerika herskende Jernbanefeber ude af Betragtning. Ogsaa Tietgen var jo grebet af denne; thi ikke blot interesserede han sig for en Række danske Baneanlæg, men flere Gange engagerede han sig og sin Bank i udenlandske Jernbaneforetagender. De mange og store økonomiske Skuffelser, han led paa dette Omraade, kunde dog baade han og Banken bære.

For Gedalias Vedkommende kom det til — ja det blev vel hans Ulykke, — at han havde Heldet med sig i sin første Entreprise: Anlæget af Vendsysselbanen.

Ved Loven af 24. April 1868 var Regeringen bleven bemyndiget til at anlægge Banen Nørresundby—Hjørring—Frederikshavn og dertil at anvende 2 Millioner Rdl. foruden Udgifter til Expropriation, Driftsmateriel, Toldgodtgørelser m. m. 29.—31. Januar 1869 sluttede Regeringen Kontrakt med det Steenbergske Konsortium om at bygge Banen for 1 930 000 Rdl. I dette Konsortium, hvis oprindelige Deltagere var Konsul J. F. Steenberg og Firmaet Brødrene Steenberg samt Overintendant Overkrigskommissær C. F. Svendsen og Kammerraad C. E. Møller, var Gedalia bleven medoptaget som Partner efterat have udkøbt de to førstnævnte Parthavere. Entreprisen lykkedes over al Forventning; den mødte ingen uforudsete Vanskeligheder og blev rettidig færdig. Uagtet Konsortiet var 200 000 Rdl. billigere end det Tilbud, der var fremkommet fra engelsk Side, blev det økonomiske Udbytte saa betydeligt, c. 240 000 Rdl., at Gedalia alene for sin Part erholdt 95 000 Rdl. Under store Festligheder blev Banen aabnet den 15. August 1871 i Overværelse af Kongen, flere af Ministrene og Notabiliteterne fra hele Vendsyssel. Det blev ved denne Lejlighed stærkt fremhævet, at man her stod overfor det første større Jernbaneanlæg, der »helt var dansk Værk«. Gedalia var lykkelig. Under den Ordensregn, der faldt, blev Indenrigsminister Fonnesbech Dannebrogsmand, han bar i Forvejen Storkorset, mens Gedalia blev Ridder. Overintendant Svendsen erholdt Fortjenstmedaillen, og Kammerraad Møller udnævntes til Justitsraad. Til Ingeniørkaptain Hedemann, med hvem han fulgtes hjem fra Aalborg, sagde han: »Sér De! Justitsraad, det er møjet godt, gudbevares, men je' si'er: Ridder — det er møjet, møjet mer!«

Lidt over en Maaned efter disse Festligheder (den 30. September) var det,

at Gedalia sammen med Murmester Lauritz Peter Petersen underskrev den skæbnesvangre Entreprisekontrakt om Kalundborgbanen.

Lauritz Petersen var født 1827 som en Husmandssøn fra Skanderborgegnen. Han kom til København, hvor han i 1858 gjorde Mesterstykke. Den daværende Stadsbygmester N. S. Nebelong satte overordentlig Pris paa ham og betroede ham saa betydelige Arbejder som Kvindefængslet paa Christianshavn og omfattende Bygningsarbejder paa Sct. Hans Sindssygeanstalt samt flere af Landets Fyrtaarne. Han fik selv en stor Privatforretning og byggede som Murmester en Række Ejendomme i København, særlig i Gammelholmskvarteret. I 1866 gav hans Kolleger ham Tillidsposten som Repræsentant i Murerlavet. I 1869 slog han ind paa Entreprisevirksomheden ved at udføre Arbejderne paa Statsbanen Silkeborg—Skanderborg og den falsterske Jernbane. Paa sin Tegnestue ude i Søkadetakademiet beskæftigede han et stort Antal unge Ingeniører og Haandværkere; enkelte af disse lever endnu og omtaler ham som en baade dygtig og brav Mand. Trods al den Modgang, han led ved sine Jernbaneentrepriser sammen med Gedalia, tabte han ikke Modet og Arbejdslysten, og, efterat have faaet en Ordning med sine Kreditorer, arbejdede han sig atter frem. I 1895 udnævnte Murerlavet i København ham til Æresmedlem.

Det var Tietgen, der sendte Lauritz Petersen til Gedalia.

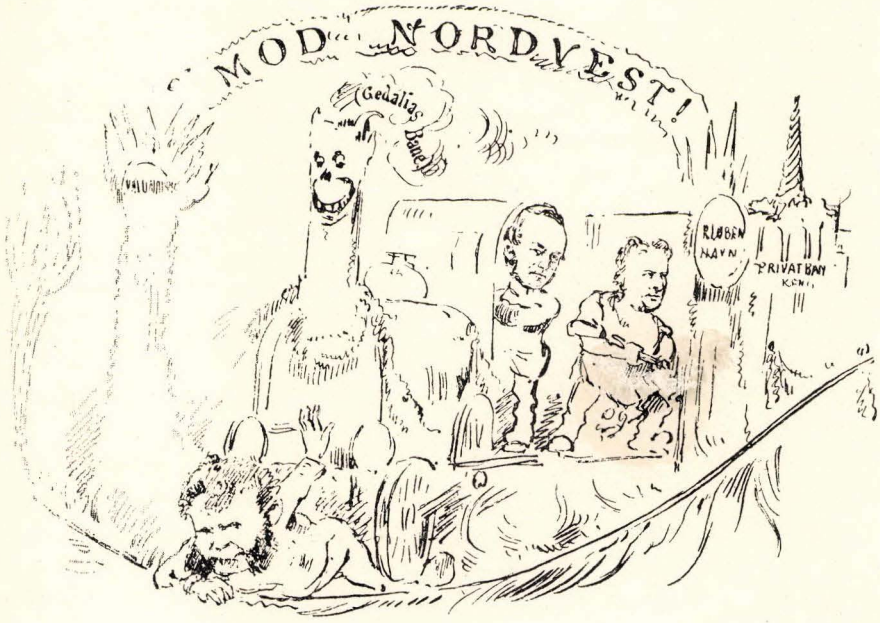
Gedalia skal ikke have kendt noget til Lauritz Petersen udover, at han havde hørt ham rosende omtalt af Statsbanernes overordnede Embedsmænd som en dygtig Entreprenør. Ude af Stand til selv at kalkulere Entrepriser af den Art lagde Gedalia denne Side af Sagen over paa Lauritz Petersen. Man kan forstaa, at Gedalia senere stærkt bebrejdede ham hans Fejlregninger, men det var sikkert ganske ubeføjet, naar han beskyldte ham for at have været Tietgens Redskab og for at have handlet uredeligt.

Kontrakten omfattede Bygningen af Banen fra Roskilde over Holbæk til Kalundborg — en Strækning paa 79 Kilometer — inclusive Expropriationer og alt Tilbehør til Driften. Mens Privatbanken, naar Anlægget var afleveret, skulde modtage af Det sjællandske Jernbaneselskab Entreprisesummen 3 700 000 Rdl., = 47 500 Rdl. pr. Kilometer, i Selskabets Aktier, lød Kontrakten mellem Privatbanken og Gedalia m. fl. paa, at den mellem dem kontraherede Sum 2 450 000 Rdl., = c. 31 000 Rdl. pr. Kilometer, skulde udbetales kontant, efterhaanden som Arbejdet skred frem. Vil man sammenholde de to Kontraktsbeløb, maa man formindske Differencen med Kurstab paa Aktierne og Rentetab — anslaaet til c. 400 000 Rdl., saaledes at Differencen — Privatbankens Avance — blev c. 850 000 Rdl.

Privatbankens Entreprisesum 3 700 000 Rdl. i Aktier kan ikke siges at have været for højt ansat. Den stemmede saa nogenlunde med den An-

lægssum, som Det sjællandske Jernbaneselskab selv havde kalkuleret, og for hvilken Staten havde ydet sin Rentegaranti.

Gedalias og Lauritz Petersens Entreprisetilbud ses at være fremsat i Huj og Hast og uden indgaaende Beregninger, der forøvrigt var umuliggjort

Gedalia. Tietgen.
Punch 30. Juni 1875.

derved, at Banen endnu ikke var afstukket i Marken. Gedalia paastod senere, at han havde været ukendt med Privatbankens (Tietgen-Rowans) Tilbud og med Jernbanens Kalkulationer. Det synes, som om han og Lauritz Petersen har ladet sig forlede af de dem velbekendte lave Anlægsomkostninger for Silkeborg—Skanderborg- og for Vendsyssel-Banen, der gennemsnitlig kun androg c. 25 000 Rdl. pr. Kilometer, — uden at tage fornødent Hensyn til, at Prisen paa Materialer var i stærk Stigning og til, at der til Anlæget af Kalundborgbanen stilledes langt strængere Fordringer, og endelig til, at Expropriationsomkostningerne paa Sjælland vilde blive højere. Den nys anlagte sjællandske Bane Roskilde—Masnedsund, der end ikke havde haft de Terrænvanskeligheder, som Kalundborgbanen frembød, havde saaledes kostet Det sjællandske Jernbaneselskab c. 46 000 Rdl., den i 1865 anlagte Nordbane endog c. 53 000 Rdl. pr. Kilometer.

I Entreprisen var lodtagne, foruden Gedalia og Lauritz Petersen, den

velhavende Justitsraad Møller, der som ovenfor nævnt, for at komme med i Foretagendet, havde betalt 35 000 Rdl. I Depot til Privatbanken skulde Gedalia og Justitsraad Møller hver indlevere Papirer for 75 000 Rdl., Lauritz Petersen for 50 000 Rdl. Sidstnævnte skulde stille sit Arbejdsmateriale til Raadighed, mens Gedalia og Møller havde at tilvejebringe de fornødne Kapitaler, idet dog Lauritz Petersen forpligtede sig til »at arrangere det saaledes, at Forskuddene ingensinde maatte udgøre mere end 50 000 Rdl. for hver af de to andre«. Allerede 31. December 1872 var disse Forskud steget til 108 000 Rdl., uagtet kun $^1/_{10}$ af Arbejdet var udført — i 1873 stod det Parthaverne klart, at Entreprisen vilde givet et betydeligt Underskud. Gedalia førte herefter en fortvivlet Kamp for at føre Entreprisen til Ende. Efterat han forgæves havde henvendt sig til Tietgen, tilskrev han i Januar 1875 Privatbankens Bankraad, hvor han — under Henvisning til den store Avance, som Banken vilde faa paa Kontrakten — anmodede Banken om Tillægsbetaling paa 250 000 Rdl. I Marts s. A. tilstod Banken ham en saadan paa 200 000 Rdl. — men kun mod, at han gav Justitsraad Møller Saldokvittering. I April forlod Gedalia Landet, efterat han forgæves gennem Landmandsbanken havde søgt en Ordning med sine Kreditorer, men allerede forinden havde Privatbanken set sig nødsaget til at søge at fuldende Entreprisen, der dog i alt væsentligt var udført. Banen var saaledes ved Privatbankens Mellemkomst aabnet allerede den 30. December 1874 for en indskrænket Godstrafik, men Driften i sin fulde Udstrækning traadte i Kraft den 1. Maj 1875. Forøvrigt havde Det sjællandske Jernbaneselskab efter Overenskomst selv overtaget flere Arbejder og anskaffet Driftsmateriel og Inventar mod en Nedsættelse af 550 000 Rdl. i Entreprisesummen.

Ved Gedalias Konkurs 8. Maj 1875 udgjorde Banens Debetsaldo i hans Bøger *659 500 Rdl.*, der blev afskrevet som tabt. Interessentskabets samlede Tab paa Entreprisen opgjorde Gedalia til c. 900 000 Rdl., hvoraf c. 200 000 Rdl. faldt paa Møller og 50 000 Rdl. paa Lauritz Petersen. I Boet anmeldte Privatbanken, efter at have realiseret Depoterne, sin Fordring paa Gedalia for Misligholdelse af Entreprisekontrakten, stor 294 929 Rdl., der anerkendtes.

* *
*

Tanken: at anlægge en større Havn paa Jyllands Vestkyst var af gammel Dato, og efter Krigen 1864 steg yderligere Ønsket om et saadant Havneanlæg, der kunde lette Kommunikationen med England og emancipere Jylland fra sit Afhængighedsforhold til Tyskland. Efter i Aarevis at have drøftet Stedet for en saadan Havn, bestemte man sig endelig for Esbjerg. Dette blev fastslaaet ved Lov af 24. April 1868, ved hvilken det samtidig

vedtoges at anlægge en Vestbane Holstebro—Ringkøbing—Varde—Esbjerg og en Sydbane. Ved Lov af 14. Maj 1870 bestemtes, at Sydbanen skulde gaa fra Lunderskov til Esbjerg. Begge disse Statsbaner skulde anlægges med let Konstruktion.

Ved Kontrakt af 17. August 1872 med Indenrigsminister Fonnesbech paatog Gedalia, Justitsraad Møller og Lauritz Petersen sig Entreprisen: Esbjerg—Lunderskov Banen. Den omfattede ikke Expropriationer, Materiellet og Skinnerne, som Staten selv skulde levere. Entreprisesummen for den c. 56 km lange Strækning androg 630 000 Rdl., og Depotet, som Justitsraad Møller stillede, var ansat til 30 000 Rdl. Arbejdet paabegyndtes straks og afleveredes den 4. Oktober 1874, altsaa noget efter den fastsatte Termin 1. Juli s. Å. Dagsmulkterne blev imidlertid frafaldet, og for nogle forefundne Mangler etc. henholdt Regeringen sig til Depotet. Ved Konkursens Indtræden stod Anlæget opført i Gedalias Bøger med en Debetsaldo af c. 6000 Rdl. Noget nævneværdigt Underskud ses denne Entreprise, der i Forvejen var gennemgaaet af Justitsraad, den senere Generaldirektør for Statsbanerne Tegner, ikke at have givet. En Særindtægt havde den ogsaa haft derved, at Regeringen i Juli 1873 havde truffet Overenskomst med Gedalia, Petersen og Møller om at overtage Leverancen af Skinnerne til saavel Sydbanen som til Vestbanen og den senere etablerede Sidebane Bramminge—Ribe. Denne Leverance, der financieredes af Privatbanken, androg 1 247 000 Rdl., og paa denne indtjentes et ikke ubetydeligt Beløb, der for Sydbanen skal have andraget c. 12 000 Rdl. og for Vestbanen c. 20 000 Rdl.

Et ganske uforholdsmæssigt stort Underskud gav derimod Vestbanen Esbjerg—Holstebro.

Anlæget af denne 130 km lange Strækning overdrog Indenrigsminister Fonnesbech ved Kontrakt af 7. Oktober 1872 til Gedalia, Lauritz Petersen og Ingeniør David for en Entreprisesum af 1 505 000 Rdl. I Entreprisen var ikke indbefattet Expropriationer, Materiel og Skinner.

David traadte dog snart ud af Konsortiet og erstattedes af Hofjuvelér Anton Michelsen. De nærmere Omstændigheder, under hvilke Gedalia fik Michelsen overtalt til at entrere i dette Foretagende, der laa hans Virksomhed saa fjærnt, vides ikke. Men at han havde stor Tillid til Gedalias Forretningsdygtighed, fremgaar deraf, at han, da Sønnen Carl — den senere Hof- og Ordensjuvelér — var bleven Student i 1872, foranledigede ham ansat i Gedalias Forretning, for at han dér kunde lære praktisk Købmandsskab.

Efter Overenskomsten skulde Michelsen stille Depotet og sammen med Gedalia yde Entreprisen de fornødne Forskud; i Gevinst og Tab var han lodtaget med $^1/_3$.

Banen skulde være fuldført den 1. Juli 1874. Strækningen Esbjerg—Varde aabnedes dog først for Trafik den 3. Oktober s. A., Holstebro—Ringkøbing 31. Marts 1875 og Ringkøbing—Varde 8. August s. A. I Dagmulkter paaløb over 100 000 Rdl. Efter Beskrivelserne at dømme havde Entreprisen haft uendelig mange Genvordigheder: Vejrliget, tekniske Vanskeligheder ikke mindst med Hensyn til Transporter og Brobygninger, samt Fordyrelsen af Arbejdsløn og Materialer.

Da Gedalia gik Fallit, var der ikke andet for Michelsen at gøre end at søge Entreprisen fuldført.

Ved Konkursens Indtræden udviste Entreprisen en Debetsaldo i Gedalias Bøger paa 173 000 Rdl. Michelsens Tab skal have udgjort over 250 000 Rdl.; i Gedalias Bo anerkendtes hans Regresfordring paa Gedalia for et Beløb af 132 400 Rdl. Underskudet paa Entreprisen har herefter andraget mindst 450 000 Rdl., heri ikke indbefattet Dagmulkterne, da Kravet om disse blev frafaldet.

Begge Baner Sydbanen og Vestbanen tilsammen 186 km kom i endelig Stand til at staa Staten i den lave Pris af c. 4 420 000 Rdl., d. v. s. 24 500 Rdl. pr. km.

Den sidste Jernbaneentreprise, Gedalia indlod sig paa, var Anlæget af Randers—Grenaa Banen.

Efterat Loven af 23. Maj 1873 havde givet Regeringen Hjemmel dertil, gav denne 5. Juni s. A. en Komite, der senere afløstes af det private Randers—Grenaa Jernbaneselskab, Koncession paa denne (67 km). Ifølge Kontrakt mellem Komiteen, repræsenteret af Godsejerne Estrup og Mourier Petersen og Gedalia, overtog denne Entreprisen, der ikke omfattede Expropriationer, Materiel m. m., for 1 164 000 Rdl. Kautionen androg 45 000 Rdl., der i Papirer deponeredes i Handelsbanken. Afleveringsfristen var sat til 1. August 1876. I dette Foretagende financieredes Gedalia af Johann Berenberg-Gossler & Co. med en Kredit paa 80 000 Rm., hvorfor Bankierfirmaet erholdt sekundær Sikkerhed i Depotet i Handelsbanken.

Da Konkursen indtraf, nærede ganske naturlig Kuratorerne, Højesteretsadvokat Henrichsen og Bankdirektør Reimann Betænkeligheder ved at lade Boet entrere i Entreprisen, men de besluttede sig dog dertil og med det gode Resultat, at Boet indtjente c. 62 000 Rdl. Fradrages, hvad Gedalia inden Konkursen havde indskudt af Penge i Baneanlæget, gav Entreprisen et Overskud af c. 46 000 Rdl.

Hele Anlæget kom til at staa Jernbaneselskabet i c. 1 750 000 Rdl. c. 26 200 Rdl. pr. km.

Naar bortses fra Gedalias Køb og Salg af fremmede Jernbane-Aktier og Obligationer, ses Gedalia ikke at have været engageret i udenlandske Jern-

baneforetagender. Han anvendte dog et Beløb af c. 13 000 Rdl. paa en Rejse, som Ingeniørkaptajn Nyholm sammen med Adolphe Gedalia foretog til Grækenland for at undersøge Muligheder for Jernbaneanlæg dér. Denne Sag gav forøvrigt Anledning til den store Debat i Folketinget om Rigsdagsmænds Adgang til at erholde Orlov.

Ligesom Estrup interesserede Tietgen sig levende for Anlægget af Esbjerg Havn. Efterat Rigsdagen ved Lov af 24. April 1868 havde vedtaget denne og bemyndiget Indenrigsministeren til at anvende paa den 600 000 Rdl., overdrog Estrup ved Kontrakt af 17. November s. A. Havneanlægget i Entreprise til Ingeniør Louis Carlé, der havde gjort sig fordelagtig bekendt ved sine Arbejder blandt andet for Havnen i Helsingborg. Entreprisesummen androg 535 000 Rdl.; den var, selv efter Vandbygningsdirektøren Etatsraad Carl Carlsens Skøn, altfor lav — over 100 000 Rdl. under det andet Tilbud, som havde foreligget. Da Carlé ikke besad Midler, henvendte han sig til Tietgen, paa hvem han med sin sikre Optræden og sit internationale Tilsnit havde gjort et godt Indtryk. Denne skriver i December 1872: »Og da jeg ikke delte den almindelige københavnske Opfattelse af dette Anlægs, saavelsom af de dermed staaende Jernbaneanlægs Betydning, hvilke Anlæg jeg antog og antager bestemtes af dette Havneanlæg, men tværtimod tillægger disse en ikke ringe Vigtighed for Udviklingen af vore Samfærdselsforhold, saa besluttede jeg mig til at lade Sagen undersøge, nemlig hvorvidt Anlægget kunde udføres for den antagne Sum, og da denne Undersøgelse førte til det Resultat, at dette var muligt, omend der ikke var Udsigt til, at der blev synderligt til overs til Entreprenøren, gik jeg med paa at yde (Carlé) den forlangte Kaution samt til at forskyde det til Driften og Materiellet kalkulerede Beløb af 15 000 Rdl.«.

Alle Ind- og Udbetalinger skete gennem Tietgen. For sin personlige Virksomhed maatte Carlé hæve 4000 Rdl. aarlig.

Arbejdet gik imidlertid saare langsomt frem. Carlé svarede ikke til Forventningerne, og mellem ham og Statens Tilsynsførende for Anlægget herskede stadige Rivninger. Efter yderligere at have ydet Carlé Forstrækninger med 70—80 000 Rdl. af sine egne Midler henvendte Tietgen sig i December 1872 til Gedalia med Forespørgsel, om han vilde paatage sig Fuldførelsen. Dette førte til en Overenskomst af 14. s. M. mellem Carlé og Gedalia samt Lauritz Petersen, hvorefter Carlé traadte ud af Entreprisen, og Gedalia og Lauritz Petersen paatog sig at udføre de resterende Arbejder for 100 000 Rdl., for Betalingen af hvilke Tietgen paatog sig at kautionere. Regeringen approberede dette, mod at Tietgen overfor samme kautionerede herfor med 62 000 Rdl.

Lauritz Petersen magtede ikke Opgaven, og da Tietgen, der stadig fore-

stod Ind- og Udbetalingerne til Havneanlæget, gennem sit Kendskab til Kalundborgbanen i Vinteren 1875 indsaa, at Gedalia af økonomiske Grunde ikke kunde fuldføre Havneanlæget, besluttede han sig til at tage Sagen i sin Haand. Hertil bidrog yderligere, at det var kommet til et aabenbart Brud mellem Gedalia og Lauritz Petersen. Udover hvad Gedalia gennem Tietgen havde erholdt af Statens Indbetalinger paa Anlæget, havde han da personlig ydet c. 39 000 Rdl., hvilket Beløb han hævdede, at Tietgen skulde tilbagebetale ham, mod at han frafaldt enhver Fordring paa videre Udbetaling fra Statens Side af Entreprisesummen. Han henviste til Responsa, han havde indhentet fra to herværende Højesteretsadvokater, og fordrede eventuelt Voldgift til Afgørelse af Mellemværendet. Tietgen tvang ham imidlertid til at nøjes med 17 000 Rdl. og fortsatte saa selv gennem et andet Entreprenørfirma Arbejderne paa Havnen. Hen paa Foraaret 1876 opgav ogsaa han Ævret og overlod Regeringen at udføre de resterende Arbejder.

I Gedalias Konkursbo, i hvis Bøger Havnen i Forvejen havde en Debetsaldo paa c. 42 000 Rdl., anmeldte Regeringen en Fordring paa 45 000 Rdl., idet den frafaldt Kravet paa de meget store paaløbne Dagsmulkter.

Tietgens samlede Tab paa Esbjerg Havn er ikke oplyst. Mand og Mand imellem kalkuleredes det til 175 000 Rdl. Lykkeligvis ramte det ham i Aar, hvor han havde efter danske Forhold overordentlig store Indtægter.

»Jeg skal dog ikke fortryde at have gjort det, i den Overbevisning, at disse efter min Mening betydningsfulde Vestkystanlæg . . . ikke vilde være bleven udført før maaske efter en lang Aarrække, og den deraf følgende Udvikling, hvorpaa jeg endnu fuldt og fast haaber, have lidt den samme Udsættelse«, og den Tilfredsstillelse havde han af sine Ofre, at Trafiken fra og til Havnen blev over al Forventning. I 1875 aabnede Det forenede Dampskibsselskab Ruten Esbjerg—Thameshaven, og dermed tog de store Kreaturtransporter til England deres Begyndelse.

* *
*

Det Esbjerg'ske Havneanlæg skulde dog senere forvolde Tietgen uanede Ærgrelser.

Et Mellemværende, som Firmaet Hunter & Co. i Newcastle havde haft med Anlæget, til hvilket Firmaet ved Tietgens Mellemkomst havde haft forskellige Leverancer navnlig af Cement, mod, at det havde kontrakautioneret Tietgen for den oprindelige Garanti, denne havde paataget sig for Carlé c. 26 750 Rdl. overfor Regeringen — et Mellemværende, som Tietgen mente at have udlignet ved Aftaler, han havde truffet med den ene af Firmaets

Indehavere H. C. Erichsen, Tietgens personlige Ven og Medstifter af Store Nordiske, blev, efterat Erichsen i 1877 var gaaet Fallit, taget op af den anden Indehaver John J. Hunter. Denne, der havde overtaget Hunter & Co.s samlede Aktiver og Passiver, erklærede de af H. C. Erichsen trufne Aftaler med Tietgen for uforbindende for Firmaet og krævede derefter Tietgen for tvende Tilgodehavender paa henholdsvis 1500 £ og 3432 £. I 1879 udtog han Forligsklager mod Tietgen til Betaling af disse Beløb, og truede samtidig denne med personlig Arrest, hvis han traf paa ham i England. Hermed stemmer, at Tietgen i mange Aar undlod at rejse til England. Uvist hvorfor trak de to Søgsmaal saa længe ud, at der i disse først faldt Domme den 15. September 1890, hvorved Tietgen blev frifundet for de 1500 £ men dømtes til at betale de 3432 £. Begge Domme appelleredes til Højesteret, hvor HRSagfører Salomon gav Møde for Hunter og HRAdvokat Nellemann for Tietgen. Beløbene var imidlertid med paaløbne Renter voxede til c. 210 000 Kroner, som det vilde have været Tietgen saare vanskeligt at udrede, da han, som han selv udtalte ved Marmorkirkens Indvielse, paa denne Kirkes Opførelse havde ofret saa godt som alt, hvad han ejede.

Højesteretsdommen blev derfor imødeset med største Spænding. Ved Dommen af 1. Juni 1894 frifandtes Tietgen pure. Jeg mindes, at da Højesteretssagfører Shaw og jeg lykønskede Tietgen, var det øjensynligt, at »der var faldet en Sten fra hans Hjærte«.

* *
*

I Tilslutning til Etableringen af den sjællandske Nordvestbane havde Byraadet i Kalundborg vedtaget at forbedre Byens Havneanlæg. I Marts 1874 blev Arbejdet, der skulde være fuldført inden April 1875, givet Gedalia, Møller og Lauritz Petersen i Entreprise for en Sum af 78 000 Rdl. Ogsaa her mødte der Entreprenørerne store Vanskeligheder bl. a. derved, at deres Underentreprenør allerede i Efteraaret 1874 gik Konkurs, saa at Arbejdet en Tid lang standsedes. Havneudvalget tog da Affaire og fuldendte Anlægget, der var færdigt i Juni 1876. Af Kontraktsummen var udbetalt Gedalia c. 39 000 Rdl. Havneudvalget fuldførte Arbejdet for c. 53 000 Rdl. og, efterat have realiseret de stillede Depoter, anmeldte det herefter i Gedalias Konkursbo en Fordring paa 16 460 Rdl. inclusive Dagsmulkter.

I 1872 var Gedalia Medstifter af Dampskibsselskabet: København—Newcastle; Sønnen Charles blev Medlem af Bestyrelsen.

Naturligvis fik Gedalia i denne Gründerperiode talrige Anmodninger om at deltage i nye Foretagender. I 1872 stod han saaledes bagved Kaptajn

A. Wildes Ansøgning om Koncession paa den engelsk svenske Telegraflinie, som Tietgen og Store Nordiske længe havde arbejdet for.

Forøvrigt forsømte han ikke for de store Affairer sin egentlige Vexellerer- og Bankiervirksomhed. Han gik daglig paa Børsen og udførte sine Kommissioner i Køb og Salg af danske Aktier og Obligationer. I langt større Omfang gjorde han dog Forretninger i Papirer for egen Regning, hvad fremgik af hans Fonds Konto, der udviste Beholdninger pr. $^{31}/_{12}$ 1871—74 af 568 000, 744 000, 326 000 og 417 000 Rdl., omfattende en Række danske og udenlandske Papirer, af danske særlig Aktier i Landmandsbanken og Det sjællandske Jernbaneselskab.

I disse Aar aabnede han flere Subscriptioner, saaledes i 1874 paa Obligationer i Lozowo—Sebastopol Banen, paa ungarske 6 % Skatkammerbeviser og paa Götheborg Intecknings Garanti A/B's 5 % Obligationer. Han ses ogsaa at have spekuleret i Udlandet i Fonds ved at købe pr. ultimo og reportere, naar han ikke ved Salg havde kunnet opnaa en ønskelig Avance. Ja! Saa sent som i 1875 krediterede han i sine Bøger J. Dreyfus i Paris for Report af 700 000 frcs. i franske 5 % Rente med 230 000 frcs.

I 1873 begyndte Kursfaldet, og med dette tabte Gedalia paa Fonds c. 40 000 Rdl., ligesom han paa sin Valuta, Rente og Provisionskonto havde et Underskud af c. 8 000 Rdl. Hans Privatforbrug androg samme Aar c. 23 000 Rdl., hans Handelsomkostninger c. 11 500 Rdl. Herefter udviste hans Status en Tilbagegang af c. 70 000 Rdl., saaledes at hans Formue pr. $^{1}/_{1}$ 1874 opgjordes til 78 790 Rdl. I 1874 forrykkedes Forholdene yderligere i hans Disfavør; han led store Tab, og adskillige af de Beløb, som i de tidligere Aar opførtes som Avance, maatte afskrives. Han naaede ikke at faa opgjort Status pr. $^{1}/_{1}$ 1875, men den kritiske Revision i hans Konkursbo kalkulerede da hans Underbalance til c. 150 000 Rdl. — bortset fra Tabene paa Jernbaneforetagenderne, idet hans Forskud til disse ved Konkursens Indtræden ikke var afskrevne, men henstod med deres fulde Beløb paa Jernbaneentreprisernes Debetsaldi. Disse blev for Gedalia som et Danaidernes Kar, hvori han uafladelig øste saa godt som alle de Penge, der indgik i hans Forretnings Kasse: Først hvad han indtjente, og hvad han kunde mobilisere gennem Belaaninger af egne Værdipapirer, men dernæst, hvad der indgik fra Kunderne som Indlaan eller som Forud-Indbetalinger paa Aktier og Obligationer til senere Levering.

Dette gjaldt saaledes Aktier i Det sjællandske Jernbaneselskab.

Det vil erindres, at der i den mellem dette Selskab og Privatbanken indgaaede Kontrakt om Anlægget af Kalundborgbanen var betinget, at Selskabet kunde erlægge Entreprisesummen i de Aktier, som det agtede at udstede, naar Banen var fuldført og afleveret.

Samtidig med, at Privatbanken overdrog Entreprisens Udførelse til Gedalia mod kontant og successiv Betaling, havde denne reserveret sig, at Banken, naar den erholdt ommeldte Aktier, skulde overlade ham en større Post til en nærmere fastsat Underkurs. Avancen paa disse tog han til Indtægt paa sin Gevinst Konto i 1873 med 22 000 Rdl.

Aktierne — rettere sagt Køberetten til disse — videresolgte Gedalia straks til flere af sine Kunder mod kontant Betaling, saaledes at han foreløbig forrentede Købesummen med 5 %. Ved hans Konkurs i 1875 blev disse hans Kunder ilde stedt, idet de ikke fik Aktierne, men maatte nøjes med at figurere i Boet som Kreditorer i Forhold til deres Indbetalinger til Gedalia.

Spørgsmaalet, om der i disse Tilfælde forelaa noget kriminelt fra Gedalias Side, kom forøvrigt op derved, at en enkelt Kreditor omkring Nytaar 1876 anmeldte Gedalia for Bedrageri i Anledning af, at denne, mod Forudbetaling, havde solgt ham for 100 £ ungarske Obligationer paa senere Levering, hvilken Gedalia ved Falliten var blevet ude af Stand til at præstere. Vicepolitidirektøren Oldenburg afæskede i den Anledning Gedalia og Revisor Harald Meyer en Udtalelse og afviste derefter Klagen: det foreliggende Salg maatte betragtes som et Kreditsalg, og den Omstændighed, at Gedalia ved Konkursen var bleven ude af Stand til at levere Obligationerne, kunde ikke medføre Strafbarhed.

Særlig gik det ud over den daværende Konsejlspræsident, Godsejer C. A. Fonnesbech, der i 1872 havde afkøbt Gedalia 100 000 Rdl. af nævnte Jærnbanes Aktier til en Kurs af 96½ og indbetalt Beløbet 96 500 Rdl. kontant. Yderligere havde han indestaaende paa Konto-Kurant hos ham c. 50 000 Rdl.

Ved Konkursen stod Fonnesbech herefter som Kreditor for c. 145 000 Rdl. — med Tillæg af Renter blev Fordringen ved Udlodningen anerkendt for *342 000 Kr.*

Atter her ser man et Exempel paa Gedalias ejendommelige Evne til at vække Tillid og Interesse for sig. Var der Nogen, der havde haft Anledning til at være reservé overfor ham, skulde det være Fonnesbech, der som Indenrigsminister (Maj 1870—Juli 1874) havde fulgt hans store og risikable Jernbaneentrepriser og blandt andet kendte Kalundborgbane-Entreprisens Historie fra A til Z. Fonnesbech var jo tilmed en erfaren Finansmand. Som Finansminister havde han vist betydelig Indsigt, og, eftersom den Tid, hvori han havde været Minister, i høj Grad havde været præget af politiske Intriger, havde han lært at se paa Mennesker og menneskelige Foreteelser med en vis Skepsis. Det var ej heller Spekulationslyst, der havde knyttet ham til Gedalia. Han interesserede sig nok for at høre, hvad Gedalia kunde berette, men personlig holdt han sig udenfor Børsspil og spekulative Pengeoperationer.

Gedalias Succes med Vendsysselbanen var vel nok det, der vakte Fonnesbechs Tiltro til hans Soliditet og Forretningsdygtighed.

Man har bebrejdet Fonnesbech som Minister hans Mangel paa Fasthed i afgørende Situationer — hvad der stod i Forbindelse med hans udprægede Godmodighed. Dette kom ogsaa frem i hans Forhold til Gedalia. Thi, da han i Sommeren og Efteraaret 1874 ikke kunde undgaa at blive opmærksom paa de Vanskeligheder, Gedalia havde med Gennemførelsen af sine Entrepriser, og derfor ogsaa blev betænkelig ved sit eget store og ganske udækkede Engagement, sendte han ham ikke en Sagfører paa Halsen, men henstillede i al Beskedenhed, om han ikke kunde give ham dog nogen Sikkerhed. Hertil var Gedalia straks villig, og han conciperede og skrev ned en Tilstaaelse, i Følge hvilken han som Garanti for, at Aktierne med Tiden blev leveret Fonnesbech, gav denne haandfaaet Pant i det af ham hos Privatbanken beroende Depot for Entreprisekontraktens Opfyldelse. Denne Tilstaaelse supplerede Gedalia yderligere med et Dokument af 21. December 1874, hvorved han til Sikkerhed ogsaa for Fonnesbechs yderligere Indestaaende gav denne haandfaaet Pant i alt det Overskud, der til alle Tider maatte findes i Depoterne i Privatbanken, Handelsbanken og Landmandsbanken, efterat Bankerne var dækket for deres Tilgodehavender.

For ikke at vække Opsigt blev disse Haandpantsætninger ikke denuncerede for Bankerne, og dette i Forbindelse med, at Bankrecepisserne, som Gedalia havde overgivet Fonnesbech, ikke efter deres Indhold forpligtede Bankerne til at udlevere Effekterne — disses Realisationsbeløb — til dem, der havde Recepisserne i Hænde og kun til dem, bevirkede, at Gedalias Konkursbo vægrede sig ved at respektere Sikkerhedsstillelserne. Ved Højesterets Domme af 7. December 1880 og 18. Maj 1883 stadfæstedes Sø- og Handelsrettens Skiftedecisioner i saa Henseender.

Fonnesbech var ingenlunde nogen rig Mand, og Tabet af de mange Penge berørte ham føleligt. I sine Dagbøger omtaler A. F. Krieger flere Gange, hvorledes Gedalia-Affairen havde taget paa Fonnesbechs aandelige og legemlige Kræfter. I »Fra min Samtid« skriver Joseph Michaelsen, at Fonnesbech vel overfor ham havde omtalt det Passerede som en »Mishandling«, men at han bar sine Tab som en Grandseigneur uden at forandre noget i sit Væsen overfor Gedalia. Han gengiver følgende for begge de Agerende betegnende Scene:

»Gedalias Stilling var mere end truet, da Fonnesbech en Morgen indfandt sig paa hans Kontor og sagtmodig og beskeden som altid vinkede med Haanden, at Gedalia ikke maatte lade sig forstyrre.

Nej, Gu'bevares? Hvad Excellencen ønskede?

Aa, jeg har Brug for nogle Penge i Øjeblikket.

Naturligvis — hvor Meget, om jeg maa spørge?

En 30 000.

Saa meget? —

Hvis det generer, kan jeg godt vente.

Generer: Nej — jeg troede, det var Sedler, Deres Excellence ønskede, Nej, Penge har vi netop nu rigelig med, det er kun Sedler, der er Mangel paa, og jeg skal nu straks —

Ja, Tak, Farvel.

Jeg véd ikke, om Pengene blev betalt, men Fonnesbech var ikke ude af Døren, før Gedalia hvidskede: Var det ikke godt? — Sedler!«

Som et Kuriosum kan nævnes, at Fonnesbechs hyppige Besøg hos Gedalia havde givet Anledning til Rygter om, at der dér plejedes politiske Underhandlinger. I sit Nummer for 16. September 1874 gør Punch sig lystig herover i et længere Epos:

Forleden kom Hr. von Esbech ind til Gedalia paa Højbroplads; Dichmeyer gik paa den anden Side og udbrød: »Was ist das? Der maa være Noget paafærde!«

»Han spejded i Timer, han spejded i to,
men længe man dér forhandled.
Da von Esbech kom, han listelig lo,
Og var ret som forvandlet —
Ja Noget er der i Gjære.

Gedalia er første Ambassadør,
Spidsmusen er ogsaa til Stede.
De tvende Størrelser før man saa
En Pas de deux at træde —
Man huske Rejsen til Danzig!

Naar von Esbech kommer paa Højbroplads,
Sér Rimestad strax Liaisoner
med Venstrepartiet. Verstehen Sie das?
Han byttede bare Couponer:
Quel brouit pour une omelette!«

Og dog havde Rygterne ikke ganske Uret. Gennem Gedalia gjorde Fonnesbech gentagne Forsøg paa at faa nærmere Føling med Venstres Førere, men Ingen af dem vilde gøre det første Skridt. I sine »Erindringer« fortæller Klaus Berntsen, hvorledes det omsider lykkedes Gedalia at formaa I. A. Hansen til at køre ud med ham til Fonnesbech. Det var Meningen, at Baronen skulde overvære Samtalen, men, da de skulde ind til Ministeren,

lukkede Gedalia Døren op, og af tilsyneladende Høflighed bad han I. A. Hansen om først at træde ind, hvorpaa Gedalia lukkede Døren og gik sin Vej!

At Gedalia forøvrigt ikke stod helt udenfor Politik, fremgaar af de Skyld-dokumenter fra flere af de ledende Politikere, der fandtes i hans Bo.

Ifølge Overenskomst med Götheborgs Intecknings Garanti A/B havde Gedalia paataget sig Subscriptionen for Danmark af 2 Millioner Kroner af dets 5 % Obligationer af 1872. Obligationerne blev udbudt i Juni Maaned 1874 til en Kurs af 99 % og saaledes, at Tegnerne enten kunde indbetale Beløbene med det samme mod Rentegodtgørelse eller i 6 Rater — den sidste 15. Juni 1875. I Provision tilkom der Gedalia $^1/_2$ Procent.

Subscriptionen gik godt, takket være en ret enestaaende Reklame fra Gedalias Side; der tegnedes ialt c. 1 800 000 Kr. Efterhaanden afregnede Gedalia med Aktiebolaget de til ham indbetalte Beløb. 1. Januar 1875 stod han i Restance med c. 283 000 Kr., som Bolaget allerede i Decbr. havde rykket ham for. Han havde da paaberaabt sig, at det i Øjeblikket ikke passede saa godt for ham at præstere Kontanter, da Jernbaneentrepriserne lagde stærkt Beslag paa hans Midler, og han henstillede derfor til Bolaget at trække langt paa ham. I Overensstemmelse hermed accepterede han 4 Vexler à 40 000 Kr., der forfaldt i Marts, April, Maj og Juni Maaned. 15. Marts havde han nedbragt sin Gæld til Bolaget til 248 000 Kr., men hermed var ogsaa hans Ressourcer udtømt. Han havde ikke flere Tilgode-havender at indkassere, 15. Januar pressede han en af sine Forbindelser for en Tjenestevexel paa 10 000 Kroner. Det sidste Kreditmiddel, der havde staaet ham aaben — de korte Trasseringer paa Udlandet — svigtede ogsaa. 6. Januar havde Aug. Belmont i New York fordret konfirmeret Rembours for at honorere hans Tratter. 8. Februar havde Rothschild frères i Paris krævet ham for deres Tilgodehavende paa 8000 frcs.

Revisor Harald Meyer giver et Exempel paa hans fortvivlede Forsøg paa gennem Trasseringer at skaffe Penge.

4. November 1874 sendte han Johann Berenberg Gossler & Co. i Hamborg sin 3 Dags Sigt Tratte $ 12 300 paa New York, idet han samme Dag tilskrev New Yorker Huset Aug. Belmont & Co. om at rembourssere sig for dette Beløb paa Nathaniel Cohen i London i 14 Dags Sigt Tratter. Aug. Belmont & Co. trak derefter paa Nathaniel Cohen £ 2528 (12 300 $), hvilken Tratte forfaldt den 23. December. Til Dækning af denne sendte Gedalia Nathaniel Cohen 53 000 M i en 2/M Vexel paa Georg C. Mecke & Co. i Bremen, som derefter trak paa Belmont & Co. og denne igen paa Nathaniel Cohen.

* *
*

Dag og Nat pinte han sin Hjerne med det uafladelige Spørgsmaal: hvad skal jeg dog gribe til? Ikke med en Tanke faldt det ham ind, at han ikke havde andet at gøre end at melde sig Fallit for saa at tage fat paany. Han! Han den verdenskendte Baron Gedalia skulde han, som en anden Beatus Petersen, melde sig fallit! Ikke under nogen Omstændighed!

Og saa gik han til Glückstadt.

Han satte ham saa nogenlunde ind i Situationen, den han forøvrigt næppe selv var helt klar over, og forestillede ham, at hvis han kunde faa en 400 000—500 000 Kroner, vilde han kunne klare sig.

Gedalia vilde ikke høre Tale om en Akkord, men indvilligede i, at hans Affairer foreløbig sattes under Administration af Agent, Grosserer H. N. Bay og Overretsprokurator I. L. Lassen. Glückstadt stillede som Betingelse, at Laanet begrænsedes til en Kassekredit paa 400 000 Kr., der skulde være afviklet i Løbet af to Aar. Til Sikkerhed skulde Gedalia stille Overskuddet af Grenaa-Banen og det i Handelsbanken stillede Depot — hvilket forudsatte, at Johann Berenberg, Gossler & Co. gav Afkald paa sin Fortrinsret i dette, hvorhos der for Kassekreditens fulde Beløb skulde gives personlig Kaution af en Række ansete Personer, der dog ikke behøvede at hæfte solidarisk.

I Forbindelse hermed stod Gedalias Arrangement med Privatbanken, hvorefter denne, som ovenfor anført, gav ham en Tillægsbevilling paa Kalundborgbane-Entreprisen paa 200 000 Kroner. Samtidig havde Gedalia givet Justitsraad Møller Saldokvittering for ethvert Tilgodehavende mod at Møller friholdt ham for de Vexler til et Beløb af c. 172 000 Kr., som de havde løbende mellem sig, og som var disconterede i Privatbanken og Landmandsbanken.

15. April underskrev Gedalia Kassekreditiv-Kontrakten, og samtidig kunde han fremlægge Fortegnelsen over de Personer og Firmaer, der havde tegnet sig som Garanter — et document humain, idet det viser, hvor populær og velmeriteret Gedalia i Virkeligheden var, og hvorledes der i vide Kredse herskede Ønsket om, at han kunde fortsætte sin Virksomhed. Nogle af Navnene skal her nævnes:

Af Godsejere: Konsejlspræsident Fonnesbech (med 40 000 Kr.), Udenrigsminister O. D. Rosenørn-Lehn, den tidligere Kultus- og Justitsminister C. T. T. Rosenørn-Teilmann, den senere Kultusminister Jacob F. Scavenius og Grev Rantzau (hver med 10 000 Kr.).

Af Købmænd: (med Beløb fra 1—20 000 Kr.) Moses & Søn G. Melchior, B. Muus & Co., I. P. Suhr & Søn, Jørgen Bech & Sønner, I. K. Gotschalk, Beckett & Meyer, D. Løwener, M. C. G. Grøn & Søn, A. N. Hansen, Benny Goldschmidt, P. C. Knudtzon, C. & I. Halberg, I. C. E. Michaelsen, Ludvig Melchior og Boghandler Høst.

Af Industridrivende: Alfred Benzon, Fabrikant Nobel, Fabrikant N. F.

Larsen, A. C. Gamel, C. A. Warburg, Dampmøller Ekmann og Joseph Owen & Sønner. Af Vexellerere og Vexelmæglere: F. A. Lorck, Hahns Enke & Co. og D. L. Fraenckel. Af Sagførere: Højesteretsadvokat G. Brock. Af Udlændinge: Johann Berenberg, Gossler & Co.

Trods al den Støtte og Sympati, Gedalia saaledes mødte, strandede dog Sagen, idet Glückstadt og de to Administratorer var kommet til Erkendelse af, at der skulde langt større Midler til for at hjælpe Gedalia.

19. April forlod Gedalia herefter Landet for hos sine udenlandske Forbindelser at søge Udveje. Han tog først til Paris, men da Rothschild frères ikke vilde entrere, men henviste ham til Amerika, drog han til New York. Forinden sin Afrejse havde han givet Sønnen Charles Generalfuldmagt.

Konkursen var herefter uundgaaelig, men det syntes, som om Ingen havde Lyst til at være Ophavsmanden, indtil den for sin energiske Incasso bekendte Overretsprokurator C. L. Gottschalck, paa Götheborg Intecknings Garanti A/B's Vegne paatog sig det ubehagelige Hverv.

6. Maj indgav han Fallitbegæringen paa Grundlag af den ene af de Vexler, som Gedalia havde udstedt til Aktiebolaget. Charles Gedalia protesterede mod, at Begæringen toges til Følge, idet han hævdede, at Bolaget havde givet Henstand. Da Overretsprokurator I. L. Lassen, Gedalias Sagfører, imidlertid indsaa, at det kun vilde være en Galgenfrist, om Gottschalcks Begæring blev afvist, raadede han Baronesse Gedalia til selv at indgive Fallitbegæringen, hvilket skete den 7. s. M. I Begæringen skrev hun blandt andet, at hendes Mand »er afrejst til Udlandet for at søge Assistance hos derværende Forretningsvenner, men jeg maa antage, at dette er mislykket, og at han ikke mere vender tilbage«.

Konkursdekretet faldt den 8. s. M., og samtidig beskikkede Sø- og Handelsrettens Skifteretsafdeling Overretsprokurator Gottschalck til midlertidig Bestyrer i Boet.

Gottschalck var og blev ikke Gedalia nogen god Mand, og med Rette kunde denne beklage sig over den Haardhed — man kan godt sige Ondsindethed —, han udviste overfor ham. C. L. Gottschalck var født $^{31}/_{3}$ 1833 og var i 1864 bleven Overretsprokurator. Jeg husker ham saa godt fra mine Candidatdage, naar han mødte i Retten, hvor han i alt Fald paa os unge gjorde et frastødende Indtryk. Gedalia karakteriserer ham saaledes i sit Skrift af 1881: Til mine Medborgere: »Prokurator G., hvis indre Hæderlighed ganske svarer til hans tillidsvækkende Ydre«.

Noget af det første, Gottschalck foretog sig, var at begære en kriminel Undersøgelse i Anledning af, at det forlød, at Gedalia havde stukket store Summer til sig, da han forlod Landet. Efterat en Masse Vidner var afhørt, afvistes Klagen, der ikke var fundet bestyrket ved nogetsomhelst. Det op-

lystes, at til Rejsepenge var benyttet de 4000 Rdl., som Baronesse Gedalia igennem mange Aar havde sparet sammen til sine Børn. Det oplystes derhos, at Baronesse Gedalia havde maattet aflevere alle sine forøvrigt meget beskedne Smykker.

Paa den første Skiftesamling foreslog Overretsprokurator Winther, at der, paa Grund af Boets Vidtløftighed blev beskikket Skiftekommissærer til at behandle dette. Derimod protesterede en af Kreditorerne, og til Kuratorer valgtes herefter Handelsbankens Direktør, Etatsraad A. E. Reimann og Højesteretsadvokat C. S. Henrichsen. Til Medlemmer af det ulønnede Kreditorudvalg valgtes Overretsprokurator Gottschalck og I. L. Lassen samt Bankdirektør Glückstadt, og da denne ikke ønskede at fungere, Grosserer I. K. Gotschalk. Af Kreditorudvalgets Forhandlingsprotokol ser man forøvrigt, at der kun i ringe Grad er bleven lagt Beslag paa dette. Derimod udførte de 2 Kuratorer et betydeligt Arbejde — Administrationen af »Grenaa-Banens Anlæg paahvilede ogsaa dem —, idet de dog benyttede en Række Sagførere til Førelsen af Konkursboets mange Processer, blandt disse Højesteretsadvokat Klubien, Højesteretssagfører Levison og Overretsprokurator Gottschalck.

Det Gedaliaske Konkursbo var — med sin til noget over 2 Millioner Kr. kalkulerede Passivmasse, hvorimod man regnede med Aktiver paa c. 200 000 Kr. — vel et stort Bo, det største, Sø- og Handelsrettens Skifteretsafdeling hidtil havde haft, men Konkursen skabte ikke Panik eller »trak mange med sig i Faldet«.

Af Debitorer havde Boet kun to store, nemlig Gedalias Kompagnoner, Lauritz Petersen og Justitsraad Møller, der begge inden Falliten havde sat til, hvad de ejede. Boet fandt det saaledes end ikke Umagen værd at foranstalte en endelig Opgørelse med dem, men nøjedes med til fuld Afgørelse af et Tilgodehavende, der mindst androg 600 000 Kr., at modtage fra Lauritz Petersen 5000 Kr. Justitsraad Møllers Skyld vilde formentlig ikke kunne ansættes til under et Par Hundrede Tusind Kroner, men dette saa Boet bort fra og udbetalte Møller 2500 Kr. for Andel i nogle Materialer.

Af de københavnske Banker led hverken Handelsbanken, Industribanken eller den private Laanebank noget Tab paa Gedalia. — Landmandsbankens Fordring paa Boet indskrænkede sig til 19 690 Kr., og Privatbanken mistede ikke noget udover det, at den gik Glip af en væsentlig Del af den kalkulerede Avance paa Kalundborg-Bane Entreprisekontrakten.

Af de udenlandske Banker eller Banquiers kan nævnes:

Hermann Küstner & Co. i Leipzig	Kr. 75 283
Den finske Foreningsbank	- 14 850
F. W. Krause & Co.....	- 26 670

Johann Berenberg, Gossler & Co.	Kr.	13 321
Jonas Söhne & Co.	-	7 275
J. Dreyfus, Paris	-	13 000
Deutsche Bank	-	1 262

De Rothschildske Firmaer ses ikke at have haft nævneværdige Beløb tilgode.

Af indenlandske Privatpersoner led, som alt omtalt, Fonnesbech og Hofjuveler Michelsen deres store Tab med Tilgodehavende paa henholdsvis 342 000 Kr. og 264 000 Kr. Tab af særlig beklagelig Art faldt paa en Række Personer, der havde indbetalt Beløb paa ialt over 200 000 Kroner paa Obligationer i Götheborg Intecknings Garanti A/B mod Gedalias Interimsbeviser, som Aktiebolaget ikke vilde godkende. En enkelt af disse kom saaledes paa denne Maade til at staa som Kreditor i Boet for 75 000 Kr. — en anden, Kammerraad Thonning for c. 25 000 Kroner. Man havde ventet, at Aktiebolaget ikke kunde undgaa at godtgøre de Paagældende dette deres Tab. Disse maatte imidlertid, efter at Sagen var prøvet saavel her som i Götheborg, nøjes med at modtage, som forligsmæssig Afgørelse, 8 % udover den dem i Gedalias Bo tilfaldende Dividende.

Med ikke ringe Spænding imødesaa man den kritiske Revision, som var lagt i Hænderne paa Skifteretsafdelingens prøvede Revisorer Harald Meyer og L. Bølling. Af denne vilde det jo i høj Grad afhænge, om der skulde rejses Tiltale mod Gedalia efter Konkurslovens § 46 og 148 eventuelt efter Straffelovens § 262 og 263, hvilken sidste foreskriver: »Naar Nogen, hvis Bo er kommet under Fallitbehandling, befindes ved ødsel Levemaade, ved højt Spil, *ved vovelige Foretagender*, der ikke staa i Forhold til hans Formue, eller ved anden saadan letsindig Adfærd at have paaført sine Kreditorer betydelige Tab, bliver han, naar nogen af Boets Kreditorer derpaa andrager, at straffe med Fængsel.

Revisionsberetningen udkom $^{2}/_{1}$ 1876 og var konciperet af Harald Meyer, der havde ganske særlige Forudsætninger for at kunne udrede Traadene i Gedalias omfangsrige Virksomhed, eftersom han i sin Tid (1872) havde anlagt hans Bogholderi og senere haft Lejlighed til at følge hans Forretning. Som alle de Revisioner, Harald Meyer affattede, giver denne en udmærket — omend kortfattet — Oversigt over Gedalias Forretningsførelse.

Den er et saare smidigt Indlæg, hvor man tydelig mærker hans Sympathi og Medfølelse for Fallenten. Han lægger vel ikke Skjul paa Gedalias ret omfattende Spekulationsforretninger i Papirer men fremhæver, i hvor ringe Grad han har benyttet større Vexeltransaktioner; han konkluderer endelig i, at det var Jernbaneentrepriserne, som var Skyld i Forliset, og at

Gedalia, hvis disse ikke havde existeret, meget muligt kunde have undgaaet Falliten og ført sin Forretning videre.

Af Revisionen fremgik forøvrigt, at Gedalia ikke havde lagt Haand paa de hos ham af Kunder deponerede Papirer. De laa urørt hver i sit Charteque.

Indberetningen gjorde sin Virkning: Hverken Skifteretten eller nogen af Kreditorerne fandt Anledning til, at der skulde rejses Tiltale.

Under Behandlingen af Gedalias Bo præsiderede i Skifteretsafdelingen ved Boets Begyndelse Justitiarius Schlegel, senere Justitiarius F. Fleischer. Blandt Bisidderne var D. B. ADLER. Uvilkaarlig mindes man en Anekdote om Gedalia og Adler.

Gedalia fortalte en Gang i et Selskab. »D. B. Adler fik en Dag en Forespørgsel om os og skrev tilbage, at vi gjorde store Omsætninger, men drev vilde Forretninger«. Er det en Manér? En Herre spurgte derefter Gedalia: »Naa! Hvad gjorde saa De?«

»Saa fik vi«, svarede denne, »ogsaa en Forespørgsel om Adler, og saa skrev vi naturligvis, at han gjorde store Omsætninger, men drev vilde Forretninger«. »Gør Adler da vilde Forretninger?« »Nej! det vil jeg da ikke sige, men hvorfor skulde han skrive saadan om os«.

I Juli holdtes Auktionen over Gedalias Løsøre, der udbragtes til 16 500 Kr. Baronesse Gedalia, der var berøvet Hus og Hjem, tog med Børnene over til Amerika. Det var naturligvis ikke lykkedes Gedalia at finde den fornødne Støtte dèr, og han havde en Tid i Sinde at slaa sig ned i New York i Haab om at kunne finde passende Beskæftigelse. Han stod dog stadig i Forbindelse med Advocat Henrichsen og erklærede sig villig til at rejse til København, hvis hans Nærværelse af Hensyn til Boet maatte anses nødvendig.

I Dagbladet for 26. Juli fandtes en meget lang Artikel af ham, i hvilken han i Anledning af Dagbladets noget ufordelagtige Omtale af ham umiddelbart efter Falliten giver en Fremstilling af sig og sin Virksomhed samt af Aarsagerne til Konkursen.

* *
*

Nogle Uger, før Gedalia forlod Landet, havde Privatbanken afholdt sin Generalforsamling (den 31. Marts 1875). Ifølge den aflagte Beretning havde Banken haft et godt Aar. Den havde i 1874 deltaget i de store svenske og norske Laanetransaktioner og havde haft Glæde af saa godt som alle sine Datterselskaber, der havde uddelt særdeles smukke Dividender, saaledes Det forenede Dampskibsselskab 12½ %, Burmeister & Wain 10 % og De danske Sukkerfabriker 10 %. Selv Det store nordiske Telegrafselskab havde

givet 7 %, og dets Aktier à 10 £ stod ved Aarets Udgang i 102½ Rdl. (Kr. 205). Banken var ikke gennem sine Kunder bleven særlig berørt af den i 1874 nedadgaaende Varekonjunktur, navnlig i Kolonialvarer og Metaller. Tabene var væsentlig faldet paa Firmaer, der havde vist sig i Stand til at bære dem — saaledes det Broberg'ske og det Puggaard'ske — og for det eneste større Spekulationsfirma, der maatte give op — det Cletus Petersen'ske — faldt Tabene saa godt som udelukkende paa udenlandske Spekulationsfirmaer, der til Dækning af deres Tilgodehavender erholdt en Dividende paa 1 %.

Med Hensyn til Privatbankens Jernbaneaffairer oplystes det kun paa Generalforsamlingen, at en Opgørelse over Kalundborg Banen og den Lolland—Falsterske Bane ikke kunde gives, da Regnskaberne for disse ikke var afsluttede.

Og hvad angik Bankens Storengagement med den københavnske Grosserer Svend Petersen, et Engagement, der allerede i 1873 oversteg Halvdelen af Bankens Aktiekapital, omtaltes dette ikke med et Ord. Man var jo endnu i Optimismens Tid.

Generalforsamlingen forløb saaledes uden Mislyd, og den gav Bestyrelse og Direktion Tak for den gode Ledelse.

Ogsaa for Tietgen havde 1874 været et indbringende Aar; ligesom i de to foregaaende Aar var han ansat til en Aarsindkomst af 200 000 Rdl. I Juli s. A. havde han købt Marmorkirkens Plads og paataget sig at opbygge den som Ruin henliggende Kirke.

Da Gedalia i November 1875 kom tilbage her til Landet, havde Situationen ændret sig betydelig. I denne Maaned holdt Nationalbankdirektør Levy sin opsigtsvækkende Tale i nationaløkonomisk Forening, hvori han manede til Forsigtighed og varslede daarlige Tider. Kort herefter satte Nationalbanken Diskontoen op til 6—6½ %, og man var da inde i de vanskelige Aar med Pengeknaphed, Prisfald og Kursnedgang paa saa godt som alle Aktier. I sin Nytaarsberetning skriver Dagbladet »man har levet vel meget fra Haanden til Munden og tæret noget vel meget paa sine Ressourcer«.

For Aarene 1874—1878 stillede Aktiekurserne pr. ultimo sig saaledes (Brøkerne bortkastede):

	1874	1875	1876	1877	1878
Privatbanken	137	122	94	64	72
Landmandsbanken	101	96	86	70	90
Handelsbanken	101	92	87	82	90
Det forenede Dampskibsselskab	100	113	90	88	96
Sukkerfabrikerne	111	97	104	100	108
Store Nordiske Telegraf Selskab	205	160	139	132	145
Burmeister & Wain	114	89	72	59	73

Paa samtlige børsnoterede Aktier var Kursfaldet i disse Aar: 1875—78 gennemsnitlig 25 %.

Flere af Provinsbankerne og Sparekasserne kom i Vanskeligheder. Industribanken maatte saaledes nedskrive sin Aktiekapital til Halvdelen.

Allerede i Sommeren 1875 taltes der Mand og Mand imellem om Privatbanken og om dens Jernbaneinteresser og store Engagements i Telegrafaktier, som det var øjensynligt, at Tietgen ikke mere formaaede at holde oppe i Kurs. Rygtet om, at Tietgen søgte en Sammenslutning af Privatbanken og Handelsbanken, foruroligede yderligere.

Tilliden til Aktievæsenet herhjemme skulde ej heller støttes ved Dr. juris Niels Lassens Artikler i Dagbladet for 24. og 25. Maj. Exempler paa den rene Aktiesvindel havde man forøvrigt faaet gennem de Alberti'ske Svovlsyre og Allunværker.

Ogsaa Tietgen gik ikke Ram forbi. Man vidste at berette, at han personlig var stærkt engageret.

Den danske Skadefryd fornægtede sig ikke ved denne Lejlighed. Hele Byen over gentog man Punch's vovede Vittighed i Juni 1875, da den til et Billede af Tietgen, gaaende hen mod Marmorkirken, føjede Underskriften: »Der gaar Tietgen jo sin Ruin imøde«. Og man gottede sig, da det forlød, at Gedalia vilde møde paa Privatbankens Generalforsamling i April 1876 for at gøre Regnskabet op med Tietgen, som han til Alle, der vilde høre paa ham, bebrejdede for sammen med Lauritz Petersen at have lokket ham ind i Entreprisen angaaende Kalundborgbanen.

Det, han imidlertid vilde foreholde Tietgen, var dennes og Bankens Forhold til Svend Petersen. Gedalias Venner fik ham dog til at undlade denne Aktion. Selv Punch, der ellers ikke skaanede Tietgen, advarede ham. »Den, der selv bor i et Glashus, skal ikke kaste med Sten«.

Svend August Petersen, en Ungdomsven af Tietgen, havde i 1862 begyndt sin Engros-Forretning i Kolonialvarer — nemlig Kaffe og Sukker — med en Kapital paa 30 000 Kroner, som hans Fader havde laant ham. Han opererede særlig paa Sverrig men ogsaa i de danske Provinser og støttedes af Privatbanken med Diskonteringer i ret stort Omfang. Han var meget vel lidt af sine Forretningsforbindelser, men ved en udstrakt Kreditgivning i Sverrig led han saa betydelige Tab, at han i flere Aar arbejdede med Underbalance. I 1868—69 begyndte Svend Petersen sine Fondsspekulationer navnlig i Telegrafaktier og fortsatte disse i stigende Grad til Sommeren 1872. I vid Udstrækning købte han Aktierne paa Tid og søgte derefter Prolongationer. Midlerne til at drive disse Forretninger erholdt han dels ved Belaaninger herhjemme og i Hamborg af Aktierne og af Rescepisserne herfor, dels ved at han trasserede paa sine Forretningsvenner og erholdt disses

Tjenesteveksler diskonterede i Privatbanken. Dennes Vexelengagements med ham voksede i Aarene 1869—1871 fra c. 1,2 til c. 2,4 Mill. Kroner.

Da Telegrafaktierne, saavel de europæiske som de asiatiske, var i uafbrudt Stigning, maa han i alt Fald paa Papiret have tjent betydeligt paa sine Aktiekøb, indtil Tilbageslaget kom med Maj 1872, da de forenede Selskabers Aktier blev udbudt.

I September 1872, da der paa de oprindelig asiatiske Aktier laa et betydeligt Kursfald, meddelte han Tietgen, at, hvis han ikke fik yderligere Forstrækninger fra Bankens Side, maatte han standse sine Betalinger. Ved den Undersøgelse, som Banken straks foranstaltede ved Direktør P. N. Damm, viste det sig, at hans Spekulationer i Telegrafaktier gik langt udover, hvad der var Banken bekendt. Den 30. September konstateredes saaledes, at hans Engagements androg ikke mindre end 24 761 Stykker Aktier af 10 £ til en bogført Værdi af 122½ Rdl. (245 Kr.) = c. 6 Mill. Kroner.

At Svend Petersen gennem flere Aar havde købt Telegrafaktier paa Spekulation, var forøvrigt ikke Tietgen ubekendt. Da denne i Januar 1870 startede det asiatiske Telegrafselskab med en Aktiekapital af 600 000 £, overtog Svend Petersen en meget betydelig Post af disse Aktier (Pari 180). I Maj 1871, da Aktierne var i stærk Stigning, aftalte han med Tietgen, at denne underhaanden skulde sælge for ham 6030 Stk. af Aktierne à 10 £.

Det er saa ofte bleven sagt, at Svend Petersen kun var Straamand, og at det i Virkeligheden var Tietgen, der stod bagved hans Operationer i Telegrafaktier. Saavel Svend Petersen som Tietgen har benægtet dette. Og under en Retssag erklærede Tietgen kategorisk, »at han aldrig personlig nogensinde har haft nogensomhelst Forretning direkte eller indirekte med Svend Petersen«.

Om Tietgen imidlertid har kunnet sige sig helt fri for at have animeret ham, er derimod et andet Spørgsmaal. »Den Fugl er let at lokke, som gerne vil hoppe«. Og med al den Beundring, Svend Petersen havde for Tietgen — Troen paa hans Lykkestjerne — skulde der ikke meget til for at faa ham med. Et af Tietgens saa kendte Klap paa Skulderen, naar han havde omtalt et Papir fordelagtigt, var tilstrækkeligt.

Man bebrejdede senere Tietgen stærkt, at han ikke straks, efter at være bekendt med disse Spekulationers Omfang, lod Svend Petersen gaa Fallit og lod Banken tage det mindre Tab, som en Konkurs vilde have afstedkommet. Ikke mindre lastede man ham for, at han ikke drog Omsorg for snarest at realisere Aktierne, hvilket ogsaa vilde have mindsket Bankens Tab. Man *forstaar* imidlertid Tietgens Betænkeligheder herved.

Ved Sammenslutning af de to existerende Telegrafselskaber (det europæiske og det asiatiske) havde han i Februar 1872 dannet Nordens største

Aktieselskab Det Store Nordiske Telegraf Selskab med en Aktiekapital paa 27 Mill. Kroner ($1^1/_2$ Mill. £). Af dette Beløb laa dog Selskabet selv inde med Aktier for $4^1/_2$ Mill. Kroner, som det gjaldt om at faa afsat ved passende Lejlighed, og, da det danske Marked var stærkt engageret med Telegrafaktier, var det af største Betydning, at Aktiekursen, der første Gang Aktierne noteredes — 12. April 1872 — stod i 105 Rdl. (210 Kr.), holdtes oppe, i alt Fald ikke bragtes yderligere ned. Tilmed plejede Tietgen i Sommeren og Efteraaret Underhandlinger med Kabelkongen Sir John Pender om Verdensforetagendet »The Globe Company«, som skulde samle under Eet alle bestaaende europæiske og øversøiske Telegrafer.

Under disse Omstændigheder frygtede Tietgen ikke uden Føje for, at Svend Petersens Fallit og det dermed følgende Udbud af hans c. 25 000 Telegrafaktier vilde virke katastrofalt.

Han besluttede sig herefter til at lade Banken indløse Aktierne og tage dem i Depot, hvorhos Grosserer Leopold Damm, der hjemkaldtes fra England i den Anledning, blev indsat som Administrator af Svend Petersens Affairer. Nogen Bekendtgørelse herom fandt ikke Sted, og Kolonialforretningen fortsattes. En af Leopold Damm til Bankens Efterretning optaget Status pr. 31. December 1872 udviste en Balance paa c. $8^1/_2$ Mill. Kroner. Paa denne Status figurerede Privatbanken som Kreditor med 5 Mill. Kr. foruden med hvad den havde tilgode ifølge protesterede Vexler. Firmaets Underskud kalkuleredes til c. 700 000 Kr., men, da Telegrafaktierne var sat til deres bogførte Værdi à 245 Kr., mens Kursen medio Februar kun var 209 og Firmaets 600 000 Kr. Aktier i Karlskrona Yllefabrik ogsaa var sat til Pari, var i Virkeligheden Firmaets Underskud mindst 1 200 000 Kr. større, altsaa under alle Omstændigheder 1 900 000 Kroner. Paa sit Aarsregnskab for 1872 afskrev Banken c. 265 000 Kr. paa Firmaets protesterede Vexler. I 1873 faldt Telegrafaktierne stærkt, saaledes i Juli til 183 og i Slutningen af September til 164. At realisere Aktierne til denne Kurs forekom Tietgen ganske utænkelig, og man traf herefter det Arrangement, at Banken overtog til Ejendom saa godt som samtlige Firmaets »vanskeligt realisable Aktier« til en Sum af c. 7,1 Mill. Kroner, derunder de 24 761 Stykker Telegrafaktier til den bogførte Værdi (245 Kr.) og de 600 000 Kr. Aktier i Yllefabriken til Pari. Samtidig overtog Privatbanken Passiver til et Beløb af c. 2,4 Mill. Kr., deraf c. 1 Mill. Kroner mod Depot og Resten væsentlig Krav fra de Firmaer, der havde ydet Svend Petersen Assistance med Tjenesteveksler. Hans Konto med Banken blev herefter opgjort pr. 31. December 1873 med en Saldo i Bankens Favør af c. 700 000 Kroner, der skulde afvikles, efterhaanden som der indgik Penge paa de Aktiver: Varer og udestaaende Fordringer, hvorover han endnu havde Raadighed. Administrationen ophørte i Slutningen

af Januar 1874, i hvilket Aar Bankens ovennævnte Tilgodehavender nedbragtes med c. 100 000 Kr. »Ordningen« hemmeligholdtes og fik ej heller Udtryk i Privatbankens offentliggjorte Regnskaber, hvor Mellemværendet med Svend Petersen oprindelig figurerede mellem »Udlaan mod Hypothek«.

Paa Bankraadsmødet i Januar 1874, der i Formandens og Næstformandens Fravær lededes af Moritz Melchior, gav Tietgen Bankraadsmedlemmerne nærmere Oplysning om det Svend Petersen'ske Engagement og bebudede, at Banken ved dette vilde lide et betydeligt Tab.

I Stedet for et stormende Opgør forløb Mødet, takket være Tietgens uendelige Overlegenhed, paa værdigste Vis.

Tietgen udtalte som sin personlige Overbevisning, at Telegrafaktierne ved at afvente bedre Konjunkturer vilde udbringe tilstrækkeligt til at dække den Svend Petersen'ske Konto, men anerkendte, at man ved Aarsopgørelsen ikke kunde tage Hensyn til et saadant personligt Skøn, men kun til de gældende Priser. »Da Tabet vilde være bleven væsentlig mindre, om ikke hans Anskuelse var bleven fulgt, nemlig at lade Svend Petersens Forretning likvidere under Kontrol i Stedet for at lade ham gaa Fallit, og da han ikke var vis paa, om ikke hans Stilling til andre Selskaber (Det store nordiske Telegraf Selskab), for hvilket det dengang ikke var ønskeligt, at betydelige Beløb Aktier realiseredes à tout prix, kan have influeret paa hans Opfattelse«, saa ønskede han ikke, at Banken i den Anledning skulde lide Tab og havde derfor ved Nytaar overleveret Banken et saa stort Beløb i Papirer, som, i Forbindelse med de for Vedkommende overtagne, vilde — til de gældende Kurser — dække Kontoens Debetsaldo. Efterat Tietgen havde forladt Mødet, diskuteredes Affairen, hvorunder, som det blev protokolleret, man erkendte, at Tietgen ved denne sin Deponering havde lagt sin Interesse for Bankens Anliggender for Dagen paa anerkendelsesværdig Maade, idet han paa egen Risiko havde sikret Banken for et eventuelt Tab, »som han, henset til de forhaanden værende Omstændigheder, paa ingen Maade kunde siges at være forpligtet til at dække«. Bankraadet vedtog derefter at udtale sin Paaskønnelse af Tietgens Fremgangsmaade ved Ordningen af denne Sag.

Nogen Oversigt over Omfanget af Tietgens Garantiforpligtelse og over, hvad han har maattet udrede ifølge denne, har Forfatteren heraf ikke.

I Privatbankens af Jul. Schovelin forfattede Jubilæumsskrift udtales desangaaende, at Tietgen ved Nytaarsskiftet havde truffet den Aftale med Bankens Kontrolraad, at han debiteredes for det Beløb af de til Ejendom overtagne Telegrafaktier, som i sin Tid var bleven oprindelig lombarderede i selve Privatbanken, hvorhos han yderligere overleverede Banken en Del sydamerikanske Værdipapirer til et nominelt Beløb af 60 000 £.

Men trods det store Soningsoffer, Tietgen saaledes personlig havde bragt,

og trods det, at Telegrafaktiernes Kurs bedredes i Slutningen af 1874 — hvad Bankraadet meget mod Tietgens Ønske, men dog med hans Billigelse udnyttede til Realisation af store Poster, saa hvilede dog det Svend Petersen'ske Engagement som en truende Skygge over Banken, og ikke mindst følte Uhyggestemningen — Ansvaret, Medviderskabet — indenfor Bankraadet; ikke mindre end 4 af dettes Medlemmer; Broberg, Suhr, Moritz Melchior og L. P. Holmblad sad jo tilmed i Telegrafselskabets Bestyrelse. Og da Optimismen faldt med Aktiernes stærke Nedgang i 1875 og de første Maaneder af 1876, kom Bankraadet til den Erkendelse, at det nu var aldeles nødvendigt at forberede Privatbankens Aktionærer paa det uafvendelige Tab ved at foreslaa en Afskrivning af 1/2 Mill. Kroner »paa et . . . større Tilgodehavende«. Navnet paa Debitor blev ikke nævnet, men var allerede da en offentlig Hemmelighed. Og endelig tog Bankraadet Modet til sig ved at foreslaa Generalforsamlingen i 1877 at afskrive yderligere 1 600 000 Kr. paa Kontoen. Revisionsberetningen saavel til dette som til følgende Aars Regnskab tilkendegav imidlertid med al Tydelighed, at man endnu ikke, efterat Bankens Reservefond var gaaet i Løbet, havde naaet Bunden. Den almindelige Mistillid, der øgedes ved Fremkomsten af Grosserer Emil Tvermoes' agressive Skrift »Privatbanken i København«, trykkede nu ogsaa Privatbankens Aktier saa langt ned, at de i Marts 1878 kun stod i 60 %, saa at dens Existens var alvorlig truet. Ængstelsen og Mistroen kom saa stærkt til Orde paa Bankens uhyggelige Generalforsamling den 9. April 1878, at der paa denne blev fremsat Forslag om Nedsættelsen af et Udvalg paa 3 Aktionærer til sammen med den i Statuterne omtalte men aldrig benyttede Bankkommissær at undersøge, om ikke 1/4 af Aktiekapitalen var tabt og dermed Bankens Pligt til at træde i Likvidation var bleven effektiv.

Banken saa sig herefter nødsaget til at skille sig af med den sidste Rest af Telegrafaktierne c. 13 000 Stykker, og det lykkedes Tietgen at gennemføre Salget til en parisisk Bank til en Gennemsnitskurs af c. 144 1/2.

Privatbankens endelige og samlede Tab paa den ulykkelige »Ordning« ses ikke at være opgjort, men maa antages at have andraget c. 3 Mill. Kr.

Eftertiden viser, at Tietgen havde set rigtigt i sin Tro paa Telegrafaktiernes Værdi. De Aktier, som han i 1878 blev tvunget til at sælge til Kr. 144,50, stod i det Aar, da Telegrafselskabet holdt sit 25 Aars Jubilæum (1894), i 200 % = Kr. 360.

Men hvorledes falder Historiens Dom om »Ordningen« og Tietgens Forhold til denne?

Ja! Da maa det erkendes, at Svend Petersen paa en vis Maade var udnyttet af Tietgen — han laa som et af de Ofre, der altid falder paa de store Finansmænds Vej. Man kommer ej heller bort fra, at selve Ordningen med

dens Hemmelighedsholdelse var hasarderet. »Nød bryder alle Love«, og under dette Motto handlede han — det maa forøvrigt erindres, at den Gang havde man ikke hverken Aktielov eller Banklov. Men fejende Kritiken tilside staar han som det lysende Billede af *Manden*, Manden, helt igennem: større endnu i Modgangens end i Medgangens Tider. Mistilliden og Ængstelsen skyllede op imod ham fra alle — ja selv fra hans Nærmestes Side, men ikke et Øjeblik mistede han Koldblodigheden.

Man hører ham, med sin tørre men isnende Stemme, slynge ud til den larmende Generalforsamling: »Det er Aktionærens Ansvar ikke at rokke ved den Tillid, Banken nyder. Er der nogen Fare for Banken, saa er det D'Herrer Aktionærer, der ved deres Udtalelser fremkalder Faren«.

Og Tilliden vendte tilbage. 1879, 1880 og 1881 blev gode Aar for Banken; sidstnævnte Aar stiftede Tietgen De Danske Spritfabriker og Thingvalla Selskabet, i 1882 Københavns Telefonselskab. I dette Aar — 25 Aaret efter Privatbankens Stiftelse — fejredes Tietgen fra alle Sider. Børsens Mænd viste ham sin Anerkendelse ved at skænke ham 200 000 Kroner til Marmorkirkens Fuldførelse.

Svend Petersen overlevede Tietgen i mange Aar. Efterat Banken i Januar 1874 havde ophævet Administrationen af hans Affairer, fortsatte han sin Kolonialforretning — med en Omsætning nævnte Aar af noget over 1 Million Kroner. I Maj 1877 gav Banken ham Saldokvittering, mod at han udstedte to Gældsbeviser paa tilsammen 30 000 Kr., hvorfor han stillede diverse Sikkerheder. Forretningen reusserede ikke, og i August 1878 meldte han sig Fallit. Hans Passiver androg 180 000 Kr., deraf 13 000 Kr. til Privatbanken, men end ikke den priviligerede Gæld blev dækket. Hans Kreditorer — ogsaa Privatbanken — havde dog saa megen Medfølelse med ham, at de i Maj 1879 samtykkede i, at hans Bo blev ham extraderet.

Det vakte en vis Opmærksomhed, at Overretsprokurator I. L. Lassen som Konkursboets Kurator indstævnede Tietgen for Sø- og Handelsretten til at udrede Boet et Beløb af c. 90 000 Kr. som Rest for ovenfor nævnte 6030 Telegrafaktier, som Svend Petersen havde leveret Tietgen i 1871 til Salg. Det vakte ikke mindre Opmærksomhed, at Tietgen, efterat Stævningen var forkyndt saavel i hans Bolig i Kronprinsessegade som i Privatbanken begærede Sagen afvist, idet han paaberaabte sig, at han for Tiden boede paa Landet i Taarbæk, hvorfor Nordre Birk maatte være hans Værneting. Sagen blev afvist, men ikke senere forfulgt, idet Overretsprokurator Lassen maatte erkende, at det ikke var med Tietgen personlig men med ham som Direktør for Privatbanken, at Svend Petersen havde indladt sig om bemeldte Aktiesalg.

Efter Falliten havde Svend Petersen nogle meget trange Aar, idet han ikke blot havde sig selv og sin Hustru, men ogsaa en stor Børneflok at for-

sørge. Hans Felt blev Assurancevæsenet. Efter først at have virket som Agent for Jørgen Hoppes Generalagentur for Sun Fire Office begyndte han i 1882 en selvstændig Virksomhed som Mellemmand mellem Publikum og de større Forsikringsselskaber (Kompagnierne, som han kaldte dem) — en Assurance-Mæglervirksomhed, som han saa godt som var ene om, og som han opretholdt, selv efterat Tarifforeningen blev oprettet i 1896.

Denne Monopolstilling beholdt han udelukkende i Kraft af den Sympathi og Tillid, som han efterhaanden erhvervede sig hos Alle. I 36 Aar fra 1882 var han saa godt som daglig paa Børsen. Jeg mindes ham: den pæne, gamle saa beskedne Herre, med det hvide Fuldskæg og de levende plirrende Øjne; lige til sin Død i 1918 var han i stadig Aktivitet. Saavel paa sin 80 Aars Fødselsdag som ved sin Død omtaltes han paa den smukkeste Maade i Fagskrifterne. »Den prægtige gamle Mand«. »Hans Arbejdsmaade var til det yderste præget ikke blot af Orden og Nøjagtighed, men af en Finhed, som tilfredsstillede til alle Sider«.

Svend Petersen omtalte altid Tietgen paa den smukkeste Maade, men Tietgen havde ogsaa med sine mange Forbindelser været ham en god Støtte i hans Assurancevirksomhed. Tietgens Portrait hang over hans Skrivebord, da han, 83 Aar gammel, afgik ved Døden.

* *
*

Det skulde ikke forundes Gedalia — som Svend Petersen: Efter bevægede Oplevelser og efter det store Forlis, som bragte Forstyrrelser ind i saa mange Forhold, at opnaa en rolig og harmonisk Livsafslutning.

Som man havde lært Gedalia at kende gennem hans 26aarige Virksomhed, præget som denne var af hans Rastløshed og ukuelige Optimisme, vakte det ikke Forundring endsige Forargelse, at han straks efter sin Hjemkomst fra Amerika arbejdede paa at komme op igen. Populær var han som faa — Menigmands Syn paa ham udtrykker Punch i de spøgefulde Vers:

»Vor Gedalje af Pinden røg,
bort til Amerika han fløj,
saa paa Kursen ovre hos dem,
satte saa atter Kursen hjem.

Hans Kreditorer saa glade bli'er
nu, da han siger: jeg si'er, jeg si'er
»Paa, Paa, paa'en igen,
men inte med Lauritz Petersen««.

* *
*

Efter sin Hjemkomst fra Amerika boede Gedalia et Aars Tid hos en Datter af hans Søster Jette og dennes Ægtefælle Wolter Levin — *Henriette* gift med Kollektør Moritz Ruben. Her var han omgivet af Ægteparrets talrige Børneflok, med hvem han omgikkedes paa det bedste — Gedalia havde al Tid været en stor Børneven. I dette orthodoxe Hjem levede han paa fuldtud jødisk Vis. I sine Storhedsdage var han gaaet noget paa Akkord med de jødiske Spiseregler, hvilket han undskyldte med: »af Hensyn til Gesandterne og de fornemme Folk, som kom i hans Hus«.

* * *

Selv var han fuld af Ideer, og uafladelig og til Alle udtalte han Forvisningen om, at det nok skulde lykkes ham at tjene Penge, saa at han med Tiden kunde tilbagebetale sine Kreditorer, hvad han skyldte dem. Dette var fra hans Side ikke blot Mundsvejr — med sin levende Fantasi og sin Selvtillid, saa han en Fremtid i Møde, hvor han kunde betale Enhver sit.

Eet lærte han dog hurtig at indse: Skulde han gøre sig Haab om at komme frem, maatte han søge at opnaa i alt Fald en foreløbig Ordning med Konkurskreditorerne, af hvilke langt de fleste var ham venligt sindede, uanset de store Tab, han havde paaført dem. En saadan Ordning vilde imidlertid tage sin Tid, og imens maatte han, alene for at opretholde Livet, etablere sig under beskedne Former. Men ej heller dette gik let.

Det var daarlige Tider, der ikke opmuntrede til at skyde Penge ind i nye Foretagender. Han var dernæst som Fallent afskaaret fra at gaa paa Børsen. Endelig mødte han Modstand fra flere Sider: Tietgen var ham ikke gunstig stemt, og en Række af de københavnske Forretningsmænd vendte ham aabenlyst Ryggen. Tilbage blev en mindre Kreds af Trofaste, der havde saa megen Godhed for og ogsaa Tillid til ham, at de ikke vilde svigte ham i Nødens Stund. Nævnes skal saaledes: Fonnesbech, Glückstadt, Boghandler Høst, Harald Meyer og Sagførerne Højesteretsadvokat C. S. Henrichsen og Overretsprokurator I. L. Lassen.

Advokat Henrichsen, Borgerrepræsentationens højt ansete Formand havde lært Gedalia at kende ved Landmandsbankens Stiftelse og som Kurator i hans Konkursbo. Han var ikke blind for Gedalias Svagheder: hans »manglende Ordenssans«, »hans livlige Indbildningskraft, som lader ham skabe Fakta og Situationer netop saaledes, som han i Øjeblikket har Brug for dem«, hans »intellektuelle Stundesløshed«. Men han ansaa ham for en hæderlig og paa sin Vis evnerig Mand, og uegennyttigt stillede han sig ved Gedalias Side i dennes kritiske Øjeblikke. Hans Defensorat i de to for ham saa

betydningsfulde Højesteretssager i 1880 og 1883 vakte den største Opsigt ved den *personlige* Indsats, han udfoldede, samtidig med, at han angreb den uretfærdige Behandling, Gedalia havde været underkastet ogsaa fra Rettens Side.

Overretsprokurator I. L. Lassen, Gedalias egentlige Sagfører gennem en

Punch 15. December 1875.

Gedalia: Jeg si'er, jeg si'er, at jeg har handlet daarlig og fortjener ikke at kaldes Baron.

Tietgen: Javel, min Søn, noblesse oblige; men vi er jo alle Mennesker, og der er Fedekalve nok at slagte endnu.

længere Aarrække, havde en betydelig Sagførerforretning. En kortere Tid var han Folketingsmand. I Udførelsen af de offentlige og benificerede Sager udmærkede han sig ved sin Interesse overfor sine Klienter og ved sin sjældne Frimodighed og Usnobbethed. Fra min Kandidattid mindes jeg en Række fornøjelige Anekdoter om ham, af hvilke jeg her kun skal fremhæve følgende: I et Selskab hos Gehejmeraadinde H. blev I. L. Lassens Fuldmægtig

— en nuværende Højesteretssagfører — forestillet for en af Landsrettens Assessorer, senere Dommer i Ægypten. Nedladende spurgte Vedkommende den unge Mand om, hos hvem han var Fuldmægtig. Og da denne svarede: hos Overretsprokurator I. L. Lassen, var det hovne Svar: Naa! Ja, ham har vi i Kikkerten! Der opstod derefter en højst pinlig Scene: Og Dagen derpaa indberettede Fuldmægtigen Affairen for I. L. Lassen. Øjeblikkelig henvendte Lassen sig til Assessoren, henstillede til denne at slaa Kikkerten sammen og putte den i Lommen, og forespurgte, om det efter det passerede ikke vilde være naturligt, at han henvendte sig til Justitiarius, thi »naar Retten havde ham i Kikkerten«, var det vel det bedste, at han — af Hensyn til sine Klienter straks frasagde sig sine Sager som beskikket Sagfører.

* * *

Fra andre af sine Bekendte fik Gedalia Tilsagn om økonomisk Støtte ved Etablering af den paatænkte nye Forretning men kun paa Vilkaar af, at de Penge, de saaledes laante ham, ikke gik i Konkurskreditorernes Lommer.

At starte en Forretning i en andens Navn vilde han imidlertid ikke, da Navnet Gedalia for ham spillede en afgørende Rolle. Og mens nutildags en Fallent, der vil etablere sig paany med Støtte udefra, vælger Aktieselskabsformen, hvorved enhver Indskriden mod ham personlig udelukkes, havde den Gang en saadan Udvej ikke fundet Indpas.

Tilbage stod herefter kun Interessentskabsformen, ɔ: at Gedalia optog i Firmaet G. A. Gedalia & Co. en ansvarlig Medinteressent, der indskød den nødvendige Kapital. Ved kgl. konfirmeret Interessentskabskontrakt vilde den enkelte Interessents Andel i dette være fritaget for Arrest og Beslag m. m., for Gæld, som var Interessentskabet uvedkommende.

En saadan ansvarlig Medinteressent fandt Gedalia i Hermann Abrahamsen, med hvem han oprettede Kontrakt af 26. Marts 1876, der erholdt kgl. Konfirmation. 10. April s. A. anmeldtes det til Firmaregistret. Ifølge Kontrakten skulde Firmaet drives for fælles Regning under Firma Gedalia & Co. og ledes af Gedalia. Abrahamsen forpligtede sig overfor Gedalia til at indskyde en Sum af indtil 70 000 Kr. i Firmaet, medens Gedalia ikke havde nogen Forpligtelse til at præstere Indskud.

Abrahamsen kom imidlertid ikke til at indbetale mere end 4 500 Kr., idet Forretningen foreløbig blev holdt gaaende med de 30 000 Kr., som Gedalias Venner havde laant ham, og hvorfor de paagældende krediteredes i Firmaets Bøger. Blandt disse var Sønnen Charles, der fra Amerika sendte ham 6000 Kr.

Samtidig med, at han etablerede sig, søgte Gedalia at opnaa en Ordning med sine Konkurskreditorer, og det lykkedes ham virkelig at faa Tiltrædelse fra c. 1/3 af disse paa følgende Akkordforslag dateret 2. Juni 1876: De 8 %, som Konkursboet kalkuleredes at ville give i Dividende paa en samlet Kreditormasse af c. 2 Mill. Kr., skulde udbetales Kreditorerne kontant, og for deres Resttilgodehavender vilde Gedalia udstede Obligationer at forrente og afdrage med 35 % af hans fremtidige aarlige Indkomster og ved hans Død med Halvdelen af hans Formue.

Da han imidlertid ikke kunde opnaa den til Gennemførelse af en Tvangsakkord fornødne Majoritet af Kreditorer, og da tilmed Konkurskreditorernes indbyrdes Stilling var uklar, opgav han foreløbig Forsøget herpaa.

Interessentskabet med Abrahamsen blev kun af kort Varighed, idet denne i Efteraaret udtraadte og erstattedes af Enkefru C. M. Otto, der i Et og Alt indtraadte i hans Forpligtelser og Rettigheder ifølge Interessentskabskontrakten, hvilket anmeldtes til Firmaregistret.

Fru Otto, der herefter løste Vexellererborgerskab, var en Dame paa over 60 Aar, Enke efter Litograf C. A. Otto, der var afgaaet ved Døden i 1869, og som havde efterladt hende en beskeden Formue. Hun havde ikke Forstand paa Forretninger, hvorfor der ogsaa udtrykkelig i Interessentskabskontrakten var indført, at hun var fritaget for enhver Pligt til personlig at deltage i Virksomheden. Hun gjorde ej heller noget Forsøg paa at kontrollere denne.

Fru Otto kendte forøvrigt godt Gedalia, med hvem hun havde gjort enkelte Forretninger; saaledes havde hun indestaaende i Firmaet c. 12 000 Kr. Ogsaa hun hørte til et af Ofrene for Købet af Interimsbeviserne i Götheborg Intecknings Bolag, men dette havde ikke svækket hendes blinde Tiltro til Gedalias Dygtighed. Som hun senere i Retten udtalte: »hun indtraadte for at faa en god Rente af sin Kapital og i fuld Tillid til sin Kompagnons Redelighed«.

Gedalia synes ikke at have haft Skrupler med Hensyn til at engagere Fru Ottos Formue i sin Forretning, overbevist som han var, at denne nok vilde rentere sig.

Ifølge Interessentskabskontrakten med Fru Otto skulde hun ligesom H. Abrahamson indskyde indtil 70 000 Kr., mens Gedalia ikke havde nogen Pligt til at præstere Indskud. Tab og Fortjeneste skulde deles ligeligt mellem hende og Gedalia, dog at denne for Ledelsen forlods skulde have 6000 Kr. aarlig.

Forretningen, der havde Kontor Østergade 48 første Sal, førtes herefter videre med Fru Otto's Indskud c. 32 000 Kr. og de Gedalia ydede Laan c. 30 000 Kr. Den holdtes indenfor Rammerne af en Vexellerer- og Bankier-

forretning, men i Forhold til de beskedne Omsætninger, den havde, var Apparatet altfor stort — det var en af Gedalias gamle Svagheder at omgive sig med det store Personale. En Opgørelse, som fandt Sted pr. 1. Juli 1877, hvorefter Forretningens samlede Bruttoavance for den forløbne Tid opgjordes til c. 21 000 Kr., viste saaledes et Driftsunderskud paa c. 4500 Kr.

Det følgende for vore hjemlige Banker og Bankiers saa uheldige Aar frembød en fortsat Tilbagegang. Der blev tabt ikke ubetydelige Beløb paa Fonds — saaledes paa Telegrafaktier. Saavel Fru Otto som Gedalia trak dernæst stærkt paa deres Indskud — men det skæbnesvangre for Forretningen blev dog dette, at den ikke blev tilbørlig passet. Gedalia viste sig mere og mere optaget af at søge Ordningen med sine mange Konkurskreditorer gennemført, og i sit Personale, som han ikke forstod at vælge med Kritik, fik han ikke nogen Støtte — det var ikke alene udygtigt, men ogsaa upaalideligt. Bogføringen var i høj Grad mangelfuld, og fra August 1878 havde Bogholderne ikke ført den à jour.

Omsider var han kommet saa vidt i sine Forhandlinger med Konkurskreditorerne, at han havde opnaaet Tiltrædelse fra et Antal af disse, som baade i Tal og Vægt svarede til Halvdelen af de ommeldte Krav, til det Akkordforslag, som han var fremkommet med i Juni 1878, og han begærede herefter af Sø- og Handelsrettens Skifteretsafdeling i Henhold til Konkurslovens § 102 at blive tilstedet Adgang til Akkordforhandling. Een af hans Kreditorer fra Götheborg Indtecknings Affairen, Kammerraad Tonning, nedlagde imidlertid Protest herimod, og efter stedfunden Procedure nægtede Skifteretsafdelingen ved Kendelse af 17. December 1878 ham Adgang til at faa aabnet Akkordforhandlinger.

For Gedalia betød denne Afgørelse den bitreste Skuffelse, men den var dog for intet at regne mod den Ydmygelse han led 2 Dage derefter ved at blive arresteret efter Anmeldelse af sin Kompagnon Enkefru Otto.

Forhistorien var følgende:

I længere Tid havde Forretningens to Bogholdere: Erich Kentzler og L. V. Hundrup lagt Raad op mod deres Chef og indsamlet Materiale mod ham. Navnlig Kentzler, for hvem Enkefru Otto interesserede sig en Del, søgte at mistænkeliggøre Gedalia overfor hende i Forventning om ved hendes Bistand at opnaa en begunstiget Stilling i Firmaet. Foruden Hundrup sluttede en af de i Firmaet tidligere ansatte Personer Vexelmægler C. E. Johansen sig til Komplottet. Efterhaanden bibragte Kentzler, støttet af Hundrup, hende den Tro, at Gedalia paa forskellig Maade havde bedraget hende, og den gamle, ganske forretningsudygtige Dame blev mere og mere urolig. Først henvendte hun og Kentzler sig til Overretsprokurator Alberti med Anmodning til denne om at foranledige en Anklage til Politidirektøren mod Gedalia.

Da denne vægrede sig herved, søgte hun Overretsprokurator I. L. Lassen, der tilraadede hende, hvis hun følte sig ængstelig, at udtræde af Firmaet og faa en Obligation for sit resterende Indestaaende. Dette afslog hun. Hun ventede dengang, at Gedalia vilde opnaa en Ordning med sine Konkurskreditorer, og saa vilde han med sin bekendte Dygtighed, naar han herefter kunde gaa paa Børsen, hurtig indvinde, hvad der var tabt i de daarlige Tider.

Paa Anstiftelse af Kentzler og Hundrup sendte en purung Kontorist i Forretningen Fru Otto en Skrivelse, i hvilken han fremsatte en Række Beskyldninger mod Gedalia. Yderligere altereret herved søgte Fru Otto Gedalia, der afviste disse Anklager, idet han gentog Overretsprokurator I. L. Lassens Tilbud til hende om at udtræde som Medinteressent samt at lade Forretningens Bøger gennemgaa af kritiske Revisorer, for at hun kunne blive overtydet om, at Sigtelserne om Bedrageri vare ganske ugrundede. Atter vægrede hun sig ved at udtræde, men henvendte sig saa, paa Foranledning af Kentzler og Hundrup, til Overretsprokurator Gottschalck. Efterat denne havde prøvet Forhandlinger med Gedalia, der væsentlig gik ud paa at sætte Firmaet under Kentzlers og Hundrups Kontrol, og efter at Gedalia bestemt vægrede sig herved, hvilede Sagen endnu nogen Tid, indtil Fru Otto d. 16. December 1878 indsendte til Politidirektøren sin af Prokurator Gottschalck konciperede Anmeldelse af Gedalia for Bedrageri overfor hende.

Klagen saalydende:

»Undertegnede Enkefrue Caroline Mathilde Otto, født Jensen, som ifølge Interessentskabskontrakt af 19. Juli 1876, allerhøist konfirmeret d. 5. September og thinglæst d. 18. September s. A., har været ansvarlig Deeltager i Firmaet Gedalia & Co., i Forening med Baron G. A. Gedalia, formener, at Sidstnævnte i forskjellige Henseender har udviist et Forhold, som giver mig Mistanke om, at han har besveget mig saavel i vort Interessentskabsforhold som paa anden Maade, hvorfor jeg tillader mig at anmode Deres Høivelbaarenhed om, at hans Forhold i de anførte Henseender maa blive gjort til Gjenstand for nærmere Undersøgelse.

I. Efterat Firmaet Gedalia & Co. i Henhold til passeret Auktion var bleven Eier af en Panteobligation, indbetalte Debitor efter samme, Grosserer Julius Halberg, $^1/_2$ Aars Renter med 175 Kroner, som bleve indførte i Kassebogen. Baron Gedalia, som samme Aften klagede over, at han havde en Udgift, hvortil han savnede Penge, udslettede den anførte Post i Kassebogen deels med Chlorvand og deels ved Radering, lod noget Andet skrive ovenover og udtog derefter af Kassen det ommeldte Beløb, ved hvis Tilegnelse han saaledes har besveget mig for Halvdelen.

II. Firmaet staaer i Forbindelse med en Kunde ved Navn Løhs, der snart kaldes »Hr.« og snart »Frøken«, men *som ikke har nogen Konto i Bøgerne,*

idet alle Forretningerne afgjøres kontant. Forretningen kjøber snart Effekter af hende, som snart efter sælges tilbage, men altid paa en saadan Maade, at bemeldte »Løhs« derved har en ikke ringe Avance. Jeg har Mistanke om, at Baron Gedalia i Virkeligheden har dannet et hemmeligt Separatfond af Penge, som han deels har udenfor Forretningen og deels har trukket ud af denne, og at han yderligere besviger mig ved de Transaktioner, han foretager med bemeldte Fond som Medkontrahent.

III. Det er ikke saa sjeldent forekommet, at der har manglet Penge i Kassen, og det er hele Kontorpersonalets faste Overbeviisning, at disse Kassemangler skyldes Baron Gedalia selv, der tilvender sig de paagjældende Summer og lader dem sætte paa Handelsomkostningskonto for at skaffe Penge til Extravagancer og Udenomsudgifter, som han tillader sig.

Kontorpersonalet bestaaer af Hr. Hundrup, Absalonsgade Nr. 7, 3die Sal, Hr. Bogholder Erik Kentzler, Store Kannikestræde Nr. 8, 1ste Sal, og Hr. Reumert, Store Fiolstræde, samt en Hr. Brems. Endvidere vil Hr. Vexelmægler E. Johansen, der har Kontor Hjørnet af Pilestræde og Østergade, samt Edward Ruben, Store Fiolstræde 3, 2den Sal, kunne give Oplysninger.

IV. Baron Gedalia har fremdeles laant af mig 2 russiske Obligationer à Lstr. 50, der vare forsynede med dansk Obligations-Stempel og altsaa skulde erstattes mig med andre Obligationer i samme Stand.

Baron Gedalia tilbageleverede mig imidlertid 2 ustemplede Obligationer, og da jeg paatalte dette, forsynede han Obligationerne med tvende allerede brugte Obligationsstempler, idet han skrev Obligationernes Numre over de paa Stemplerne allerede anbragte Numre. Han har saaledes gjort sig skyldig i bedrageligt Forhold ligeoverfor mig, idet han har tilbageleveret ustemplede Obligationer, som han har givet Udseende af at være stemplede, og som paa Grund af denne Omstændighed have en ringere Værdi end de skulde have.

V. I Aaret 1877 — saavidt erindres — overtalte Baron Gedalia mig til at laane Overretsprokurator C. Juel et Beløb af 2500 Kroner mod et Gjældsbrev fra denne, der var forsynet med Kaution af Lehnsbaron, Udenrigsminister Rosenørn-Lehn.

Da Juel i en Rentetermin udeblev med Renter, erklærede jeg, at jeg vilde have Obligationens Beløb udbetalt.

Baron Gedalia sendte da Bud hos mig efter Obligationen under Angivende af, at Pengene vilde blive betalte, og da han modtog Pengene, saavidt jeg senere har kunnet forstaae, af en Trediemand, der skulde have Transport paa Obligationen, satte han mit Navn under Transporten uden mit Vidende og Villie og beholdt i Forretningen Beløbet,

som det havde været min Mening at anbringe i andre Papirer, men hvorfor jeg ganske vist senere, efter at jeg langt om længe havde faaet Underretning om det Passerede, er krediteret i Forretningens Bøger.

Kjøbenhavn, den 16de December 1878.

Allerærbødigst

Mathilde Otto«.

Klagen blev *ikke* af Politiet forelagt Gedalia; men den følgende Dags Aften blev der paa Gottschalcks Kontor taget Rapport over Kentzler, Hundrup og Johansen, der bekræftede Sigtelsernes Rigtighed og udtalte som deres Formening, at Gedalia alene paa Konto II havde bedraget Firmaet for c. 30 000 Kroner. Rapporten indsendtes derefter til Politidirektøren, uden at der blev givet Gedalia Lejlighed til at ytre sig, og af Politidirektøren henvist til Retten. Den 19. blev Gedalia tilsagt til Møde hos Kriminalretsassessor Vitus Ingerslev.

Ingerslev var dengang 40 Aar og havde nylig (s. A.) tiltraadt sin Stilling efterat have været Fuldmægtig i Indenrigsministeriet. Han gjorde sig senere bekendt som en fremragende Forhørsdommer og Kriminalist. 1888 udnævntes han til Justitiarius i Kriminal- og Politiretten.

Overretsassessor Cold skriver i sin Nekrolog i Illustreret Tidende (1910) om ham:

»Forhørsdommervirksomheden er sikkert en af de interessanteste men ogsaa en af de vanskeligste Virksomheder en Jurist kan paatage sig. Den lægger fuldt og helt Beslag paa sin Mand. Den kræver Anspændelse af alle Kræfter, og den fordrer overmaade meget i Retning af Aandsnærværelse, Skarpsindighed, Taalmodighed, Takt, praktisk Dygtighed samt indgaaende Kendskab til den gældende Ret og Retslivets forskellige Fænomener. Kun meget faa kan rose sig af at forene saa mange Egenskaber. Efter alt, hvad der foreligger, har Ingerslev i den Periode af sit Liv, hvor han gik op i Virksomheden som Forhørsdommer, hørt til de lykkelige, der var særligt godt udrustede, og hvem Heldet ogsaa fulgte«.

Hans Behandling af Gedalia og af Gedaliasagen — hans Debut som Dommer — vil dog ikke gaa af Glemme. Det Fejlsyn, han viste overfor ham, den skaanselsløse, man kan godt sige brutale Anvendelse af den Magt, der var lagt i hans Haand som Forhørsdommer, maa man derfor — i Betragtning af hans senere fortjenstfulde Virksomhed, tilskrive hans Uerfarenhed som Dommer, og, hans Mangel paa Modenhed.

En Sag som Gedalias burde selvfølgelig kun været betroet den prøvede Forhørsdommer.

Men se Situationen:

Paa den ene Side af Skranken i det uhyggelige Undersøgelseskammer sidder den lille spinkle, guldbrillede Dommer — endnu Kontorius — med Rapporten i Haanden. Fuldt og fast tror han paa dennes Rigtighed, den var jo tilmed optaget af den konstituerede Politiinspektør i egen høje Person.

Ind træder Gedalia, »Fallenten«, »Jøden« tyk og fed; alene Stemmen virker irriterende paa Dommeren. Gedalias Forvirring i den for ham uvante Situation er aabenbar. Han hører næppe, hvad han bliver spurgt om, før han snakker løs. Assessoren faldt det ikke ind at læse Rapporten op for ham — mulig man gennem denne var kommen til Forstaaelse af, hvad Sagen drejede sig om. Assessorens fuldkomne Mangel paa Kendskab til Vexellererforretninger — endsige til det dobbelte Bogholderi, fører ham til at spørge i Øst, hvor Gedalia svarer i Vest, idet denne naturligvis ikke kunde mindes de Detailler, som Sagen omfattede, og ikke kunde klargøre overfor Assessoren det dobbelte Bogholderis Teknik. I hele Gedalias Optræden — i hans til Tider forvirrede Forklaringer — ser Assessoren den onde Samvittighed og den bevidste Sandhedsfordrejelse. Og efter et kort Forhør arresterer han Gedalia, uden at give ham Lejlighed til at tænke sig om og afgive en skriftlig Fremstilling. Ej heller vilde han indskrænke sig til en Anholdelse, under hvilken der kunde indhentes nærmere Oplysninger, bl. a. gennem Bøgerne.

Hvad en Fængsling betød for Gedalia — Vanære og økonomisk Ruin — overvejede Assessoren ikke.

Samtidig med Fængslingen meddelte Politiet Personalet i Forretningen, at deres Chef var arresteret for Falsk og Bedrageri, og Meddelelsen gik videre i Ind- og Udlandets Blade. »Baron Gedalia arresteret«, det var en Sensation af Rang.

Samme Dag foretog Politiet Husundersøgelse hos Gedalia i hans Hjem. Hans svagelige intetanende Hustru, der trods de mange Skuffelser, hun havde lidt, ubetinget havde Troen paa sin Mands Hæderlighed, skulde se hans Skuffer og Møbler gennemrodede af Politibetjente og høre ham stemplet som den for Falsk og Bedrageri arresterede Forbryder.

Samme Dag som Arrestationen fandt Sted, gav Enkefru Otto som ansvarlig Medindehaver af Firmaet Gedalia & Co. Kentzler og Hundrup Prokura. De havde nu naaet deres Maal, og Gedalia skulde opleve, at hans Forretninger blev betroet hans 2 troløse Angivere.

Ingerslev holdt Gedalia i Arrest i *10* — ti — *Uger* og 4 Dage, uagtet Anklagen for de 3 Hovedposter I, II og V's Vedkommende meget snart viste sig uholdbar og Vidnernes Forklaringer desangaaende usandfærdige.

For Anklagen ad I, hvorefter Gedalia bedragerisk skulde have tilegnet sig et Rentebeløb, stort 175 Kr., som Grosserer Halberg havde indbetalt til

Firmaet, viste det sig ved Overretsprokurator I. L. Lassens Vidneforklaringer, at dette Beløb slet ikke tilhørte Firmaet men ham, saaledes at det drejede sig om et privat Mellemværende mellem ham og Gedalia. Ved en grundig Undersøgelse af Bankdirektør Glückstadt og Revisor Harald Meyer oplystes det dernæst med Hensyn til Anklagepunkt II, at de Kontantfordringer, som Pseudonymen »Løhs« med Gedalia som Mellemmand havde gjort med Firmaet, saa langt fra at have forvoldt Firmaet Tab og bedraget Firmaet — hvilket Kentzler og Hundrup anslog til c. 30 000 Kr. — at de som oftest havde givet Firmaet en ret god Avance«. »Vi er fuldstændig overbevist om, at Firmaet ved samtlige Transaktioner tagne under Eet med Hensyn til de paa vedkommende Dag gældende Kurser har haft en passende Gevinst«.

Paa samme Maade gik det Sigtelsen V, at han uden Bemyndigelse havde forsynet et Gældsbevis stort 2500 Kr. med hendes Transport. Laanet var i sin Tid, paa Gedalias Tilskyndelse, af Fru Otto ydet Overretsprokurator Juel mod Udenrigsminister Rosenørn-Lehns Kaution. Da der i December Termin ikke blev svaret Renter af Laanet, blev dette af Gedalia fordret indfriet, og for at have Gældsbeviset rede, naar Beløbet indbetaltes, sendte han Bud efter dette og fik det ogsaa udleveret af Fru Otto. Beløbet blev fuldt indbetalt og nærede Gedalia, der saa ofte havde udstedt Kvitteringer i sin Kompagnons Navn, ingen Betænkeligheder ved at underskrive, med Fru Otto's Navn, Transporten af dette til det Suhr'ske Handelshus, der besørgede Indfrielsen. Fru Otto blev krediteret for Beløbet, der ogsaa figurerede paa den Kvartalsopgørelse, som Firmaet sendte hende.

Ejendommeligt er det at se, hvorledes Ingerslev — uanset at Anklagen hurtig viste sig at være falsk for de tre Hovedpunkters Vedkommende — opretholdt Fængslingen og kun ophævede denne mod en Kaution paa 4000 Rdl., som Prokurator Lassen fremskaffede, uagtet Anklagen herefter kun omfattede rene Lapperier, og uagtet Kentzlers, Hundrups og Johansens Vidneforklaringer angaaende disse var aabenbart urigtige.

Ligesaa ejendommeligt er det, at Sagen, der kunde og burde være afgjort i Løbet af kort Tid, traineredes saaledes, at der først faldt Dom i denne $1^1/_4$ Aar, efterat den var paabegyndt. Hvad denne lange Tid — hvor Sigtelserne for grove Bedragerier endnu i Offentlighedens Øjne svævede over hans Hoved —, betød for ham, siger sig selv.

I Mellemtiden var selvfølgelig Forretningen gaaet rabundus under Kentzlers og Hundrups Ledelse.

Forinden Gedalia blev løsladt, foranledigede Ingerslev, at han udtraadte af Firmaet fra 1. Marts, og allerede den 19. Maj — uden i Forvejen alvorligt at forhandle med Kreditorerne om en Akkord — opgav Enkefru Otto sit og Firmaet Gedalia & Co.s Bo, efter Overretsprokurator Gottschalcks

Raad, til Konkursbehandling. Kentzler havde i Forvejen absenteret sig medtagende 700 Kr. af Kassen.

Konkursboet sluttede med en Dividende til Kreditorerne paa ca. 30 %. Ogsaa ved denne Lejlighed gik det ud over Gedalias Venner, der ikke i Tide havde trukket deres Tilgodehavender ud af Forretningen.

Omsider faldt Kriminal- og Politirettens Dom den 27. Marts 1880. I denne frifandtes Gedalia for samtlige Fru Ottos Beskyldninger for Bedrageri og Falsk overfor hende, men han idømtes 1 Maaneds simpelt Fængsel i Henhold til Straffelovens § 257 — den saakaldte »Skuffeparagraf«, for det Fedteri han havde begaaet ved at have forsynet de 2 russiske Obligationer, som han paa Firmaets Vegne havde solgt Fru Otto, med Stempelmærker til samlet Paalydende Kr. 12,50, som han i sin Tid havde paaført nogle udenlandske Obligationer ved disses Indførelse her i Landet, men som man havde pillet af ved sammes Udførsel. »For det ham saaledes overbeviste Forhold vil Tiltalte, idet hans Paaberaabelse om ikke at have indset det Strafbare heri, *selv om der efter det Oplyste kunde skænkes det nogen Tillid,* ikke vil kunne fri ham for Ansvar«.

Gedalia havde under Sagen hævdet, at han ikke havde haft nogen Anelse om, at dette Forhold var strafbart. Han havde ment, at det højst kunde medføre en Stempelmulkt, hvad han ogsaa havde udtalt til Kentzler, da denne havde foreholdt ham det urigtige heri. Ikke desto mindre var Gedalia bleven ængstelig og havde raadspurgt Overretsprokurator I. L. Lassen, og da denne havde udtalt, at en slig Stempling med brugte Mærker var ulovlig, gjorde han alt, hvad han formaaede for at redressere Fejlene. Han bad derfor Hundrup om at gaa ud til Fru Otto for at laane de to Obligationer, at de kunde blive forsynede med nye Stempelmærker. I Stedet derfor skal Hundrup have fraraadet hende at udlaane Gedalia Obligationerne, og kom hjem med den Besked, at Fru Otto ikke længer var i Besiddelse af dem.

Der forelaa saaledes særlige Grunde til for dette Forhold at fare lempeligt frem. En Bøde vilde have været naturlig. Men Nej! Fængsel maatte der til for at motivere den $2^1/_2$ Maaneds Arrestation, Tiltalen, der havde strakt sig over $1^1/_4$ Aar, den Vanære og Ruin, som Retfærdighedens Tjener havde paaført ham. En Gentagelse af, hvad der saa ofte er passeret, og som har faaet sit Udtryk i Slagordet: »Han tiltaltes for Mord men dømtes for Vandspild«.

Den offentlige Menings Skøn om Dommen udløste Punch, idet den lagde Gedalia i Munden: »Je si'er — je si'er — og maj arreschterte di for et Frimærke«.

Det er sagt: Af Præmisserne til en Dom lærer man saa ofte Dommer-Mentaliteten at kende. Og i saa Henseende frembyder Præmisserne til Ge-

dalias Dom et alt andet end tiltalende Billede. Han frikendes for samtlige Anklagepunkter, men, læser man Præmisserne igennem, ser man Mistænkeliggørelsen, den aabenbare Tendens til at nedsætte i Offentlighedens Øjne

Punch 8. December 1881.

Gedalia: »Je si'er. Je si'er og maj arreschterte di for et Frimærke«.

den, Retten maa frikende. Ganske betegnende er det ogsaa, at Dommen titulerer Gedalia saaledes: Tiltalte Gottlieb Abraham Hartvig Abrahamson »ogsaa kaldet Gedalia«.

Dommen blev herefter indanket for Højesteret.

I et udførligt og varmt følt Foredrag talte Akvokat Henrichsen Gedalias Sag, paaviste Komplottets Optræden, med dets Deltageres Upaalidelighed og Illoyalitet — og den haarde Fremfærd, der var udvist mod Gedalia. Han paastod Gedalias ubetingede Frifindelse og Højesterets udtrykkelige Udtalelse om Arrestationens Ulovlighed. Højesteret indskrænkede sig imidlertid til i

sin Dom af 17. December 1880 at nedsætte Straffen fra 1 Maaned til 14 Dages simpelt Fængsel, men fandt sig dog foranlediget til at ændre Præmisserne paa et for Gedalia afgørende og særlig saarende Punkt.

D. 26. s. M. indsendte Gedalia sit Andragende til Kongen om Eftergivelse af Straffen eller dennes Forandring til Bøde. Efter Indstilling af Politidirektøren, 5 af de Voterende i Højesteret, Konsejlspræsidenten, Udenrigsministeren, Justitsministeren og flere af de udenlandske Gesandter formildedes ved kgl. Resolution af 25. Februar 1881 Straffen til en Bøde paa 100 Kr.

En senere Oprejsning fik Gedalia iøvrigt ved en Landsretsdom af 4. August 1890, der udtalte, at man ikke kunde udelukke ham fra Børsen af Hensyn til den ham udviste Straf, idet Betegnelsen for de fra Adgang til Børsen udelukkede »straffede eller berygtede Personer« kun maatte antages at sigte til infamerende Forhold og Straffe, til hvilke Gedalias ikke kunde regnes.

Kriminal- og Politirettens Dom skulde imidlertid faa et for den almindelige Retsfølelse pinligt Efterspil.

Efterat Gedalia i Foraaret 1881 havde udgivet sin Piece »Til mine Medborgere«, i hvilken han udførligt og med Benyttelse af Citater fra Forhørene i Kriminalretssagen havde givet en Fremstilling af denne, ledsaget af et Referat af Advokat Henrichsens Forsvarstale i Højesteret, havde Gedalia, der ikke kunde glemme sine Undergivnes Troløshed og uberettigede Anklager mod ham, udtalt blandt andet til Kammerherre Fallesen, Partikulier I. P. G. Lillienskjold og til et af hans tidligere Bude, at Hundrup, der nu var bleven Skuespiller, havde aflagt »falsk Ed« i Sagen mod ham. Dette skulde han naturligvis ikke have sagt. Havde han indskrænket sig til at paastaa, at Hundrups Vidneforklaringer paa væsentlige Punkter var urigtige og fremkomne i Tilslutning til en Anklage, som han havde fremsat for at komme Gedalia til Livs — ja saa havde Hundrup ikke kunnet røre ham derfor.

D. 26. August s. A. indgav Hundrup imidlertid en Klage til Kriminal- og Politiretten, til hvilken, ifg. Loven af 14. Juni 1850, Klager over mundtlige Injurier var henvist, hvori han begærede Gedalia indkaldt og straffet for de af denne mod ham fremsatte Beskyldninger, »at han havde aflagt falsk Ed, Mened, eller at han var en Meneder!«

Gedalia mødte under det første og under en Række senere Retsmøder personlig og afleverede sine 2 af ham selv konciperede og underskrevne Indlæg bilagt Højesteretsextrakten i Højesteretssagen. Gedalia havde ønsket selv at føre sin Sag, men havde anmodet om, at Overretsprokurator I. L. Lassens Fuldmægtig, Overretssagfører Hartvigsen maatte assistere ham under Vidneførslerne for at vejlede ham med Hensyn til Formalia. Denne mødte saaledes sammen med Gedalia ved en Vidneførsel d. 12. Januar 1882, som

Hundrup foranledigede, og ved en anden Lejlighed d. 23. Februar s. A., hvor Gedalia ønskede at føre nogle Vidner — en Begæring, han frafaldt i Retsmødet, hvorefter han begærede Anstand, som blev ham bevilget til d. 2. Marts. Gedalia kom imidlertid for sent til dette Møde, som han mente var ansat til Kl. 1, som Tilfældet havde været i de tidligere Møder, men som var berammet denne Gang til Kl. $12^1/_2$. Sagen blev herefter optaget til Doms, utilstrækkelig oplyst.

I Dommen af 25. Marts 1882 udtaltes det, at Gedalia »havde givet Møde ved Sagfører«. Mod denne »temmelig uforstaaelige Misforstaaelse« nedlagde Advokat Henrichsen for Højesteret sin bestemte Indsigelse. Som ovenfor paavist var Gedalia — fraset Vidneførslerne — optraadt uden Sagfører. Spørgsmaalet havde sin Betydning, idet Loven af 14. Juni 1850, dennes § 1, foreskriver: »Naar ikkun den ene Part møder ved Sagfører, bør Dommeren vejlede den anden Part og paase, at Intet forsømmes til dennes Skade«, hvad den paagældende Dommer ikke havde gjort. Dernæst siges i Lovens § 4: »Under Appel af private Politisager kunne, forsaavidt Parterne ikke have mødt ved Sagfører i foregaaende Instans, nye Vidner føres og nye Bevisligheder fremlægges for de overordnede Domstole, uden at dertil udfordres Bevilling«. Gedalia havde herefter forskertset sin Ret til at fremkomme med nye Oplysninger for Højesteret, hvis Kriminalretten havde Ret i, at Gedalia for samme var mødt ved Sagfører.

Ved Dommen idømtes Gedalia den overraskende haarde Straf af 1 Maaneds simpelt Fængsel, uagtet Dommerne — og da ikke mindst Ingerslev, der ogsaa i denne Sag beklædte Dommersædet — jo kendte den kriminelle Sag ud og ind, derunder var bekendt med Hundrups og hans Komplotfællers fordømmelige Adfærd, der maatte tjene Gedalia som et undskyldende Moment for hans — i Harme — fremsatte Ytringer om Hundrup.

Dommen vakte en for Retten alt andet end smigrende Opsigt. Er der noget, som den offentlige Mening nærer Foragt for, er det det, at Undergivne bag deres Chefs Ryg søger at mistænkeliggøre og underminere hans Stilling. Alle kendte gennem den kriminelle Sag og gennem Gedalias Pièce Hundrups og Kentzlers Bagvaskelser. Skal Gedalia nu i Fængsel paa Hundrups Foranledning? Det er dog for stift et Stykke! Og trods den Respekt, den offentlige Mening har for vore Domstole, kunde den i Dommen kun se den aabenbare Retsforfølgelse — det, at Dommeren »havde haft Gedalia i Kikkerten«.

Efter indhentet Oprejsningsbevilling kom Sagen for Højesteret, hvor Advokat Henrichsen atter tog sig af Gedalia. Gaaende ud fra, at Kriminal- og Politirettens Dom med Urette havde dekreteret, at Gedalia for denne Ret var »mødt ved Sagfører«, fremlagde han en Række Oplysninger, og selv Mod-

partens Sagfører, Advokat Hindenburg, havde Intet at erindre derimod. Han paaviste gennem Exempler, hvorledes den Gedalia idømte Straf aldeles ikke stod i Forhold til Straffen i lignende Retssager, hvor det havde drejet sig om mundtlige Injurier. Henrichsens Forsvarstale lod Gedalia senere trykke i en Pièce.

I Højesteretsdommen af 26. Oktober 1883 udtales det vel, at omend . . . det maa antages, at den af Hundrup under den mod Gedalia anlagte kriminelle Sag afgivne Vidneforklaring tildels ikke stemmer med de faktiske Forhold . . ., mangler der dog ganske Føje til at antage, at Hundrup skulde have gjort sig skyldig i vitterlig urigtig edelig Forklaring. Straffen blev derefter sat til en Bøde paa 200 Kr., idet Processens Omkostninger blev ophævede.

At Gedalia med sine »aabenhjærtige« Udtalelser før eller senere vilde løbe sig en Staver i Livet, havde man længe været forberedt paa. En Dag, som han sad ved sin Kaffe hos à Porta, fortalte han om, hvordan hans Folk havde rapset af Kassen. En ung Mand, der havde hørt ham udbrede sig om dette Emne, gik hen til ham og fordrede ham til Regnskab. Hans Fader havde været ansat hos Gedalia, og han følte sig paa dennes Vegne krænket. Efterat Gedalia havde spurgt om hans Navn, affejede han ham med Svaret: »De har Ret og dog ikke Ret. Deres Fader sad ikke i Stuen, men i Bogholderiet paa 1ste Sal — han kunde ikke komme til Kassen«.

* *
*

For Gedalia, der nu var en Mand paa 67 Aar, havde de sidste 5 Aar været en Tid fuld af haarde Prøvelser. Efter hans Arrestation i December 1878 var hans Hjem opløst, idet Hustruen, fuldstændig blottet for Subsistensmidler, tog til Amerika, hvor Sønnen Charles, der havde skabt sig en god Stilling i New York, maatte underholde hende. Gedalia saa ikke sin Hustru mere. Hun døde i New York efter længere Tids Svagelighed i Januar 1888, 68 Aar gammel.

Den ældste Søn Adolphe — saaledes kaldte Gedalia ham altid — der havde taget Bolig i Neapel, skød sig d. 2. Maj 1879.

Gedalia havde ganske vist en ualmindelig stærk Konstitution, men øjensynligt havde de mange Skuffelser og Sorger, han havde lidt, taget stærkt paa ham. Det var ikke den kamplystne Gedalia, der mødte i Højesteret i December 1880. »Sammensunken, rystende og med rindende Øjne« — som Politiken beskriver ham — fulgte han sin Defensor, Advokat Henrichsens veltalende Defensorat.

Han havde kun opretholdt Livet i disse Aar ved sine gamle Velynderes

Støtte. Blandt dem, der da ogsaa senere uegennyttigt traadte hjælpende til, skal nævnes: Bankdirektør Glückstadt, Bankkasserer Simmelkiær, Vexellerer Schiøler, Grosserer J. Kierulf Gotschalk, Anker Heegaard, Gamél — og betegnende finder man blandt dem ogsaa Lauritz Petersen, der, trods alt, ikke havde glemt sin gamle Kompagnon fra de »store Dage«.

I 1881 gjorde Gedalia et Forsøg paa at danne en Forretning. D. 29. November s. A. anmeldte han til Firmaregistret et Firma »G. A. Gedalia« med sig og Vexellerer Henrik Berggreen som ansvarlige Deltagere. Kompagniskabet var formentlig kun rent formelt — Berggreen havde saaledes ikke Ret til at tegne Firmaet. Samtidig anmeldtes den yngste Søn Julius Gedalia som havende Prokura. At Gedalia imidlertid ikke havde Heldet med sig, derom vidner Vejviseren, som oplyser, hvorledes Gedalia, efterat være flyttet fra den ene Bolig til den anden, sluttelig i 1882 angiver ham som boende Havnegade No. 3, Mellembygningen, 4. Sal.

I Aarene 1879/80—1883/84 ses han heller ikke at være ansat i Skat.

Med 1883 syntes det at lysne for ham.

Han havde faaet et Hjem, idet Josephine Abrahamsen da var flyttet sammen med ham. Fra den Tid har man en Deklaration mellem dem, hvorefter hun er engageret som Gedalias Husbestyrerinde for en aarlig Løn af 600 Kr., og i hvilken de specificerer de Møbler, som hver for sig har indbragt i Lejligheden.

Og endelig opnaaede han at se sit gamle Konkursbo fra 1875 opgjort. D. 28. Oktober 1884 sluttedes det med en Dividende af 8,124 til de uprivilegerede Kreditorer. Det til disse udloddede Beløb androg Kr. 285 363,71. Naar Boet ikke udbragte mere, skyldtes det blandt andet de betydelige Omkostninger, der var løbet paa ved den Række af Processer, Boet havde maattet føre. Gedalias Bo havde været et sandt Eldorado for Sagførerstanden.

I Mandtallet for 1885 angives Gedalia som boende Nørrefarimagsgade No. 5, 1. Sal i en 7 Værelses Lejlighed, for hvilken han gav 425 Kr. halvaarlig Leje. Som boende hos ham anføres Husbestyrerinde, Enke Josephine Abrahamsen, 42 Aar, Jødinde, født i Aalborg og kommen til København, da hun var 22 Aar, og hendes Datter Isidora Marie Abrahamsen, 18 Aar, født i København.

Endelig ses det, at de har holdt Husassistent.

Gedalias Søn Julius boede ikke hjemme hos Faderen, men ude i Byen.

Ifølge Mandtallet 1890 beboede Gedalia da en 7 Værelses Lejlighed i Vesterbrogade No. 56, 2. Sal. Huslejen androg Kr. 500 halvaarlig. Der holdtes nu 2 Husassistenter. Foruden Gedalia og Fru Josephine Abrahamsen og dennes Datter Isidora, der efter et kort og ulykkeligt Ægteskab var søgt tilbage til Moderen, bestod Familien nu af Fru Isidoras 2 smaa Piger paa

2 og 4 Aar, der begge i Mandtallet ligesom Moderen angaves at tilhøre det mosaiske Troessamfund.

Allerede dengang talte man om, at Gedalia, efter at hans Hustru Helene var død i New York 1888, havde ladet sig vie til Josephine Abrahamsen, og dette Rygte har vedvarende holdt sig. Det er næppe rigtigt — alle positive Oplysninger taler derimod. At de derimod har samlevet med hinanden — derom er der næppe Tvivl, ligesom alt taler for, at Fru Abrahamsens Datter Isidora, der paafaldende lignede Gedalia, og en noget yngre Søn Adolph, der ogsaa en Tid boede hos Gedalia, var Frugten af et ældre Forhold mellem hende og Gedalia. Det fremhæves iøvrigt fra alle Sider, at Fru Abrahamsen var Gedalia en trofast Støtte i hans Alderdom.

I 1883 og 1884 havde Gedalia Vexellererkontor Amagertorv No. 21. I 1885 flyttede han derefter til Østergade No. 45, 1. Sal, hvor han førte sin Forretning til sin Død i 1892.

I 1884 døde Gedalias Kompagnon Berggreen og erstattedes af Vexellerer S. Ebstorf, med hvem Gedalia oprettede kgl. konfirmeret Interessentskabskontrakt, der formentlig var af ren formel Art. Ej heller Ebstorf kunde underskrive Firmaet. Firmaanmeldelsen fandt Sted 5. Februar 1885.

26. September 1889 afmeldtes Julius Gedalias Procura. Han forlod Landet og slog sig ned i Paris, hvor Søsteren Rosalie havde taget Ophold som Selskabsdame.

Gedalia skulde herefter ikke gense sine Børn.

En beskeden Pension, som Landmandsbanken tilstod ham, i Forbindelse med, hvad gamle Glückstadt personlig ydede ham og med, hvad hans Virksomhed udbragte, gav ham det tilstrækkelige til Livets Ophold; i 1889/90 var han ansat i Skat i Forhold til en Indtægt af 7000 Kr., i de to følgende Aar af 8000 Kr.

* *
*

I sine Livserindringer mindes den gamle Hofmand, Kammerherre Oberst Rørdam: Gedalia, hans kvikke Hoved og den Lethed, hvormed hans Hjærne tumlede med Tal og Beregninger, hans Forretningstalent. Efterat alt var styrtet sammen for ham, saa Rørdam ham to Gange i Festdragt ved Audienser paa Amalienborg. Kjoletøjet var luvslidt, og det røde italienske Storkors falmet, krøllet og plettet. Sic transit gloria mundi. »Mit Indtryk af Gedalia som Menneske er, at han, omend noget forfængelig, havde et varmt medfølende Hjærte«.

En herboende, bekendt Læge, som jeg vidste havde kendt Gedalia, spurgte jeg fornylig, om han mindedes ham.

»Jo, det gør jeg rigtignok. Vel er der gaaet 42 Aar, siden jeg saa ham, men han staar lyslevende for mig.

Da jeg havde taget Præliminær-Examen, skulde jeg efter mine Forældres Ønske i Handelslære. Et Avertissement fra Gedalia om en Lærling førte

Deichmann: Københavnske Originaler.
Gedalia.

mig op paa hans Kontor Østergade 45, 1. Sal for at søge Pladsen. Efter først af Gedalias Kontorbetjente at være examineret sammen med en Snes andre unge Mennesker, blev jeg og to andre udtaget til at stedes for Gedalia, der dengang laa syg i sin Bolig af en Aarebetændelse, som havde plaget ham i flere Aar. Jeg blev den udvalgte. Pladsen tiltraadte jeg i August 1890, og jeg blev hos Gedalia et godt Aarstid. Gagen var ikke stor, saa vidt jeg erindrer fra først af kun 10 Kr. om Maaneden. Kontoret var paa 1ste Sal, det bestod af det egentlige Kontorlokale, hvortil man gik lige ind fra Trappeopgangen, og et lille Sideværelse. Kontoret var udstyret med en Mahogni Disk og to dobbelte, høje Skrivepulte, hvor de 2 Kontorbetjente sad. Det

Arbejde, der blev mig betroet, var det lettere Kontorarbejde samt »at gaa i Byen« for Firmaet. Jeg tilstaar, at Virksomheden ikke interesserede mig særlig, og efterat have været ansat hos Gedalia en 3 Maaneders Tid sagde jeg dette aabent til min Chef, og at jeg langt hellere vilde studere. Det forstod Gedalia saa godt og udtalte, at, da jeg jo havde megen Fritid, kunde jeg for ham godt tage fat paa Studierne.

Det, der hidførte en nærmere Rapport mellem Gedalia og mig, var imidlertid ikke Forretningerne. Gedalia kom først ved 11—12 Tiden paa Kontoret, han kørte i Droske dertil, fordi han, grundet paa sin Aarebetændelse, havde svært ved at gaa. I Børstiden, hvor der var stille paa Kontoret, foretog Gedalia en Køretur paa c. $^3/_4$ Time. Saa vidt jeg erindrer, benyttede han en Landauer forspændt to Heste. Paa denne Køretur var jeg hans stadige Ledsager. Han sad paa Bagsædet med mig ligeover for. Mellem 4 og 5 forlod han Kontoret, og naar jeg ved 5 Tiden var færdig med Arbejdet, besøgte jeg ham i hans Bolig — dengang Heibergsgade No. 11, hvor jeg skulde læse Aviserne for ham. Hans Øjne var nemlig meget svagelige — jeg antager, at han havde Stær paa begge Øjnene — og selv med Benyttelse af Briller med stærke Forstørrelsesglas havde han meget Besvær med at stave sig frem. Ogsaa hans Skrift kom til at lide herunder. Til hver Dag havde han skrevet en Huskeseddel med Hensyn til, hvad der skulde foretages. Jeg er endnu i Besiddelse af en af disse. Den er fuld af Blækklatter, og Skriften er næsten ulæselig.

Naar hans Udseende, hans Klædedragt saa ofte fremstilles som snudsket, er dette efter min Formening noget overdrevet. Properhed var ganske vist ikke hans stærke Side. Pletter paa Tøjet og Blækklatter paa Hænderne maa forøvrigt tilskrives hans svigtende Syn.

Gedalia var ej heller lurvet paaklædt; Tøjet hang ganske vist løst om ham. Han var iført stribede Benklæder, mørk Jaket og stort Bindeslips. Ordensrosetten hørte med til hans daglige Klædedragt.

Hans Fodtøj var stedse ulasteligt. Som Regel var han velbarberet, hans stærkt graasprængte Haar og Skæg havde bevaret sin gamle Fylde.

En Dag, som han vilde barbere sig i Sideværelset til Kontoret, rakte han mig Barberkniven: »Stryg den«. Jeg opponerede og sagde, at det kendte jeg ikke noget til. »Vil Du bare stryge den«. Og jeg strøg den med det Resultat, at jeg frembragte en Flis i Æggen. Jeg turde ikke gøre Gedalia opmærksom herpaa, og med sine svage Øjne bemærkede han ikke Beskadigelsen. Men et Øjeblik efter havde vi ham inde paa Kontoret bloddryppende efter en stor Flænge, han havde skaaret i Kinden. Det var formentlig sidste Gang, han barberede sig selv.

Hans Hjem var saare jævnt og frembød ikke særlig Hygge. Naar jeg

besøgte ham, traf jeg ham saa godt som altid alene — liggende paa Chaiselonguen eller i Sengen. Hans Husbestyrerinde Fru Abrahamsen, der gjorde et stilfærdigt og ret jævnt Indtryk, saa jeg kun af og til. Hendes Datter Isidora har jeg truffet en enkel Gang — hun var meget smuk.

Mod mig — den unge Mand — var Gedalia altid venlig; jeg har aldrig af ham modtaget et ondt Ord eller Irettesættelse. I sine Samtaler med mig — paa Køreturene og i hans Hjem om Eftermiddagen — var han ret ordknap — aldrig vrøvlende. »Je' si'er. Je' si'er« var hans stadige Omkvæd. Det var bleven for ham ensbetydende med, naar vi siger: »altsaa« eller »hør nu«.

Kun sjældent omtalte han for mig sit Livs store Tildragelser. Hans Karakteristik af de Mennesker, han havde truffet, indskrænkede sig i Almindelighed til korte Betegnelser. Naar vi kørte sammen, pegede han paa den og den: »Han er en dygtig Mand, han er en pæn Mand, han er en Slyngel e. t. c.« Om Tietgen udtalte han sig altid paa ubehersket Maade. Jeg mindes saaledes en Gang, da der kom en ung Mand op paa Kontoret, hvor han omtalte Tietgens Fortjenester. Uanset sine daarlige Ben sprang Gedalia over Disken og kastede Manden ned af Trapperne. Thi trods sin Godmodighed kunde Gedalia blive overordentlig hidsig og opfarende.

Undertiden blundede han, mens jeg læste højt for ham af Aviserne. Med lukkede Øjne laa han da hen og smaasnakkede med sig selv. Flere Gange hørte jeg ham gentage: »Havde det ikke været bedre, om jeg var bleven ved med at være Sadelmager«.

Til Tider faldt det ham ind at repetere de smaa Tildragelser, der havde mødt ham.

Saaledes om Sporvognskonduktøren og Eenøren. Gedalia havde fra gammel Tid vænnet sig til at give 10 % Drikkepenge. Han plejede derfor, naar han kørte med Sporvogn, foruden den taxtmæssige Tiøre at give Konduktøren een Øre. Men til hans store Forundring vægrede en Gang en Konduktør sig ved at modtage denne Eenøre. »Det er dumt af Dem. Tænk 10 % af hele Sporvognsindtægten, hvad det vilde betyde for dem alle«.

Om Forretninger talte han ikke med mig, jeg havde jo ikke Spor af Forstand paa disse. Dog bemærkede jeg, hvor hurtig han var i sine Beslutninger. I særlig Grad beskæftigede han sig med Køb og Salg af fremmede Aktier og Obligationer, og jeg havde det Indtryk, at han havde en pæn, omend mindre Forretning med en ret stabil Kundekreds. At han skar paa Kurserne, derom nærer jeg nu ingen Tvivl — men det var jo dengang god Latin. Fra Kontoret mindes jeg en lille Pudsighed. En Kunde spørger ham: »Er det et godt Papir«. »Nej, godt Papir gi'r 3½ %. Gi'er det mere, er det Svindel«.

Gedalia var uhyre nøjsom med Hensyn til sig selv, men karrig var han ikke overfor andre. Gentagne Gange var jeg med til at sende »Le Baron Jules Gedalia« og Søsteren Rosalia de Gedalia, da begge boede i Paris, Penge til deres Underhold. Og et stadigt Rykind af Tiggere var der paa hans Kontor. Han kunde ikke sige Nej! Hver Torsdag mindes jeg, at vi maatte bytte 10 Kroner i Sølvpenge til de Gamle fra Almindeligheden, og en hel Liste var der over Trængende, der fik deres en Gang for alle fastsatte Ydelse. Gedalia var som sagt en godhjertet — man kan ogsaa sige godgørende Mand, hvem jeg altid vil mindes med venlige Tanker. Jeg mindes ham ogsaa som en viljestærk Mand. Aldrig hørte jeg ham klage, hverken over de stærke Smerter, som hans Aarebetændelse forvoldte ham, eller over de Sorger og Skuffelser, han led. Og dog oplevede jeg maaske hans Livs største Skuffelse: den Dag, da hans Sagfører, Højesteretssagfører Asmussen maatte meddele ham, at han i Højesteret havde tabt sin Sag mod Tietgen, hvorved han for stedse var udelukket fra »at gaa paa Børsen«. Jeg havde haft Lejlighed til at høre en Conference, han og Højesteretssagfører Asmussen havde haft med hinanden; begge troede paa et gunstigt Resultat. Det skulde imidlertid ikke blive saa. »At de kunde nænne det overfor mig gamle Mand«, hørte jeg ham sige.

* * *

De Børssøgendes Tal var i Tidernes Løb betydelig forøget. 1888 var der 1882 Grosserere, 142 Mæglere og 44 Vexellerere. Selv om kun et Mindretal af disse søgte Børsen, var det dog en anselig Forsamling, der samledes dèr i Børstiden. For Stamgæsterne var og blev dette daglige Børsbesøg og Samvær en betydningsfuld Del af deres Liv: Ikke blot af Hensyn til de Forretninger, de afgjorde, men ogsaa, for »at følge med«. Dengang havde man jo ikke Telefoner eller Middagsbladene. »Er der Noget«, var det sædvanlige Spørgsmaal, som den ene rettede til den anden.

Der var en egen Hygge over disse Forsamlinger, hvor Alle kendte hinanden. I Børssalen og Konversationsstuen førtes kun dæmpet Tale. Naar Børstiden nærmede sig, tog Grossereren — hjemme paa sit Kontor — sin Hverdagsfrakke af og iførte sig den lange, sorte Frakke og den høje Hat, som i de Tider næsten var den obligatoriske Paaklædning paa Børsen. Naar den gamle Grosserer paa Grund af Alder eller Svagelighed maatte høre op med sine Børsbesøg, var det for ham et virkeligt Savn; for ham var det, som om han var »ude af Sagaen«.

Da Gedalia, efterat være gaaet konkurs, ikke kunde komme paa Børsen, følte han det ikke alene som et Savn, men som en *Livsbetingelse.* Han kunde ganske vist lade sine Børsforretninger besørge af en Kollega. Men for det første mistede han derved Halvdelen af Provisionen, men dernæst var han afskaaret fra at gribe Chancen, som han havde netop ved sin personlige Nærværelse. Chancen for at gribe Kunden i det rette Øjeblik, for at slaa til i det gunstige Moment. Og netop for ham, der saa meget beskæftigede sig med Salg af udenlandske Papirer, var det saa nødvendigt at have Kundekredsen paa nært Hold — at kunne tale med den, overbevise den.

Han nød Børstimen ligefra det Øjeblik, da Børstjeneren ved Indgangen tiltalte ham med sit »Goddag, Hr. Baron«, til Børsklokken ringede af. Han havde da gjort sine Forretninger, han havde snakket med alle sine Bekendte, han havde ret faaet sin altid brændende Nysgerrighed tilfredsstillet.

Det vil forstaas, at det blev Gedalias stadige Tanke: dette igen at komme paa Børsen. Han følte Ydmygelsen ved at være udelukket. Det blev hans Ærgerrighed, hans Ære om at gøre, hans Livsmaal at komme derop.

I 10 Aar (1882—1891) kæmpede han ukuelig og utrættelig derfor gennem Skrivelser og Processer. Ikke mindre end tre Højesteretsdomme markerer hans Forsøg paa at naa det forjættede Land. Med ikke ringe Spænding fulgte man hans fortvivlede Strid, hans Trods, hans Undsigelse af »selve Tietgen«.

Allerede 2 Aar, forinden hans Konkursbo var bleven sluttet ved Sø- og Handelsrettens Skifteretsafdeling, nemlig ved Skrivelse af 10. November 1882, havde Gedalia andraget Grosserer-Societetets Komite om at erholde Adgang til Børsen i Børstiden. Han var fuldt bekendt med Børsordenen af 1876, der i sin § 2 foreskrev:

»Adgang til Børsen i Børstiden har enhver ordentlig klædt Person.

Udelukkede fra Adgang ere:

1. Børn og Andre, der ikke kommer i bestemt Gerning,
2. straffede eller berygtede Personer,
3. Personer, hvis Bo er under Fallitbehandling, eller som efter en Fallit ikke har faaet dette udleveret til fri Raadighed, samt Personer, som ere under Administration, eller som vitterlig søge Akkord eller have standset deres Betalinger«.

Men Gedalia mente, at Komiteen, for hvilken Etatsraad Moritz G. Melchior var Formand, ikke var saa nøjeregnende med disse Bestemmelser, og anførte i saa Henseende tidligere Praxis.

I sit Svar af 18. s. M. afslog Komiteen hans Andragende under Henvisning til Børsordenens § 2 No. 3, dennes Bestemmelse om, at han ikke »havde faaet sit Bo extraderet til fri Raadighed«. Den tilføjede, at den Undtagelse, der for mange Aar siden blev statueret ved ikke at modsætte sig, at tvende Fallenter, hvem Bestalling som Vexelmæglere var meddelt, tilstodes Adgang til Børsen »ikke havde vundet Handelsstandens Billigelse«.

I Skrivelse af 27. s. M. forespurgte Gedalia herefter om at maatte blive erkendt adgangsberettiget, naar hans Konkursbo var blevet sluttet.

Komiteen henholdt sig i sit Svar af 11. December s. A. til sin tidligere Skrivelse, og paa dertil af Gedalia given Anledning udtalte den:

»Komiteen kan ikke anse det for at være i Handelsstandens Interesse at modificere de nu gældende Regler for Adgang til Børsen, og ligesom der ikke er indrømmet nogen Afvigelse fra Børsordenen, siden den i 1876 blev revideret og offentliggjort, saaledes ser Komiteen sig heller ikke ved denne Lejlighed i Stand til at imødekomme Deres Ønske«.

Et fornyet Andragende fra Gedalias Side medførte atter en Afvisning. I sin Svarskrivelse af 22. December 1882 meddelte Komiteen »Til en Afslutning paa Korrespondancen«, at Børsordenens § 2, 3. Stk. var at forstaa saaledes, at den ved Fallit konstaterede økonomiske Uvederhæftighed skulde være hævet, før der tilstodes Paagældende Adgang til Børsen, og at dette ikke ansaas sket ved, at hans Bo sluttedes ved Udlodning med den derefter udkommende Dividende, men at det forlangtes, at Fallenten skulde have fyldestgjort sine Kreditorer saaledes, at han ved deres frivillige Samtykke eller ved Tvangsakkord havde faaet Konkursboet overgivet til fri Raadighed. Komiteen tilføjede, at dersom »nogen uberettiget besøger Børsen, maa Komiteen lade ham udvise, saasnart saadant bliver bekendt«.

Den 19. September 1884 døde Etatsraad Moritz G. Melchior; Komiteens Viceformand, Generalkonsul de Coninck ledede herefter Komiteens Møder til den følgende Generalforsamling.

Som ovenfor anført sluttedes Gedalias Konkursbo den 28. Oktober s. A., og han lod derefter sit i sin Tid tinglæste Fallitdekret udslette. Efter gældende Retspraksis betragtedes han da som ikke længere »uraadig over sit Bo«. I Skrivelse af 6. November s. A. til Komiteen begærede han sig herefter kendt adgangsberettiget til Børsen. Og den 18. s. M. mødte han demonstrativt, uden at oppebie Komiteens Svar, paa Børsen i Børstiden, hvor det jourhavende Komitemedlem, Grosserer A. E. Hiort imidlertid betydede ham, at, da han efter Børsordenen ikke var Adgangsberettiget, allerede af den Grund, at han ikke havde faaet sit Bo »extraderet til fri Raadighed«, maatte han opfordre ham til at forlade Børsen. Gedalia forlod herefter godvillig Børssalen.

Da Gedalia straks besværede sig herover til Komiteen, svarede denne ham i en Skrivelse af 21. s. M., at den henholdt sig til sin tidligere Korrespondance, og at den ansaa Grosserer Hiorts Udvisning af ham som berettiget.

Gedalia henvendte sig derefter til Indenrigsministeriet med Beklagelse over Komiteens Adfærd, idet han bl. a. gjorde gældende, at den Børsorden, som Komiteen paaberaabte sig, ikke var godkendt af Ministeriet. Dette forelagde Gedalias Skrivelse for Komiteen, der i en udførlig Fremstilling af 15. December s. A. fremhævede: Naar den i 1876 samlede og reviderede Børsorden ikke var søgt stadfæstet af Ministeriet, var det, fordi en saadan Stadfæstelse ansaas ufornøden, saalidt som der vidstes tidligere at have existeret noget af Regjeringen autoriseret Børsreglement, idet de i Børsordenen optagne Regler maatte antages at have udviklet sig af sig selv under Handelsstandens Benyttelse af Børsen, og at navnlig Bestemmelserne i Børsordenen om Adgang til Børsen, særlig den Bestemmelse, at ingen falleret Kjøbmand havde Adgang, inden han havde faaet sit Bo »extraderet til fri Raadighed«, hvilede paa en fra Slægt til Slægt bevaret Tradition, og at der netop var Grund til at opretholde samme, efterat Konkursloven af 1872 havde indført Tvangsakkord.

Det udtaltes dog tillige imod Slutningen af Erklæringen, at Komiteen iøvrigt ikke var blind for, at der kunde indtræffe Tilfælde, hvor den, hvis Bo havde været under Konkurs, kunde dokumentere, at han havde fyldestgjort eller kunde og vilde fyldestgøre sine Kreditorer, eller at han havde opnaaet Overenskomst med dem, uden at det dog var ham muligt at faa sit tidligere sluttede Konkursbo extraderet, men, at dersom et saadant Tilfælde indtraf, maatte Komiteen ogsaa efter fornøden Dokumentation anse sig for kompetent til at tilstede Paagjældende Adgang til Børsen — hvorhos det endelig tilføjedes, at Komiteen ikke i det foreliggende Tilfælde fandt Anledning til at tilstede Undtagelse fra Børsordenen.

Efter Modtagelsen af denne Erklæring meddelte Indenrigsministeriet Gedalia, at det ikke havde nogen Myndighed til at bevirke nogen Forandring i den af Grosserer-Societetets Komite i Overensstemmelse med den gjældende Børsorden trufne Bestemmelse, hvorover han havde besværet sig.

Det gjaldt nu for ham »at faa sit Bo extraderet«.

Med Bistand af Overretsprokurator I. L. Lassen søgte han nu og opnaaede ogsaa mod Forventning under 27. Januar 1885 kongelig Bevilling til ved præklusivt Proklama — »sub poena præclusi et perpetui silentii — med Aars og Dags Varsel i Berlingske Tidende, trende Gange efter hinanden, at indkalde alle dem, som formente sig at have noget at fordre hos Firmaet G. A. Gedalia & Co. Ex tuto lod han Bevillingen til Proklamaet tinglæse

2. Februar s. A. Af de over 200 Kreditorer meldte sig kun 57, fra hvilke han opnaaede Samtykke til, at Boet »extraderedes ham til fri Raadighed«.

Paa Grosserer-Societetets Generalforsamling den 26. Marts 1885 var C. F. Tietgen bleven indvalgt i Komiteen, der 1. April s. A. valgte ham til Formand.

Efter ved sine i 2det Vidnekammer i April og Maj 1886 afholdte Vidneførsler at have dokumenteret, at der efter Proklamas Udløb ikke havde meldt sig andre Kreditorer end de nævnte 57, der alle havde givet deres Samtykke til, at Boet extraderedes ham til fri Raadighed, henvendte Gedalia sig atter, nemlig ved Skrivelse af 18. Juli 1886, til Komiteen og anmodede denne om herefter at anerkende ham adgangsberettiget til Børsen.

Ved Svarskrivelse af 3. September s. A. afslog imidlertid Komiteen dette, idet den udtalte:

»Saalænge der ikke foreligger nogen *endelig Retskjendelse*, som konstaterer, at De ikke er berettiget til at begjære Boet extraderet, selv om De maatte have fyldestgjort Deres Kreditorer, eller for, at de Kreditorer, der ikke paany have anmeldte deres Fordringer i Henhold til det udstedte Proklama, derved ere prækluderede, kan Komiteen ikke finde Grund til at afvige fra Børsordenen«.

Gedalia var derved bragt ind i en vanskelig Situation: trængt op i en Krog. Thi hvorledes skulde han fremskaffe en saadan endelig Retskendelse, efter at hans Konkursbo var *sluttet*?

Men han fandt paa Raad. Han foranledigede, at en af hans gamle Konkursdebitorer indbetalte til Skifteretsafdelingen et Beløb af 100 Kr., som maatte tilfalde hans gamle Konkurskreditorer gennem en Reassumtion af Boet.

Begæringen om en saadan Genoptagelse af Boet kunde Skifteretsafdelingen ikke modsætte sig. Den 5. Oktober 1886 reassumeredes Boet til Efterudlodning af de 100 Kr. Samtidig begærede Gedalia sig Boet extraderet til fri Raadighed. Ved Kendelse af 16. November s. A. afslog imidlertid Skifteretsafdelingen at efterkomme dette. I Kendelsen udtales:

»Men, selvom den Efterlodning, der i Henhold til Konkurslovens § 134 er foretaget af det saaledes efter Boets Slutning indkomne Beløb, kunde betragtes som en saadan Behandling af Boet, der, uagtet Boet en Gang er sluttet, kunde berettige Fallenten til i Følge samme Lovs § 98, under den dér nævnte Betingelse at kræve sig Boet overgivet til fri Raadighed, vil Fallentens fremsatte Paastand om saadan Extradition i alt Fald ikke kunne tages til Følge af den Grund, at det af Fallenten er erkjendt, at han ikke, som i Konkurslovens § 98 foreskrevet, har fyldestgjort eller erhvervet Samtykke til Extraditionen fra samtlige i Boet anmeldte Fordringshavere eller endog blot fra alle dem, hvis Fordringer ere blevne anerkjendte i Boet;

hvorimod han efter sit Anbringende kun har erhvervet Samtykke til Extradition af Boet fra dem af de i Konkursboet anmeldte Kreditorer, der have anmeldt sig efter det fornævnte, af ham efter Boets Slutning udstedte Proklama til hans Kreditorer, men Kreditorernes Undladelse af at melde sig efter saadant Proklama ikke kan træde i Stedet for deres Fyldestgørelse eller deres Samtykke til Extraditionen.

Da den fremsatte Paastand om Boets Extradition til fri Raadighed saaledes allerede efter det anførte ikke vil kunne tages til Følge, bliver det ufornødent at undersøge, hvor vidt den paastaaede Extradition iøvrigt vilde kunne indrømmes«.

Gedalia var imidlertid klar over, at selv om Højesteret stadfæstede Kendelsen og det derved dokumenteredes, at det ikke havde været ham muligt at opnaa en Retskendelse for, at hans *Bo* var ham extraderet, vilde han ikke have opnaaet en retslig Afgørelse af det andet Spørgsmaal, som Komiteen i sin ovennævnte Skrivelse af 3. September 1886 havde stillet som Betingelse for hans Adgang til Børsen, nemlig en Retsafgørelse af, hvori det af ham udstedte Proklama havde prækluderet de gamle Konkurskreditorer, som ikke paany havde anmeldt deres Fordringer under Boets Reassumtion.

Han fandt det herefter nødvendigt under en selvstændig Retssag at faa dette Spørgsmaal løst. Dette arrangeredes ved, at han formaaede en af de gamle Konkurskreditorer, som ikke havde anmeldt sig ifølge Proklamaet, til at anlægge Sag mod ham personlig til Fyldestgørelse af sin Restfordring.

Ved Overrettens Dom af 10. Januar 1887 blev Gedalia frifundet, idet det statueredes, at det indtalte Krav var prækluderet overfor Gedalia personlig som Firmaets Chef ved det af ham udstedte Proklama, uanset at Kravet ved en Reassumtion af Konkursboet maatte erkendes berettiget til at deltage i Udlodningen i Reassumtionsboet.

Herefter henvendte Gedalia sig paany til Komiteen, der i Skrivelse af 15. Marts s. A. atter afviste hans Begæring, idet den blandt andet udtalte, at Dommen, der kun vedrørte Forholdet overfor en enkelt af Kreditorerne, ikke kunde være afgørende, rent bortset fra, at den ikke var en endelig Retsafgørelse.

Dette foranledigede Gedalia til, at Dommen blev appelleret for Højesteret, hvor den d. 28. Juni 1888 blev stadfæstet.

Atter meldte Gedalia sig, ved Skrivelse af 4. Juli s. A. til Komiteen, idet han gjorde gældende, at han ialtfald ved denne Dom havde fyldestgjort den i Komiteens Skrivelse af 3. September 1886 stillede Betingelse »at erhverve endelig Dom for at de Kreditorer, der ikke paany havde anmeldt deres Fordringer i Henhold til det oftnævnte Proklama, derved vare prækluderede«. I sit Svar af 30. Oktober afviste Komiteen ham atter, idet, »man ikke

kunde betragte de af Komiteen stillede Betingelser fyldestgjorte ved denne Højesteretsdom«.

I Mellemtiden, nemlig under 2. December 1887, var Skifteretsafdelingens Kendelse af 16. November 1886 bleven stadfæstet af Højesteret, der i Dommen udtalte:

»Vel maatte den til Efterlodning i Henhold til Concurslovens § 134 foretagne Gjenoptagelse af Citantens Concursbo henregnes til de i Lovens § 98 ommeldte Trin af Boets Behandling, og Citanten kunde saaledes ikke være udelukket fra under de i sidstnævnte Paragraf anførte Betingelser at begjære sig Boet overgivet til fri Raadighed. Men, da han, som i den indankede Kjendelse bemærket, ikkun har tilvejebragt Samtykke til saadan Extradition fra en Del af de i Boet anmeldte Kreditorer, og da den Retsstilling i Concursboet, som de øvrige anmeldte Kreditorer — der hverken have erholdt fuld Betaling eller givet Samtykke til Extraditionen — have erhvervet ved den i sin Tid foretagne Anmeldelse af deres Fordringer i Boet, ikke, som af Citanten forment, kunde blive paavirket af det af ham udstedte Proclama, er det rettelig antaget, at Citanten ikke har fyldestgjort de i § 98 ommeldte Betingelser for Boets Overgivelse til hans frie Raadighed. Kendelsen vil derfor være at stadfæste«.

Ved disse to Højesteretsdomme var slaaet fast: at naar Børsordenen stillede som Betingelse for en Persons Adgang til Børsen, at hans Konkursbo er ham »extraderet til fri Raadighed«, var dette ikke fyldestgjort ved, at hans Bo er sluttet; derved er han kun »ikke uraadig over sit Bo«.

Det var dernæst statueret, at et af en Fallent, som ansvarlig Indehaver af sit fallerede Firma, efter Konkursboets Slutning udstedt Proklama vel er af prækluderende Virkning overfor ham personlig, men at denne Omstændighed ikke, under en Genoptagelse af Konkursboet, berettiger Skifteretten til at »extradere Boet til hans fri Raadighed«, selv om alle de under Reassumtionsboet anmeldte Kreditorer stemmer herfor. Dertil udkræves, at de oprindelig i Konkursboet anmeldte Kreditorer ogsaa giver deres Stemme herfor.

Det passerede havde iøvrigt givet Grosserer-Societetets Komite Anledning til i Skrivelse af 7. September 1888 at forespørge Justitsministeriet, om den omtalte Højesteretsdom af 28. Juni s. A. maatte anses forbindende ogsaa for de andre Konkurskreditorer, der ikke havde anmeldt deres Krav ifølge Proklamaet. Herpaa svaredes, at Dommen ikke var bindende for disse, men at det dog var ganske uantageligt, at Højesteret under lige Omstændigheder skulde komme til et andet Resultat. Og paa Komiteens Anledning udtalte Ministeriet med Hensyn til Proklamabevillingen, at Ministeriet ordentligvis maa ønske, at slige Bevillinger, der udleveres af Overøvrighederne, ikke gives

til Personer, der har været under Konkurs, førend det er godtgjort, enten at Boet er extraderet, eller at Vedkommende har fyldestgjort alle dem, der har anmeldt Krav i Boet. Ministeriet havde derfor instrueret samtlige Overøvrigheder om at paase dette, forinden Udlevering af Proklamabevillinger.

* *
*

Man havde ventet, at Gedalia var bleven mat af denne aarelange Kamp, der havde lagt saa stærkt Beslag paa hans Arbejdskraft, og som havde kostet ham uforholdsmæssig store Summer. Men ogsaa indenfor Komiteen sporedes en vis Ulyst til fortsat Kamp. Man var ikke blind for, at, ligesom Konkurskreditorerne afgjort havde vist deres Medfølelse overfor ham, var der i vide Kredse en ikke ringe Sympathi for Gedalia, der, trods al Modgang, saa uforfærdet havde kæmpet for sin Sag. Endelig kunde Komiteen ikke være helt sikker, thi i sin Korrespondance med ham havde den givet ham visse Tilsagn, som han nu mulig kunde paaberaabe sig. Man mindedes saaledes navnlig Melchiors Skrivelse af 22. December 1882, Komiteens Skrivelse af 15. December 1884 og Tietgens Skrivelse af 3. September 1886.

Om Gedalia dengang var gaaet til Canossa, havde han mulig kunnet opnaa Komiteens Tilladelse.

Men nej! Det vilde han ikke. Alle rolige Overvejelser druknede i hans Had til Tietgen, som han stadig beskyldte for at være Ophavsmanden til hans Ulykker — nu ogsaa til hans Udelukkelse fra Børsen.

Han oversaa, at Beslutningen om hans Udelukkelse stammede fra en Tid, da Tietgen ikke var Medlem af Komiteen.

Han oversaa dernæst, at den Kamp, han nu kom til at føre, ikke indskrænkede sig til Spørgsmaalet om hans Adgangsberettigelse, men drejede sig om Komiteens Ret i al Almindelighed til at give reglementariske Forskrifter for Børsens Holdelse. I denne Kamp havde Tietgen ikke blot Komiteen men Societetet bag sig.

Komiteen bestod dengang af — foruden Tietgen — Chr. E. de Coninck, L. I. Grøn, H. Fritsche, Alf. P. Hansen, A. E. Hiort, Sigfr. Goldschmidt, H. P. I. Lyngbye, Moses Melchior, Rud. Tvermoes, Frantz Th. Adolph, Wm. T. Malling og O. B. Muus.

Men ogsaa for Tietgen selv var Sagen blevet et Prestigespørgsmaal.

Gedalias Person havde aldrig tiltalt Tietgen! Den kølige, beherskede, kritiske Tietgen og hans Modsætning den temperamentsfulde, plumpe Gedalia, der uden Selvkritik, ofte blottende en mærkelig Naivitet, styrtede løs

paa det Maal, han havde sat sig. Der var de Tider, hvor Tietgen i Gedalia saa en »Handlingens Mand« — ogsaa den paa sin Vis geniale Forretningsmand. Men, efterat Gedalia Gang paa Gang havde krydset hans Veje, og efterat Gedalias Konkurs aabent havde lagt for Dagen hans manglende Overblik og Ordenssans, saa Tietgen i ham kun: Ulykkesfuglen, Plebejeren, der vilde trænge sig paa, og som ikke forsømte nogen Lejlighed til at omtale ham paa nedsættende Maade.

Kampen kom derfor i alles Øjne ogsaa til at staa mellem de to Personer: Tietgen og Gedalia.

Ved Stævning af December 1888 til den kgl. Landsover- samt Hof- og Stadsret paastod Gedalia sig kendt adgangsberettiget til Børsen i Børstiden og derhos Grosserer-Societetets Komite tilpligtet at betale ham Erstatning for det Tab, han havde lidt ved, at Komiteen nægtede ham Adgang.

Hans Hovedargument var denne Gang, at Komiteen havde savnet Myndighed til at vedtage Børsordenen af 1876, og at dennes Bestemmelser, særlig dens § 2, maatte være uden retslig Betydning.

Han paaberaabte sig dernæst de Tilsagn, som Komiteen havde givet, og navnlig, at han havde opfyldt de Betingelser, som Komiteen, specielt i dens Skrivelse af 15. December 1884 og 3. September 1886 havde opstillet for hans Adgang til Børsen.

Paa Komiteens Vegne paastod dennes juridiske Konsulent, Højesteretssagfører Ch. Shaw, først Sagen afvist som et indre Børsanliggende, der ene og alene kunde afgøres af Komiteen. Heri gav Retten ved Formalitetskjendelse af 1. April 1889 ham ikke Medhold.

Shaw anførte dernæst, at Komiteen, efterat Grosserer-Societetet i 1857 var bleven Ejer af Børsen, maatte have Myndighed til at træffe de fornødne Bestemmelser om Afholdelsen af Adgang til Børsen, d. v. s. de i Børsbygningen daglig afholdte Forsamlinger.

Og at under alle Omstændigheder Komiteens Beføjelse i saa Henseende maatte følge af den historiske Udvikling, som han udførlig dokumenterede. Endelig paaberaabte han sig, at de heromhandlede Bestemmelser i Børsordenens § 2 var overensstemmende med Praxis gennem lange Tider.

Hvad angik dens § 2, 2. Stk., hævdede han — efter Tietgens udtrykkelige Ordre — at Gedalia ved Højesteretsdommen af 24. December 1880 var bleven anset med Straf efter Straffelovens § 257 med simpelt Fængsel, og derfor faldt ind under Kategorien »straffede« Personer. Sluttelig paaberaabte han sig den afsagte Højesteretsdom af 2. December 1887, hvorefter Gedalia ikke opfyldte Betingelserne i § 2, 3. Stk., nemlig efter en Fallitbehandling at have faaet sit Bo extraderet til fri Raadighed.

Den skriftlige Procedure for Overretten førtes med største Voldsomhed,

og begge Parter nedlagde gensidig Paastand om Mulkt for usømmelig Procedure.

Ved Overrettens Dom af 7. August 1890 statueredes, at den af Komiteen i 1876 vedtagne og trykte Børsorden, særlig dens § 2, om Adgangen til Børsen i Børstiden maatte være retslig gyldig og forbindende.

»I Mangel af udtrykkelige Lovbestemmelser herom findes det nemlig at være begrundet i og at følge af selve Forholdets Natur, at Grosserer-Societetet, af hvilket alle Grosserere ifølge Pl. af 10. Febr. 1818 skulle være Medlemmer, men hvortil Citanten ikke selv hører, saavel tidligere har haft som fremdeles har Myndighed til at træffe de fornødne nærmere Bestemmelser om Afholdelsen af og Adgangen til »Børsen«, d. v. s. de i Børsbygningen daglig afholdte Forsamlinger af Grossererne eller, som de tidligere kaldtes »Kjøbmændene«, og dette stemmer ogsaa i det Hele med Alt, hvad der under Sagen er oplyst om de ældre faktiske Forhold, jfr. ogsaa Børsordonnancen af 18. Juni 1692 §§ 1 og 9 og Anordning om Børsens Holdelse af 22. December 1808 §§ 2, 8 og 9, jfr. kgl. Resol. 1. Juni 1816 samt Fr. af 4. August 1742 § 11, medens denne Myndighed som allerede i Kjøbenhavn af 1. April f. A. udtalt, ikke kan støttes blot paa den Omstændighed, at Grosserer-Societetet i 1857 er blevet Ejer af Børsbygningen — og ligesom det følger af § 12 i Anordning af 23. April 1817, at Komiteen i det Hele har udøvet den omtalte *Myndighed* paa Grosserer-Societetets Vegne, saaledes er det en Følge af den stedfundne Udvikling, jfr. kgl. Resolution 6. April 1842 og Lov af 29. December 1857 § 31, at de af Komiteen paa dette Omraade trufne Forskrifter ialfald kun ganske undtagelsesvis have behøvet Regjeringens Sanktion«.

Derimod fastslog Dommen, at Komiteen ikke kunde udelukke Gedalia fra Børsen under Henvisning til Børsordenens § 2, 2. Stk., da Bestemmelsen ikke kan siges at ramme ham »thi vel er han ved Højesteretsdom af 24. December 1880 bleven anset med simpelt Fængsel i 14 Dage, men ganske bortset fra, om ikke Komiteen maa siges ved hele den fra sammes Side stedfundne Brevvexling at have frafaldet at gøre den nævnte Bestemmelse gældende overfor ham, findes hverken den Gedalia saaledes idømte Straf, der senere ved kongelig Resolution blev forandret til en Bøde paa 100 Kr. eller selve Beskaffenheden af det Forhold, for hvilket han blev dømt, at kunne hjemle Anvendelsen af den omtalte formentlig kun til infamerende Straffe sigtende Udelukkelsesbestemmelse«.

Men hans Udelukkelse maatte efter de faldne Højesteretsdomme være en Følge af, at han efter sin Fallitbehandling ikke havde faaet sit Bo extraderet til fri Raadighed.

Og naar Gedalia paaberaabte sig det ham af Komiteen i Skr. af 3. Sep-

tember 1886 givne Tilsagn, da gav Dommen ham ikke Medhold i, at der i den ommeldte Udtalelse skulde indeholdes et saadant Komiteen retslig forpligtende Tilsagn til, uafhængig af dens eget Skjøn om det Oplyste, at dispensere fra Børsordenen; det vil saaledes være overflødigt at komme nærmere ind paa, om særlig den i Skrivelsen sidstnævnte Betingelse var opfyldt.

Om Tilkendelse af Erstatning blev der herefter ikke Spørgsmaal.

Forøvrigt ophævedes Sagens Omkostninger.

Dommen appelleredes til Højesteret, hvor Højesteretssagfører Ch. Shaw mødte for Komiteen, Højesteretssagfører Asmussen for Gedalia. Under 24. Maj 1891 faldt Højesteretsdommen:

»Den af Grosserer-Societetets Komite som Contracitant for Højesteret nedlagte principale Paastand om, at Sagen afvises som ikke henhørende under Domstolenes Paakjendelse, maa forkastes allerede som Følge af, at i hvert Fald det Spørgsmaal, om der er givet Hovedcitanten (Gedalia) det af ham paaberaabte, i den indankede Dom omhandlede, forbindende Tilsagn fra Contracitantens (Komiteens) Side, maa afgjøres af Domstolene.

Derimod vil den af Contracitanten nedlagte subsidiære Paastand om Dommens Stadfæstelse være at tage til Følge, idet dennes Begrundelse af, at Hovedcitanten (Gedalia) i Medfør af Bestemmelsen i Børsordenens § 2 Nr. 3, der efter det Foreliggende maa anses gyldig, ikke kan være berettiget til Adgang til Børsen, findes i det væsentlige at maatte tiltrædes, og de Højesteret forelagte nye Oplysninger bestyrke det antagne Resultat.

Processens Omkostninger for Højesteret blive efter Sagens Udfald at ophæve.

Thi kjendes for Ret:

Landsover- samt Hof- og Stadsrettens Dom bør ved Magt at stande. Processens Omkostninger for Højesteret ophæves. Til Justitskassen betaler hver af Parterne 10 Kroner«.

Saaledes endte de Gedalia'ske Sager med den for Komiteen saa betydningsfulde, principielle Retsafgørelse, at der tilkom den Beføjelsen til gennem en Børsorden at fastsætte Reglerne for Børsens Holdelse, derunder for Adgangsberettigelsen til samme.

I Komiteens Møde den 4. Juni 1891 takkede Tietgen Højesteretssagfører Shaw »for den Dygtighed og Grundighed, hvormed han havde bragt denne *vanskelige* Sag til endelig Behandling«.

Samtidig gjorde Tietgen opmærksom paa, »at Sagen iøvrigt havde givet naturlig Anledning til at tage Spørgsmaalet om Børsordenens Revision op til snarlig Overvejelse. Dette burde dog formentlig kun ske i Forbindelse

med Behandlingen af Planerne om Societetets forandrede Organisation og Forhøjelse af Spærrepengene«.

Denne Udtalelse maa være kommet Gedalia for Øre, thi den 23. Oktober s. A. indsendte han Andragende til Komiteen, der slutter saaledes:

Punch 28. Maj 1891.

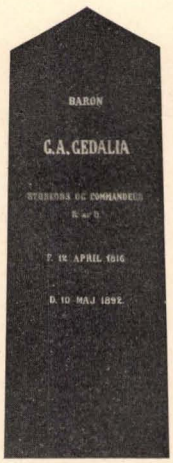
»I Betragtning af, at jeg nu er $75^1/_2$ Aar, og at mit Bo har været sluttet i over 7 Aar, ligesom jeg har Overenskomst med de Kreditorer, der have Krav paa mig, og da som ovenfor nævnt en Forandring i Reglerne for Adgang til Børsen er projekteret, men jo kan tage længere Tid, inden den bliver vedtaget, end jeg i min fremrykkede Alder kan afvente, tillader jeg mig at ansøge den højtærede Komite om allerede nu at lade denne Forandring finde Anvendelse paa mig! . . .«

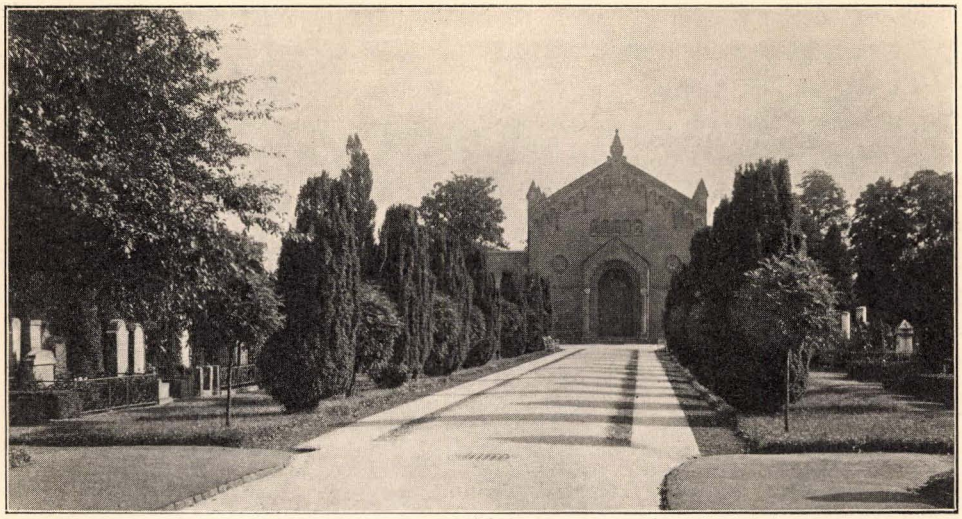
3. November s. A. besvarede Shaw som Komiteens juridiske Konsulent Andragendet med, at Komiteen endnu ikke havde fattet Beslutning om den ommeldte Forandring i Børsordenen.

Der var herefter ikke levnet Gedalia noget Haab om »at komme paa Børsen«. Sin sidste Hvid havde han sat til i denne fortvivlede Kamp — han var nu træt, træt til Døden. Hans gamle Sygdom — Aarebetændelsen — kastede ham paa Sygelejet, og den 10. Marts afgik han ved Døden, — frygtløst, saa fremhævedes det af hans Nærmeste, efterat have opgjort sit Regnebrædt med sin Gud —, Abraham, Isak og Jacobs barmhjertige Gud.

* *

*

Den nye mosaiske Kirkegaard.

I følge jødisk Ritus opretholdes Gravfreden ubetinget. Uanset at Gravene som Regel er Frijord for Trossamfundets Medlemmer, hjemfalder et jødisk Gravsted aldrig.

Som Følge heraf kom den Tid, da den gamle Begravelsesplads i Møllegade var fuldt optaget; Trossamfundet maatte herefter i 1885 indrette en ny Kirkegaard ude ved Vestre Kirkegaards Allé.

Fra den brede Indgangsport fører en Allé med høje Taxus hibernica op til det monumentale Kapel. Paa begge Sider af dette og Alléen henligger Gravstederne i dobbelte Rækker med brede, grusbelagte Gange. De hebraiske Indskrifter er for en stor Del afløst af danske, ligesom adskillige Grave er beplantede med Roser og andre Prydplanter.

Med hele sit moderne Anlæg — saa vidt forskelligt fra det i Møllegade — vidner den nye Kirkegaard om de herboende Jøders Assimilationsevne. Men et endnu stærkere Indtryk af denne faar man ved at gaa fra Grav til Grav, hvor Gravminderne forkynder, giver en Oversigt over, i hvilken Grad den jødiske Befolkning har gjort sin Indsats i det danske Samfund og indlevet sig i og med dette: som Købmænd, Industridrivende, Haandværkere, Videnskabsmænd, Kunstnere, Forfattere, Jurister, Læger o. s. v.

* *
*

Ved Gedalias Begravelse den 15. Marts talte Overrabbineren, Professor Simonsen, der tog den Afdødes Liv som Exempel paa den jordiske Forkrænkelighed. Han, hvis Navn i sin Tid var paa alles Læber, fulgtes nu til sit sidste Hvilested af kun ganske faa trofaste. Overrabbineren mindedes ham iøvrigt som den, hvis Haand altid havde været opladt overfor de Fattige, »endnu paa det sidste arbejdede hans Hjerne med Planer om, hvorledes han skulde komme sine trængende Trosfæller til Hjælp«. Højtideligheden sluttede med, at Kantoren reciterede den gribende Salme: »Naar en alviis Fader kalder . . .«, hvorefter Koret sang de skønne jødiske Afskedsord: »Fred med dit Støv udløste Sjæl«.

Paa Graven anbragtes en sortpoleret Granitsten med følgende Inskription:

BARON
G. A. GEDALIA
STORKORS OG COMMANDEUR
R. AF D.

F. 12. APRIL 1816
D. 10. MAJ 1892

Fødsels- og Dødsdag er saaledes urigtigt gengivne.

Som Gedalia havde været som en fremmedartet Fugl i det Samfund, han var sat til at leve i, virker hans Gravsten med sin prangende og misvisende Indskrift saa underlig fremmed paa den venlige Kirkegaard.

Ingen af hans Børn*) har nogensinde dvælet ved hans Grav.

I en gammel Protokol er Fru Abrahamsen anført som den, der havde overtaget Vedligeholdelsen af G. A. Gedalias Gravsted. Men ogsaa hendes Besøg hørte op. Gravstedet forfaldt, indtil Etatsraad Emil Glückstadt ved Landmandsbankens Jubilæum 1921 blev gjort opmærksom herpaa. Han drog da Omsorg for, at der sikredes Gravstedet evig Vedligeholdelse.

* *
*

*) Om disses Livsskæbne ved man Intet udover det, at hans Adoptivsøn Julius Gedalia 15. November 1914 blev begravet paa Bagneux Kirkegaarden i Paris.

Efter en omtumlet Tilværelse var han bleven Privatsekretær hos Hertuginden af Bellune i Neuilly, men fandtes den 1. November s. A. hængt paa sit Værelse. Selvmordet vakte en Del Opsigt og sattes af Politiet i Forbindelse med et stedfundent Kvindemord — en Hypothese, som Pariserpolitiet imidlertid senere har opgivet.

KILDEANGIVELSE

I. AFSNIT

Trykte Kilder

Jul. Salomon og Josef Fischer: Mindeskrift i Anledning af Hundredaarsdagen for Anordningen af 29. Marts 1814. 1914.

Josef Fischer: Tillæg til do. 1928.

Axel Linvald: Af Jødernes Frigørelseshistorie. Tidsskrift for jødisk Historie og Litteratur III.

A. D. Cohn: De nordiske Trosbekenderes Stilling i Danmark forhen og nu. 1837.

M. L. Nathanson: Hist. Fremstilling af Jødernes Forhold og Stilling i Danmark. 1860.

M. Kayserling: Jødernes Historie overs. af M. A. Levy. 1890.

Benj. Balslev: De danske Jøders Historie. 1932.

* * *

Allerunderdanigst Forestilling om en Anordning for Jøderne i København. 1796.

Kjøbenhavns lærde Efterretninger for 1796.

Minerva. 1796.

C. G. P. E. v. Schmidt-Phiseldeck: Om den jødiske Nations Forhold til det kristne Trossamfund.

Lærebog i Religionen for Ungdommen af den mosaiske Trosbekendelse. 1813.

Gotlieb Euchel: Til evig Fred. 1813.

Nathandavid: Et Par Ord til Forerindring til Moses og Jesus. 1813.

A. A. Wolff: Agenda for det mosaiske Trossamfunds Synagoge. 1833.

* * *

M. L. Nathanson: Hofraad David Amsel Meyers Levned 1816.

Isac Noa Mannheimer: Prædikener 1819.

Josef Fischer: Isac Noa Mannheimer. Jødisk Familieblad 5. Aarg. 1932.

Simon Jacobs Optegnelsesbog. Hist. Meddelelser om Kbhvn. II.
Villads Christensen: Den litterære Jødefejde. Musæum 1890.
Gottlieb Siesby: Mendel Levin Nathanson. 1845.
Melchior: Familieminder. 1915.
Meïr Goldschmidt: En Jøde. 1843—44.
— Livserindringer og Resultater.
Josef Fischer: Jacob Simonsen og Hustru Rose f. Hahn og deres Forfædre. 1923.
H. Trier: Af Dagen og Vejen. 1902.

* *
*

Marcus Rubin: 1807—14 og Frederik VI's Tid. 1892 og 95.
Jul. Schovelin: Fra den danske Handels Empire. 1899—1900.
Carl Bruun: Kjøbenhavn III. 1901.
Axel Linvald: Kronprins Frederik og hans Regering 1923.
Werlauff: Erindringer. Hist. Tidsskrift. 1873—74.
Reventlow'ske Papirer saml. af Dr. Louis Bobé.
Meddelelser om Silke-, Ulden- og Lærredskræmmerlauget 1651—1861. 1887.

* *
*

Utrykte Kilder

Rigsarkivet

Danske Kancelli's Arkiv 1773—99: Kancelliets Forestillinger. Sjæl. Registre og Tegnelser. Supplikbøger og Brevbøger.
Danske Kancelli's Arkiv 1800—48. 1ste og 2det Departements Forestillinger. Extraktprotokoller. Journaler. Brevbøger. Missiver og aabne Breve.

Landsarkivet

Ministerialbøger. Politiets Arkivsager. Deklarationsprotokoller og Mandtal. Kommissionssagen 1819 ang. Optøjerne. Skifterne efter David Amsel Meyer, Abraham Gedalia, Hermann Salomonsen og Hartvig Abrahamson Gedalia og Hustru.
Mosaisk Trossamfunds Arkiv.
Raadstuearkivet:
Borgerskabsprotokoller.
Børsarkivet:
Forhandlingsprotokoller.

* *
*

Joseph Michaelsen: Fra min Samtid. 1893.
Jul. Schovelin: Landmandsbanken. 1871—1921.

* *
*

C. Nyrop: Haandværksskik i Danmark. 1903.
Marius Vibæk: C. F. Tietgen og hans Samtid. 1929.
Jul. Schovelin: Privatbanken. 1907.
— Den private Laanebank.
Emil Tvermoes: Privatbanken i Kjøbenhavn. 1877.
E. C. L. Koefoed: Danmark, Norge og Sveriges Jernbaner. 1884.
Jean Hansen: Den Lolland-Falsterske Jernbane. 1899.
Kriegers Dagbøger: II, 283; IV, 120, 327; V, 17, 61, 193, 195 f., 204, 217, 243, 261, 321, 369, 379; VI, 55, 67, 94, 139.
G. A. Gedalia: Til mine Medborgere. 1881.
— Advokat Henrichsens Forsvarstale. 1883.
— Fallentens Retsforhold. 1884.

* *
*

P. A. Schleisner: Til Belysning af Dagshistorien efter Frederik VII's Død. 1889.
Aage Friis: Akter vedr. det nordslesvigske Spørgsmaal: I, 755; II, 565, 648; III, 2—3.
— Fremstilling af det nordslesvigske Spørgsmaal: I, 199.
Robert Neiiendam: Theatret XIII, Hæfte 19.
A. F. Lamm: Erindringer og Tanker. 1928.
C. H. Rørdam: Svundne Dage III.
Klaus Berntsen: Erindringer I.
E. C. C. Corti: Das Haus Rothschild. 1830—71. 1928.
Hans Fürstenberg: Carl Fürstenberg. 1930 (ang. Strausberg).
Assurandøren 9. April 1818 (ang. Svend Petersen).

* *
*

Punch.
Dagspressen: specielt: Berlingske Tidende 24. Maj og 29. Maj 1856. Figaro 1. Juni 1873. Søndagsposten 23. Febr. 1873. Dagbladet 26. Juli 1875 og 4. Januar 1890. Nationaltidende 4. Marts 1892. Politiken 12. Marts 1892.
Rigsdagstidende (ang. Jernbanesagerne).
Ugeskrift for Retsvæsen og Højesteretstidende.
Le Matin 19. April 1914 (ang. Julius Gedalia).

Utrykte Kilder

Rigsarkivet

Justitsministeriets, Udenrigsministeriets og Indenrigsministeriets Arkivalia.
Mandtallene 1860, 1870, 1885 og 1890.

Landsarkivet

Kriminal- og Politirettens Domprotokol 1863.
Jødiske Ministerialbøger.
Pakkerne for G. A. Gedalias og Svend Petersens Konkursboer.

Skiftekommissionens Arkiv

Dødsboskifterne efter G. H. A. Gedalia og Nikoline Henriette Mathilde Gedalia med Redegørelse for Slægten Gedalia.

Raadstuearkivet

Firmaregistret og Borgerskabsprotokoller.

Børsarkivet

Forhandlingsprotokoller og Kopibøger.
Sadelmagerlaugets Arkiv: Remsnider- og Sadelmagerlaugets Protokol.

* *

*

NAVNEREGISTER

Hvor Stilling ikke er angivet, er Vedkommende som Regel Købmand

AFSNIT I

Adler, J. G. C., Generalsuperintendent 24.
Ahrenson, Falk 16.
d'Andrade, Stadsmægler 14.
Anthon, G. D., Hofbygmester 12.
Balle, Niels Edinger, Biskop 15. 32.
Barfod, Fr., Forfatter 42.
Bastholm, Chr., Præst 5. 29.
Behr, Israel, Overrabbiner 10.
Bendix, Moses 15.
Bing, Heyman Jacob 15.
Black's Enke & Co., Firma 40.
Boye, I. C., Forfatter 53.
Brorson, Chr. Bagger, Højesteretsadvokat 20.
Buntzen, Andreas, Grosserer 14.
Cantor, Brødrene 14.
Cantor, H. I., 5.
Caroline, Prinsesse 15.
Christian VIII 42.
Cohen, A. D., Katheket 11. 41. 48.
Cohen, Salomon, Theolog 16.
Cohn, Isak Moses, 31.
Colbjørnsen, Chr., Generalprokurør 21.
Collett, Peter, Overretsassessor 20.
David, C. G. Nathan, Nationalbankdirektør 33. 39. 43.
David, Joseph Nathan 31. 32.
David, Marcus, Overrabbiner 10.
Delbanco, Moses, Prokurator 16. 42. 55.
Dessauer, Jacob Philip 68.
Eckersberg, C. V., Professor 44.
Eibeschütz, Jacob Aron 57.
Erfeldt, Vexellerer 38.
Erichsen, Erich, 36.
Euchel, Gotlieb 15. 17. 21. 30. 52.
Euchel, I. P. 54. 64. 65.
Fraenckel, Liepmann, Maler 44.
Fraenckel, Z., Kirurg 42.
Fredericia, H. 43.
Frederik VI 13. 24. 25. 28—30. 35. 37. 41. 49. 56. 62.
Fürst, Moses 8. 9. 19. 20. 23.
Gadolin, E., Læge 42.
Gedalia, Abraham, Overrabbiner 10. 12. 17. 18. 46—61.
Gedalia's, Abraham, Børn 61.
Gedalia, G. H. A., Vexellerer 1. 69. 70—71.
Gedalia, Hartvig Abrahamson, Handelsbetjent 61. 69—71.
Gedalia's, Hartvig Abrahamson, Familie 69—72.
Gedalia, Jette 59.
Gedalia, Lazarus, Rabbiner 12.
Gedalia, Nathan Neuman, Læge 71.
Gedalia's, Nathan Neuman, Familie 71.
Gedalia, Rachel 62. 67.
Gedalia, Salomon Abrahamson, = Rabbi Schachno 46. 60—68.
Gerson, G. 42. 43.
Gerson, Heymann, Stadsmægler 55.
Glückstadt, Josva 16.
Goldschmidt, Fru 44.
Goldschmidt, Meïr Aron, Forfatter 7. 46—47. 64.
Grundtvig, N. F. S., Præst 42.
Gude, Jacob, Forstander 34.
Hahn, I. S. 50.
Hambro, C. I., Bankier 42.
Hambro, Joachim 31.
Hambro, Joseph 7. 31. 32. 58.

Horrebow, Otto, Theolog 29. 34.
Hartvig, Man, Kollektør 61.
Heckscher, Samuel Moses 16.
Heckscher, Samuel Simon 41.
Heilbuth, S. W., Hofagent 42.
Henriques, Frøken 44.
Henriques, Jeremias 19. 20. 22. 23. 49.
Henriques, Moses Ruben 31.
Henriques, Ruben, junr. 16. 32. 54. 56.
Heyman, Philip 54. 56.
Heyman, Wulff Philip 61. 65.
Hildesheim, H. I. 12.
Hornemann, C. F., Professor 55.
Hvidberg, O. H., Politimester 37.
Isac, Joseph 56.
Israel, Lion 15.
Jacob, I. Simon 55.
Jacob, Simon 19.
Jacobi, S. Læge 14. 16.
Jacobsen, Galanterihandler 37.
Jacobson, Ahron, Hofsignetstikker 44.
Jacobson, Albert, Hofsignetstikker 41. 44.
Jacobson, David, Hofsignetstikker 44.
Jacobson, Ludvig Levin, Professor 41.
Jacobson, Salomon Ahron, Hofsignetstikker 41. 44.
Joseph, Hartvig 19.
Juel, Jens, Maler 44.
Kaas, Fr. Jul., Kancellipræsident 24. 25. 37. 53. 56.
Kalckar, Nathan, Forfatter 67.
Kalisch, Levin Isac, Institutbestyrer 15.
Kall, Nic. Abraham, Professor 17. 20. 52.
Knudsen, Chr., Kancellideputeret 24.
Kuhlau, D. F. R., Komponist. 53.
Kunzen, F. L., Komponist 43.
Larsen, Lars, Grosserer 14.
Lassen, C. L., Kancellideputeret 17, 25.
Levin, Gedalia, Overrabbiner 1. 2. 3. 9—12.
Levin, Isac, Musiker 43.
Levin, Sara 12.
Levison, E., Katheket 59. 65.
Levy, Hirsch S., Overrabbiner 1. 10. 12.
Levy, M. A. 48.
Levy, Meyer 56.
Levy, Nathan Bendix 16.
Levysohn, Cosman 65.
Levysohn, P. 65.
Liebmann, Pinchas, Maler 44.
Loria, H. I. 31. 65.
Loria, Isac 54.
Loria, Joseph 56.
Ludvig, XVI 13.
Löb, Arje, Rabbiner 1.
Mannheimer, Isac Noa, Katheket 39. 52—59.
Mannheimer, Noa Isac, Kantor 53.
Melchior, Birgitte 46.
Melchior, Elisar 54.
Melchior, Gerson Moses 15. 16. 44. 54.
Melchior, G., Moses & Søn, Firma 32.
Melchior, Sally 44.
Mendelsohn, Moses, Filosof 8. 10.
Meyer, Amsel Jacob 3. 7.
Meyer, Amsel Jacob, & Søn, Firma 3.
Meyer, David Amsel, 3. 5. 7. 13. 16. 17—20. 29—32. 42. 60.
Meyer, Ernst, Maler 44.
Meyer, I. N. L. 54.
Meyer, J. 56.
Meyer, Jacob Salomon 18.
Meyer, Moses 31.
Meyer, Moses 3. 7. 18.
Meyer, Nathan Levin 20.
Meyer & Nathanson, Firma 3.
Meyer & Trier, Firma 3. 18. 30. 35. 38. 40.
Moses, Gedalia 17. 44. 52. 53. 55.
Münter, Fr., Biskop 66.
Møller, Peter Erasmus, Biskop 42.
Møisling, Isac 10.
Nathanson, Joel. 64.
Nathanson, M. L. 2. 3. 9. 13. 14—18. 29—32. 37—40. 47. 53. 58.
Neukirch, Simon Hertz 55.
Nyerup, Rasmus, Forfatter 21.
Oppenheimer, Moritz, Maler 44.
Philip, Ahron 31.
Philip, Moses, Jacob 31.
Philipsen, M. J. og Ahron 31.
Raphael, Joseph 15. 16. 37. 44. 55.
Rée, B. J. 42.
Rubin, D. 48.
Rubin, Marcus, Historiker 31. 33.
Salomon, Abraham, Overrabbiner 10.
Salomon, Dr. 57.
Salomonsen, Gedalia 62—64. 68.
Salomonsen's, Gedalia, Familie 68.
Salomonsen, Herman, Vexelmægler 68—69.
Salomonsen, M. M. 65.
Sander, Chr. Levin, Professor 16.
Schiller, I. C., Slagter 38.

Schouw, I. F., Professor 42.
Siesbye, Gottlieb 47.
Simon, Hartvig, Cand. jur. 55.
Simonsen, D. I., Overrabbiner 59. 70.
Stampe, Henrik, Generalprokurør 11.
Stolberg, Louise, Grevinde 34.
Thaarup, Thomas, Forfatter 29.
Trier, S. S., 14. 18. 19. 39. 43. 54.
Unna, Isac 61.
Wallich, W. L. 8. 9. 19. 23.
Warburg, A. L. 5.
Warburg, C. A., Strømpefabrikant 14.
Warburg, E. 55.
Warburg, Simon E. 55.
Wendt, Carl, Konferensraad 34.
Werlauff, E. C., Historiker 48.
Wessely, Hartwig 12.
Wessely, Joel, Stadsmægler 5.
Wessely, Moses, Mægler 15. 16. 19.
Weyse, C. E. V., Komponist 53.
Wolff, Abraham Alexander, Overrabbiner 66.
Ørsted, Anders Sandøe, Kancellideputeret 17. 25. 42.

AFSNIT II

Abrahamsen, Adolph 198.
Abrahamsen, Hermann 184.
Abrahamsen, Isidora 197—198.
Abrahamsen, Josephine 197—98. 201.
Adler, D. B., Grosserer, Bankier 89. 98. 103. 104. 106. 109. 110. 133. 173.
Alberti, C. C., ORProkurator 186.
d'Arila, Greve, Udenrigsminister 121.
Asmussen, Fr., HRSagfører 202. 212.
Aynard & Ruffert, Bankierfirma 145.
Bardenfleth, Kammerherre 125.
Bay, H. N., Grosserer 169.
Bechgaard & Aggersborg, Vexellerere 87.
Bellman, H. K., Generalkonsul 120.
Belmont, Aug., Bankier 168.
Bense, Johan, Sadelmager 79—80.
Berenberg, Gossler & Co., Bankier 160, 169. 170.
Berggreen, Henrik, Vexellerer 197.
Berntsen, Klaus, Folketingsmand 167.
Bierfreund, L., Direktør 90.
Bille, C. S. A., Redaktør 94—95. 136.
Bismarck, Otto v., Baron 126.
Blixen-Finecke C., Baron 117. 119. 120.
Bluhme, C. A., Minister 120.
Bolten, Henrik, Købmand, Baron 122.
Bramsen, Louis, Vicekonsul 120.
Broberg, C. A., Grosserer 104. 106. 178.
Brock, G. E., HRAdvokat 146. 170.
Bræstrup, C. I. C., Politidirektør 118.
Bølling, L., Revisor 172.
Cadore, Hertug af 133.
Carl XV, Kong 119.
Carlé, Louis, Ingeniør 129. 161.
Carlsen, Carl, Etatsraad 161.
Christian IX 125.
Clausen, H. A., isl. Købmand 120.
Cohen, M. H., Vexellerer 112.
Coninck, Ch. Edv. de, Generalkonsul 121. 204. 209.
Damm, Leopold, Grosserer 177.
Damm, P. N., Bankdirektør 176.
David, Ingeniør 159.
Dessauer, I. F., Fabrikant 125. 138.
Dessauer, J. P., Kniplingshandler 91.
Dessauer, Martin, Klædehandler 91.
Dotézac, A. V. Ad., fr. Gesandt 131.
Dreyfus, I., Bankier 164.
Duntzfelt, W., Grosserer 95. 106.
Ebstorff, E., Vexellerer 198.
Erichsen, H. E., Købmand 163.
Eskeles, Daniel, Bankier 147.
Estrup, H., Konseilspræsident 151, 160. 161.
Fabricius, I. Chr., Prokurist 112.
Falbe, C. F., Gesandt 120.
Fonnesbech, C. A., Konseilspræsident 114. 155. 159. 165—167. 169. 172. 182.
Frederiksen, N. C., Professor 138—141. 152.
Frijs Frijsenborg, Konseilspræsident 104, 121.
Gamél, A. C, Grosserer 170.
Garanterne for Gedalia's Kasse-Kredit 1875 i Landmandsbanken 169—70.
Gedalia, Adolph (Valdemar) A., 82. 116. 137. 161. 196.
Gedalia, Charles (Oscar) A., 82. 116. 129. 130. 163. 184. 196.

GEDALIA, GOTTLIEB HARTVIG ABRAHAMSON.
Gedalia, Harald 116.
Gedalia, Hartvig A. 83.
Gedalia, Helene (Rebekka) 82. 115. 170. 173. 196.
Gedalia, Isidora 116. 130.
Gedalia, Julius Theodor 116. 197. 198. 202—216.
Gedalia, Nikolaj 116.
Gedalia, Rosalie 116. 124. 202.
Gedalia, Salomon A., (Rabbi Schachno) 83.
Gertner, I. V., Portrætmaler 121.
Glückstadt & Co., Bankierfirma 116.
Glückstadt, Emil, Bankdirektør 216.
Glückstadt, Isak, Bankdirektør 82. 112. 116. 131. 143. 169. 182. 198.
Gluud, Justitsraad 152.
Gotschalk, Fr., Grosserer 95. 107.
Gotschalk, I. Kierulf, Grosserer 141. 169—71.
Gotschalck, P. F., Konsul 120.
Gottschalck, C. L., ORProkurator 170. 187.
Grosserer-Societetets Komite's Medlemmer 18. 88. 209.
Grüner, C. I. R., Godsejer 137.
Hage, Alfred, Grosserer 98. 99. 100. 109. 141.
Hahn's Enke, I. S., Vexellerer 87. 170.
Halberstadt, D. M., Grosserer 130. 141.
Halkier, N., Grosserer 120.
Hambro, C. J., Bankier 122.
Hannover, M. E., Grosserer 104. 110.
Hans, Prins 131—132.
Hansen, A. N., Grosserer 95. 102. 104. 106. 169.
Hansen, C. K., Skibsreder 120.
Hansen, H. P., Nationalbankdirektør 102.
Hansen, H. P., Vexellerer 85. 87.
Hansen, I. A., Folketingsmand 167.
Hansen, Jules, Ambassaderaad 117—118.
Hartvig, I. og N., Vexellerere 87.
Heckscher, L. A., Vicekonsul 139.
Hedemann, J., Ingeniørkaptain 130. 155.
Henrichsen, C. S., HRAdvokat 160. 171. 182. 183. 193—95.
Henriques, R. junr. 87. 110.
Heyman, I. W., Kommerceraad 117—119. 126.
Hiort, A. E., Grosserer 205.
Holm, Jacob, & Sønner 104.
Holmblad, L. P., Grosserer 179.
Hundrup, L. V., Bogholder 186—92. 194—95.
Hunter & Co., Firma 162—63.
Hvidt, F. I., Konsul 120.
Høst, A. F., Boghandler 169. 182.
Ingerslev, Vitus, Kriminalretsassessor 189—92. 194—95.
Isabella, Dronning 131.
Jacobsen, I. C., Brygger 133.
Jacobsen, Moritz I., Prokurist 112.
Jersild, P. C., Vexellerer 87.
Johansen, C. E., Vexelmægler 186 f.
Juel, C., ORProkurator 152. 168.
Kentzler, Erich Bogholder 186—92.
Kierrumgaard, Præst 82.
Konkurskreditorer, Gedalia's 171. 172.
Krieger, A. F., Indenrigsminister 132. 166.
Kuhn, Reinach, & Co., Bankierfirma 146.
Landmandsbankens Stiftere og Bestyrelse 141—143.
Landsberger, B., Vexellerer 112.
Lamm, A. F., Vexellerer 112.
Larsen & Co., Firma 115.
Lassen, I. L., ORProkurator 169. 170. 180. 182—84. 187. 191. 205.
Lassen, Niels, Dr. juris 175.
Leopold, Prins 131.
Levin, I. M., Vexellerer 85. 87.
Levin, Israel, Cand. phil. 119.
Levin, Wolter, Vexelmægler 84. 129. 182.
Levy, Emil, & Co., Bankierfirma 146.
Levy, Moritz, Nationalbankdirektør 174.
Liebe, C. C. V., HRAdvokat 104.
Lundquist, O. S., Smedemester 82.
Lundquist, P. I., Smedemester 82.
Magasin du Nord 133.
Maire, C. F. E. le, Grosserer, Bankier 95. 104. 110.
Malling & Lund, Kornfirma 103, 106.
Mau, I. C. E. T., Pastor 133.
Meinert, N. J., Grosserer 106.
Melchior, Jacob, Klæde- og Silkehandler 83.
Melchior, Moritz, Grosserer 95. 98. 104. 179. 203—4.
Melchior, Moses G., & Søn, Firma 169.
Methling, C., Konsul 120.
Meyer, Harald, Revisor 15. 114. 138. 165. 172. 182.
Michaelsen, Joseph 77—79. 111. 118. 131—32. 139. 166.
Michelsen, Anton, Hofjuvelér 159. 172.
Michelsen, Carl, Hofjuvelér 159.
Monies, David, Portraitmaler 116.

Moresco, J., Grosserer 110.
Moritz, B., Prokurist 112. 129.
Mourier Petersen, Godsejer 160.
Münnich, R., Oldermand 80.
Muszkat, M., Direktør for Berliner Wechslerbank 144. 145.
Møller, C. E., Justitsraad 155. 158. 159. 163. 171.
Napoleon III 133.
Nellemann, S. S., HRAdvokat 163.
Nyholm, L. C., Ingeniørkaptajn 152. 154. 161.
Oldenburg, V., Vicepolitidirektør 165.
Oscar, Prins 132.
Otto, C. M., Enkefrue 185—192.
Overend, Gurney & Co., Bankier 149.
Pender, Sir John 177.
Pereira, Ludv., Bankier, Baron 147.
Perère, Brødrene, Bankiers 147.
Petersen, Cletus, Grosserer 174.
Petersen, Lauritz, Entreprenør 156—159. 171. 175.
Petersen, Svend Grosserer 174—81.
Peto, Morton, Sir, Storentreprenør 148—150.
Prim, Juan, General 131—132.
Puggaard, Rudolph, Grosserer 133.
Quaade, G. I., Minister 121.
Rebeira, José Maria de Corel, Udenrigsminister 121.
Reiersen, C. P. P. F., Grosserer 94. 95. 103.
Reimann, A. E., Bankdirektør 160. 171.
Rothschilderne 127—129. 144. 147. 172.
Rowan, I. F., Ingeniør 150—153.
Rowan, W., Overingeniør 150.
Ruben, Henriette 182.
Ryan, Geo, Grosserer 104.
Rørdam, C H., Oberst, Kammerherre 198.
Salomon, Fr., HRSagfører 163.
Salomonsen, L. I., Vexellerer 87.
Salomonsen, M., Kommerceraad 120.
Salomonsen, Hermann, Vexelmægler 91.
Salomonsen, S. l., Vexellerer 87.
Scavenius, P. G., Godsejer 104.
Schiøler, Th., Vexellerer 92.
Schleisner, P. A., Etatsraad 131.
Schmaltz, Pastor 133.
Schovelin, Jul., Kontorchef 178.
Sehested, Juel, Godsejer 104.
Severin, P., Vexellerer 112.
Shaw, Ch., HRSagfører 163. 210. 212—13.
Simmelkiær, J., Bankkasserer 112. 129.
Simonsen, D. I., Overrabbiner 216.
Sina, J., Bankier, Baron 147.
Smidt & le Maire, Bankiers 89.
Sotto Major, A. da Cunha de, Gesandt 120.
Steenberg, Brødr. 155.
Steenberg, I. F., Konsul 155.
Stokkebye & Hvalsøe 135.
Strausberg, B. H., Jærnbaneentreprenør 147—148
Suhr, O. B., Grosserer 104. 179.
Svendsen, C. F., Overintendant 155.
Thomsen, Grimur Th., Dep.-Sekretær 120.
Thonning, Kammerraad 172. 186.
Tietgen, C. F., Bankdirektør 108. 115. 117. 118. 127. 133. 135. 137. 145. 149 f.—158. 161. 163 175—181. 201 206. 209.
Trap, J. P., Kabinetssekretær 117—119.
Tvermoes, Emil, Grosserer 179.
Unsgaard, I. J., Indenrigsminister 99. 100. 105.
Valéry, Madame 122.
Vedel, P., Direktør i Udenrigsministeriet 132.
Weel, I. I., Silke- og Klædehandler 110.
Wilde, A., Kaptajn 164.
Winther, Chr., ORProkurator 171.
Wolff, A. A., Overrabbiner 82. 124.
Woelstrup, A. A., Theskænker 110.

RETTELSER

S. 34: Harrebou, læs: Horrebow.
- 44: Jørgen Raphael, læs: Joseph Raphael.
- 79: 1837, læs: 1831.
- 189: Kriminalretten og Politiretten, læs: Kriminal- og Politiretten.

Flere Steder: Heymann, læs: Heyman.

* *

*